

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара

МАТЕРІАЛИ

IV всеукраїнської
науково-практичної конференції
з міжнародною участю
«Науковий діалог
«Схід-Захід»

(25 травня 2015 р.,
м. Кам'янець-Подільський)

ЧАСТИНА II

Кам'янець-Подільський - Дніпропетровськ 2015

УДК
ББК

Н

Рецензенти:

д-р політ. наук, проф. Побочій І. А.
д-р філос. наук, проф. Шевцов С. В.

Друкуються за рішенням Вченої ради
факультету суспільних наук і міжнародних відносин
ДНУ ім. Олесея Гончара (Протокол № 12 від 17 червня 2015 р.)

Редакційна колегія:

д-р філос. наук, проф. Токовенко О. С. (науковий редактор), член-кор. Національної АПН України, д-р філос. наук, проф. Гнатенко П. І., д-р істор. наук, проф. Городяненко В. Г., д-р політ. наук, доц. Тупиця О. Л., д-р філос. наук, проф. Осетрова О. О., к. політ. наук, доц. Пашенко В. І. (відповідальний секретар).

Н **Науковий діалог «Схід-Захід». Матер. IV всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю.** (м. Кам'янець-Подільський, 25 травня 2015 р.): у 2-х частинах. – Д. : Видавництво «Інновація», 2015. – Ч. 2. – 216 с.

У збірнику подано матеріали Четвертої всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю «Науковий діалог «Схід-Захід», яка відбулася 25 травня 2015 р. Коло обговорених проблем: політичні науки в Україні та світі, зовнішня політика України та міжнародні відносини, досягнення філософії та культурологія, проблеми та перспективи історичної науки в Україні, соціологія та соціальна робота, регіоназнавство та краєзнавчі дослідження.

Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, а також аспірантів і студентів соціально-гуманітарних факультетів.

ISBN

**УДК
ББК**

© Дніпропетровський національний
університет імені Олесея Гончара, 2015

© Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка, 2015

© Колектив авторів, 2015

Аксельрод Р. Б.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕЛІТИ

Питання політичної компетентності управлінської еліти в Україні тісно пов'язане з формуванням змісту і напрямків реформування сучасного українського суспільства, пошуку оптимальних моделей його трансформації. Ціннісний компонент компетентності, спроміж інших складових, потребує особливої уваги. Насамперед він складається за Дж. Равеном зі «схильності аналізувати та прояснювати смутно усвідомлювані швидкоплинні відчуття, що свідчать про наявність проблеми або про зародження творчої ідеї; бажання братися за роботу із власної ініціативи; здатність справлятися з тривогою, що виникає у новій сфері та вміння заручитися підтримкою інших людей для досягнення мети» [1, с. 31].

Різноманітні аспекти формування ціннісних засад управлінської еліти Україні стали предметом дискусії в різних контекстах. Деякі аспекти аксіологічної побудови системи державного управління розглядали у своїх дослідженнях вітчизняні науковці М. Кравченко [2], М. Рудакевич [3], І. Савченко [4], С. Чукут [5] та інші. Однак проблема взаємодії чинників політичної компетентності, як цінності, у просторі діяльності управлінської еліти в Україні вивчена на даний час дуже мало. О. Демидов відносить до внутрішнього регулятора діяльності управлінської еліти такі цінності як «почуття обов'язку, виміри честі, справедливості, совість, відповідальність, моральність, і навіть таку специфічну, як сакральність»[6]. У науковій літературі можна бачити чимало інших спроб визначення цінностей управлінської еліти. В їх числі називають називають також право, громадський порядок, мир, безпеку, волю, рівність, справедливості, людяність тощо.

Пріоритетною якістю еліти, — як підкреслює вітчизняний науковець М. Михальченко, — «повинна бути компетентність, яка відповідає потребам епохи у ряді показників: фізичний і розумовий розвиток, здатність використовувати новітні досягнення технологій людського суспільства, жити відповідно норм людського співжиття та ін. У випадку нездатності кваліфіковано і морально виконувати свою роботу, така верства суспільства є псевдоелітою, яка своєю некомпетентністю й аморальністю підриває природний стан суспільства, руйнує національний організм, якщо навіть це зло вона робить несвідомо [7].

Тобто і в політиці, і в діяльності управлінської еліти, з одного боку, як цінності виступають «мета», «ідеї», «мотиви», а з другого — це певні засоби, за допомогою яких досягаються очікувані результати. Останні можуть виступати як цінності самі по собі і як інструментальні (державно-управлінські) цінності. Сформована в процесі діяльності власна професійна позиція представників управлінської еліти зазвичай ґрунтується на системі притаманних сучасному державному управлінню України ціннісних засадах і, у свою чергу, впливає на стиль управлінської діяльності, а, отже — й на загальну культуру управлінської еліти. Українське суспільство, чітко не усвідомлюючи куди рухатися на початку 90-х рр. ХХ ст., зупинилося на демократичній перспективі розвитку, оскільки іншої, як вважають деякі науковці,

не було. Тому твердження, що «незалежність не призвела до змін у системі цінностей політичної еліти в Україні» [8], містить певні діалектичні закономірності.

Слід погодитися із В. Козаковим в тому, що відсутність ґрунтовних ціннісно-правових орієнтацій живиться в нас не лише за рахунок еліти, але зумовлено значно більш стійкою ментальною традицією [9, с. 157]. Наприклад, тривала політична історія нашого суспільства, нажаль, наочно продемонструвала, що у свідомості більшості представників управлінської еліти такі важливі механізми впливу, як право і закон не лише позбуваються свого ціннісного значення, але й зовсім втрачають будь-яку соціальну предметність і визначеність. Їх місц посідають політична прагматичність, яка не рахується ані з правами громадян, ані з національними інтересами. У результаті культура влади вітчизняної політичної еліти виявляється історично спрямованою на постійне й переважне використання адміністративних важелів влади, незалежно від міри їх легітимізованості та опосередкованості законом. Отже, право як управлінська цінність було й лишається за межами функцій елітарної політичної культури.

З точки зору недоліків, які заважають формуванню політичної компетентності є те, що визначний вплив на управлінські процеси в державі має обмежене коло професіоналів, політичних і громадських діячів, які також знаходяться в прямій залежності від оточуючого їх середовища, суспільно-політичної ситуації в країні, рівня розвитку духовної, гуманітарної сфери суспільства тощо. Тому, аналізуючи як сучасні тенденції українського державотворення, так і проблеми підготовки управлінської еліти, варто враховувати не тільки особливості функціонування українського етнокомпоненту, а й іноетнічного, який значно представлений в управлінському середовищі України.

Література:

1. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация [Текст] / Дж Равен. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.
2. Кравченко М. В. Роль державного управління в реалізації нової парадигми соціальних цінностей [Текст] / М.В. Кравченко // Командор. — 2000. — № 1. — С. 16-17.
3. Рудакевич М. І. Теоретико-методологічні засади формування етичної поведінки особистості та їх застосування у процесі підготовки державних службовців [Текст] / М. І. Рудакевич // Актуальні проблеми державного управління : Зб. Наук. праць. — Одеса : ОРІДУ УАДУ, 2001. — Вип. 8. — С. 79-91.
4. Савченко І. Г . Соціальна відповідальність органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави [Текст] : автореф. дис.... канд. н. держ. у пр. / І. Г .Савченко; Харків. регіон. ін-т держ. у пр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві У країни. — Х., 2007. — 18 с.
5. Чукут С. А. Відтворення генераційної цілісності духовної культури: управлінський аспект [Текст] : автореф. дис. ... д-ра н. держ.у пр. / С. А. Чукут; Укр. Акад. держ. упр. при Президентіві України. — К., 1999. — 34 с.
6. Демидов А. Ценностные измерения власти [Текст] / А. Демидов // ПОЛИС. — 1996. — № 3. — С. 122-140.
7. Михальченко М. І. Українська еліта як специфічний феномен [Текст] / М. І. Михальченко // Еліта і цивілізаційні процеси формування націй. – К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. – Т.2. – С. 17-30.
8. Макеєв С. Десятилетний кризис легитимности правящих элит [Текст] / С. Макеєв // Політична думка. — 2001. — № 3. — С. 5-9.
9. Козаков В. М. Соціально-цінісні засади державного управління в Україні [Текст] : монографія / В. М. Козаков. — К. : Вид-во НАДУ, 2007. — 284 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасне українське суспільство знаходиться сьогодні на етапі суттєвих трансформацій, зумовлених розширенням демократії, формуванням громадянського суспільства, які не можливо уявити без громадянина, що активно бере участь в суспільно-політичних процесах на основі власного вибору, самостійно прийнятого рішення, усвідомлених вчинків і повної особистої відповідальності за їх результати. При цьому перехід до нового стилю життя, іншої моделі мислення безперечно супроводжується і ускладнюється конфліктами між старим і новим, наслідком чого є депресивні настрої, відчуття невпевненості, роздратованості і розпачу серед усіх категорій населення, особливо серед молоді. Як вірно відзначають автори однієї із перших колективних монографій, присвяченої проблемам сучасної української молоді, ця соціально-демографічна група найбільш чутливо сприймає суспільні проблеми та протиріччя [1, с.7-8].

Визнаємо, що характер формування політичної соціалізації молоді суттєво впливатиме на якісні характеристики подальшого розвитку українського соціуму загалом, що зумовлює необхідність та актуальність її дослідження.

Огляд наявної літератури засвідчує, що аналізу соціального становища, ціннісних і професійних орієнтацій молоді присвячено чимало робіт вітчизняних соціологів: Є. Головахи, В. Оссовського, А. Яременка, О. Балакіревої, М. Міщенко; проблемам соціального самопочуття Н. Паніної [2]; специфіки студентської молоді Л. Сокурянської [3], А. Лантуха [4] та інш. Водночас, проблема політичної соціалізації молоді в сучасній Україні поки що належить до мало досліджуваних, а фундаментальні праці у цьому напрямку відсутні.

Не існує чіткості і у визначеннях самого поняття політичної соціалізації, що породжує різні оцінки відносно сутності даного процесу та факторів, що здійснюють на нього вплив. У західній літературі сформувалося декілька підходів щодо політичної соціалізації: в основі одних знаходяться психологічні механізми формування політичної свідомості і поведінки людини (Г. Алмонд, С. Верба) [5]; інші пояснюють її як процес оволодіння людиною певних політичних ролей (А. Коен, Р. Мертон) [6]. Існує також підхід, за яким політична соціалізація є внутрішнім процесом людини, в результаті якого відбувається політизація почуттів, емоцій, поглядів (Г. Лассуелл, Е. Фром) [7].

Політичну соціалізацію ми визначатимемо як двосторонній, взаємозумовлений неперервний процес взаємодії людини і політичної системи, який: по-перше фіксує засвоєння особистістю певних норм, цінностей, рольових очікувань та інше, по-друге, аналізує, як особистість вибірково засвоює, закріплює, відтворює ці норми, цінності, рольові очікування, традиції в різних формах політичної поведінки.

Об'єктивні умови життя сучасної молоді породжують цілий комплекс протиріч, ускладнюючи процес соціалізації та інтеграції цієї групи в суспільство. З одного боку відсутність чи недовір'я багатьох соціальних механізмів та соціальних норм у суспільстві створюють таку ситуацію, коли молоді певною мірою немає чого засвоювати (інтеріоризувати), і уявлення про те як все повинно бути, молоді люди формують самотужки, спираючись на невеликий життєвий досвід. Сучасне

молоде покоління, що виросло в умовах розбудови нового суспільства поєднує в своїй свідомості нові цінності, притаманні ринковій економіці (індивідуалізм, прагматизм) і цінності минулого (бажання не виділятися, колективізм). Такий симбіоз неодмінно приведе (й уже приводить) до формування нової моделі ціннісного сприйняття світу, що формуватиме основу майбутніх життєвих стратегій [8, с.23].

При цьому передача соціально-політичного досвіду відбувається досить складно. Серед представників середнього і старшого покоління переважають минулі ціннісно-політичні орієнтації, традиційні стереотипи політичного мислення і поведінки, що неминуче вступає у конфлікт з багатьма прагненнями і установками молодого покоління. Варто відзначити також, що в певний момент часу в процесі соціалізації особистості в соціальному оточенні, одні цінності можуть бути засвоєні нею повністю, інші – частково, ще інші – зовсім не засвоєні. Не виключаємо при цьому, що деякі цінності соціального оточення, не будучи засвоєними, в силу їх високої значимості для системи в цілому чи в силу того, що вони поділяються більшістю, можуть бути прийняті конкретною людиною, але лише поверхово, формально чи навіть декларативно.

Соціалізація визнається успішною, якщо індивід засвоює соціальні норми, схвалює цінності, необхідні соціальні ролі, стереотипи поведінки. Однак із вище викладеного розуміємо, що соціалізація не завжди є успішною, як на особистому рівні, так і на соціальному. Аналізуючи останній, важливо враховувати, по-перше те, що політичні інститути, які традиційно виконують функції соціалізації молодого покоління в політичному плані не можуть створити основу для успішного включення молоді в політичну сферу. По-друге, стихійність і некерованість формування політичних орієнтацій різними агентами соціалізації, які передбачають суперечливі зразки політичної поведінки, перешкоджають досягненню згоди в суспільстві щодо базових цінностей. По-третє, варто враховувати залежність процесу політичної соціалізації від матеріального положення членів суспільства, в разі його несприятливого становища відсутні передумови для діалогу між ним і владою.

Велике значення політичної соціалізації пов'язане з тими результатами, яких можна досягти. Адже при нормальному процесі політичної соціалізації в суспільстві забезпечується безперервна передача від покоління до покоління політичних установок і ціннісних орієнтацій. Так, американські політологи Р. Даунсон і К. Превітт відзначають: «Як через офіційні програми політичного виховання, так і через більш неформальні групи, такі як сім'я, однокласники, суспільство забезпечує інтегративну передачу політичних установок і цінностей. Ці зусилля і процеси і визначають зміст політичної соціалізації» [9, с.191]. При належному процесі політичної соціалізації здійснюється підготовка до реалізації прав і обов'язків громадянина, до поступового входження людини в суспільно-політичне життя. Завдячуючи цьому процесу, в майбутньому виявляється можливим досягнення політичної стабільності, рівноваги, стійкості політичної системи. Як підкреслюють згадувані вище автори, «чи буде в майбутньому міжнародна співпраця, соціальний прогрес чи расова терпимість – частково відповіді на ці запитання знаходимо в сучасних класах, церквах, сім'ях і молодіжних групах. Наступне покоління громадян формується в сучасну епоху» [9, с.104].

Серед показників ефективності політичної соціалізації особистості відзначають:

- політичну орієнтованість, яка передбачає по-суті все те, що людина чує і знає про політику, може адекватно проаналізувати політичну інформацію;
- політико-правову компетентність, що визначається сукупністю наявних у людини знань відносно своїх невід'ємних прав і відповідно обов'язків, зміння оперувати якими розкриває перед нею можливість реалізації своїх потреб і прагнень;
- політична активність, під якою ми розуміємо безпосередню участь людини в політичній сфері, яка відображає характер її взаємодії із владою [10, с.293].

Для більш глибокого аналізу процесу політичної соціалізації доречно, на наш погляд, визначити два головних протиріччя, що супроводжують його. З одного боку, існує нагальна суспільна потреба в політичному розвитку особистості, водночас з іншого наявною є тенденція відчуження молодих людей від політичних інститутів і агентів соціалізації. Адже виникли якісно нові соціально-політичні структури і відносини, що з одного боку створюють основу для вибору різних форм і напрямків соціальної активності молоді, а з іншого у основній частині молодих людей відсутній досвід засвоєння нових підходів і орієнтації в політичній діяльності, що зумовлений низьким рівнем політичної культури.

На основі вище викладеного можемо визначити декілька висновків щодо процесу політичної соціалізації молоді в сучасних умовах:

1. Цей процес не є лінійним і безконфліктним, він містить складності і протиріччя, що зумовлені діалектичною єдністю свободи і необхідності, нового і консервативного, виховання та самовиховання. Це зумовлює потребу поглибленого теоретико-методологічного аналізу політичної соціалізації і інших взаємопов'язаних із нею явищ, тенденцій і протиріч, що відбуваються в українському суспільстві.

2. Пріоритетним у соціалізації повинно бути підвищення міри політичної свободи, відповідальності молоді, яка в перехідний період розвитку українського суспільства виявилася однією із найбільш незахищених соціальних спільнот.

3. Відношення до молоді повинно будуватися на базі принципово нової концепції – концепції самореалізації молодого покоління в процесі соціальної творчості, здійснення власних інноваційних проєктів при активній підтримці державних і суспільних інститутів.

4. Відхилення в процесі політичної соціалізації, виявлені у таких її елементах як потреби, інтереси, цінності, можуть бути вирішені шляхом корекції процесу соціалізації.

Література:

1. Молодь у дзеркалі соціології / заг. ред.. О.Балакірієвої і О.Яременка . – К.:УІСД. – 2001. – 210с.
2. Панина Н. Молодежь Украины: структура ценностей, социальное самочувствие и морально-психологическое состояние в условиях тотальной анонимии / Н.Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2001. - № 1. – С.5-26.
3. Сокурянська Л.Г., Кісова О. М. Багатомірне шкалування ціннісних орієнтацій студентської молоді / Л. Г. Сокурянська, О.М. Кісова // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – 2005. - № 652. – С.101-107.
4. Лантух А.П. Студенчество- маргинальный опыт // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н.Каразіна. – 2000. - № 492. – С.121-127.
5. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии / Г.Алмонд, С. Верба // Полис. – 1992. - № 4. – С.122-134.
6. Коэн А. К. Отклоняющееся поведение и контроль над ним // Американская

социология: перспективы, проблемы, методы / А. К. Коэн / Сокращенный перевод с англ. В.В.Воронина, Е.В.Зиньковского. – М.: Прогресс. – 1972. – с. 282-296; Мертон Р. Социальная структура и аномия / Р. Мертон // Социс. – 1992. - № 3. – С.91-96.

7. Короткова Н.В. Разработка Лассуэллом Г.Д. методов политического психоанализа / Н.В. Короткова // Социально-политический журнал. – 1998. - № 4. – С. 93-209.

8. Бутуліна О.В. Студентська молодь у суспільстві, що трансформується / О.В. Бутуліна // Український соціум. – 2007. - № 4 (21). – С.20-25.

9. Введение в политологию: Учебное пособие / Под ред. М.Х.Фарушкина. – Казань. – 1992. – 467 с.

10. Щеглов И. А. Политическая социализация личности и современный исторический процесс / И.А. Щеглов // Социально-гуманитарные знания. – 2000. - № 4. – С.290-295.

Дубовик Н. А.

КУЛЬТУРНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ В РОБОТАХ Ю. ХАБЕРМАСА

В основі дослідження політичних процесів перехідного суспільства в умовах модернізаційного розвитку має бути покладено новітню пізнавальну парадигму, яка забезпечувала б аналіз та синтез, взаємовплив конструктивних методологічних домінант модерністського та постмодерністського світоглядів, взаємодію раціонального та ірраціонального, традиційної та новаторської тенденцій у пізнанні [1].

Одним з визнаних соціально-політичних дослідників сучасності є німецький філософ Ю.Хабермас. Перед науковцями різних соціальних галузей постало завдання проаналізувати та впровадити ідеї культурних та політичних цінностей, які закладені в його теоретичних доробках.

Для сучасного українського суспільства соціально-політичні вчення Ю. Хабермаса є вкрай актуальними. Аналізуючи його роботи відчувається недостатньо серйозне ставлення до його вчення, тому проаналізовані нижче роботи, ще раз підкреслять актуальність впровадження його ідей в сучасному українському суспільстві, починаючи з впровадження технократичних принципів, як ціннісних орієнтацій в політиці та завершуючи етикою дискурсу, як культурної цінності.

«Пізнання та зацікавленість», «Техніка й наука як ідеологія», «Теорія та практика» Ю. Хабермас відводить важливу роль пізнанню, а саме пізнанню практики та політики. Він стверджує, що ідея практики, яка узята з Арістотелівської етики та політики, стверджує, що будь-хто, фахівці різних галузей, можуть говорити про політику й етику. Це загальнолюдські та соціальні питання. Ю. Хабермас активно відстоює цю думку, а також наполягає на утвердженні принципів технократії. Технократія етимологічно походить від двох складових: майстерність чи ремесло та влада.

Технократичний уряд – це влада експертів, яка ефективно виконує адміністративні функції. Технократичний уряд, як зазначає політолог Ю. Шведа це уряд, який на відміну від політичного уряду, формується не на політичній, а на фаховій (технічній) основі. Формування такого типу уряду є звичайною процедурою для президентської форми правління. І, навпаки, утворення такого типу уряду є явищем рідкісним у політичній практиці парламентських режимів й

має місце лише в періоди політичної кризи, коли довіра до основних політичних партій держави різко падає [4].

У технократичній системі, в якій економіка регулюється економістами, соціальна політика регулюється політологами, система охорони здоров'я управляється фахівцями медиками та інші галузі відповідними фахівцями, які працюють та обмінюються знаннями спільно, а також координуються фахівцями-менеджерами, продуктивність кожного максимізується настільки, наскільки це принципово можливо [6]. Ю. Хабермас один з перших, хто почав використовувати й відстоювати таке розуміння поняття «технократія».

Вже пізніше у роботах «Філософсько-політичні профілі», «Проблеми легітимації в умовах пізнього капіталізму» та «Реконструкції історичного матеріалізму» технократичні засади розвитку суспільства знаходять своє продовження та поширення. Ю. Хабермас зазначає, що політики повинні спеціалізуватися саме на політиці та приділяти цьому час. Це створює вихід для розуміння політики як соціального питання, того що є досяжним для кожного. Слід розділяти два види політики: один – досяжний усім, другий – спеціалізований, той який створений для тих, хто виборює владу, щоб стати депутатом, міністром, тощо. Ці два світи розрізнені та знаходять своє поєднання у «Теорія комунікативної дії».

Сучасне суспільство аналізується Ю. Хабермасом як світ систем та світ життя. Для аргументації завжди потрібен діалог. Обґрунтування виникає всередині діалогу. Це важливий аспект, але найголовніша мета – це створення теорії суспільства. Поряд з концепцією комунікативної дії Ю. Хабермас розкриває концепцію «життєсвіту». Це комплексне поняття. Ми живемо не тільки у культурному оточенні, але й постійно спілкуємося на якійсь мові. Культура й мова – це лише два елементи, але цього недостатньо. Потрібно додати до культури й мови ще й елемент формації особистості. Кожен формує власну індивідуальність через процес соціалізації. Життєсвіт включає в себе усе це. Життєсвіт – це комплексна структура, яка дозволяє пов'язати комунікативну дію з соціальним феноменом, тобто з суспільством. Таким чином, через життєсвіт суспільство з'єднується з комунікативною дією. Також важливим є об'єднання «життєсвіту» з концепцією «системи». Ми бачимо суспільство в ракурсі життєсвіту, де створюється особливий контекст пов'язаний з культурою, мовою, методами соціалізації, тощо. Коли ми спостерігаємо за суспільством у цьому ракурсі ми не помічаємо його характерних рис, особливостей, ми бачимо його системний характер: «Соціальні системи розглядаються з точки зору їх здатності підтримувати власні кордони і продовжувати своє існування, долаючи складність постійно мінливого оточення» [5]. Рушійною силою розвитку суспільства є конфлікт. Той конфлікт, який вирішується на базі аргументації та контраргументації, де кожен має можливість пояснити власну точку зору та виступити на її захист. Якраз саме тут з'являється місце для політичної практики на яку розраховує Ю. Хабермас формуючи нове суспільство, але проти цього постає системна логіка. У такому складному суспільстві, виникнення систем неминуче, їх неможна знищити. Для того щоб соціальне життя було визнано, потрібні соціальні та культурні зміни, потрібне виникнення нових ідей та утворення нового порядку. Соціальна теорія не може залишатися у межах лише одного з ракурсів. Кожна є концептуальною та переконливою стратегією, яка дозволяє уявити та зрозуміти суспільство в цілому. Необхідно побачити можливість співставлення концепцій, щоб спостерігаючи за системою можна було побачити, що сама система гарантує

можливість соціалізації та формування особистості. Й навпаки, розглядаючи приватні питання формування особистості необхідно пам'ятати, що вона містить у собі систему в цілому. Теорія суспільства за Ю. Хабермасом – це спроба поєднати два ракурси: життєсвіту та системи.

Система Ю. Хабермаса орієнтована на підтримку теорії раціональної діяльності, тобто по-суті теорію комунікативної дії, що надає уявлення про соціальні дії, названі Ю. Хабермасом – комунікативними діями. Раціональній дії протиставляється комунікативна дія. Комунікативна дія включає не тільки раціональність, але й нову ідею про формування індивідуума. «Соціальне життя неможливо зрозуміти без посередництва мови». Комунікативна раціональність виражає лінгвістичні опосередковані соціальні взаємодії, де під натиском опиняється потреба обґрунтування. Ця потреба присутня у будь-якій дискусії. Ю.Хабермас вводить ще одне поняття – дискурс. «У дискурсах ми намагаємося знову провести проблематизовану згоду, яка мала місце в комунікативній дії, шляхом обґрунтування» [2].

Етика дискурсу, яку Ю. Хабермас продовжує слід за К. Апелем, передбачає можливість знаходження аргументації. Існують етичні потреби, які можливо поєднати у єдине ціле – це принцип дискурсу. Принцип дискурсу проголошує, що коли ми опиняємося в умовах конфлікту інтересів, єдиним раціональним способом вирішення проблем є практичний дискурс, тобто за допомогою переконань, а не насилля можливо досягти згоди.

Напруга, яка наявна у сучасному українському суспільстві є виявом стану соціальних суб'єктів, коли вони ще не усвідомили та чітко не визначили причину свого незадоволення, тобто чого не вистачає, щоб задовольнити власні інтереси та потреби й відповідно немає варіантів вирішення проблеми. Звідси й замовчування та компромісні рішення, що неприпустимі у етиці дискурсу Ю. Хабермаса.

Вимоги етики дискурсу – це вирішення конфлікту інтересів, шляхом обговорення та консенсусу. Основи етики включають демонстрацію принципів, але легітимация правил, яка приймається, повинна прийти у результаті дискурсу не виходячи з принципів, а зі згоди тих, хто приймає участь у дискурсі, тобто тих, хто висловлює інтереси представлені ситуацією, яка повинна бути вирішена.

У політичному просторі «формування громадської думки та політичної волі у публічній сфері та парламенті підпорядковується не структурі ринкових процесів, а самотутній структурі публічної комунікації, орієнтованій на досягнення взаємопорозуміння. Для політики в сенсі практики громадянського самовизначення парадигмою є не ринок, а діалог» [3]. Отже, поняття дискурсу зводиться Ю. Хабермасом до принципу життєдіяльності комунікативного політичного простору особливого типу, в якому комунікації між соціальними спільнотами ще на старті націлені на взаємопорозуміння, взаємоповагу, солідарність та злагоду. Їх функціонування передбачає також дотримання певних етичних норм ведення дискусій та аргументацій. Дискурс, таким чином, виступає у Ю. Хабермаса ключовим поняттям та концептом політичної ідеології та практики, що позначається поняттям «деліберативна політика».

Література:

1. Павко А. Соціал-демократичний реформізм С. Бернштейна: історичний досвід і сучасність // Віче. — 2011. — № 1. — С. 31—33;
2. Фурс В.Н. Философия незавершенного модерна Юргена Хабермаса. Мн., 2000. – С. 66;

3. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории. – СПб., 2001;
4. http://gufo.me/content_fil/kommunikativnogo-dejstvija-teorija-5417.html#ixzz3aUq1EHXa;
5. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Технократия>;
6. http://vgolos.com.ua/blogs/ukraini__tehnokratychnyy_uryad_112761.html.

Зубчик О. А.

ОСВІТА ТА ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ФУНДАМЕНТ СУСПІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ФІНАНСОВИХ ПРОЦЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИКИ

Що ми сьогодні знаємо про інструменти суспільного контролю фінансових процесів суб'єктів політики? На мою думку, доцільно знати можливості, «плюси» та «мінуси» реформ законодавчої системи в питаннях політичного фінансування, за якою партії і кандидати мають дотримуватися принципів прозорості. Очевидно, що країни Заходу, зокрема, США та країни ЄС пройшли значно далі у цьому питанні, ніж Україна. Тож їхній досвід варто вивчати.

Переконаний, що є чіткий перелік заходів, наприклад, інститутів громадянського суспільства, державних органів щодо контролю дотримання законів, які регулюють фінансування виборчих кампаній та політичних партій і гарантують виконання цих правил усіма політичними партіями, донорами і урядом. Сформувався професійний досвід щодо моніторингу фінансування політичних процесів, зокрема реформування управління галузями, реформування політичних інститутів та державних органів.

Українські політичні партії а також суспільно-політичні рухи, які активно «тиснуть» на суб'єктів політики, які приймають рішення щодо впровадження реформ, тільки зараз починають говорити про необхідність впроваджувати в Україні систему корпоративних антикорупційних процедур. Для суспільства Заходу – це вже звичайна практика. Розвинені країни, у яких традиції публічної політики більш тривалі, і політична культура вища, раніше звернули увагу на цю проблему і почали розробляти і використовувати інструменти протидії корупції. Не дивлячись на те, що є різні моделі фінансування політичних партій та виборчих кампаній, є регулювання відкритості їхньої діяльності, підтримка партій держбюджетом або за рахунок членських внесків, є регламентування та обмежування витрат на вибори. Як відомо, одним із лідерів з регулювання у сфері фінансування політики є Великобританія. Процедура звітування партій добре відрегульована в Німеччині. Партії щорічно звітують про свої фінанси перед німецьким парламентом.

Мій особистий досвід роботи з моніторингу фінансування політичних процесів під час виборчих кампаній та діяльності політичних партій та безпосередня участь в командах політичних діячів під час виборів 2010-го, 2012-го, 2014-го років свідчить, що має бути не лише моніторинг фінансування парламентських політичних партій, чи тільки під час виборчих кампаній, а моніторинг фінансування політичної діяльності усіх суб'єктів і на постійній основі. Для цього має бути розроблена система (критерії, заходи, суб'єкти-реалізатори).

Загальні висновки такі: має бути стратегія з використання результатів моніторингу фінансування виборчих кампаній як інструменту захисту інтересів суспільства. Створення інструментів, які б не залежали від корпоративної культури

окремих політичних партій, лідерів, а припускали наявність універсальних правил ведення політичної діяльності, яких додержуються політичні суб'єкти – важливе завдання не тільки антикорупційної, але й освітньої політики.

Спосіб реалізації – має бути створена цільова робоча група з відкритості та протидії корупції в політичній діяльності. Вона розробить рекомендації в області поширення та прийняття кращих міжнародних практик і процедур боротьби з корупцією, розвитку відповідного законодавства, відкритості та прозорості фінансування політичних процесів, політичних партій. Вже зараз такі рекомендації припускають обмін досвідом та впровадження кращих антикорупційних заходів і процедур з урахуванням особливостей правових та політичних систем країн ЄС.

Як варіант інструменту – це введення процедури незалежної сертифікації. Впровадження інституту сертифікації антикорупційних процедур. Великі (парламентські) партії повинні подати приклад впровадження таких процедур і отримати незалежне підтвердження, що їх антикорупційні процедури працюють. Наступне питання про інфраструктуру системи сертифікатів. Тобто, як будуть формуватися стандарти, які вимоги будуть пред'явлені до сертифікаційних організацій, як вони діятимуть, чи будуть у цій ролі виступати незалежні аудитори або виникнуть якісь саморегулюючі організації. Це все буде тоді, коли хоча б почався процес. А також, контроль фінансування виборчої кампанії не лише після закінчення кампанії, а й під час.

Кожедуб О. В.

ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ ТА ЇХ ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

В умовах трансформації суспільно-політичного життя України на перший план вітчизняної історії вступає нове покоління громадян, яке суттєво відрізняється від покоління своїх батьків. Воно діє в середовищі політичної свободи і конкуренції. Це закономірне явище актуалізує проблему сприйняття ним цивілізаційних гуманістичних цінностей людства в сфері політичного життя.

Відомо, що *політичні цінності* – це світоглядні ідеали і моральні норми, які відображають досвід суспільства і є спільними для всіх людей незалежно від будь-яких відмінностей.

Зазначимо, що політичні цінності є невід'ємною частиною політичної культури і політичної свідомості суб'єктів політики і виконують притаманні їм політичні функції: нормативну, мобілізаційну, регулятивну, інтегративну.

Політичні цінності знаходяться в центрі наукових пошуків багатьох науковців, які наголошують на значущості даної проблеми для практики політичної діяльності.

Діяльність, як цілеспрямована активність, що обумовлена потребами і регулюється свідомістю, є відбиттям суспільного буття в усіх його різноманітних формах. Саме через діяльність людина впливає на себе, природу, речі, інших людей як об'єкти реального життя. Людина (індивід, особа) в такому разі є суб'єктом діяльності. Але вона перетворює і себе в даному процесі взаємодії між суб'єктом і об'єктом, тому політичну діяльність визначають як суб'єктно-об'єктну взаємодію.

Політична діяльність відображає даний процес взаємодії суб'єкта і об'єкта в складній сфері життєдіяльності, яка пов'язана зі здійсненням влади. Детермінантами політичної діяльності є життєві потреби людини і їх суб'єктивне відображення. В

політичній діяльності потреби суб'єкта видозмінюються, адже співвідносяться з об'єктивними умовами соціума та його організаційної системи.

Зауважимо, що мотивація діяльності визначається усвідомленням суб'єктом умов і особливостей політичного життя, його можливостей і обмежень. Таке усвідомлення формує інтерес як усвідомлений мотив політичної діяльності, що відокремлює її ціль, засоби дії і протидії.

Усвідомлений інтерес має такі компоненти, як ціль, її зміст, стійкий та об'ємний характер, наявність засобів та готовності їх здійснити.

Політичні цінності є компонентом структури політичного інтересу як мотиву участі суб'єкта в політиці. Ними стають об'єкти, явища, ідеї, процеси, до яких суб'єкт політики ставиться як до таких, що задовольняють його соціальні потреби.

Дослідники в галузі політичної аксіології відрізняють в структурі політичних цінностей два основних види: цінності-цілі і цінності засоби.

Серед *політичних цінностей-цілей* виділяють, насамперед, громадянську ідею – уявлення про права людини як домінуючу політики, її гуманістичного змісту. Громадянська ідея реалізується через добробут громадян; безпеку їх життєдіяльності (правова, військова, екологічна, технологічна, інформаційна та ін.); порядок, як найбільш доцільне функціонування політичної системи; розвиток (прогрес) – динамічну стабільність, що забезпечує зміну в напрямку досягнення більш високих показників в суспільстві; справедливість – пропорційний розподіл благ і відповідальності відповідно до правових норм і етичних критеріїв; рівність в правах, що знайшла відображення в законах, і рівність стартових можливостей, забезпечена соціальними програмами можливість апеляції як гарантія захисту прав людини.

Серед *політичних цінностей-засобів* виділяються такі: влада; опозиція; мирні умови життя; війна; революція; реформа.

Їх можна характеризувати як гуманні і антигуманні. В їх системі суб'єкти політики виокремлюють найбільш прийнятні, які послуговуються для них як орієнтири і обумовлюють, таким чином, наслідки політичної діяльності.

Виховний потенціал політичних цінностей особливе значення має для сучасної політичної діяльності в Україні. Так, погіршення демографічної ситуації в Україні негативно позначилося і на віковій структурі її населення. Переоцінка цінностей у старшому віці є доволі болісним та складним процесом, а молодь, навпаки, є більш мобільною у світоглядному вимірі і позитивно сприймає демократичні цінності.

Тому всебічне ознайомлення з цивілізаційним надбанням суспільства, а саме політичними цінностями серед різних вікових груп є значним ресурсом у формуванні сучасної української політичної культури. На жаль, вона має такі важелі, як амбівалентність свідомості, апологетизм, охлократизм, що мають прояви як в структурах влади, так і в громадянському суспільстві.

Література:

1. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування / В.П. Горбатенко, І.О. Бутовська – К.: МАУП, 2005. – 152 с.
2. Заставний Ф. Всеукраїнський перепис населення 2001 року: аналіз та оцінка / Ф. Заставний. // Розбудова держави. – 2003. – № 5-8. – С. 45-58
3. Краткий психологический словарь / Ред.-сост. Л.А. Карпенко; Под общей редакцией А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2 изд., расш., испр. и доп. – Ростов н/Д; изд-во «Феникс», 1999 – 512 с.»
4. Лапки В.В., Пантин В.И. Восприятие западных институтов и ценностей в

постсоветском пространстве: опит України и России / В.В. Лапки, В.И. Пантин // Полис. – 2004. – № 1. – С. 74-89.

5. Обушний М.І., Коваленко А.А., Ткач О.І. Політологія//Довідник. – К.: Довіра, 2004. – 599 с.

6. Свищ А. Комфортная жизнь для 1 % украинцев / А. Свищ // Народная газета. – 2005. – 28 окт.

7. Скрипник А.І. Виховний потенціал політичних цінностей [Електронний ресурс] / Скрипник А.І. Режим доступу http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/iiv_2006_6_29.pdf

8. Фатенков А.Н. Кто должен править: люди или законы, массш, личности? Апология акзистенциальной автократии / А.Н. Фатенков // Полис. – 2005. – № 2. – С. 158-171.

Круглї І. В.

ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ

Управлінська праця є особливим видом трудової діяльності, яка виникла в результаті складного історичного процесу розвитку виробництва. Загалом ефективність протікання управлінського процесу, готовність до ефективної діяльності колективу підприємства, відносини між співробітниками залежать від багатьох чинників: безпосередніх умов праці, професійних якостей кадрових працівників, рівня управлінського складу та ін. Одну з перших ролей у ряді цих чинників виконують керівники підприємств, установ, організацій.

На даний час, рівень довіри до державних органів та установ значно знизився, що негативно впливає на відношення суспільства до державних службовців. Слід зазначити, що в сучасних умовах, коли Україна стикається з новими викликами, саме на державні органи лягає відповідальність за розвиток нашої країни, формування громадянської думки і т.д. В цьому контексті, дуже важливо сформувати новий імідж державних органів, а особливо керівництва, оскільки саме керівники визначають цілі, напрямки розвитку підрозділів, які формують систему державної служби.

Таким чином, темою даної статті є формування іміджу керівника державної установи та організації.

Метою статті є висвітлення особливостей формування іміджу, а також визначення основних пропозицій для успішного корегування вже створеного іміджу, керівника держустанов та організацій, або створення нового.

Слово «імідж» походить від англійського поняття «уявлення», «образ». Під іміджем в загальноприйнятому сенсі розуміється враження, вироблене конкретною людиною або компанією, організацією, на навколишніх людей.

У сучасному значенні слово «імідж» вперше вжив З. Фрейд, який видав у 30-х роках минулого століття журнал під такою назвою. А з 40-х років термін став використовуватися рекламистами і фахівцями зі зв'язків з громадськістю.

Зміст поняття «імідж» досить точно розкривається через три його сутнісні характеристики, які складають неподільну єдність:

– імідж являє собою певний образ;

– імідж – це образ, в основі якого лежать уявлення про об'єкт, що складаються на

основі його властивостей і характеристик;

– імідж є образом, який може створюватися цілеспрямовано.

В свою чергу, керівництво – це складна діяльність, яка охоплює вирішення організаційних, господарських, виховних, технічних, психологічних та інших питань. Це специфічна діяльність керівника, спрямована на впорядкування внутрішньокорпоративних процесів і організацію спільної діяльності підлеглих.

Однією із сфер, в якій формується імідж керівника є, безумовно, управлінська діяльність. Саме в ній керівник показує себе та свій характер, свою готовність до управління та прийняття рішень, взаємовідносини з підлеглими та т.і.

Імідж керівника включає внутрішню та зовнішню складові. До зовнішніх відноситься одяг, зачіска, мова, поведінка, оформлення кабінету керівника, зовнішність, тобто всі ті речі, на які звертають увагу при спілкуванні. До внутрішніх відноситься рівень оцінки керівником самого себе («Я – концепція»), відносини з підлеглими, готовність до перетворень, психологічна культура, гуманітарна освіченість, динамізм, тобто характерні особливості внутрішнього світу керівника.

Російські науковці А. Карнишев та К. Жуков пропонують такий механізм конструювання іміджу:

- 1) виявлення очікувань аудиторії, соціальної групи, рис та характеристик, якими повинен оволодіти суб'єкт, який претендує на позитивний імідж;
- 2) конструювання іміджу у відповідь на очікування аудиторії;
- 3) розробка стратегії формування іміджу, плану дій;
- 4) безпосереднє формування іміджу, тобто перетворення дій у практичну площину;
- 5) моніторинг процесу формування іміджу, коригування моделі іміджу, стратегії та результатів.

Таким чином, перед формуванням іміджу, обранням певних методів для цього, необхідно оцінити очікування аудиторії, виявити причини невдоволення, або, навпаки, захоплення роботою керівника та його підлеглих.

Для цього, доцільним є проведення опитування, анкетування як населення, яке звертається до цього державного органу, так і співробітників відділу, або підрозділу, який очолює керівник.

Окрім того, необхідно враховувати, що основною сферою, де реалізується імідж, є управлінська діяльність керівника, яка включає: управління діяльністю, управління персоналом, управління собою та своєю роботою. Таким чином, можна дійти висновку, що управлінська діяльність керівника реалізується у багатьох сферах. Тому, формуючи імідж керівника, необхідно враховувати усі види діяльності в яких він буде виражатися.

Ефективність формування іміджу керівника установи (організації) залежить від потреби і готовності змінити Я-концепцію керівника, виражену у розвитку в нього інтересу перед самим собою і до світу; навчанні прийомам самопізнання, саморозвитку; підвищенні самооцінки; у наявності та розвитку наступних особистісних якостей як психологічних умов (стійкість до стресових ситуацій, ціннісні орієнтації, спрямованість особистості до справи, саморозвиток, готовність до ризику, надійність, вміння дохідливо викладати свої міркування).

Формування іміджу керівника може бути двома шляхами: стихійно (спонтанно) чи цілеспрямовано. У першому випадку це природний процес, проходить без зовнішнього тиску, однією з результатів якого є становлення людини, як

індивідуальності. Керівник виступає тієї особистістю, якою є насправді (чи тим, ким їй легше всього бути). Імідж не потребує змін у тому випадку, коли він гармонійно узгоджується з особливостями організаційної культури та займаних посад.

В даній статті, беремо за приклад саме цілеспрямований шлях формування.

Після того, як виявлені очікування аудиторії, зроблено аналіз особистості керівника, визначені переваги та недоліки роботи, можна перейти до обрання технології та методів формування іміджу.

Найголовніше, щоб імідж відповідав не тільки внутрішнім якостям керівника, а й підходив довгостроковим цілям його кар'єри, характеру установи.

По перше, у разі необхідності, слід змінити стиль керівництва з авторитарного на більш демократичний, такий, який буде враховувати інтереси співробітників, давати можливість розвитку нових ідей та пропозицій.

Окрім того, звертаємо увагу на зовнішній вигляд керівника, та у разі необхідності, намагаємося щось змінити.

Після цього, в залежності від рівня професійної досвідченості доцільно було відправити керівника на курси підвищення кваліфікації та т.і.

Обираючи методи формування іміджу, особливу увагу слід звернути на технології паблік рилейшнс, а саме використовувати якомога більше прийомів, звісно, в залежності від бюджету організації. Намагатися використовувати засоби масової інформації, створювати спеціальні події, які б привертати увагу громадськості на діяльність та успіхи відповідного органу державної влади та керівника.

Нами був проведений експеримент з формування іміджу керівника одного із відділів Запорізької обласної державної адміністрації. Експеримент тривав один місяць та приніс дуже вагомий результат. Впродовж цього експерименту, були проведені опитування людей та співробітників підрозділу, були змінені елементи зовнішнього вигляду керівника, в тому числі пройдені курси підвищення кваліфікації та вимови. Введена оперативна п'ятихвилинна нарада щоранку, для того керівник був в курсі проблем відділу, успіхів, задавав напрямок діяльності співробітникам на цілий день.

Після цього, стало розуміло, що трудова дисципліна в колективі налагодилася, був покращений психологічний клімат, результативність праці зросла, що помітив й сам керівник.

Окрім того, результати діяльності цього відділу, два рази транслювались по регіональному телебаченню, керівник, безпосередньо давав інтерв'ю, була створена спеціальна подія, на яку могли прийти усі очі, поспілкуватись з працівниками, з керівником, що значно покращило відношення людей до цього органу, результати проведеного опитування це довели.

Таким чином, проведений експеримент довів тезу про те, що імідж керівника державної установи піддається зміні, проведення цілеспрямованої роботи обов'язково дасть свої результати. Однак, це повинна бути взаємна праця, як самого керівника, так і тієї людини, яка формує його імідж.

Важливе значення для формування іміджу керівника мають інтелектуальні здібності, особливості емоційної, вольової сфер, здатність до емпатії, спостережливості, проникливості. Загалом розвиток особистісних характеристик у процесі іміджування – важлива умова позитивного особистісного зростання, професійної успішності, можливості самореалізації.

Звісно, за місяць важко оцінити справжні результати, яких можливо досягти,

внаслідок більш тривалого часу формування, Вважається, що потребується більше досліджень на цю тематику, оскільки позитивний досвід може перейматися іншими керівниками, що призведе до налагодження роботи всіх державних органів та формування позитивного відношення суспільства. Державна служба в Україні потребує справжніх професіоналів, готових проявляти ініціативу та з повагою відноситися до оточуючих.

Логина Н. В.

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

«Навіть коли шлях відкритий - коли немає нічого, що могло б утримати жінку від того, щоб стать лікарем, адвокатом, державним службовцем, - існує багато перешкод, що встають на її шляху».

Вірджинія Вулф

Складовою розвинутого демократичного суспільства є широкі можливості кожного із громадян, незалежно від статі, національності, релігійних уподобань долучитись до системи управління. Особливостями сучасності у XXI столітті є стирання меж та бар'єрів. Серед них і гендерні протиріччя. У зв'язку з цим, проблеми, пов'язаних із статусом жінки та її можливостями зробити успішну політичну кар'єру є, на наш погляд досить актуальними.

Серед вітчизняних дослідників, що приділяли увагу гендерному аспекту лідерства, слід назвати Т. Мельник, Н. Грицяк, О. Кулачек, С. Павличко, О. Катан, І. Міроненко, Л. Шумрикову, О. Кремльову, І. Жеребкіну, Ю. Ковалевську, Н. Шевченко та інші.

У сучасній західній науковій думці розуміння фемінізму та гендерного підходу до всього суспільного життя були започатковані у відомій праці Сімони де Бовуар «Друга стать». Серед відомих авторів, які займалися даною проблематикою відзначимо також Д. Мейєра («Стать і влада: повстання жінок в Америці, Росії, Швеції, Італії», 1987 р.), Н. Девіса («Історія жінок на Заході», в якій є окремий розділ «Жінка і політика»), П. Норріса («Політика та сексуальна рівність», 1987 р.; «Гендер та партійна політика», 1993 р.; «Жінки в політиці», 1996 р.; «Жінки, засоби масової інформації та політика», 1997 р.) та ін.

Дослідники по різному трактують поняття «гендеру». Так, одні вчені розглядають «гендер» як сукупність біологічних та фізіологічних ознак статі, інші взагалі вважають такий термін неприйнятним, але визнають «жіночі дослідження» як самостійний напрям. Більшість науковців вважають, що гендер, на відміну від поняття статі, стосується не суто біологічних чи анатомічних властивостей, за якими відрізняються чоловіки й жінки, а соціально сформованих рис «жіночості» та «мужності». Тобто поняття гендер означає психологічну, соціальну та культурну відмінність між чоловіками й жінками.

Сутність поняття «гендер» полягає в усвідомленні, розумінні двох начал у людині – жіночого та чоловічого. Іншими словами, гендер – соціальна особливість статі людини, певна соціальна роль у суспільстві.

Традиційно лідерство як феномен вивчалось майже без врахування статі, тому що лідерська роль вважалась чоловічою. На більшості керівних державних посадах, а також у масових громадсько-політичних організаціях, партіях в основному

перебувають чоловіки, які й формують політику держави в її власне «чоловічому образі». Проте більшість дослідників припускає думку про те що, жінка-політик зможе більш компетентно оцінити проблеми жінок, що вона буде більш розумно, більш чутливо, більш адекватно представляти жіночу частину населення [1, с.33].

Як зауважує В.О. Татенко, «жіноче лідерство вибудовується не по одному, а принаймні одночасно по двох векторах: загальнолюдському і власне жіночому. Щоб стати лідером жінка повинна довести чоловікам і жінкам, що вона краща за них у виконанні соціальних ролей і функцій загального значення і довести, що вона ближча за інших жінок до ідеалу «жіночого». Ідентичний механізм лежить в основі формування і розвитку «чоловічого» лідерства» [2].

Слід відзначити що, відповідно до Конвенції ООН про політичні права жінок (1953 р.) яка визначила рівні права з чоловіками, в ній зазначалось: «жінки можуть бути обирали, на рівних з чоловіками умовах, без якої-небудь дискримінації, у всі встановлені національним законом установи, що вимагають публічних виборів» (Ст. 2) і на таких же умовах «жінкам належить право посідати посади на суспільно-державній службі» (Ст. 3).

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації відносно жінок, прийнята ООН в 1979 році, зобов'язує всі держави добиватися представництва жінок на рівних умовах з чоловіками у виробленні і здійсненні державної політики, забезпечувати жінкам однакові можливості по найму на роботу і просуванню по службі, а також для участі в роботі неурядових організацій і об'єднань. У Платформі дій Четвертої Усесвітньої конференції з положення жінок (1995 р., Пекін) вказується, що рівноправна участь жінок і чоловіків у виробленні рішень укріплює демократію і сприяє її належному функціонуванню [3].

Незважаючи на комплекс прийнятих документів про гендерну рівність, жінки залишаються аутсайдерами в суспільно-політичній сфері більшості країн. Причини лежать не тільки в тому, що вони зайняті постійно побутом і сім'єю, або не мають достатніх засобів для проведення політичних і виборчих кампаній, а в тому що перевагу у занятті керівних посад надають чоловікам при цьому утискаючи в правах жіночу половину людства. Пояснюючи це тим що, чоловіки краще зможуть здійснювати управлінські функції, що жінка є надто «м'якою» у прийнятті важливих рішень.

Більшість досліджень у галузі гендерних аспектів політичного лідерства свідчать про те що, ставлення до жінок-лідерів, зокрема політиків, в нашому суспільстві є досить упередженням. Серед більшості людей поширеною є думка, що жінці не місце у великій політиці. А також, що жінки, які усупереч існуючій традиції обійняли високі посади, є ізольованими як політики «не тієї» статі.

Подивитись глибше на задану проблематику змушує той факт, що та мізерна частина жінок у провладних структурах, не мають можливості в повному обсязі представляти інтереси жінок як соціально-демографічної групи, вони не отримують належної підтримки з боку жіночих організацій, не беруть участь у формуванні політики стосовно жінок [4, с.109].

Відомо, що в країнах з високим рівнем жіночого представництва у структурах влади (Фінляндія – 39,0 %, Норвегія – 35,8 %, Швеція – 33,5 %, Данія – 33,0 %) краще, ніж деінде, вирішуються проблеми екології, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, досягається злагода в суспільному організмі [5].

Відповідно, спрацьовує той факт, що жінки вбачають сенс політики у допомозі

конкретним людям. Це специфічний «жіночий» елемент, який відповідає ролі жінки-матері, сенс якої визначається піклуванням про інших. Якщо вона не виконує цю вимогу, то нею опановує почуття невиконаного боргу. Видається, що жінки сильніше, ніж чоловіки, відчувають особисту відповідальність, навіть якщо вони з тих чи інших причин не можуть вплинути на стан речей [6].

Від жінок - політиків в суспільстві очікують не тільки ефективнішого захисту соціальних інтересів населення, конструктивного й активного вирішення специфічно жіночих проблем, а й продуктивнішого стилю роботи, кращих методів розв'язання важливих проблем суспільства.

Досліджуючи відмінності, що існують між чоловіками-політиками й жінками-політиками, відмічені, зокрема, у дослідженні гендерних аспектів мовлення парламентарів Німеччини С. Табурова зробила висновок, що жінки-політики віддають перевагу гармонійній комунікації, мета якої – акцентувати спільність позицій, поглядів, виявляти солідарність та надавати підтримку. Конфліктні емоції у них виявляються переважно для самозахисту та підтримки товариша по партії, а не для утвердження власного іміджу. Чоловіки більш схильні до конфліктної комунікації, вони значно частіше, ніж жінки, прагнуть перевести конфлікт з ділового на міжособистісний рівень.

Жінки в конфліктній комунікації надають перевагу диспуту, в ході якого відбувається пошук істини, або переговорам, в яких окреслюється план дій. Тобто, вони практикують більш діловий, продуктивний підхід, який сприяє успішному розв'язанню спорів. Чоловіки, як правило, персоніфікують політичні протиріччя, йдуть шляхом ескалації конфлікту, розпалювання ворожнечі, що перешкоджає успішному розв'язанню проблем. Ці аспекти зауважують на користь жінки як лідера, що може без проблем розв'язувати конфліктні ситуації [7, с. 86].

Провідні дослідники намагались з'ясувати причини які заважають жінкам в досягненні успіху в лідерстві, а саме, фахівці з психології менеджменту Дж. Віткін, С. Картер, М. Хеннінг і А. Жарден відзначають такі недоліки, що заважають жінці досягати успіхів в своїй професійній діяльності:

1. Жінки в середньому набагато пізніше за чоловіків починають піклуватися про особисту кар'єру. Тривале перебування на нижчих посадах формує психологію виконавця, а багато якостей лідера-організатора, навіть якщо вони яскраво виявлялися в дитинстві серед однолітків, безнадійно втрачаються.

2. Жінки емоційніші, їх настрій більшою мірою підпорядкований фізіологічним процесам і тому вони не так добре, як чоловіки, уміють управляти собою. В зв'язку з цим доречно пригадати слова Конфуція: «Хто не уміє володіти собою, той не зможе керувати іншими».

3. Жінки за своєю суттю менш схильні до ризику, ніж чоловіки. Сумніви, коливання, страх змушують їх перестраховуватися і відкладати до кращих часів найважливіші, такі, що не терплять зволікання, рішення.

4. Згідно з дослідженнями М. Хеннінга і А. Жардена, світогляд ділових жінок не відрізняється широтою, вони переважно гірше поінформовані про все, що не торкається їх безпосередніх занять і недостатньо підготовлені до мінливостей долі.

5. Ті ж автори зазначають, що жінки, як правило, недооцінюють роль особистих контактів і зв'язків, користь взаємних послуг, протекціонізму і неофіційних відносин. Підозрілість і нетерпимість по відношенню до можливих суперниць (а до суперниць зараховуються усі, хто хоч якось виділяється із загальної маси) не дають

змоги жінкам об'єднатися в одну «команду» і ефективно співпрацювати, надаючи допомогу одна одній [8].

Отже, дослідивши проблему гендера, можемо зробити висновок про те що у суспільстві ще залишається гендерний дисбаланс, тобто істотна нерівність в соціальних позиціях та можливостях чоловіків і жінок. У зв'язку з цим відбувається трансформація уявлень про «політичного лідера».

Література:

1. Грошев И.В. Гендерные представления о власти / И.В. Грошев // СОЦИС. – 2000. – №12. – С. 33-41
2. Татенко В.О. Гендерне виховання лідерських якостей у молоді [Електронний ресурс] / В.О. Татенко – Режим доступу: <http://ispp.org.ua/files/1229705246.pdf>.
3. ООН: Конвенція, Міжнародний документ від 20.12.1952. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_156
4. Константинова В.Н. Женщины и проблемы политического лидерства. Женщины и социальная политика (гендерный аспект) / В.Н. Константинова. – М., 1992. – С.107-116
5. Кухта Б. Феномен політичного лідера. Історичні силуети на тлі епох. / Б. Кухта. – Львів: Кальварія, ЛФУАДУ, 2000. – 232 с.
6. Микитко О. Гендер у політиці: проблеми та перспективи запровадження [Електронний ресурс] / Оксана Микитко – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6937/1/104.pdf>
7. Табурова С.К. Гендерные аспекты речевого поведения парламентариев (на материале парламентских дебатов ФРГ) / С.К. Табурова // СОЦИС. – 1999. – №9. – С. 84-91
8. Сельченко К.В. Психология лидерства: Хрестоматия / К.В. Сельченко. – Минск: Харвест, 2004. – 368 с.

Матвійчук О. В.

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Сучасні соціальні ризики (зокрема, екологічні) мають здатність трансформуватися в інші види невизначеностей. Адже «сучасні ризики ... результат поведінкової діяльності (непродуманих, безвідповідальних, деколи безграмотних дій одних осіб і безконтрольності інших), в силу чого вони мають соціальний характер» [1, с. 362]. Так техніко-екологічні ризики здатні підсилити суспільні (класові) суперечності, адже концентрація ризиків на боці бідних збільшить ймовірність загострення соціально-економічних, а далі – і політичних наслідків, причому, можливо, не тільки в національному але і в міжнародному масштабі та викликати по-справжньому вибухонебезпечну ситуацію. З іншого боку, необхідно чітко усвідомлювати, що природокористування завжди і досить жорстко детермінується економічним розвитком суспільства. «Під тиском різних обставин, зокрема, різкого зниження рівня життя, загрози безробіття, відсутності дійового соціального захисту, громадяни схильні до абстрагування від екологічних проблем» [2, с. 8].

Зважаючи на означені обставини особливої актуальності набуває здійснення зваженої екологічної політики. До того ж необхідність ефективної екополітики

очевидно зумовлена природною потребою людини і суспільства у безпеці. Йдеться про відчуття захищеності життєво важливих інтересів особистості (зокрема, про інтерес щодо безпечних і здорових екологічних умов існування). Загалом природоохоронна політика та її окремі аспекти (екологічний, економічний та соціальний) у різні часи та з різних філософських і наукових позицій осмислювалися вітчизняними та зарубіжними дослідниками, як-от: В. Борейко, Г. Брундтланд, А. Гор, В. Крисаченко, Дж. Лестер, І. Синякевич, А. Толстоухов, М. Хілько, В. Чешко, А. Яцик та інші.

Передусім, необхідно пам'ятати, що усю сукупність сценаріїв глобального розвитку можна поділити на такі основні групи: оптимістичні та песимістичні. Своєю чергою, основні загрози подальшому існуванню людської цивілізації доцільно розділити на загрози (1) природного характеру (об'єктивні) та (2) соціального характеру (суб'єктивні з позицій цивілізації) [3, с. 148]. У зв'язку з цим, українська дослідниця Тетяна Андрущенко наголошує на тому, що державні діячі повинні враховувати, що людство мусить стати на шлях сталого розвитку, «а це, в свою чергу, означає, що механізми ринкової економіки доведеться істотно обмежити, оскільки попит на товари й послуги, який постійно зростає, потребує їх надлишкового виробництва з величезною затратою невідновлюваних природних ресурсів. А отже названі механізми несумісні з екологічно й соціально безпечним, самопідтримуваним розвитком» [3, с. 148]. При цьому, оскільки основний вплив на довкілля здійснюють виробники товарів та їх споживачі, то важливе місце в екологічній політиці посідають заходи, що створюють мотивацію, спрямовану на зміну характеру діяльності комерційних організацій і окремих індивідів [4, с. 84].

Дозволимо собі відзначити, що переважно здійснення екологічної політики у теорії та практиці природоохоронної та ресурсозберігаючої діяльності пов'язують із реалізацією заходів щодо екологізації технологічних процесів. Зокрема, говорять про запровадження екологічних за змістом способів організації виробництва та форм господарювання, впровадження ресурсозберігаючих природоохоронних, природозабруднюючих та екологічно безпечних видів техніки і технології. Звісно не забувають про необхідність посилення екологічної складової в інвестиційній та інноваційній політиці держави, а також про фундаментальну перебудову природокористування та механізмів реалізації природоохоронних заходів на регульованих ринкових засадах [5; 6]. Так, українська дослідниця Тетяна Галушкіна вказує, що екологічна політика – «це цілеспрямована діяльність органів державної влади й управління, що спрямована на впровадження заходів щодо забезпечення якості навколишнього середовища, відтворення природних ресурсів, екологічної безпеки регіонів і держави в цілому» [7, с. 216]. Український науковець-практик Микола Дербак визначає екологічну політику як специфічну регуляторну діяльність: «екологічну політику можна визначити як свідому й організовану діяльність людини і суспільства (різних стратифікаційних груп), за допомогою якої при участі держави, політичних і громадських організацій регулюються дії суспільства щодо довкілля з метою захисту і розвитку середовища їх життєдіяльності» [8, с. 106].

Узагальнивши усталені вітчизняні підходи до поняття «екологічна політика» його можна визначити як організаційну регулятивно-контрольну діяльність суспільства та держави, спрямовану на охорону та оздоровлення природного довкілля, ефективне поєднання функцій природокористування та природоохорони та забезпечення нормальної життєдіяльності людини. Наведене визначення

перегукується із європейськими підходами до розуміння змісту екологічної політики, відповідно до яких екополітика розглядається як будь-яка дія (чи захід) свідомо здійснений (або не здійснений) для управління діяльністю людини з метою запобігання, скорочення чи пом'якшення шкідливого впливу на природу та природні ресурси і забезпечення того, аби антропогенні зміни навколишнього середовища не чинили шкідливого впливу на людину [9, с. 21].

Для забезпечення ефективної та дієвої екологічної політики необхідно інтенсифікувати розроблення філософськи обґрунтованої та науково вивіреної концепції інтегрованої компетентнісної та етичної екологічної освіти. Забезпечення реальної екологізації суспільного життя не можливе без використання наукового підходу на ґрунті, якого створюється продумана концепція екологічної політики та забезпечується ефективна діяльність суб'єктів такого екополітичного процесу. Зрештою необхідно пам'ятати, що під ноосферою Володимир Вернадський розумів такий стан суспільства, коли люди, досить добре зрозумівши оточуючи їх природу, організовують своє життя не тільки виходячи з властивих їм потреб, але й у відповідності із законами збереження біосфери як середовища життя. Така концепція та її практична реалізація сама по собі створює перспективи для теоретико-методологічної верифікації ключових елементів екологічної політики, їх корекції та вдосконалення. До слова, українські дослідники Анатолій Толстоухов та Микола Хилько свого часу наголошували, що екологічна політика повинна поряд з переосмисленням змісту економічної діяльності з екологічної точки зору та прагнення максимально наблизити технологічні цикли до вимог природи, має змінити саму людину, її розуміння цінностей, систему освіти і виховання. При такому підході екологічна політика ділиться на дві групи взаємопов'язаних завдань. «Перша група завдань спрямована на збереження умов існування людини, друга – має швидше гуманітарний характер – формування культури (і насамперед екологічної) життя. Розв'язання завдань першої групи передбачає особливу увагу до науково-технічних проблем, пов'язаних з розробкою природо і енергозберігаючих, наукоємних, екологічно безпечних і безвідходних технологій. Завдання другої групи реалізуються в єдиному руслі культурноосвітньої роботи, формуванні екологічного світогляду громадян» [2, с. 10]. Іншу дихотомію розмірковуючи на тему екологічної політики використовує російський дослідник Андрій Сичов, який вважає що для досягнення етико-екологічних цілей держава може використовувати, щонайменше, дві групи інструментів. Перші спрямовані на формування зовнішньої мотивації (страх покарання, фінансове стимулювання), другі – на формування мотивації внутрішньої (тобто на створення передумов для добровільного морального вибору). Якщо в першому випадку більш ефективним буде вплив на організацію, то в другому – безпосередньо на особистість [4, с. 85].

Взявши до уваги, усе вище зазначене, ми вважаємо, що екологічна політика – це специфічний механізм узгодження соціальних та екологічних цілей суспільства, оптимізації природоперетворюючої діяльності людини, що повинна передбачати просвітницький (екоосвітній) компонент. Практичним наслідком такої концептуалізації поняття «екологічна політика» має стати розширення просвітницької складової у програмних та нормативних документах, що стосуються питань природоохоронної політики держави. Зокрема, йдеться про запровадження спеціальної екологічно зорієнтованої підготовки майбутніх менеджерів, які б були професійно та морально готові для вирішення завдань сталого розвитку.

Література:

1. Коваль Т.И. Общества знаний и новые социальные риски / Т.И. Коваль // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць – 2013. – Випуск 70. – С. 360–363.
2. Хилько М.И. Концептуальні засади визначення екологічної політики / М.И. Хилько // Філософські проблеми гуманітарних наук – 2010. – № 16. – С. 6–13.
3. Тетяна Андрущенко. Глобалізація та перспективи людського розвитку: політико-психологічний вимір / Тетяна Андрущенко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць – 2013. – Випуск 73. – С. 147–149.
4. Сычёв А.А. Экологическая этика как сфера практических действий. Этика и экология: сб. науч. ст. / Р.Г. Апресян // НовГУ имени Ярослава Мудрого. – Великий Новгород, 2010. – С. 67–92.
5. Яцик А.В. Екологічна ситуація в Україні і шляхи її поліпшення / А.В.Яцик. – К.: Оріони, 2003. – 84 с.;
6. Синякевич І. Основні постулати екологічної економіки як теоретична основа екологічної політики / І.Синякевич // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 49–54.
7. Галушкіна Т.П. Екологічна політика як складова державної регіональної політики / Т.П.Галушкіна, Л.М.Качаровська // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – №2. – С.216–220.
8. Дербак М. Ю. Екологічна проблема в контексті правозабезпечення та управління / Дербак М. Ю. // Нова парадигма: [журнал наукових праць] – 2011. – Вип. 103. – С. 104–111.
9. McCormick, John. Environmental Policy in the European Union / John McCormick – Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2001. – 352 pp.

Секція «Давня історія України (до 1914 р.)» Секция «Давняя история Украины (до 1914 г.)»

Березовська В. В.

БЕССАРАБИЯ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХІХ ст.

На рубежі XVIII і ХІХ ст. у відносинах між Росією й Османською імперією на короткий час верх взяли тенденції до миру й союзу. Ці відносини були наслідком тимчасового збігу інтересів цих держав у регіоні Середнього Сходу й Балканського півострова, підтверджувалися вони підписанням союзного договору 1799 р., першого подібного документа в історії взаємин двох сусідніх держав.

Однак, підписуючи договір з одного боку, з іншого – Росія не відкидала перспектив розподілу володінь Туреччини, про що яскраво свідчить записка Ф.В. Ростопчіна, складена ним за наказом Павла І. У записці Ф.В. Ростопчін запропонував поділ Туреччини, який мав принести Росії «нові багатства, моря й славу». За цим розділом Росія планувала одержувати Румунію, Болгарію й Молдавію; Австрія – Боснію, Сербію й Валахію; Пруссія – Ганновер, а Франція – Єгипет. Однак у подальшому, перспективи війни з Наполеоном, змусили царський уряд відкласти реалізацію цих завдань [1, с. 92].

Однак пізніше ці плани були змінені. Імператор Олександр І та його канцлери В. П. Кочубей, А. Воронцов і А. Чарторийський вважали, що будь-які плани по розподілу Туреччини можуть підштовхнути Наполеона на нові захоплення. Зовнішньополітичні завдання Росії були викладені в записці В. П. Кочубея, який «Схід-Захід» - IV (Кам'янець-Подільський - 2015)

зазначав, що саме «...Росія не має вже потреби в розширенні, не має сусідів спокійніше турків, і збереження цих природних ворогів наших повинне дійсно надалі бути корінним правилом нашої політики» [2, с. 28]. Ця концепція російсько-турецьких відносин, висловлена в 1801 р., переважала протягом наступної третини сторіччя.

В 1802 р. за вимогою царського уряду було видано спеціальний султанський указ, за яким Росія одержала право «заступництва» за Дунайські князівства. Цим указом був встановлений семирічний строк правління володарів, яких не мали право усунути раніше закінчення строку. До того ж Туреччина зобов'язувалась реорганізувати адміністрацію князівств, не перешкоджати установі там училищ, госпіталів, проведенню доріг, а також погодитися на те, щоб Росія мала право нагляду за виконанням цих зобов'язань. Відповідно до цього указу були призначені нові володарі: Костянтин Іпсіланти в Валахію та Олександр Морузі – в Молдавію. Обидва у своїй політиці орієнтувалися на Росію.

Однак вже в 1806 р. Туреччина змістила володарів – прихильників Росії, замінивши їх на більш лояльних до Порту. До того ж, підбурювана Францією, Туреччина прагнула використати невдачі Росії в російсько-французьких війнах 1805-1807 рр., щоб повернути під свій контроль Чорноморське узбережжя й Західне Закавказзя. Туреччина почала стягувати свої війська до Бессарабії та зміцнювати фортеці на Дунаї. Було ясно, що, при активній підтримці Франції, Туреччина готується до війни проти Росії.

Росія не стала чекати подальшого розвитку подій, та восени 1806 р. ввела свої війська на територію Дунайських князівств. Лише деякі фортеці залишилися під контролем турецьких гарнізонів. Воєнні дії розгорнулися на двох фронтах: Закавказькому й Балканському. Так почалася перша в XIX ст. російсько-турецька війна. Ініціатором цієї війни фактично була Російська імперія. Окупацією Молдавії та Валахії уряд Олександра I розраховував позбавити Наполеона і його турецьких союзників стратегічного плацдарму та якомога ближче наблизитися до Балкан [3, с. 64].

Не зупиняючись на перебігу військових операцій зазначимо, що кожна з сторін конфлікту, а також їх союзники, намагалися з вигодою для себе розіграти карту Дунайських князівств. Туреччина вимагала виведення російських військ із захоплених територій. Франція підтримувала Туреччину та вимагала свого посередництва на російсько-турецьких переговорах. Росія прагнула закріпити свої нові територіальні надбання. Були свої інтереси в цій війні й в інших європейських країнах.

У серпні 1807 р. між Туреччиною й Росією було підписано Слободзейське перемир'я, яке невдовзі було зірвано. В боротьбі інтересів великих держав на міжнародній арені Дунайські князівства фактично стали «розмінною монетою» великої політики. Російський цар розглядав ці землі, як найближчий об'єкт своїх устремлінь; Наполеон також планував використати їх в якості стратегічного плацдарму.

На початку 1809 р. військові операції були поновлені. Сили Росії й Туреччини на дунайському театрі військових дій були приблизно рівними: обидві армії нараховували близько 80 тисяч чоловік [4, с. 12]. Війна продовжувалась ще майже три роки. 19 жовтня 1811 р. між росіянами й турецькими уповноваженими було укладено перемир'я. Саме в цей час відбулася подія, яку можна назвати

найважливішою в війни 1806-1812 рр. – ліквідація турецького корпусу поблизу Слободзеї.

Так склалося, що на початку вересня 1811 р. поблизу селища Слободзея турки створили плацдарм, зосередивши тут понад 36 тис. османів (яничар), а ще близько 20-25 тис. (резервний корпус) залишалися в таборі на правому березі Дунаю. Російські війська, переправившись через річку, розбили війська резервного корпусу й фактично взяли в облогу турецькі війська на плацдармі, залишив їх без постачання. Наступні 10 діб росіяни практично безперервно обстрілювали турецький плацдарм. Корпус мав величезні втрати, однак воля турків залишилася незламною, що підтверджують чисельні свідки: генерал-майор Ф.Я. Хоментовський захоплювався «рішучою твердістю цих людей...»; В. Броневський зазначав, що «турки помирили з мужністю, достойною великих похвал». Але особливе ставлення до себе заслужив турецький командуючий – 25-ти річний трьохбунчужний паша Чапан-оглу: «твердість його духу... являються вище за всякі похвали, ... ставлять його вище всіх інших турецьких командирів цієї компанії» [5, с. 142-143].

Намагаючись зберегти людей Чапан-оглу запропонував тимчасове припинення військових дій, яке продовжувалось майже 1,5 місяці. За цей час, за словами свідків «турки з'їли всю траву в радіусі кількисот метрів від табору, але здаватися не хотіли» [6, с. 752]. Наступні події в російській історіографії прийнято називати великою перемогою та капітуляцією Туреччини, хоча фактично 23 листопада 1811 р. між командуючими військами було підписано «конвенцію», або документ про взаємний відхід військ на зимові квартири. За умовами конвенції турки вважалися не військовополоненими, а «мусатирами» (гостями) до тих пір, поки мир остаточно не буде підписано. Однак це не завадило російському уповноваженому на мирній конференції в Бухаресті 31 грудня 1811 р. заявити, що турецькі війська мають статус військовополонених. Тому всі розповіді про турецьку «капітуляцію» в листопаді 1811 р. на лівому березі Дунаю юридично є безпідставними. З моменту висадки на плацдарм, за неповних 4 місяці, турки втратили 25-26 тис. чоловік, або майже 70% особового складу, основна маса якого загинула в період блокади [7].

Остаточний мир було укладено 16 травня 1812 р. в Бухаресті. Цей договір складався з 16 відкритих та 2 таємних статей. За його умовами Туреччина віддала Росії територію Пруто-Дністровського межиріччя (яке пізніше отримало назву Бессарабія) з фортецями Хотин, Бендери, Акерман, Кілія, Ізмаїл. Росія отримала право військового судноплавства по Дунаю від моря до устя Пруту й торговельного судноплавства по всій течії ріки Дунай.

До сьогодні не вичухають суперечки щодо оцінки цих подій та їх значення для історії Бессарабії. Частина істориків і політологів виключно в схвальних тонах оцінює наслідки цих подій, на протипагу своїм опонентам, більш стриманим в позитивній складовій означеного процесу. Анексія чи звільнення від османського гніту – ось два протилежних ідеологічних штампи, які мають як своїх прибічників, так і супротивників.

Якщо враховувати, що в 1812 р. ніякої держави під назвою Румунія ще не існувало, а князівство Молдова було фактично під протекторатом Османської імперії, то про анексію з боку Росії не можна вести мову. А з іншого боку, князівство Молдова не було завойовано Туреччиною, а добровільно приєдналося до неї за заповітом господаря Штефана Великого, й тоді приєднання бессарабських земель до Росії можна розглядати як анексію. Відсутність чіткої відповіді на це питання

сприяє тому, що події, які відбулися понад 200 років тому, й сьогодні залишаються важливими та актуальними. Не можна не погодитися з точкою зору румунського історика Флорина Пінтеску, який наполягає, що незважаючи на те, що питання військово-дипломатичної історії Південно-Східної Європи кінця XVIII – XX ст. зачіпають дуже делікатні проблеми, ці території були й залишаються зоною максимальної геополітичної турбулентності світу.

Література:

1. Игнатъев В.В. Россия и черноморские проливы (XVIII – XX вв.) / А.В. Игнатъев, Л.Н. Нежинский. – М. : Международные отношения, 1999. – 577 с.
2. Гросул В. Бухарестский мир 1812 г. и формирование новой юго-западной границы России / В. Гросул // Русин. – 2012. – № 1 (27). – С. 27-56.
3. Бабилунга Н. Русско-турецкая война 1806-1812 гг.: освобождение Бессарабии от османского ига / Н. Бабилунка // Русин. – 2012. – № 1 (27). – С. 62-68.
4. Шорников П. Бухарестский мир и участие Дунайской армии в Отечественной войне 1812 г. / П. Шорников // Русин. – 2012. – № 4 (30). – С. 11-28.
5. Хатов А.И. Турецкий поход русских, под предводительством генерала от инфантерии Голенищева-Кутузова, в 1811 году / А.И. Хатов. – СПб.: Военная типография, 1840. – 214 с.
6. Фельдмаршал Кутузов. Сборник документов и материалов / Под ред. Н.М. Коробкова. – М.: ОГИЗ, 1947. – 800 с.
7. Познахирев В. «Капитуляция» турецкого корпуса при Слободзее в ноябре 1811 г. (историко-правовой аспект) / В.В. Познахирев // Гуманитарные научные исследования. 2012. № 9 [Электронный ресурс]. URL: <http://human.snauka.ru/2012/09/1627>

Богуцька А. Л.

ПРАВОБЕРЕЖЖЯ В УМОВАХ ІНКОРПОРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОГО САМОДЕРЖАВСТВА: ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ ТА ЕТНОДЕМОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ (1795 – 1858 РР.)

Приєднання Правобережної України до Росії відкрило новий етап у її розвитку. Характер і особливості колонізації впливали з конкретних обставин, якими відзначався регіон. По-перше, Правобережжя було відносно щільно заселене і у ньому не було вільних для освоєння земель. По-друге, в складі його мешканців була виключно великою питомою вагою поміщиків. По-третє, царизм зіткнувся з багатонаціональним населенням і великою й надзвичайно впливовою національною меншиною – поляками з їх виразною культурно-політичною ідентичністю та соціальною концентрацією в привілейованому шляхетському стані. Саме польська шляхта, визначена культурно і політично, представляла реальну загрозу для легітимізації російської влади в краї [1, с. 143]. До того ж, багатоетнічність населення Правобережжя Я. Грицак пояснює кривавими польсько-українсько-російсько-турецькими війнами, які вели до величезних людських втрат, а згодом колонізації українських земель польською шляхтою, українськими і німецькими селянами та єврейськими купцями й ремісниками [2, с. 18].

Не зважаючи на певну увагу до етнонаціональних та етнодемографічних проблем з боку російських, українських дослідників (Я. Водарський, Л. Похилевич, І. Фундуклей, А. Бачинський, С. Брук, І. Гуржій, В. Кабузан, М. Слабченко,

С. Троїцький, В. Євтух, С. Макарчук, А. Пономарьов, В. Романцов, Н. Щербак, А. Філінюк та ін.), у вітчизняній історіографії вона поки що належно не осмислена і повною мірою не розкрита.

Метою цієї розвідки є аналіз колонізаційної політики Російської імперії, яка носила становий, розпорошений характер та охарактеризувати становище міст і містечок Правобережної України на рубежі XVIII – XIX ст.

Передусім, наголосимо, що у загальному потоці іммігрантів важливе місце становили польські селяни, шляхта та поміщики, що здобули монополію на володіння землею і маєтки яких були розкидані по всьому Правобережжю. Вони осідали на панських землях, сплачуючи дідичам або посесорам грошовий чинш. З чиншової шляхти формувалися кадри адміністраторів панських і державних маєтків. Вона ж становила адміністративну й військову опору магнатів.

Найбільший потік мігрантів у регіон був пов'язаний із євреями. Єврейську імміграцію в Правобережну Україну всіляко заохочувало самодержавство. Особливо її підтримувала багата верхівка кагалів, що перетворилася в економічну агентуру правобережних польських поміщиків [3, с. 170]. Основними осередками єврейської колонізації виступали міста та містечка.

Сформована на період поділів Польщі багатоетнічність Правобережної України характеризувалася абсолютною перевагою українців. Проте ключові позиції в політичній, економічній і духовній сферах захопили національні меншини. Польські поміщики прибрали до своїх рук землі, а єврейські бюргери – оренду та торгівлю [4, с. 198]. А всі вони разом здобули необмежену владу над українцями.

Російська колонізація в Правобережжі носила переважно становий, розпорошений характер. На відміну від польської, вона з самого початку була зведена в ранг державної політики й тяжіла прагненням до централізму та єдиної форми управління. Це впливало з того, що царизм не міг допустити, щоб іноземні колоністи вирішували головні проблеми Росії в Південно-Західному краї. Її вістря, зважаючи на абсолютну чисельну перевагу українців і зосередження ключових позицій у руках поляків, царизм спрямував на створення державної адміністрації, покликаної представляти державні інтереси і формувати російські анклавні [5, с. 193] в офіційних містах та перетворити їх у форпости імперської політики [6, с. 121]. Їх розвиток підпорядковувався в політичному плані – утвердженню прибулих росіян як панівної частини населення; в економічному – залученню регіону до єдиного всеросійського ринку і фабрично-промислового потенціалу; в соціальному відношенні – формуванню етнічно роз'єданого класу міщан зі специфічним способом життя, яке опиралося на консервуванні феодальних відносин, моралі і права імперії.

Саме тому, впродовж тривалого часу абсолютна більшість поселень міського типу залишалась переважно дрібними приватними поселеннями з символічною формою самоврядування, мешканці яких займалися переважно сільськогосподарським виробництвом. Поряд із поміщицькими містами у Правобережній Україні були і вільні, або, як їх тоді називали, колишні королівські міста. В загальній масі вони склали майже 14 % усіх поселень [7, с. 454]. Щоб домогтися реорганізації управління містами та містечками на свою користь, царизм був змушений враховувати їх особливості, пов'язані з великим впливом поляків [8, с. 43].

Що ж до містечок Правобережжя, то за переконанням В. Смоля, вони були переважно єврейськими. Водночас, великі міста України теж мали великий відсоток

євреїв, хоча поступово русифіковувалися [9, с. 140].

Ефективним засобом заселення Південно-Західного краю іншоетнічними представниками стало розквартирування в регіоні численних військових формувань. Базувалися вони переважно у містах, а в разі неможливості – у найближчих селах [10, арк. 143].

Об'єктом російської колонізації стали не лише землі, а й корінні мешканці регіону. Центральна і місцева влада докладали зусиль аби ослабити український елемент у містах [11, с. 46]. Для цього українців-землеробів витіснили на окраїни, з дозволу властей у містах і містечках почали поселятися для занять ремеслами і художніми промислами іноземні полонені, що присягнули на вірність Росії [12, арк. 174]. Між тим, всіляко стимулювалося проникнення їх у ремісничі гільдії та інтегрування українських купців і ремісників в етнічно змішаний міщанський стан [13, с. 95].

У цей період відбулося поступове зменшення частки українського селянства в складі населення, яке було безпосереднім і опосередкованим наслідком колонізаційної політики самодержавства. Доведені до відчаю жорсткою експлуатацією і національним, і релігійним поневоленням, селяни тікали на Південь, Кубань, Дон, у Молдавію, Волошину та Галичину й там оголошували себе вільними людьми. Нерідко причиною втеч ставало уникнення від рекрутської повинності [14, арк. 39]. Панораму міграцій доповнювали часті переселення корінних мешканців, які організовувалися як органами державної влади, так і новими власниками маєтків. До того ж, у Правобережжі спостерігався низький природний приріст українського населення, зумовлений високим коефіцієнтом смертності, масовим самогубством та зниженням народжуваності [15, с. 281].

Отже, в 1795 – 1858 рр. Правобережна Україна відзначалася істотним соціально-етнічним та етнодемографічними трансформаціями колонізаційною політикою російського царизму та зумовленими міграційними потоками, котрі він заохочував та організовував. У свою чергу, це спричинило витіснення українців з політичного, економічного, духовного життя та стримувало процес їх етнокультурної та етнополітичної консолідації.

Література:

1. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863) / Данієль Бовуа. – К.: ІНТЕЛ, 1996. – 415 с.
2. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст.: навч. посіб. для учнів, гуманітарних гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів / Ярослав Грицак. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
3. Кондрацький А. А. Поляки на Україні в X – XIX ст. / А. А. Кондрацький // Український історичний журнал. – 1991. – № 12. – С. 83-96.
4. Марченко М. І. Українська історіографія з давніх часів до середини XIX ст. / М. І. Марченко. – К. : Вид-во КДУ, 1959. – 258 с.
5. Українська радянська енциклопедія. – Вип. 2. – Т. 1. – К.: УРЕ, 1977. – С. 193.
6. Культурне відродження в Україні: історія і сучасність. – Львів: Астериск, 1993. – 222 с.
7. История России в XIX веке. Дореформенная Россия. – М.: ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2001. – 589 с.
8. Філінюк А. Г. Російська колонізаційна політика на Правобережній Україні на рубежі XVIII – XIX століть / Філінюк А. Г. // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: зб. ст. – К.: Рідний край, 1999. – Вип. 9. – С. 43 -57.

9. Історія України: нове бачення : У 2 т. Т. 1. / О.І. Гуржій, Я. Д. Ісаєвич, М. Ф. Котляр та ін.; під ред.. В. А. Смоля. – К.: Україна, 1995. – 350 с.
10. ЦДІА України. – Ф. 533, – оп. 1, – спр. 17. – Арк. 51-58; КПДМА. – Ф. 227. – оп. 1, – спр. 3. – Арк. 143.
11. Демкович-Добрянський М. Україна і Росія: Історичні нариси на теми російського імперіалізму / М. Демкович-Добрянський. – Львів – Краків – Париж: Вид. спілка «Просвіта», 1993. – 205 с.
12. КПДМА. – Ф. 228, – оп. 1. – спр. 40. – Арк. 174.
13. Філінюк А. Г. Деякі аспекти інкорпораційної політики російського царизму на Поділлі наприкінці XVIII – на початку XIX століття / А. Г. Філінюк, Г. В. Бондарчук // Наук. записки з української історії: Зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2001. – С. 96-104.
14. ЦДІА України. – Ф. 484. – оп. 1. – спр. 9. – Арк. 39.
15. Крип'якевич І. П. Історія України / Відп. ред. автори Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. 2-ге вид., переробл. і доп. / Іван Крип'якевич. – Львів: Світ, 1992. – 560 с. («Пам'ятки історичної думки України»)

Марчук О. І.

«УКРАЇНА» У ПОГЛЯДАХ О. РУСОВА ТА П. СТЕБНИЦЬКОГО

Певну увагу зазначеній проблематиці приділяли Г. Скрипник [2], О. Рахно [3], С. Іваницька [10], І. Старовойтенко [11].

Олександр Олександрович Русов (1847-1915) – відіграв помітну роль у суспільно-політичному житті України другої половини XIX – початку XX ст. [2 с. 131]. Входив до складу редакційних колегій багатьох газет та журналів [1, с. 5], був справжнім українським патріотом [3, с. 9], за висловом його сучасників – «гарячим працівником за відродження української нації» [7, с. 301]. На сторінках 4-го числа російськомовного українського журналу «Украинский вестник», що побачив світ у 1906 р., вийшла його розлога стаття «Декілька слів про територію і населення України». У ній автор зазначає, що до Російської імперії входять великі території, заселені одним із найдавніших за культурою і другим за чисельністю слов'янським народом. Цей край варто називати Україною, хоча багато хто називає його Південною Руссю, або Малоросією. Земля ця, через своє особливе історичне минуле має відмінності від сусідніх, і, багато спільного, що об'єднує її в одне ціле. Особлива психологія народу, що споконвіку проживав на цій землі, породила окрему мову, окремий образ мислення і той особливий етнографічний тип, який називають українським [4, с. 222]. Серед нього є різні стани: «дворяни, духовенство, селяни, міщани, козаки» [4, с. 224].

Основну увагу О. Русов звертає на області Південної Русі, населення яких «залишилися вірними своїй національності», називаючи своєю рідною мовою «малоросійську» [6, с. 381]. На думку дослідника, її варто називати «українською».

Окреслюючи землі розселення українців, О. Русов опираючись на данні перепису 1897 р., зазначав, що із 164 повітів, у яких проживають українці, в 103 становлять більшу половину населення. А у 71 повітах українці складають $\frac{3}{4}$ всього населення. Автор стверджував, що якщо за одиниці числення брати губернії, то це буде значна територія понад 864 тис. км кв., беручи до уваги землі у яких українці становили більше 20 %, а саме: Чернігівська, Полтавська, Харківська та Подільська (174,7 тис. кв. верств), Волинська, Київська, Катеринославська (163,5 тис. кв. верств);

Херсонська, Таврійська, Кубанська (196,5 тис. кв. верств); Гродненська, Курська, Воронежська, Донська, Ставропольська (329,6 тис. кв. верств) [4, с. 225].

Якщо проаналізувати поданий автором статті матеріал, то виходить, що у перших 8 – ми губерніях (Полтавська, Чернігівська, Подільська, Харківська, Київська, Волинська, Катеринославська, Херсонська): 21.982.617 із всіх жителів 16.394.567 українців, або 74,6 %; в перших 10 – ти (дод. Кубанська, Таврійська) губерніях: 25.349.288 всіх жителів і 17.914.506 українців, або 70,7 %; в перших 18 – ти (дод. Ставропольська, Воронежська, Донська, Гродненська, Курська, Бессарабська, Люблінська, Седлецька) губерніях: 39.160.721 всіх жителів і 21.444.124 українців, або 54,8 %. У всіх 23 – х (дод. Астраханська, Саратовська, Терська, Самарська, Оренбурзька) губерніях: 47.855.508 всіх жителів і 21.929.408 українців, або 45, 8%. [4, с. 228].

О. Русов вказував, «якщо прийняти, що проста абсолютна більшість українців дасть право на назву території, де вони живуть, українською, то до такої території відійде 18 губерній і областей. Якщо для цього прийняти 2/3, то тільки 12 губерній, яких потрібно рахувати українськими: Полтавська, Чернігівська, Подільська, Харківська, Київська, Волинська, Катеринославська, Херсонська, Кубанська, Таврійська, Ставропольська та Воронежська»

Досить цікавою з цього питання є думки громадського і політичного діяча, письменника і публіциста Петра Януарійовича Стебницького [8, с. 140]. У своїй статті «Краєва автономія» у журналі «Вільна Україна» 1906 р. № 1-2 відзначає, що українські землі «заселені густою масою люди одного племені, однієї мови... займають на півдні Росії широку полосу з дуже близькими умовами щодо природи, клімату, земельного ґрунту, основних земельних промислів» [9, с. 35]. Точніше, це 9 губерній, у яких українці складають більшість населення: Полтавська, Чернігівська, Подільська, Харківська, Київська, Волинська, Катеринославська, Херсонська та Кубанська, а також – де становлять меншість: Люблінська, Седлецька, Бессарабська, Курську, Гродненська, Воронежська, Донська, і Таврійська. Користуючись вище згаданою статистикою 1897 р. автор статті «Краєва автономія» відзначає, що на 1906 р. число українців збільшилось близько на 15 % і становить 20 млн. українців, які проживають на території понад 400 тис. км. кв. [9, с. 36].

П. Стебницький також критикував тогочасний стан політичної системи Російської імперії, вказуючи на безмежний централізм і абсолютизм, політику національного гніту, надмірну бюрократизацію та панування мілітаризму, які гальмують модернізаційні процеси в імперії [9, с. 27-29]. Своєрідною панaceaю можуть бути зміни, базовані на принципах конституціоналізму, федералізму, свободи національно-культурного розвитку [10, с. 80]. Для України більш необхідною була крайова автономія [9, с. 35]. Він вважав, щоб знищити сепаратистські тенденції в суспільстві, необхідно запровадити рівноправність націй на економічне і культурне життя, тобто схилився до національно-територіальної автономії. До крайових інтересів мають належати всі культурні справи і значна частина економічних та адміністративних [9, с. 33].

Також було намічено комплекс нагальних питань, які необхідно вирішити в українському парламенті після здобуття автономії. По-перше, аграрне питання пропонувалося розв'язати шляхом створення земельного фонду і експропріації приватної земельної власності. По-друге, школу та освіту необхідно поставити на національні підвалини, виробити нові програми, навчання, тому що «вести справу

освіти в інтересах свого культурного росту повинен сам український народ». По-третє, в компетенцію «крайового сойму» відходить адміністративний механізм та крайове законодавство. По-четверте, складання крайового бюджету [9, с. 37-38].

Отже, великою заслугою О. Русова та П. Стебницького перед справою українського націєтворення було розуміння та пропагування ідеї єдності українців, які мають свою мову, ментальність, етнографічний тип. Вони пишуть про етнічну українську територію, яка складала понад 864 тис. км. кв. (беручи 20 % українців на території) і українські губернії, чисельність українців. П. Стебницький порушував питання про надання українським територіям крайової автономії, вказував механізм її реалізації, відзначав важливість таких заходів в умовах тогочасних процесах.

Відсутність наукових розвідок про ідеї та моделі побудови України в др. пол. XIX-поч. XX ст. свідчить про перспективність руху у цьому напрямку.

Література:

1. Русов О. О.: щоденники та спогади / О. О. Русов. – Чернівці: Десна Поліграф, 2011. – 320 с.
2. Рахно О. Я. Подружжя Олександр та Софія Русови у суспільно-політичному житті України другої половини XIX – початку XX ст. / О. Я. Рахно // Сіверянський літопис. – 2012. – № 5-6. – С. 131-138.
3. Скрипник Г. Наукова спадщина О. О. Русова в контексті актуальних проблем української етнології / Г. Скрипник // Народна творчість та етнографія. – 2007. – №. 2. – С. 9-13.
4. Русов А. «Несколько словъ о территории и населеніи Украины» / А. Русов // Украинский весник. – 1906. – С. 222-229.
5. Русов А. Статистика украинскаго населенія Европейской Россіи / А. Русов // Украинский народ в его прошлом и настоящем – 1916. – Т.2 (ч.- 6). – С. 381-406.
6. Січинський В. Назва України / В. Січинський. – Авґсбург. – 44 с.
7. Чикаленко Є. Спогади (1861-1907) / Є. Чикаленко. – Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США, 1955. – 512 с.
8. Демченко Т. «А ти, Марку, грай...» : роздуми над листами видатних українців / Т. Демченко // Сіверянський літопис. – 2009. – № 1. – С. 140-143.
9. П. Смуток. Краєва автономія Україні / П. Смуток // Вільна Україна. – 1906. – №1-2. – С. 27-39.
10. Іваницька С. Г. «Украинский проект» в деятельности и оценках П. Я. Стебницкого (1905-1908) / С. Г. Іваницька // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2009. – Вип. XXVII. – С. 76-83.
11. Стебницький П. Вибрані твори / П. Стебницький; упоряд. І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2009. – 632 с.

Мацьков О. М.

ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ВИГОВСЬКОГО НАПЕРЕДОДНІ ТА В ХОДІ ЧУДНІВСЬКОЇ КАМПАНІЇ 1660 РОКУ

Розглядаючи події Чуднівської кампанії 1660 р., однією із непересічних й неоднозначних постатей є український екс-гетьман, київський воевода Іван Виговський. Участь у лавах польсько-татарських військ одразу породжує у голові явлення його як ворога українського народу. Російська, а згодом і радянська історіографії створили образ зрадника національних інтересів України й активного

прибічника інтересів Речі Посполитої. Але чи дійсно це було так? Яку ціль він переслідував втративши владу? Відповідь на ці питання дати надзвичайно складно. Ми не маємо на меті ідеалізувати особу І. Виговського чи шукати виправдання його вчинкам та діям, лише спробуємо об'єктивно їх оцінити. Тому, актуальність даної статі визначається необхідністю аналізу позиції І. Виговського напередодні й під час російсько-польської війни восени 1660 р., його дипломатичних заходів, планів тощо.

Відзначимо, що сучасна українська історіографія розпочала процес історичної «реабілітації» персони І. Виговського. Тим не менш, у науковому загалі відсутня робота монографічного характеру, присвячена особі українського гетьмана та його політиці під час його перебування при владі та після, що дозволило б скласти повноцінну картину. Спробу проаналізувати його політичну діяльність у 1660 р. зроблено у свій час М. Костомаровим [1] та В. Будзиновським [2]. Однак, найбільш цінною для нашого дослідження є монографія російської дослідниці Т. Яковлевої «Руїна Гетьманщини. Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди (1659-1667 рр.)» [3], в якій авторка, на базі значного джерельного масиву, досить докладно подала дипломатичну діяльність екс-гетьмана із представниками королівського двору, кримською знаттю у 1660 р..

Залишивши булаву І. Виговський не пішов із української політичної авансцени й надалі зосереджував значний вплив серед козацької старшини й побіжно впливав на подальший розвиток подій [2, с.89; 4, с.230]. Протягом 1659-1660 рр. він продовжував вести широке дипломатичне листування із офіційним Бахчисараєм, представниками української еліти, не втрачав контактів з козаками, які все більше нарікали на політику московського уряду [5, с.53]. Він був одним із ініціаторів необхідності початку широкомасштабної кампанії Речі Посполитої проти Московії. Взимку та весною 1660 р. ним активно розсилалися універсали до мешканців міст козацької України з пропозицією переходити у підданство польського короля [1, с.132; 6, арк.1-2]. У листі від 27 серпня 1660 р. до Б. Радзивілла, закликав об'єднати зусилля на литовському та українському фронтах й завдати рішучого удару по противникові [7, с.32-33; 8, с.525]. Як слушно зауважила Т. Яковлева, саме І. Виговський протягом зими 1659-1660 рр. «був тим подразником, який підштовхував їх (поляків – О.М.) до воєнних дій, не давав російським воеводам спокійно почувати себе в Україні» [3, с.55]. Причиною такої його радикальності було бажання помститися росіянам за вбивство брата Данила, а також бажання відновити свою владу. З жалем у душі констатував: «...нічого іншого мені не залишилось, лише як проливати власну кров за й. к. м.» [9, с.398-409, 414-415].

І. Виговський проводив цілеспрямовану політику стосовно залучення Кримського ханства до боротьби проти Московії. Перебуваючи у дружніх стосунках з ханом Мехмет-Гіреєм, останній у листах запевняв у своїй військовій підтримці вразі потреби [10, с.29-30; 1, с.136, 139]. Хан особисто клопотався перед козаками, щоб вони посприяли пошуку і звільненню із полону дружини київського воеводи [11, с.2-3]. Саме від послання екс-гетьмана, Мехмет-Гірей у листопаді 1659 р. отримав звістку про укладення Ю. Хмельницьким Переяславської угоди з царем [9, с.408].

Московський уряд також прекрасно усвідомлював небезпеку зі сторони І. Виговського. Сам цар Олексій Михайлович звинувачував його у спробах загострити польсько-російські суперечності й спровокувати війну. Тому для

головнокомандувача В. Шереметьєва та його соратників під час осінньої кампанії було справою честі покарати київського воєводу за злочини проти росіян [7, s.2-4; 11, s.2].

Проводячи активну участь у всіх бойових зіткненнях й завдаючи суттєвої шкоди своїм колишнім побратимам, ні у кого не повинно викликати сумнівів про вірність І. Виговського Короні Польській та бажанні поквитатися Ю. Хмельницькому та козакам за усунення його із гетьманства. Однак, завершальний етап кампанії ставить під сумнів деякі із цих тверджень. Відтак, цікаві відомості містяться у так званих «летючих листках». У них інформувалося про перехоплені листи київського воєводи до кримської знаті, зміст яких засвідчував наміри об'єднатися із Кримським ханством й приєднати його до «Великого князівства Руського», а владу короля Яна Казимира визнати лише формально. Переговори велися й з приводу можливості переходу орди на сторону українців [12, s.4]. Цілком не випадковим був той факт, що І. Виговський разом із частиною татар на чолі із Нурадином-султаном стеріг український табір після битви під Слободищами [6, арк.4; 3, с.103-105].

В такому разі шанси на успіх українців у цьому протистоянні сильно зростали. Подібний розвиток подій дозволяв представникам української еліти розраховувати на позитивний для України результат кампанії. А імовірність переходу орди, хоч і незначна, але все ж таки була. Нурадин-султан та його найближче оточення було вкрай стривожене бажанням поляків домовитися із деморалізованим військом В. Шереметьєва [1, с.158, 160]. Як повідомляє учасник подій П. Гордон, «Тоді султан скликав своїх мурз і повідомив цю вину, при чому всі вони виказали крайнє незадоволення і скрикнули, що якщо поляки подружаться з московитами, то стануть ворогами [татар]» [13, с.73].

Фактичне самоусунення Ю. Хмельницького від гетьманських повноважень, давало підстави старшині діяти на власний розсуд. Висловимо міркування, що вона робила ставку саме на екс-гетьмана й вела з ним переписку. Про таємне листування І. Виговського з представниками козацької еліти свідчив уже після Чуднівської епопеї кошовий отаман І. Брюховецький. Хоча ця інформація отримана уже після завершення виправи, вона становить собою науковий інтерес. Саме київському воєводі він відводив провідну роль в налагодженні українсько-польських взаємин і водночас дестабілізації стосунків гетьманського уряду із Москвою. Говорячи про раду у Василькові у липні 1660 р., І. Брюховецький вказував на секретному плані І. Виговського, якого нібито притримувався Ю. Хмельницький. Суть його зводилася до того щоб роз'єднати та відправити вперед військо В. Шереметьєва, а сам Ю. Хмельницького із своїми полками лишився би позаду. Якщо вірити цим даним, план спрацював. Таким чином, екс-гетьман робив усе аби від'єднати козацьку Україну від Москви [14, арк. 781].

Відзначимо, що деякі старшини не підписали тексту Чуднівської угоди. Серед них: паволоцький полковник І. Богун, генеральний обозний Т. Носач, брацлавський полковник М. Зеленський тощо. Всі вони були представниками державницького угруповання. Саме ці особи, після смерті Б. Хмельницького, активно підтримували кандидатуру І. Виговського на гетьманську булаву [15, с.122, 127]. Їхня позиція нашоує на думку, що вони до останнього сподівалися на реалізацію плану І. Виговського стосовно українсько-татарського союзу [3, с.114]. По-друге, ініціюючи скликання Корсунської ради у листопаді 1660 р., волинський каштелян С. Беневський довідався, що серед представників козацької старшини

була значна частина тих, хто схилився до повернення на гетьманство І. Виговського в разі самоусунення Ю. Хмельницького. Однак, подібна ідея наштовхнулася на категоричне небажання зі сторони польської влади. Причиною такої незрозумілої, на перший погляд, поведінки королівського двору було усвідомлення ними, що їхній тодішній соратник прагне відновити Велике князівство Руське, що передбачало федеративний союз між козацькою Україною та Річчю Посполитою на основі Гадяцьких статей [1, с.163]. Тому, польська дипломатія в особі С. Беневського робила все можливе щоб покірний Ю. Хмельницький продовжував гетьманувати [5, с.54].

Отож, оцінюючи роль І. Виговського у подіях довкола Чуднівської кампанії 1660 р., відзначимо його бажання бачити в перспективі козацьку Україну незалежною й суверенною державою. Однак, на заваді реалізації цих ідей були власні амбіції, прагнення помститися колишнім соратникам за усунення його із гетьманства, що безперечно заважало процесу їхньої консолідації задля досягнення поставленої мети. Також не завжди доцільними виявлялися методи й засоби, завдяки яким екс-гетьман намагався вирішити ті чи інші питання стосовно Гетьманщини. Тим не менш, вважаємо помилковим відносити І. Виговського до переліку зрадників українського народу.

Література:

1. Костомаров М. Гетьманування Івана Виговського та Ю. Хмельницького / М. І. Костомаров. – Тернопіль, 1891. – 234 с.
2. Будзиновський В. Наші гетьмани / В. Будзиновський. – Львів, 1907. – 188 с.
3. Яковлева Т. Руїна Гетьманщини. Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди (1659-1667 рр.) / Т. Яковлева. – К., 2003. – 644 с.
4. Володарі гетьманської булави: Історичні портрети. - Київ: Варта, 1995. - 560 с.
5. Мицик Ю. Гетьман Іван Виговський / Ю. Мицик. – К., 2004. – 84 с.
6. Національна бібліотека України імені В. Вернадського, Інститут Рукопису (далі – НБУ, ІР), ф. П. – спр. №15401.
7. Архів Головних Актів Давніх (далі – АГАД) Архів Радзивіллів, ф.5, спр. №6865
8. Мицик Ю. З листування Івана Виговського / Ю. Мицик // Український археографічний щорічник. — К., 2009. — Вип. 13/14. — С. 511-531.
9. Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. Изд. 2-е, с дополнениями. – К., 1898. - Т. 3. – 600 с.
10. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею [Текст]. – СПб., 1853. – Т.5. – 288 с.
11. АГАД, Татарський відділ. – спр. № 318.
12. Національна бібліотека у Варшаві, Відділ мікрофільмів. - №35118, №19822
13. Гордон П. Дневник 1659-1667 / П. Гордон; [переклад Д. Федосова]. – М.: Наука, 2003. – 315 с.
14. НБУ, ІР, ф. VIII. – спр. №224/35.
15. Кривошея В. Козацька еліта Гетьманщини / В. Кривошея. – К., 2008. – 452 с.

СТВОРЕННЯ ЗАПАСІВ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ РУСЬКИМИ КНЯЗЯМИ ЯК СВДЧЕННЯ ВИСОКОГО РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЗА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Питання євро-інтеграції на сьогодні є вкрай актуальним як в площині практичній, так і в площині наукових досліджень, оскільки останні покликані підвести базу під її практичне втілення. У цьому зв'язку доречним є використання досвіду минулого. Зокрема, інтерес становить досвід середньовічної доби, коли Україна була не просто активним фігурантом у європейському цивілізаційному просторі, але й самостійним суб'єктом, який до того ж багато в чому випереджав своїх західних партнерів. Тож саме цьому періоду й присвячено нашу розвідку. А в зв'язку із тим, що на сьогодні особливий інтерес становлять мікро-соціальні дослідження, то й обрано один з аспектів, що засвідчує перевагу України перед іншими державами середньовічної Європи – справу функціонування князівських запасів матеріальних благ, що виступали праобразом сучасного державного резерву.

У середньовічних європейських державах (за винятком хіба що Візантії) до XI–XII ст. подібні нагромадження були вкрай мізерними і забезпечували власне потреби правителя (удільного феодала) та його оточення й війська. Значною мірою подібний стан справ обумовлювався загальним занепадом господарства, що розпочався ще з останніх століть існування Римської імперії і тривав на Заході до кінця XI ст. [1, с. 170–210; 2, с. 39–79]. Зумовлювався він і кліматичними катаклізмами [3, с. 36–45], хоча цей чинник часом критикують сучасні економісти [4].

Натомість Україна змогла значною мірою уникнути цих потрясінь і зберегти поступальність свого господарського розвитку [5, с. 37–68]. Окрім того вона мала найбільш сприятливі умови для провідної галузі тогочасної господарської системи – сільського господарства [2, с. 82–83] – значні безлісі території з родючими ґрунтами. Ці бонуси були доповнені зваженою економічною політикою більшості правителів Русі, які й започаткували традицію створення державного резерву в Україні.

Так, вже княгиня Ольга в середині X ст. завдяки відомій з літописів поїздки по державі, яка по суті являла першу ревізію державної власності, здійснену на найвищому рівні, чітко впорядкувала великокнязівське господарство, що дало змогу нагромаджувати матеріальні ресурси на постійній основі [6, с. 30; 7, с. 116, 123]. Ця політика була продовжена наступними великими київськими князями, а потому галицькими та галицько-волинськими.

На підставі писемних та археологічних даних можна стверджувати, що в Києві вже на початку XI ст. існувало два великі зерносховища – Бабин торжок (у районі Верхнього міста) та Подільське торжище (у нижній частині міста). Аналогічні продовольчі склади були і в інших містах, особливо великих, а також при всіх центрах князівського господарства. Так, в Іпатіївському літописному списку згадується про існування князівських складів з продовольством як у Києві, так і в його передмістях (у Берестові), а також і в інших містах (Любечі, Овручі та ін.). Уміле створення і використання київськими князями продовольчих припасів дозволяло Русі (власне українським землям, бо на півночі голод фіксувався неодноразово) уникнути звичного для решти європейських країн голоду [8; 9].

Із ростанням агро-виробництва князі розширювали практику створення запасів

продовольства та інших матеріальних ресурсів, що також підтверджує зростання товарності господарського комплексу Русі. Наприклад, Іпатіївський літописний список повідомляє, що під час міжусобиці 1146 р. противники чернігівських Ольговичів «пішли на Ігореє село, де він облаштував двір добрий. Було бо там готовизни багато у бретяничах й у погребі, вина і мед, а також і тяжкого товару всякого до заліза і до меді. Не могли від великої кількості всього того вивезти» [10, стб. 333.]. Аналогічною була й доля князівського двору в Путивлі, де, згідно з літописом, нападники захопили «мед ... і вино в корчагах» [10, стб. 334].

Подібні склади існували і в Галицькій землі. Так, літопис згадує у 1152 р. під Перемишлем «двір княж поза містом на лузі над річкою Саном. І тут товару в ньому багато» [10, стб. 449]. Були вони й на Волині.

В літописах навіть існує низка позначень споруд для зберігання матеріальних резервів (медовуши, бортяниці, кліті, погребі, скотниці тощо), що засвідчує наявність надлишкового продукту в різних видах господарської діяльності. Споруди, призначені для зберігання матеріальних ресурсів, фіксуються і під час розкопок в літописних містах навколо Києва [11]. Саме ці накопичені матеріальні блага давали підставу руським князям хизуватися перед сусідами. Добре відома літописна оповідь про похвалення київського князя Святослава Ярославича своєю скарбницею та запасами перед німецькими послами у 1075 р. Відомі й численні факти обдарування руськими князями своїх західних союзників. Так, Ізяслав Мстиславич за допомогу у відвоюванні Києва 1151 р. обдарував своїх угорських союзників «сосудами і одягом дорогими, і кіньми, і паволоками» [10, стб. 419]. Багатства руських князів справляли враження на західних європейців. Наприклад, польські хроністи, описуючи прихід до Польщі по допомогу київського князя Ізяслава, оповідали, що такої кількості скарбів, як він приніс із собою, в Польщі ніколи не бачили.

Руські князі створювали запаси продовольства та фуражу за рахунок натуральних поборів з підлеглого населення. Частина зібраних припасів (переважно це були зерно, мед, віск, шкіри, лляне полотно тощо) йшла на експорт. Як наслідок, князі стала одним із головних учасників зовнішньої торгівлі Русі. Також державні резерви призначались для забезпечення населення продовольством на випадок неврожаїв та ворожих нападів. Так, під час місячної облоги Києва татаро-монгольськими військами у 1240 р. факту голодування у місті зафіксовано не було. За рахунок державних резервів проводилась і свого роду соціальна політика: роздавання нагромаджених запасів населенню (що також засвідчувало величезні розміри нагромаджених запасів) – на честь свят, урочистостей тощо. Перша подібна згадка пов'язана із Володимиром І: «Володимир поставив церкву і влаштував свято, наваривши триста первар меду ... і роздав убогим триста гривен. І святкував князь Володимир вісім днів, і повернувся до Києва ... і тут знову влаштував свято, скликавши силу-силенну народу ... і звелів жебракам всяким і убогим приходити на княжий двір і брати, що потрібно, – питво і їжу, і з казни – кунами. ... І велів запрягати вола і, наклавши хліба, м'яса, риби, і різних овочів, і мед в бочках, а в других – квас, розвозити по городу ... і роздавав їм все необхідне» [12, с. 197].

Аналогічно й галицький князь Ярослав Осмомисл перед своєю смертю (1187 р.) наказав роздавати різні речі зі своїх сховищ «і так роздавали по всьому Галичу впродовж трьох днів і не могли роздати» [10, стб. 657]. У 1199 р. бенкет та обдарування населення Києва зробив київський князь Рюрик Ростиславич з нагоди

завершення будівництва стіни Видубицького монастиря [10, стб. 712]. Роздавання майна «бідним і вбогим» перед своєю смертю у 1287 р. вчинив і волинський князь Володимир Василькович [10, стб. 914]. Можливість такої політики зумовлювалась саме існуванням великокнязівських резервів різних матеріальних ресурсів.

Таким чином, нагромадження запасів різних матеріальних ресурсів засвідчувало значні успіхи господарського комплексу України у X–XII і навіть у другій половині XIII ст. (що спростовує тезу про нібито занепад України після монголо-татарської навали), зростання продуктивності праці (а отже й удосконалення знарядь праці та процесу виробництва), розвиток приватновласницьких відносин та економічної думки України. При цьому наявність значних князівських, а по суті – державних стратегічних запасів, писемні та археологічні джерела фіксують лише на півдні Русі, у власне Руській землі та Галицькому (Галицько-Волинському) князівстві, які також і через це своє особливе багатство і високий економічний розвиток загалом стали головним об'єктом зовнішньої агресії та нападів інших князів Русі. Цей факт дозволяє незаперечно розглядати українські землі як один з найбільш економічно розвинених регіонів середньовічної Європи. Вищий економічний розвиток Русі, порівняно з іншими середньовічними державами Європи, більша продуктивність аграрного сектору, значною мірою пояснювали й відмінність у розміщенні феодальних резиденцій – якщо на Заході вони розміщувались поза містами (ближче до джерел харчування та задля уникнення антисанітарії, соціальних вибухів і т.п.), то на Русі часто і в містах (що підтверджує високий рівень розвитку господарського комплексу і торгівлі в Україні того періоду). Відповідно ця тема потребує подальшого дослідження, оскільки дозволить доповнити вивчення української середньовічної історії та по-новому охарактеризувати низку її складових, а також і місце України в Європі на різних етапах історії.

Література:

1. Экономическая история мира. Европа / Под общ. ред. М. В. Конотопова. – М.: Дашков и К, 2004. – 636 с.
2. Жак Ле Гофф. Рождение Европы. – Пер. с фр. – СПб: Александрия, 2008. – 398 с.
3. Ле Руа Ладюри Е. Коротка історія клімату: від середньовіччя до наших днів. – Пер. з фр. – К.: Ніка-Центр, 2009. – 144 с.
4. Райнерт Е. С. Як багаті країни забагатили... і чому бідні країни лишаються бідними. – К.: Темпора, 2014. – 444 с.
5. Історія українського селянства. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 2006. – 631 с.
6. Полное собрание русских летописей. – Т. 38: Радзивилловская летопись. – Л.: Наука, 1989. – 178 с.
7. Чуткий А. І. Нариси з економічної історії України. – Кн. 1: На перехресті торгових шляхів / А. І. Чуткий. – К.: Темпора, 2013. – 616 с.
8. Массимо Монтанари. Голод и изобилие. История питания в Европе. – Пер. с ит. – СПб.: Александрия, 2009. – 279 с.
9. Ливи Баччи, Массимо. Демографическая история Европы. – Пер. с ит. – СПб.: Александрия, 2010. – 304 с.
10. Полное собрание русских летописей. – Т.: 2: Ипатьевская летопись (ответственный редактор тома М. Н. Тихомиров). – М.: АН СССР, 1962.
11. Древняя Русь: город, замок, село / Под ред. Б.А. Рыбакова. – М.: Наука, 1985. – 431 с.
12. Повесть врем'яних літ: Літопис (за Іпатським списком). – К.: Рад. письменник, 1990. – 558 с.

УЧАСТЬ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА У СЕРІЙНИХ ПРОЕКТАХ ІВАНА ФРАНКА-ВИДАВЦЯ (1878–1895 РР.)

Творча співпраця двох визначних інтелектуалів, провідних діячів українського національного руху Михайла Драгоманова (1841–1895) та Івана Франка (1856–1916) мала значний вплив на суспільно-політичний і культурний розвиток Галичини в останній чверті XIX – на початку XX століття. Важливо прослідкувати внесок М. Драгоманова як ученого, просвітителя та літературного критика у видавничу діяльність Каменяра. Відомо сім окремих книжкових серій («бібліотек»), що реалізувалися завдяки зусиллям І. Франка. Перші три з них позначилися помітною участю та підтримкою М. Драгоманова.

Вперше ініціатором у видавничій справі І. Франко став наприкінці 1870-х рр., під час активізації громадсько-політичного життя в Галичині, виникнення та становлення української радикальної журналістики. І. Франко, виступаючи безпосереднім учасником цих процесів, уже тоді привернув до себе увагу представників молодого покоління місцевої інтелігенції. Так, галицький економіст і громадський діяч В. Навроцький назвав його в одному з листів до М. Драгоманова 1877 р. «галицьким феноменом» [5, с. 146].

Перший проект мав назву «Дрібна бібліотека» (1878–1880). Про свій намір започаткувати видання І. Франко повідомляв М. Драгоманова 1877 р. Згідно з його задумом, це мала бути серія перекладів переважно західноєвропейських художніх творів («бібліотека найзнаменитіших романів і повістей заграничних, переведених на наше»), зокрема таких письменників, як Е. Золя, А. Доде, Ч. Діккенс та ін. Вибір не був випадковим, адже в порушених ними соціальних сюжетах убаচався перегук з реаліями життя регіону. В даний спосіб діячі щойно зародженого радикального руху прагнули утверджувати свої ідеї. Так, І. Франко зазначав, що проект призначений передусім «для ширшої галицької публіки», настрої в якій мали б набути «далеко реальнішого напрямку і погляду на життя». Він підкреслював той факт, що зазначених авторів без проблем «порозуміє...і наш селянин, особливо, де описується так вірно життя попа на селі» [3, с. 10–12]. Як бачимо, в той період інтелектуальний вплив М. Драгоманова на І. Франка щодо функцій літератури був суттєвим: у міркуваннях останнього також домінує соціально-дидактичний принцип.

В уже згаданому листі від 6 лютого 1877 р. І. Франко окреслив найбільші труднощі, що стояли перед видавцями. На першому плані була організаційна проблема: бракувало постійних співробітників, які мали б час для справи та потрібну кваліфікацію. Зокрема, дошкуляла нестача перекладацьких сил. З огляду на це І. Франко був змушений залучати до роботи над проектом гімназистів та студентів, недосвідчених і зайнятих навчанням. Значні складнощі створювала й відсутність у місцевих бібліотеках потрібної літератури, що підходила б під програму серії. До цього слід додати «проскрибацію» І. Франка та його товаришів після соціалістичного процесу у Львові 1877 р.

Важливо, що І. Франко мав намір «дати бодай невеличку бібліотеку белетристичну для ширшої галицької публіки, а для тіснішого кружка стягнути поволі найкращі наукові діла, на підставі котрих можна би відтак перейти до популярно-наукових

видань» [3, с. 10–11]. Відповідь М. Драгоманова на цей лист, так само, як і на кілька наступних, не збереглася; втім, не можна погодитися із висновком дослідника О. Дея, зробленим на основі інших джерел, що мислитель байдуже поставився до планів І. Франка [2, с. 36–37]. Маємо схвальні відгуки М. Драгоманова про видання.

Про плани подальшого видання «Дрібної бібліотеки» І. Франко писав до Женеви й пізніше. Очевидно, не без порад М. Драгоманова було вирішено включити до проекту творчий доробок окремих російських авторів – І. Тургенева, Ф. Достоевського, та ін. [3, с. 23–24]. Відомо, що мислитель ще з початку 1870-х рр. послідовно закликав галичан звернути увагу на російське письменство, яке, як він вважав, просувається тим самим шляхом, що й усі європейські літератури, «працює над общими Європі культурно-соціальними питаннями, передає найкращі твори европ[ейських] талантів і умів» [5, с. 102]. Утім, І. Франко був на той час уже достатньою мірою ознайомлений із провідними зразками російської літератури, щоб на власний розсуд приймати рішення. Так, в одному з листів він просить М. Драгоманова роздобути переклад творів Д. Писарева, наполягаючи на включенні цього автора до програми «Дрібної бібліотеки» [3, с. 24].

М. Драгоманов, як уже згадувалося, дав високу оцінку цій справі. У листі до М. Павлика він визнавав: «Факти показали, що найліпше йде з усіх початків наших в Галичині «Дрібна бібліотека» [6, т. III, с. 76]. На жаль, серії вдалося протриматися недовго. В 1880 р., через новий арешт І.Франка, головного організатора і творчої сили проекту, а також через відсутність коштів, вона занепала. Хоча задуми тут були справді грандіозними. За підрахунками сучасного дослідника Б. Якимовича, у цій серії вдалося реалізувати щонайбільше третину з того, що планувалося. Невиданими залишилися, зокрема, переклади праць Г. Бокля, Дж. Дрепера, К. Маркса, Д. Леббока та ін. Разом із тим, у «Дрібній бібліотеці» були представлені такі письменники й науковці, як Дж.Г. Байрон, Еркман-Шатріан, Е. Золя, Т.Г. Гекслі, Г. Шель, Е. Лавле, Е. Геккель, Г. Успенський, М. Добролюбов, Д. Писарев. Побачила світ також брошура М. Драгоманова «Українська література, проскрибована російським урядом» та автобіографічний твір І. Франка «На дні».

Значення цього першого в Галичині видавничого проекту, незважаючи на його порівняно нетривале існування, було величезним. Передусім слід наголосити на тому, що «Дрібна бібліотека» користувалася великою популярністю, адже вона давала читацькій аудиторії твори, які не могли дати інші видання регіону [7, с. 71]. Так, другу групу випусків серії, поряд із літературними творами, складала перекладаці праць в галузі суспільних та природничих наук, що мало на меті популяризацію серед галичан кращих досягнень західної наукової думки. Зазначимо, що 11 книг «Дрібної бібліотеки» (загалом їх було 15) надруковані «драгоманівкою» – новим правописом, який розробив М. Драгоманов.

Наступне, друге за рахунком серійне видання, зініційоване знову ж таки І. Франком, мало назву «Наукова бібліотека». М. Драгоманов був поінформований про нього 1887 р., одразу після появи в І. Франка та його однодумців відповідних планів. Ідея виникла в середовищі «Академічного братства» – студентського товариства у Львові. До складу редакції потрапили І. Петрушевич, І. Франко та М. Павлик [1, с. 36–37]. Детальної програми ще не було розроблено. І.Франко писав лише про намір вміщення насамперед «коротких, зрозуміло написаних оглядів найважливіших сучасних наук». Ішлося, зокрема, про публікацію низки статей німецьких учених з історії релігії та філософії, а також праць М. Драгоманова,

присвячених українській та європейській літературі й міфології, історії України [3, с. 250–251].

М. Павлик також сподівався виступити в «Науковій бібліотеці» зі своїми працями та перекладами. «Поки що, – повідомляв він М. Драгоманова, – я передав їм переклад Ваших «Козаків», сам радо дам «Читальні», а окрім того, по їх плану, переводжу Єфименкової «Трудове начало» (на лихо, зависокопарно писано!) й обіцяв перевести Шекспірового «Короля Ліра» (горе тільки, ще не з англійського». М. Павлик жалкував з того приводу, що деякі важливі праці західних авторів залишаються поза виданням, зокрема, «Про робітницьку справу» Ланге та ін. [6, т. V, с. 151–152].

М. Драгоманов натомість висловив власне бачення видання. У першу чергу він радив не перетворювати проект на «енциклопедію наук», зауваживши, що головним завданням тут мусить бути пропагування радикалами своїх ідей. На думку М. Драгоманова, найбільш доцільним було б опублікування матеріалів, що стосуються громадських, культурних і суспільно-політичних справ краю [3, с. 254]. І. Франко сприйняв ці зауваги й погодився підкоригувати плани. Після першої частини «Нарису історії філософії» німецького професора Ф. Шульце було випущено у світ, за наполяганням М. Драгоманова, велику розвідку М. Павлика «Про русько-українські народні читальні в Галичині і на Буковині (1772–1880)» (1887 р.).

І. Франко також просив М. Драгоманова взяти на себе редакційну роботу окремого відділу під назвою «Вісті з України». Метою тут він визначив ознайомлення галицької публіки з економічним, громадським та освітнім життям українців під владою Російської імперії, поділившись своїми планами дослідження деяких аспектів (аграрні рухи та бунти; народні школи) [3, с. 250–251]. Окрім того, у І. Франка виникла ідея опрацювати для «Наукової бібліотеки» тему «Історія зносин [наддніпрянських] укр[аїнців] з галичанами за час 1873–1880 років», тобто з моменту заснування Літературно-наукового товариства імені Т. Шевченка; він пише про потребу укладення докладної бібліографії з цієї проблематики. М. Драгоманов у цілому схвалив задум, пообіцявши від себе «докладні спомини про австрійських русинів» [3, с. 270–271, 273]. Особливо зацікавився «Споминами» М. Павлик. Дізнавшись про плани М. Драгоманова приступити до їх написання, він зазначав у листі від 11 березня 1888 р.: «Нехай будуть якнайдовші, аби тільки зведені були вкупі всі факти на те, щоб потомкам нашим ясні стали хиби недавнього покоління та щоб вони вивели собі з того науку надалі» [4, с. 148].

Як уже було сказано, М. Драгоманов розглядав «Наукову бібліотеку» передусім як чинник активного громадського впливу, в тому числі поза межами Галичини. Про це свідчать його постійні заохочення до публікації новітніх досліджень з історії християнства; найкраще, на його думку, щоб це були невеликі за обсягом статті. Зокрема, вчений зазначав у листі до І. Франка: «Ще один резон за те, щоб скорше пускати брошури про біблійну критику: в Росії про це нічого не вільно писати й помосковському. Через те такі речі будуть там читати як новину, котру перше понесе туди слово українське» [3, с. 255].

Однак чимало із запланованого реалізувати не вдалося, оскільки ця серія виявилася ще менш тривалою в часі, ніж попередня, припинивши своє існування вже 1888 р. Невдовзі, 1889 р., І. Франко засновує третє масштабне серійне видання – «Літературно-наукову бібліотеку». Враховуючи невдачі своїх попередніх спроб,

він вирішив втілювати в життя цю серію меншими випусками, які обходилися б дешевше, проте виходили частіше, щоб було більше шансів забезпечити проєкт матеріально. М. Драгоманов не заперечував: «Можна й так, аби виходила» [3, с. 302, 304].

І. Франко планував розпочати систематичну публікацію найкращих пам'яток давньої української літератури та народної творчості. У цій справі він особливо покладався на знання М. Драгоманова. Останній взявся підготувати матеріали про Івана Вишенського, Христофора Фіلالета та інших українських письменників-полемістів, а також про різдвяні і пасхальні вірші та вертеп [3, с. 307, 309]. У «Літературно-науковій бібліотеці» протягом 1889–1892 рр. було видано деякі праці М. Драгоманова – «Австро-руські спомини 1867–1877 рр.», «З історії публічного виховання в сучасній Європі», «Чудацькі думки про українську національну справу». Також у Львові побачила світ невелика збірка «Листочки до вінка на могилу Шевченка в ХХІХ роковини його смерті» (1890), авторами якої виступили М. Драгоманов та І. Франко. Саме в перші три роки серія виходила чи не найактивніше. На неї покладалися великі надії. М. Драгоманов закликав І. Франка в жодному разі не кидати видання, постійно цікавився станом «Літературно-наукової бібліотеки», був готовий допомагати фінансово [3, с. 331, 337]. Варто зазначити, що з-поміж усіх трьох серійних проєктів саме вона проіснувала найдовше: останній випуск припадає на 1897 р.

Література:

1. Дей О. З історії українських революційно-демократичних видань («Літературно-наукова бібліотека» Івана Франка) / О. Дей // Радянське літературознавство. – 1964. – № 6. – С. 36–53.

2. Дей О.І. Революційне видання Ів. Франка 1878–1880 рр. («Дрібна бібліотека») / О. Дей // Дослідження творчості Івана Франка. – К.: Вид-во АН УРСР, 1965. – С. 34–67.

3. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова / Редкол.: І. Вакарчук, Я. Ісаєвич (співголови) та ін. / ЛНУ імені Івана Франка, Наукова бібліотека; НАН України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 564 с.

4. Неопублікований лист М. Павлика до М. Драгоманова // Українське літературознавство. – Львів, 1970. – Вип. 10. – С. 148–152.

5. Переписка М. Драгоманова з В. Навроцьким // За сто літ. – К., 1927. – Кн. 1. – С. 83–153.

6. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876 –1895). –Чернівці: Видав Л. Когут; 3 друк. «Руської Ради», 1910–1912.

7. Якимович Б. Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти / Б. Якимович. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. –691 с.

Щур С. А.

СТАВЛЕННЯ ВОЛОДИМИРА КОРОЛЕНКА (1853-1921 РР.) ДО ПОШИРЕННЯ НАСИЛЛЯ У СУСПІЛЬСТВІ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

В період будь-яких змін повсякчас важко, особливо, коли влада, котра їх впроваджує, не прагне їх повної реалізації з тактичних міркувань. Подібна ситуація склалася після проголошення Маніфесту 17 жовтня 1905 р. в Російській імперії.

Тоді як громадськість схвально зустріла його положення і бажала негайного їх втілення, місцеві адміністрації були спантеличені появою цього документу та без чітких вказівок і інструкцій «зверху» не прагнули поступатися повноваженнями. В таких обставинах відбулися сумнозвісні «каральні» експедиції статського радника Ф. Філонова у Великі Сорочинці, Устивицю та Криву Руду Миргородського повіту Полтавської губернії, які завершилися наочним «роз'ясненням» бачення Маніфесту для місцевої влади.

Метою публікації є з'ясування ставлення В. Короленка до політичного терору, на прикладі його участі в «Сорочинській трагедії».

9 січня 1906 р. на сторінках газети «Полтавщина» відомий письменник В. Короленко помістив «Відкритий лист статському раднику Філонову», а 18 січня старшого радника полтавського губернського правління Ф. Філонова вбив есер Д. Кирилов [1], якому після скоєного, вдалося втекти за кордон. Після цього чорносотенна преса виступила з критикою В. Короленка [2, с.137]. В газетах «Киевлянин», «Русская правда», «Черниговские губернские ведомости», «Харьковские губернские ведомости», «Новое время» та інших [3, с.123] його звинуватили у потуранні тероризму [3, с.79, 111, 114, 116]. Незабаром чорносотенний депутат В. Шульгін з думської трибуни назвав публіциста теоретиком тероризму та закликав покарати В. Короленка [3, с.124; 4, с.359-361]. Слід відзначити, що депутат славився палкими промовами. Про його виступи російський педагог Н. Йорданський писав, що за ці висловлювання «хотілося плюнути йому в обличчя» [5, с.360].

Участь В. Короленка у подіях навколо Сорочинець стала відомим епізодом його життя. На нього звертали увагу більшість дослідників постаті відомого письменника. Зокрема, Е. Балабанович [6], Г. Бялий [7], Г. Ігнатенко [8], П. Малий [2], а також О. Федьков і В. Магась [9].

Маніфест 17 жовтня підтвердив оголошене 6 серпня 1905 р. створення Державної думи та дарував населенню політичні свободи – свободу слова, зборів та організацій [10; 11, с.10-11]. Оскільки він готувався таємно, місцева влада відчутно розгубилася [11, с.87-91] внаслідок чого допустила хвилю погромів та страйків. За словами самого В. Короленка, Маніфест проголошував нові основи життя та заради них закликав країну до заспокоєння [3, с.81]. Свавілья влади та управління на розсуд адміністрації мало відійти в минуле [3, с.82].

На місцях Маніфест було сприйнято з довірою, захопленням та ентузіазмом, що викликало масове розгортання визвольного руху [9, с.61-62]. На думку В. Короленка: «Очевидно народ «слишком непосредственно» сприйняв обіцянки маніфесту про «недоторканість особистості» та «відповідальність лише перед судом», вважаючи їх такими, що ввійшли в законну силу. Між тим адміністрація, особливо повітова, не бажала відмовлятися від звичних їй управлінських дій [3, с.83]. Письменник висловив припущення, що жителі Великих Сорочинець очевидно вважали, що з появою маніфесту в них одразу появилися «права зібрань і слова» [3, с.92]. Однак, на ділі виявилось, що поряд із новими основами, залишилися діючими «тимчасові правила», які дозволяли адміністрації «зв'язати нові права народу сіткою заборон» і звести їх до нуля. Зокрема, в тому числі й самому Ф. Філонову Маніфест був незрозумілим і природньо ворожим [3, с.93]. Так, протягом двох місяців після Маніфесту полтавська адміністрація коливалася між «старим і новим» [3, с.92].

Напередодні експедиції Ф. Філонова у Великих Сорочинцях селяни страйкували. Внаслідок не бажання йти селянам на поступки, під час конфлікту, загинув

чиновник та 20 селян [3, с.84]. В. Короленко заявляв, що після цих подій, з відомих йому свідчень очевидців, у Сорочинцях припинився страйк, а селяни чекали на вирішення проблеми в судді, як це передбачав Маніфест [3, с.86, 97].

Для наведення порядку і законності полтавська губернська влада відправила Ф. Філонова. Однак, той замість того, щоб стати на захист законності та «нових порядків» розпочав «каральну акцію», а фактично помсту за вбитого чиновника. У Великих Сорочинцях 21-22 грудня 1905 р. його козаки зібрали тисячну юрбу селян і змусив їх стояти на колінах у снігу. Дане «покарання» супроводжувалося жорстоким побиттям селян, а особливо євреїв, як «розумних і небезпечних для самодержавства». Така ж ситуація повторилася в інших селах – Устивиці та Кривій Руді. Хоча в них не відбувалося жодних протизаконних дій селян, але Ф. Філонов з козаками там також повторили «Сорочинський сценарій» розправи [3, с.86-88, 94, 110].

Дії Ф. Філонова В. Короленко у відкритому листі інтерпретував як жорстоку і незаконну помсту невинних людей за чиновника [3, с.103]: «кастову помсту з боку чиновників усюму населенню» [3, с.96]. Відкритий лист був написаний після подій в Кривій Руді в січні 1906 р. де з боку Ф. Філонова було очевидне беззаконня влади [3, с.90]. За словами В. Короленка, жорстокість Ф. Філонова передалася його підлеглим [3, с.89].

Вважав, що саме дії таких як Ф. Філонов штовхають народ на шлях відчаю, насилля і помсти [3, с.104]. В. Короленко писав, що якби адміністрація вирішила діяти по наміченому Маніфестом шляху, то все могло вирішитися в суді. Натомість полтавська адміністрація по-старому взяла на себе роль судді. Внаслідок чого вона відрядила Ф. Філонова разом із загonom козаків і двома гарматами [3, с.85]. Підсумовуючи дії козаків, В. Короленко писав: «Ось у що, під впливом «старшого радника», «уклонившегося с фарватера закона», перетворювалися загани, призначені для відновлення порядку і «спокійної довіри до влади»... І не було видно такої закономірної влади, яка би побажала і змогла покласти цьому край і нагадати про відповідальність «не лише жителів, але й посадових осіб» [3, с.90].

Таким чином, після Маніфесту звиклі до репресивних жорстоких методів правоохоронці і інші не бажали змінюватися, і не сприймали нових порядків: «Від старих звичок відмовлятися важко, особливо, коли немає для цього особливого бажання...» – писав В. Короленко [3, с.85]. На нашу думку, не можна лише законом змінити людей, які роками жили в самодержавних умовах. З цього випливає, що які б не були хороші закони, їх треба виконувати. А звиклий до жорстокості жандарм не стане в один момент покірним, бо опір навіть поганої системи буде сильний.

Ставлення людей до вбивства Ф. Філонова було схвальним. Хоча, як зазначав публіцист, він прагнув, щоб люди навчилися відстоювати свої інтереси законними засобами [3, с.127]. Він вбачав метою своєї публіцистичної діяльності схилити людей до законслухняності та інших гуманних якостей. Він відкидав усі закиди чорносотенців та писав, що не міг бажати смерті своєю публічною позицією на «адміністративні репресії» з боку Ф. Філонова [3, с.80]. В. Короленко прагнув оголошення правди та суду, в надії, що ця правда здатна зупинити поширення «епідемії жорстокості» [3, с.107-108], наслідком якої були скоєні Ф. Філоновим злочини про які він не міг мовчати [3, с.125]. Вважав, що якби преса мовчала, то життя було б віддане у владу стихійних пристрастей і неприборканої агресії. Тоді б те й робилося, що лунали постріли з обох сторін [3, с.125]. Оскільки його ставлення

до тероризму було неприхильне. Доводив, що вбивство було заздалегідь сплановане [3, с.115].

Таким чином, очевидно, що доля того, що через В. Короленка вбили Ф. Філонова є мізерна, а вбивство виконане в руслі поширеної терористичної практики, згідно якої жертвами ставали одіозні та старанні «слуги» самодержавства. Тероризм виправдовував себе, бо навіть після Маніфест звиклі до репресивної та авторитарної політики чиновники продовжували безчинства до населення. Закон не змінив нічого тому, що закон з'явився, але залишилися ті самі люди на своїх посадах.

Література:

1. Васильєв П. Митя Кириллов / П. Васильєв // Каторга и ссылка. – Книга 49. – С.163-168.
2. Малий П.Д. Україна в публіцистиці В.Г. Короленко / Павло Дмитрович Малий. – К. : Видавництво АН України, 1958. – 116 с.
3. Короленко В.Г. Сорочинская трагедия. По данным судебного расследования // В.Г. Короленко. Собрание сочинений в шести томах. Т.6. / Под ред. К.И. Тюнькина. – М. : Правда, 1971. – С.79-128.
4. Собрание речей депутатов Государственной Думы I и II созыва. – СПб : Разум, 1908. – 576 с.
5. Коник О.О. Депутати Державної думи Російської імперії від губернії Наддніпрянської України (1906-1917 рр.) : монографія / О.О. Коник ; наук. ред. С.І. Світленко. – Дніпропетровськ : Герда, 2013. – 454 с.
6. Балабанович Е. В.Г. Короленко 1853-1921 / Е. Балабанович. – М. : Государственный литературный музей, 1947. – 168 с.
7. Бялый Г.А. В.Г. Короленко / Г.А. Бялый. – М.-Л. : Государственное издательство художественной литературы, 1949. – 372 с.
8. Ігнатенко Г.Г. Володимир Короленко: біографічна повість / Г.Г. Ігнатенко. – К. : Молодь, 1986. – 296 с.
9. Федьков О.М. «Селянству – владу і землю!». Всеросійський селянський союз в Україні (1905-1907 рр.) / О.М. Федьков, В.О. Магась. – Кам'янець-Подільський : КПНУ імені Івана Огієнка, 2011. – 272 с.
10. Маніфест «Об усовершенствовании Государственного порядка» (17 октября 1905 г.) // Полное собрание законов Российской Империи : в 33 т. – [3-е собр.]. – СПб, 1881-1913. – Т. XXV : 1905, Отделение I: От № 25605-27172. – 1908. – С. 754-755.
11. Демин В.А. Государственная Дума России: механизм функционирования / Демин В. А. – М. : РОССПЭН, 1996. – 216 с.
12. Революция 1905-1907 гг. в национальных районах России. Сборник статей / [под. ред. Л. М. Иванова, А. М. Панкратовой и А. Л. Сидорова]. – М. : Госполитиздат, 1955. – 829 с.

Секція «Джерелознавство, архівознавство та історіографія» Секция «Источниковедение, архивоведение и историография»

Бачинська О. М.

ПЕРСПЕКТИВИ І ПРОБЛЕМИ ТЕАТРАЛЬНОГО СЕЗОНУ 1918–1919 РР. У ПЕРІОДИЦІ ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ

Новий театральний сезон завжди був найбільш очікуваною подією театрального життя. Інколи цікаві і неповторні театральні сезони, під час яких реалізовувалися

найсмівливіші сподівання театралів, ставали можливими лише після подолання низки перешкод за лаштунками. Яким же обіцяв бути театральний сезон 1918–1919 рр.?

14 вересня 1918 р. виставою «Наталка Полтавка» відбулося відкриття театального сезону 1918–1919 рр. у Державному народному театрі під керівництвом П. Саксаганського [1, с. 1; 2]. В день відкриття Державного драматичного театру у листопаді 1918 р. була поставлена «Лісова пісня» [3]. В Києві у цей сезон також грали українські трупи під керівництвом М. Садовського у 2-му міському театрі, робітничого клубу в Лук'янівському Народному домі, Молодого театру [4]. У театрі «Соловцов» сезон відкрився постановкою «Горе від розуму», а антрепренер міського театру Києва розпочав театральний сезон «Фаустом» [5; 6]. Окрім того, у столиці в новий сезон відкрили свої двері ще й інші театральні заклади. Кожна вистава, а особливо прем'єри, обов'язково супроводжувалися критичними коментарями театральних експертів та дописувачів газет.

В Одесі обов'язковий театральний сезон у міському театрі за умовами договору, що був укладений між міським самоврядуванням та орендаторами театру, мав тривати з 1 вересня до першого дня Великого посту [7, арк. 43]. В одному з одеських періодичних видань зазначалося, що зимовий (1918–1919 рр.) театральний сезон у Києві та Одесі відкрився небувалим калейдоскопом видовищ, якого не пам'ятали старожили. «Коли глядач Києва або Одеси виходить на вулицю, він сліпне від маси реклами... Хвилину глядач стоїть на вулиці у повному очманінні, закриває очі і пальцем тицяє у афішу. Куди він попаде пальцем туди він і йде... Частіше він нікуди не йде. Сезон сяє, кипить, гуркоче...» [8].

У театральний сезон 1918–1919 рр. в міському театрі Харкова грала популярна трупа антрепренера М. Синельникова [9]. За доби гетьманату П. Скоропадського у Харкові утворився і розпочав свій перший театральний сезон єврейський театр «Унзер вінкл» [10; 11]. Загалом восени 1918 р. театральний сезон відкрився у багатьох містах Української Держави виставами українських, російських, єврейських, польських та інших театральних труп.

За доби гетьманату П. Скоропадського відбувалося активне творення державних театрів. У планах театального відділу Міністерства народної освіти і мистецтва було відкриття у театральному сезоні 1918–1919 рр. народного театру, драматичного театру, державної опери [12, с. 210–211]. Державна підтримка і загальне «опікування» справою театру багатьма відомими культурно-громадськими українськими діячами давала надію на вдалий театральний сезон. Проте, ні законодавчі акти щодо театру, ні фінансова підтримка, ні забезпечення на державному рівні театральним приміщенням і майном не виключили проблем у державних театрах впродовж театального сезону.

Як відомо, з більшовицької Росії на територію Української Держави переїжджали не лише окремі театральні діячі, але й цілі театральні трупи. Це спричинило підвищений попит на приміщення під театр та житло для акторів. З іншого боку, нові акторські та режисерські кадри вливалися до існуючих театральних труп Української Держави. З цього приводу одна з театральних газет відзначила: «Київ отримав Юреневу. Одеса – Полевицьку. Харків – Рошину-Інсарову. Київ отримав також Мордкіна і отримає, здається, «Летючу Мишу». Київ, звісно, столиця і для нього потрібний «посилений мистецький пайок», – висловлюючись продовольчою мовою. Але отримують, звісно, ще що-небудь і Харків, і Одеса» [13].

Перед початком театрального сезону 1918–1919 рр. у театральній пресі Києва, Харкова і Одеси жваво обговорювалися нагальні потреби театру. На шпальтах кийвської театральної газети писалося: «... обставини складаються так, що ... набагато більше доводиться говорити про квартирну і гардеробну кризу, ніж про мистецькі завдання сезону» [14]. Неодноразово піднімалося питання відсутності вільних приміщень придатних для театрів у Києві. Спекуляція навколо цього питання змушувала приїжджих до столиці антрепренерів постійно знаходитися у пошуку варіантів, а вразі невдач – «перебиратися» до інших міст [15].

Підвищення ціни не лише на житло, театральні приміщення, але й дорожнеча товарів першої необхідності, повсюдно піднімало проблему матеріального забезпечення акторів [16; 17; 18; 19; 20]. У харківському театральному журналі зазначалося, що акторські оклади зросли до 5000, 10000 руб., але це були оклади прем'єрські. Поряд з цим рядові артисти отримували від 200 до 400 руб., більшість з яких вони сплачували за винайм житла [21]. У газеті «Відродження» за 29 жовтня 1918 р. повідомлялося, що середня заробітна платня українського актора складає приблизно 450-500 карб., але більшість отримувала від 300 до 400 карб. в місяць [20].

Спільним тягарем для всіх театральних закладів у добу гетьманату П.Скоропадського були державний податок і міській збір з театральних видовищ і гулянь, які становили близько 40% від доходів [22; 23]. В одеській газеті «Театральний день» «податковий тягар» поряд з загальною кризою було названо причиною того, що «нищить» театри [24].

Таким чином, у численній театральній пресі та масовій періодиці Української Держави гетьмана П.Скоропадського розповідалося про плани стосовно майбутнього театрального сезону, активно обговорювалися важливі проблеми, що постали перед театром, давалася оцінка театральних прем'єр та діяльності окремих артистів.

Література:

1. Нова Рада (Київ). – 1918. – 11 вересня. – 4 с.
2. Litera. Державный народный театр / Litera // Зритель (Київ). – 17 сентября. – С. 6-7.
3. Відкриття державного драматичного театру. Театр і мистецтво // Відродження (Київ). – 1918. – 10 листопада. – С. 7.
4. Театр і музика // Відродження (Київ). – 1918. – 6 вересня. – С. 8.
5. Театр «Соловцов» // Зритель (Київ). – 1918. – 4 сентября. – С. 9.
6. Борей. Городской театр (открытие сезона) / Борей // Зритель (Київ). – 1918. – 17 сентября. – С. 3-4.
7. Державний архів Одеської області, ф. 16, оп. 123, спр. 1602, 47 арк.
8. Кэти Бос. Бешеный сезон. Фельетон / Кэти Бос // Дивертисмент (Одесса). – 1918. – № 10. – С. 1-2.
9. Ф. М. Городской Театр. По театрам / Ф. М. // Театральний журнал (Харьков). – 1918. – 12 октября. – С. 11-12.
10. Райт. Еврейский театр (Открытие сезона). Театр / Райт // Южный край (Харьков). – 1918. – 24 сентября. – С. 5.
11. Хроника // Театральний журнал (Харьков). – 1918. – 3 ноября. – С. 11.
12. Антонович Д. Триста років українського театру 1619–1919 / Д. Антонович. – Прага: Український громадський видавничий фонд, 1925. – 272 с.
13. Гарольд. Отражения / Гарольд // Зритель (Київ). – 1918. – 6-7 октября. – С. 4.

14. Гарольд. Зимний сезон приближается / Гарольд // Зритель (Киев). – 1918. – 4 сентября. – С. 5.
15. Хроника // Зритель (Киев). – 1918. – 8 октября. – С. 10.
16. Маг. Актерское бездомье / Маг // Зритель (Киев). – 1918. – 4 сентября. – С. 8-9.
17. Хроника // Зритель (Киев). – 1918. – 8-9 сентября. – С. 8.
18. Погане становище артистів. Театр і музика // Відродження (Київ). – 1918. – 11 вересня. – С. 7.
19. Доля українських акторів. Театр і мистецтво // Відродження (Київ). – 1918. – 22 жовтня. – С. 7.
20. «Доля українського акторства». Театр і мистецтво // Відродження (Київ). – 1918. – 29 жовтня. – С. 7.
21. Прешний А. Бюджет / А. Прешний // Театральный журнал (Харьков). – 1918. – 3 ноября. – С. 9-10.
22. Театральные кроки // Фигаро (Одесса). – 1918. – 13 июля. – С. 10.
23. Оподаткування театру. Театр і мистецтво // Відродження (Київ). – 1918. – 8 листопада. – С. 7.
24. Картер. Около рампы / Картер // Театральный день (Одесса). – 1918. – 15 декабря. – С. 4-5.

Верстюк В. В.

ДИПЛОМАТИЧНІ СЛУЖБА Й ЕТИКЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ В ОЦІНЦІ М. КОСТОМАРОВА

Історію творять талановиті особистості, такі, наприклад, як Карл Великий, Олівер Кромвель, Отто фон Бісмарк, Шарль де Голль та інші. Перелік найвидатніших державних діячів усіх часів та народів був би неповним без імені Б. Хмельницького. Саме він очолив Українську національну революцію XVII ст., заклав основи зовнішньої та внутрішньої політики козацької України в умовах війни, творцем якої він став особисто. Однак, справді наукове дослідження історичної ролі Великого гетьмана розпочалося лише в XIX ст., в міру того, як робилися доступними документальні джерела. Один з аспектів діяльності уряду Б. Хмельницького, зокрема роботу дипломатичної служби, першим в українській історіографії спробував проаналізувати М. Костомаров [1; с. 147].

Міжнародне становище Української держави, поява якої привела до істотної зміни існуючої конфігурації співвідношення сил у Східній, Південно-Східній та Центральній Європі, визначалося впливом наступних чинників: ставленням до факту її виникнення та самостійного існування еліти Речі Посполитої; місцем, що відводилося їй у геополітичних планах сусідніх країн; спрямованістю української зовнішньої політики; кадровим забезпеченням дипломатичної служби [2; 3].

М. Костомаров стверджував, що Б. Хмельницький не вирішував ключових питань зовнішньої політики без згоди ради (чи то чорної, чи то старшинської не уточнюється). Проваджаючи польське посольство, очолюване А. Киселем в лютому 1649 р. гетьман сказав: «не смію чинити проти волі ради, хоча і бажав би виконати волю короля» [4; 314]. Розширені козацькі ради, на думку історика, скликалися з питань прийняття турецької протекції в Тернополі (червень 1653 р.) [4; с. 608] та відповідно — московської (січень 1654 р.) в Переяславі [5; с. 58]. Микола Іванович вважав, що відносинами з Росією, Кримом, Трансильванією переважно відав

Б. Хмельницький, чого не можна сказати про Річ Посполиту, оскільки цей вектор зовнішньої політики відзначався більшою публічністю. Відносини з останньою дослідник характеризував, «як кошачі обійми старих друзів» [6; с. 396].

Поточну роботу дипломатичної служби виконував центральний орган виконавчої влади — Генеральна канцелярія, очолювана генеральним писарем [3; с. 120]. За Б. Хмельницького цю посаду обіймав І. Виговський, «перший радник гетьмана, який відзначався як кмітливістю, так і хитрістю та освіченістю, тому міг стати необхідним для глави держави та всієї козацької справи» [4; с. 200]. В «арсеналі» дипломатичної служби гетьмана, на думку історика, були такі особи: охрещений татарин Ф. Джеджалій, який знав східні мови [4; с. 300], переяславський полковник П. Тетеря [4; с. 634], генеральний суддя С. Богданович-Зарудний [4; с. 641]. Це коло осіб, які найчастіше згадуються дослідником в якості керівників дипломатичних посольств. Б. Хмельницький, прагнучи встановити спадковий гетьманат, часто включав до складу українських посольств сина — Тиміша. М. Костомаров був вкрай невисокої думки про його дипломатичні здібності: «Тиміш приїхав на весілля в Ясси з опікуном І. Виговським... Молдавський господар спробував зробити йому комплімент, а цей дурник нічого не відповів...» [4; с. 578]. Батько завжди його опікав: наказав вивчити татарську мову та східні звичаї, приставив до нього мудрих радників [4; с. 186].

Нормою тогочасної дипломатії була практика заручництва. Її застосовували усі держави. Так, після зняття облоги з Львова в 1649 р. Б. Хмельницький залишив свого двоюрідного брата Захарія та десять значних козаків як гарантію міщанам, що місто та його околиці не будуть грабувати [4; с. 281]. А в 1652 р. племінник молдавського господаря «гостював» в Чигирині, поки Тиміш їздив на своє весілля [4; с. 578].

Прийоми посольств українцями завжди відзначалися щедрістю та продуманістю. Як правило, в перший день розмови про справи не велися, а відбувався бенкет на честь приїзду дипломатів [4; с. 304]. За даними М. Костомарова, в спілкуванні з послами, «оточений полковниками, козацький керівник зберігав не тільки простоту, але й грубість козацького мовлення» [4; с. 302]. Дивує факт, що під час прийому посольств за столом були присутні жінки: дружина чи дочка Катерина [4; с. 725]. Проаналізувавши праці історика, можна з впевненістю стверджувати, що за гетьманування Б. Хмельницького церемоніал прийому послів Валахії, Трансильванії, Криму та Швеції відзначався скромністю; чого не можна сказати про посольства Речі Посполитої та Московії. М. Костомаров поділяв посольства на великі та малі, не ділячи їх за офіційними традиціями тогочасного «міжнародного права».

Гетьман з повагою ставився до послів іноземних держав, найбільш важливі посольства зустрічав сам (під час прийому А. Киселя в лютому 1649 р. виїхав особисто з сотниками йому назустріч) [4; с. 304]. Щодо інших, то їх зустрічали старшини, а іноді — навіть і варта. Так, останнє посольство московського двору до гетьмана (травень-червень 1657 р. — Авт.) зустрічав миргородський полковник Г. Лісницький за 10 верст від Чигирина, а потім за 5 верст Ю. Хмельницький і «незамінний І. Виговський» [4; с. 723-724]. Показово, що Б. Хмельницький часто кричав на послів, погрожував, тупотів ногами; але це він робив з метою залякування. Гетьман був надзвичайно розсудливою та холоднокровною людиною, яка завжди прораховувала можливі варіанти розвитку подій та їх наслідки, не приймав важливих рішень на п'яну голову [4; с. 308].

Отже, заслуга М. Костомарова полягає в тому, що він першим в історичній

науці ґрунтовно висвітлив зовнішні відносини з Польщею, Моковією, Кримом, Портою, Трансильванією, Молдавією та Швецією не в статичній ретроспективі, а в динаміці, логічно виводячи наступні події з попередніх. Позитивним моментом також є те, що історик проаналізував структуру дипломатичної служби Української держави, окреслив її повноваження та функції; довів, що зовнішньополітична діяльність була прерогативою гетьмана (принаймні в роки перебування при владі Б. Хмельницького).

Література:

1. Пінчук Ю. А. Микола Іванович Костомаров / Ю. А. Пінчук. — К.: Наукова думка, 1992. — 232 с.
2. Смолій В. А. До проблеми української державності в середині XVII ст. / В. А. Смолій // Український історичний журнал. — 1996. — № 1. — С. 2-5.
3. Смолій В. А., Степанков В. С. Дипломатична боротьба за збереження Української держави / В. А. Смолій, В. С. Степанков // Нариси з історії дипломатії України / За ред. В. А. Смолія. — К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. — 736 с.
4. Костомаров Н. И. Исторические монографии и исследования: В 17 т. / Ред. и сост. С. Угловский и др. — М.: Изд-во «Чарли», 1994. — Т. 2: Богдан Хмельницкий: Материалы и исследования. — 768 с.
5. Костомаров М. І. Дві руські народності: Порівняльна характеристика українців та росіян / М. І. Костомаров // Українська мова та література в школі. — 2001. — № 6. — С. 58-63.
6. Костомаров Н. И. Украинский сепаратизм / Н. И. Костомаров // Костомаров Н. И. Исторические монографии и исследования: В 17 т. / Ред. и сост. С. Угловский и др. — М.: Изд-во «Чарли», 1995. — Т. 8: Казаки. — С. 395-400.

Гончар М. І.

«ПОДОЛЬСКИЕ ЕПАРХИАЛЬНЫЕ ВЕДОМОСТИ» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ ПОДОЛЯН ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.»

Церква завжди відігравала важливу роль в житті кожного народу. Важливі події як в приватному житті людини (народження, одруження, смерть), так і загальнодержавному значенні (коронація імператора, народження спадкоємця престолу) супроводжувалися релігійними службами. У свята та кожної неділі люди поспішали спочатку до церкви, а потім вже святкували в колі родини та друзів.

Цінним джерелом з історії вивчення впливу церкви на морально-побутове життя подолян є періодична преса XIX – XX ст., зокрема «Подольские епархіальні весті» (далі – «ПЕВ») на шпальтах яких друкувалися матеріали з повсякденного життя та етнографічного характеру, що містили інформацію про побут, народні звичай, традиції.

На сторінках часопису в 1862, 1867 і 1884 роках були опубліковані програми для збирання відомостей про народні забобони, говори, юридичні звичаї [1; с. 761]. Більшість таких статей і заміток мали релігійне підґрунтя, оскільки народні обряди були тісно пов'язанні з церковними таїнствами. Так, у статті протоієрея Павла Ланевського «Зіставлення сенсу і існування обрядів і таїнств Св. Православної церкви з народними звичаями...» було детально описано народні обряди, що супроводжували людину з народження та до її смерті, висвітлено взаємозв'язок

з церковними таїнствами, що інколи мали елементи язичництва. Дослідник намагався пояснити гріховність людських вчинків, наводячи приклади таїнств з Святого Письма, а також вказував на необдуманість подолянами власних дій та сліпе слідування традиціям та звичаям, що були інколи антицерковними. [2; с. 592].

Православні традиції часто перепліталися з народними звичаями та обрядами, які формували нові норми поведінки у повсякденному житті. Таким прикладом слугує стаття про вінчання, а саме – після завершення церемонії вінчання за порогом церкви, наречений і наречена разом зі своїми рідними розходилися в протилежні сторони. Це робилося для того, щоб ввечері привести нареченого до нареченої, при цьому вони виступали у ролі молодого князя і княгині. Після викупу наречений мав посадити біля себе наречену, яка міцно трималася руками за ніжку столу, далі розпочиналися весільні пісні і забави. На ругий день після весілля приходський священик у себе вдома читав для жінки молитву, яка називалася «виводом» [3; с. 613].

Свої особливості мав і обряд хрещення. В деяких сільських парафіях існував такий звичай проводити хрещення по суботах, за винятком важко хворих, яких хрестили в будь-який час. Жодне з богослужінь не сприймалося парафіянами з такою байдужістю і зухвалістю ставлення до священика, як це було при обряді хрещення. В оселях інтелігенції і, навіть, духовенства практикувався обряд хрещення немовлят по вечорах при відсутності батьків, а інколи і серед ночі. Священики змушені були виконувати такі обряди, оскільки не хотіли втратити парафіян, які і без того все рідше зверталися до церкви. [4; с. 592].

Крім того, автор, зробив порівняльний аналіз з сучасним (на 1880 р.) станом церкви та періодом його дитинства. За його словами, шістдесят років тому храми були переповненні людьми, а особливо на вечірніх служіннях, коли читався великий Канон, а сьогодні не докличешся своїх прихожан, ні переконливим словом, ні протяжним дзвоном [5; с. 317]. Так можемо говорити про зменшення ролі церкви у житті подолан.

Підтвердженням втрати впливу церкви на життя подолан, є спогади преосвященного Анатолія (Мартиновського), що висвітлювали події початку XIX ст. Приводячи до прикладу Римську імперію зруйновану язичництвом та розтлінням звичаїв, автор звернув увагу на значимість релігії у існуванні держави. Як противагу ставить народи, що заселяли Росію «так звані малороси», що з часу запровадження християнства були просякнуті великою повагою до релігії і духовного сану, як наслідок такого тісного союзу з церквою, у народі не проявлялась ні ересь, ні розкол. Преосвященний Анатолій зауважує на суворому дотриманні всіх церковних постів, канонів, набожності подолан, які так само виховували свої дітей [6; с. 376].

Питання про певний відступ від церкви було порушено у дослідженні невідомого автора, де мова йшла про байдуже відвідування православних церков та костелів. Причиною таких відступництв автор вбачав у тривалому перебуванні подільських земель у складі Речі Посполитої, а винними у цій ситуації вважав самих подолан, які намагалися підлаштуватися під польські звичаї та традиції, змінивши не лише власну модель поведінки, а також церковні співи, такі як колядки і гаївки. Запозиченні чи перекладені на польський манер співи, втрачали не лише сакральний зміст, а й первісний вигляд народного надбання. На прикладі даного дослідження автор намагався показати відмінність народних звичаїв поляків та українців, зазначаючи

на тому, що народні звичаї знаходяться у тісному взаємозв'язку з вихованням народу, і ніщо так не впливає на побутове життя, як вкорінені народні звичаї, та намагався повернути до православної віри покатоличених подолян [7; с. 345].

Отже, огляд зазначеного матеріалу, надрукований на сторінках «ПЕВ» у ХІХ ст. висвітлює елементи народної обрядовості та її нероздільність з релігійними віруваннями. З плином часу народні звичаї, традиції, що передавалися поколіннями видозмінювалися, забувалися. Причиною таких змін можемо назвати перебування Подільського краю у складі Речі Посполитої, окатоличення більшості населення, переоцінку матеріальних та духовних цінностей, власне пристосування народної обрядовості до тогочасного життя.

За таких умов ми спостерігаємо зменшення ролі релігії у повсякденні подолян. Тепер воно все рідше відвідує церкви та костели, у певних життєвих ситуаціях керується власними міркуваннями, а не Божими заповідями, вносить до святкування окремі елементи чи декорації (які тепер ми вважаємо традиціями), що не мали ні релігійного, ні обрядового значення, а були запозиченими у інших культур.

Література:

1. Ланевський П. Сопоставление смысла и существа обрядовъ и таинствъ Св. Православной церкви съ народными обычаями, практикуемыми въ Подольской епархіи – отъ рожденія на светъ Божій человека до смерти и погребенія его / П. Ланевський // ПЕВ. – 1886. – №38. – С.756-771.

2. Ланевський П. Сопоставление смысла и существа обрядовъ и таинствъ Св. Православной церкви съ народными обычаями, практикуемыми въ Подольской епархіи – отъ рожденія на светъ Божій человека до смерти и погребенія его / П. Ланевський // ПЕВ. – 1886. – №34. – С. 591-598.

3. Ланевський П. Сопоставление смысла и существа обрядовъ и таинствъ Св. Православной церкви съ народными обычаями, практикуемыми въ Подольской епархіи – отъ рожденія на светъ Божій человека до смерти и погребенія его / П. Ланевський // ПЕВ. – 1886. – №36. – С.613-620.

4. Ланевський П. Сопоставление смысла и существа обрядовъ и таинствъ Св. Православной церкви съ народными обычаями, практикуемыми въ Подольской епархіи – отъ рожденія на светъ Божій человека до смерти и погребенія его / П. Ланевський // ПЕВ. – 1886. – №37. – С.729-737.

5. Ланевський П. Сопоставление смысла и существа обрядовъ и таинствъ Св. Православной церкви съ народными обычаями, практикуемыми въ Подольской епархіи – отъ рожденія на светъ Божій человека до смерти и погребенія его / П. Ланевський // ПЕВ. – 1891. – №16-17. – С.317-337.

6. Мартиновський А. Христіанскіе народныя обичаи Подоліи / А.Мартиновський // ПЕВ. – 1900. – № 16. – С. 375-380.

7. Б/А О простонародныхъ праздничныхъ обычаяхъ – коляде и гаивке в Каменецкомъ, Проскуровскомъ и Ушицкомъ уездахъ Подольской губерніи // ПЕВ. – 1868. – №11. – С. 337-347.

8. Ланевський П. Сопоставление смысла и существа обрядовъ и таинствъ Св. Православной церкви съ народными обычаями, практикуемыми въ Подольской епархіи – отъ рожденія на светъ Божій человека до смерти и погребенія его / П. Ланевський // ПЕВ. – 1886. – №35. – С.599-606.

ПРЕДСТАВНИКИ РОДИНИ ДОМАНИЦЬКИХ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ
«СВОБОДА» (США)

Родина Доманицьких кількома поколіннями стояла на варті українства: розвиток селянського кооперативного руху, активна участь у створенні та підтримці української періодики та видавнича діяльність, потужні наукові студії різного спрямування і т.д. Доманицькі були активними носіями української ідеї, тому у радянський час не було згадок про їх досягнення у сферах культури і суспільно-громадського життя України в наукових виданнях. Проте за океаном, у США, активно висвітлювалася і зберігалася для пам'яті нащадків наукова та творча спадщина цих діячів. Метою цієї статті відтворення постатей Доманицьких та виявлення основних факторів, що вплинули на громадсько-політичні їхні переконання, з'ясування оточення, в якому вони розгортали свою діяльність. Науковцям слід особливо звернути увагу на опубліковані матеріали у газеті «Свобода», яка вважається одним із найдавніших україномовних часописів української діаспори за кордоном. Її видавали представники української діаспори у США [21].

Зважаючи на те, що за останні 15-20 років вивчення наукової і культурної спадщини старшого з братів Василя Миколайовича Доманицького (1877–1910) набуває все більшої актуальності, то здобутки його братів ще мало введені у науковий обіг. Віктор Миколайович Доманицький (1893–1962) також був відомим українським вченим, педагогом, публіцистом, громадським діячем, який брав активну участь у розбудові української кредитної та сільськогосподарської кооперації. Коли більшовицький тиск посилювався, діяч був змушений перебраться за кордон. Перебував у Німеччині, Чехословаччині і згодом опинився у США. Саме в еміграції розквітнув його справжній науково-педагогічний талант. Віктор Доманицький, порівняно з іншими, досить швидко долав сходинки фахового вдосконалення.

Загалом публікації у на шпальтах часопису «Свобода» можна поділити на кілька наступних груп.

Біографічні нариси про представників родини. Некрологи і посмертні спогади. Колеги Василя Доманицького після його смерті постійно публікували спогади про нього і його діяльність. Зокрема, віхи його діяльності для читачів з української діаспори гарно передає стаття О. Лотоцького [20, с. 3]. Серед нарисів про Віктора Доманицького варто виділити газетну публікацію Віктора Приходька [23, с. 2]. На шпальтах газети є інформація про те, що наймолодший брат Віктор помер 24 березня 1962 р. у Міннеаполісі (штат Міннесота, США) [24, с. 1] та похований в «українському пантеоні» на православному цвинтарі Св. Андрія Первозванного у Баунд-Бруку (штат Нью-Джерсі) [5, с. 3; 22, с. 1]. У 1964 році почав свою діяльність Комітет для видавання творів і вшанування пам'яті професора Віктора Доманицького [19, с. 3]. У тому ж році на шпальтах газети «Свобода» опублікований «Заклик Комітету для видавання творів і вшанування пам'яті професора Віктора Доманицького» [10, с.4]. 10 березня 1967 року у приміщенні «українського народного дому» у Вінніпезі відбулася «жалобна сесія» УВАН, присвячена пам'яті покійного діяча з нагоди 5-літніх роковин його смерті [1, с. 4]. Через 3 роки було посвячено пам'ятник на

могили діяча та постійно проводилися заупокійні літургії [11-14].

Побіжні згадки про Доманицьких. На шпальтах часопису збереглося чимало публікацій від колег по видавничому цеху, кооперативній діяльності та науково-освітнянській ниві (наприклад, В. Дорошенка, С. Єфремова тощо), які присвячені іншим відомим постатям, але в матеріалі є згадки про Доманицьких [7, с. 4; 9, с. 119-126; 26, с. 3];

Публіцистичні замітки Доманицьких. Після смерті Василя його брати продовжили його науково-просвітницьку діяльність, наприклад, на сторінках газети є одна із заміток Платона Доманицького, постаті, яка майже не відома для дослідників [6, с. 2].

Інформація про науково-освітнє життя. На шпальтах висвітлена науково-педагогічна діяльність Віктора Доманицького у вишах різних країн, де він викладав (Українська господарська академія в Подєбрадах та ректорська каденція в Українському технічно-господарському інституті в Регензбурзі) [27, с. 2]. Варто додати, що викладацька діяльність Віктора Доманицького напряму пов'язана з його основними науковими інтересами: економіка, агрономія та кооперативний рух. На сторінках часопису є і інформація про шевченкознавчі студії братів та їх оцінка відповідними фахівцями [3, с. 3, 1; 8, с. 2].

Рецензії на наукові праці. За кордоном українською діаспорою була високо оцінена «Історія України-Русі» М. Аркаса, редактором якої був Василь Доманицький [2, с. 2]. Його брат Віктор у останні роки життя брав активну участь у заходах щодо відзначення ювілею гетьмана України Івана Мазепи [4, с. 1]. Видав монографію «Націотворча роля гетьмана Мазепи» у Чикаго [25, с. 4];

Матеріали наших сучасників. Кілька сучасних українських дослідників час від часу публікують у теперішній заокеанській «Свободі» і свої розвідки (А. Качор) [15-18].

Отже, завдяки ознайомленню з пресою української еміграції, вдається краще зрозуміти спадщину діячів Доманицьких, вдається усвідомити наскільки вони володіли проникливим баченням справжніх науковців, як спостерігали і оцінювали факти тогочасного українського життя, як їх діяльність оцінювали сучасники і теперішні фахівці.

Література:

1. А.Б. Вінніпег, Манітоба. УВАН пам'яті В. Доманицького / А.Б // Свобода. – Нью-Йорк, Джерсі Сіті, 1967. – Ч.52. – 23 березня. – С.4.
2. Барагура В. / Володимир Барагура. Аркасова «Історія» (Зі збірки «Калиновий міст») // Там само, 1977. – Ч.143. – 23 червня. – С.2.
3. Відновлення Наукового Товариства ім. Шевченка (з надісланого комунікату Виділу НТШ) // Там само, 1947. – Ч.204. – 3 вересня. – С.3.
4. В Нью Йорку створено Ювілейний Комітет Мазепи (ЮКОМА) // Там само, 1958. – Ч.114. – 17 червня. – С.1.
5. Врчницю смерти та ювілей праці проф. В. [Віктора] Доманицького // Там само, 1963. – Ч.54. – 22 березня. – С.3.
6. Доманицький П. На поміч нашому студентству / П. Доманицький, Андрій Ластовецький // Там само, 1924. – Ч.82. – 8 квітня. – С.2.
7. Дорошенко В. Великий трудівник (Пам'яті Бориса Грінченка) / В. Дорошенко // Там само, 1940. – Ч.239. – 12 жовтня. – С.4.
8. Дорошенко В. Матеріали про життя і творчість Шевченка (2) / Володимир Дорошенко // Так само, 1961. – Ч.34. – 23 лютого. – С.2.
9. Єфремов С. Спогадів про Івана Франка / Сергій Єфремов // Календар-Альманах

Українського Народного Союзу на 1966 рік: У 100-річчя народження і 50-річчя смерти Івана Франка. – Джерсі Сіті, Нью-Йорк: Вид-во «Свобода», 1966. – С.119-126.

10. Заклик Комітету для видавання творів і вшанування пам'яті професора Віктора Доманицького // Свобода. – Нью-Йорк, Джерсі Сіті, 1964. – Ч.148. – 11 серпня. – С.4.

11. Заупокійні божественні літургії і панахиди за спокій душ св.п. спочилих творців української науки: ректорів, деканів, професорів Українського вільного університету; меценатів і членів фундації УВУ, і жертводавців на фонд української вільної науки // Там само, 1983. – Ч.11. – 19 січня. – С.7.

12. Заупокійні божественні літургії і панахиди... // Там само, 1984. – Ч.12. – 20 січня. – С.6.

13. Заупокійні божественні літургії і панахиди... // Там само, 1991. – №12. – 18 січня. – С.6.

14. Заупокійні божественні літургії і панахиди... // Там само, 1997. – №11. – 17 січня. – С.3.

15. Качор А. 150-річчя «Кобзаря» Тараса Шевченка / Андрій Качор // Там само, 1990. – Ч.118. – 22 червня. – С.2.

16. Качор А. За віднову справжньої кооперації в Україні (II) / Андрій Качор // Там само, 1991. – №20. – 31 січня. – С.2-3.

17. Качор В. Згадаймо В. Доманицького, редактора першого повного видання «Кобзаря» (I) / Василь Качор // Там само, 1990. – Ч.205. – 25 жовтня. – С.2.

18. Качор В. Згадаймо В. Доманицького, редактора першого повного видання «Кобзаря» (II) / Василь Качор // Там само. – Ч.206. – 26 жовтня. – С.2, 4.

19. Комітет для видання творів і вшанування пам'яті проф. Віктора Доманицького // Там само, 1864. – Ч.121. – 1 липня. – С.3.

20. Лотоцький О. Під тягарем громадської праці (на 15 роковини смерті В.М. Доманицького) / О. Лотоцький // Там само, 1925. – Ч.290. – 14 грудня. – С.3.

21. Михайлин І. Прабабуся української преси. Найстаріша україномовна газета з усіх нині існуючих – «Свобода», що видається у США, – відзначає 120-річчя/ Ігор Михайлин // Україна молода. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2332/258/82964>.

22. Похорон бл.п. проф. Віктора Доманицького відбудеться в суботу 31 березня // Свобода. – Нью-Йорк, Джерсі Сіті, 1962. – Ч.60. – 30 березня. – С.1.

23. Приходько В. Віктор Доманицький / Віктор Приходько // Там само, 1962. – Ч.61. – 31 березня. – С.2.

24. Проф. Віктор Доманицький помер у Міннеаполісі, похорон в Бавид Бруку // Там само, 1962. – Ч.58. – 28 березня. – С.1.

25. Рудницький Я. З нових книжок. [Рецензія]: Віктор Доманицький. Націотворча роля Гетьмана Мазепи / Ярослав Рудницький // Там само, 1960. – Ч.247. – 28 грудня. – С.4.

26. С.Я. Похорон проф. Бориса Іваницького / С.Я. // Там само, 1953. – Ч.88. – 16 квітня. – С.3.

27. Чубатий М. Віктор Доманицький / Микола Чубатий // Там само, 1953. – Ч.64. – 12 березня. – С.2.

Крик Н. В.

**ПЕРІОДИЧНА ПРЕСА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ
НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНІЗАЦІЇ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ
У ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.**

Тривалий час в Україні найбільш болісною проблемою була відсутність

української школи та необхідних для навчання підручників. З розгортанням національно-демократичної революції 1917–1921 рр. ця проблема з теоретичної площини перейшла у сферу конкретної діяльності нових органів влади.

Дослідження проблеми забезпечення шкіл навчально-методичною літературою неможливе без усебічного вивчення широкого кола джерел та ґрунтовного аналізу періодичної преси. Частково дослідженням з вказаної проблематики присвячені окремі праці П. Губи [1], Г. Рудого [2; 3; 4], М. Баюка [5; 6; 7], М. Грицюка [8], В. Коваля [9] та ін. Однак вони не містять комплексного дослідження проблеми. У зв'язку з цим мета нашої статті полягає в окресленні періодичних видань, у яких міститься інформація щодо забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів Наддніпрянської України навчально-методичною літературою в добу національно-демократичної революції.

Важливу, особливу, групу джерел з даної проблематики становлять матеріали періодичних видань 1917–1921 рр., у яких опубліковані різноманітні за видами, жанрами і походженням матеріали. Так, у 1917–1921 рр. виходило друком кілька центральних офіційних періодичних видань, серед яких провідне місце належить «Віснику Генерального секретаріату УНР», «Державному віснику», «Віснику Української Народної Республіки», «Віснику Ради Народних Міністрів УНР», в яких друкувались документи урядових структур, зокрема різноманітні рішення освітянського міністерства. За цими матеріалами прослідковуємо послідовність розв'язання проблем українізації шкіл та забезпечення їх навчально-методичною літературою.

На особливу увагу заслуговують матеріали публікацій газет товариства «Просвіта». Значна кількість матеріалів повідомляє про життя місцевих осередків «Просвіти», напрямки діяльності та їхню роль у поширенні патріотичних українських ідей серед населення. Багато статей і повідомлень з різних куточків України піднімали питання щодо забезпечення шкіл навчальними підручниками та посібниками. Такі матеріали зустрічаємо на сторінках газет «Вісник товариства «Просвіта» у Катеринославі», «Життя Поділля», «Село» (Кам'янець-Подільського товариства «Просвіта»), «Народна воля» (товариства «Просвіта» у Києві) тощо.

Цікавими і важливими є також публікації журналів «Вільна українська школа» (орган Всеукраїнської учительської спілки), виходив з вересня 1917 р. по грудень 1919 р. та «Книгарь» (літопис українського письменства), виходив з вересня 1917 р. по березень 1920 р., які друкувало видавниче товариство «Час». До складу редколегії часопису Всеукраїнської спілки вчителів входили відомі українські педагоги: О. Дорошкевич (редактор), О. Музиченко, Я. Чепіга, С. Сірополко, С. Русова, П. Холодний та інші. На сторінках цього видання друкували матеріали учительських та професійних з'їздів, повідомляли освітянські новини. Майже у кожному його числі відводили шпальти для поточної інформації з певних місць про життя учительських професійних спілок, подавали звіти про роботу окремих організацій та Центрального бюро Всеукраїнської учительської спілки. У рубриці «Критика» друкували рецензії на українську навчальну літературу. На сторінках журналу друкували виступи вчителів різних шкіл України та висловлення їхніх позицій щодо якості нових українських підручників, вони ділилися досвідом своєї роботи тощо.

Часопис «Книгарь» уміщував інформацію про діяльність різних видавничих товариств України, подавав перелік видань, що друкуються чи готуються до

видання, знайомив населення з новою друкованою продукцією, що уможливило висновок про масштаби практичної діяльності українських видавництв, особливо щодо друку шкільних підручників та забезпечення ними учнів.

Найціннішими є матеріали щодо забезпечення шкіл навчально-методичною літературою, виявлені у тогочасних центральних та місцевих газетах (позапартійних та різного політичного забарвлення). Зокрема у «Новій Раді» (Київ, 1917–1919), «Народній волі» (Київ, 1917–1918), «Трудовій громаді» (Кам'янець-Подільський, 1919), «Киевской жизни» (Київ, 1919), «Віснику Генерального Секретаріату Української Народної Республіки» (Київ, 1917), «Державному віснику» (Київ, 1918), «Віснику Ради Народних Міністрів УНР» (Київ, 1918), «Новинах» (Кам'янець-Подільський, 1919), «Подольской мысли» (Кам'янець-Подільський, 1918), «Промени» (Київ, 1919), «Черниговской земской газете» (Чернігів, 1917), «Рідному слові» (Полтава, 1917–1919), «Відродженні» (Київ, 1918), «Слові» (Кам'янець-Подільський, 1919–1920), «Земському ділі» (Харків, 1918), «Робітничій газеті» (Київ, 1918), «Київській земській газеті» (Київ, 1917), «Житті Поділля» (Кам'янець-Подільський, 1919–1920), «Україні» (Кам'янець-Подільський, 1919), «Трибуні» (Київ, 1918), «Вільній Україні» (Рівне, 1919), «Громадському слові» (Київ, 1920), «Трудовому шляху» (Кам'янець-Подільський, 1919), «Нашому Шляху» (Кам'янець-Подільський, 1919–1920), «Боротьбі» (Кам'янець-Подільський, 1919), у журналі «Освіта» (Кам'янець-Подільський, 1918–1919) тощо.

Таким чином, газетні публікації уможливають відтворення усього спектра підготовки та друку українських підручників і забезпечення ними навчальних закладів, висвітлюють діяльність спеціальних комісій, які функціонували при Міністерстві народної освіти, забезпечують аналіз роботи державних та приватних видавництв. Загалом, автором опрацьовано близько трьох десятків періодичних видань, проаналізовано уміщені в них матеріали і з'ясовано, що навчально-методичне забезпечення шкіл підручниками та посібниками висвітлювалося у матеріалах преси різнобічно, дописувачами були як державні, культурні, освітні діячі, так і прості освічені громадяни. Траплявся передрук матеріалів основних офіційних документів, циркулярів і постанов центральних органів влади та управління з центральних газет у губернських і повітових. Цінність цих видань полягає у тому, що в них уміщені накази та розпорядження місцевих органів влади, окремі замітки, листи та статті громадян, у яких йдеться про виконання урядових рішень та ставлення окремих громадян і навчальних закладів до українізації шкіл, забезпечення навчальною літературою. Проте, на нашу думку, до змісту окремих опублікованих у пресі матеріалів необхідно ставитися критично.

Література:

1. Губа П. І. Преса як джерело вивчення історії національно-демократичної революції в Україні (1917–1920 рр.) / П. І. Губа // УІЖ. – 1999. – № 4. – С. 29–40.
2. Рудий Г. Я. Преса української держави 1918 року / Г. Я. Рудий. – К., 1996. – 176 с.
3. Рудий Г. Я. Газетна періодика – джерело вивчення української культури 1917–1920 рр. / Г. Я. Рудий. – К.: Інститут історії України НАН України. – 2000. – 441 с.
4. Рудий Г. Я. У дзеркалі преси / Г. Я. Рудий. – К.: Інститут історії України НАН України, 1994. – 35 с.
5. Баюк М. І. Періодична преса, видавнича та бібліотечна справи на Поділлі у 1917–1920 рр. / М. І. Баюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. – Т. 16. – С. 116–131.

6. Баюк М. І. Становлення освіти на Поділлі в період української революції (за матеріалами двотомника «Освіта» 1918–1919 рр.) / М. І. Баюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 1999. – Т. 3(5). – С. 271–274.

7. Баюк М. І. Українське книгодрукування та періодична преса Поділля на початку ХХ століття / М. І. Баюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – Т. 7. – С. 344–356.

8. Грицюк М. І. Українська преса про середні навчальні заклади Поділля 1917–1920 рр. / М. І. Грицюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. – Т. 9. – С. 177–189.

9. Коваль В. В. Преса УНР 1919 року про культурно-освітнє життя Кам'янець-Подільського / В. В. Коваль, Г. В. Гайшук // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т. 5. – С. 22–32.

Кропочева Н. М.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ГАЛУЗЕВОМУ РЕФЕРАТИВНОМУ РЕСУРСІ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

XXI століття, як напевно й наступні, не стане підсумком розв'язку всіх соціальних і соціально-педагогічних проблем, але можливо саме воно покладе початок відліку гуманних і толерантних взаємин, дотримання соціальних, біологічних, фізичних, інтелектуальних, економічних, синергетичних та інших закономірностей, що забезпечують збереження й збільшення здобутків духовної й матеріальної культури. Проблеми взаємин між різними людьми й верствами людей в сучасному соціокультурному просторі – це одна з найбільш гострих, злободенних і наріжних проблем сучасного суспільства, в ній знаходять свої зерна соціологи, політологи, економісти, конфліктологи, психотерапевти, психологи, педагоги й інші професійно зацікавлені люди. Саму тому впродовж останніх років стрімкими темпами розвивається соціальна педагогіка, як наука та сфера професійної діяльності, що збагатилася новими концептами та технологіями, визначила перспективні вектори розвитку в трьох взаємообумовлених площинах «теорія – професійна діяльність – сфера практичної діяльності». Така позиція дає можливість виокремити наступні базові поняття соціальної педагогіки: соціалізація, соціальне виховання, соціальне середовище, адаптація, соціальний розвиток, корекція, соціально-педагогічна профілактика, реабілітація, соціально-педагогічна підтримка, соціальний супровід [1, 2].

Загальновідомо, що кожна теорія залишається малоефективною, якщо її положення не використовуються у сфері людської діяльності. Відтак, після характеристики соціальної педагогіки як галузі наукових знань, важливо проаналізувати її евристичний потенціал в площині професійної діяльності. У цьому ракурсі соціально-педагогічну діяльність можна розглядати як втілення в життя теоретичних надбань соціальної педагогіки. Таким чином, вона є різновидом спеціально організованої та регламентованої діяльності фахівців, що спрямована на досягнення суспільно важливого результату. Метою соціальної діяльності, перш за все, є оптимізація шляхів реалізації суб'єктної ролі людей у всіх сферах життя суспільства у процесі сумісного задоволення потреб щодо підтримки

життєзабезпечення та діяльнiсного iснування особистостi. Тому iх змiст i структура як вид професiйної дiяльностi, з одного боку, мають вiдповiдати фiлософським i психологiчним трактуванням дiяльностi, а з iншого, виражати соцiальний аспект цiєї дiяльностi, що визначається соцiальним замовленням, соцiальними проблемами, соцiокультурними особливостями середовища та знаходить своє вiдображення у соцiальнiй полiтицi держави.

Простежити сучасний стан дослiджень змiсту, структури соцiальної педагогiки як в теоретичному, так i в прикладному вимiрi дозволяє аналiз ресурсiв галузевої реферативної бази даних (БД) Державної науково-педагогiчної бiблiотеки iменi В. О. Сухомлинського (далi – ДНПБ України iм. В. О. Сухомлинського), в якiй сформовано структурований пласт реферативної iнформацiї на науковi статтi з перiодичних та продовжуваних видань.

Станом на 15.05.2015 р. загальна кiлькiсть записiв в зазначенiй РБД складає 4312 документiв. З питань соцiальної педагогiки знайдено 125 джерел, що складає 2,9 % загального масиву прореферованих публiкацiй.

Об'єктом дослiдження є масив даних за перiод 2010 – 2014 рр.

Видовий розподiл реферативних джерел з означеної тематики виглядає наступним чином:

Табл.1. Видовий розподiл публiкацiй з питань соцiальної педагогiки в галузевиї реферативнiй БД ДНПБ України iм. В. О. Сухомлинського (2010 - 2014 рр.)

Рiк	Статтi зi збiрникiв наукових праць	Статтi з перiодичних видань	Всього
2010	1	5	6
2011	2	4	6
2012	22	1	23
2013	36	13	49
2014	12	29	41
Всього	73	52	125

Наведенi в таблицi статистичнi показники засвiдчують сталу тенденцiю до збiльшення кiлькостi статей як в перiодичних виданнях, так i в збiрниках наукових праць. Так, рiвень представленостi наукових дослiджень в 2012, 2013 рр. демонструє якiсно новий етап розвитку теоретичних та прикладних дослiджень. Також можна констатувати, що внаслiдок активизацiї iнтеграцiйних процесiв в системi вiтчизняної педагогiки, якi викликанi приєднанням та адаптацiєю до вимог Болонського процесу, значно зросла роль i значення соцiально-комунiкацiйних, особистiсно-орiєнтованих технологiй, ефективнiсть застосування яких стає предметом наукових розвiдок в царинi соцiальної педагогiки.

На пiдставi проведеного нами аналiзу тематики наукових публiкацiй виявлено, що у своїх дослiдженнях науковцi висвiтлюють актуальнi проблеми розроблення й впровадження нових й традицiйних педагогiчних й соцiально-педагогiчних методик, технологiй педагогiчної взаємодiї; соцiально-правового захисту бездоглядних дiтей; удосконалення дiяльностi державної соцiальної полiтики в сферi пiдтримки молодiої сiм'ї; вивчення педагогiчного досвiду й практичної дiяльностi педагогiв; основнi напрямки соцiально-педагогiчної роботи з дiтьми та

підлітками девіантної поведінки; закономірності комунікації і взаємодії в структурі суспільних і міжособистісних відносин; формування і трансформація соціальних установок, де моделювання поведінки, відносин і результату соціальної взаємодії відображають становлення суб'єкта середовища у певний момент розвитку особистості; проблеми адаптації і соціалізації учнів-інвалідів за умов професійного навчання, проблеми превентивної педагогіки та шляхи їх вирішення.

На підставі моніторингу масиву публікацій з періодичних і продовжуваних видань, відображених у галузевій реферативній базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, можна стверджувати, що найбільш активно проблематику соціальної педагогіки висвітлюють такі збірники наукових праць як «Педагогічний дискурс», «Педагогічний процес: теорія і практика», «Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти»; періодичні видання «Наука і освіта», «Рідна школа».

Таким чином, можна зробити висновок про те, що сучасний стан досліджень з актуальних питань соціальної педагогіки репрезентує проблемний характер вирішення практичних питань, серед яких – пошук нових форм і методів соціального знання й соціально-педагогічної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу.

Література:

1. Дитяча бездоглядність та бродяжництво: причини, наслідки та шляхи запобігання : Матеріали наук.-практ. конф., верес. 2005 р. / Одес. обл. держ. адмін. Служба у справах неповноліт. – О. : ОРІДУ НАДУ, 200. – 167 с. – укр.

2. Сорочинська В. Є. Організація роботи соціального педагога : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Є. Сорочинська; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського. – К. : Кондор, 2005. – 208 с. – укр.

Латиш Ю. В.

УКРАЇНЬСКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПЕРЕБУДОВИ: ПОГЛЯД КРИЗЬ ПРИЗМУ ТОТАЛІТАРНОЇ ПАРАДИГМИ

Після здобуття незалежності України розпочалось осмислення ролі та значення Перебудови в долі країни. В сучасній українській історіографії домінує тоталітарна парадигма радянського минулого, сформована на Заході в ідеологічному кліматі холодної війни та сприйняття Східної Європи як культурно й політично Іншого (концепції Х. Арендт, З. Бжезінського, К. Фрідріха, Р. Пайпса). Радянський тоталітаризм виводиться з унікально-національної традиції російського самодержавства і національної традиції інтелігентської ортодоксії.

Прибічники цієї парадигми (А. Браун, Ф. Колеман, С. Коткін, М. Малія) акцентують увагу на політичних та ідеологічних аспектах радянської історії, ключовими термінами для опису якої є однопартійна диктатура, ідеократія, система репресій і придушення громадської ініціативи. В основі цієї концепції лежить теза, що радянська модель та система планового господарства виявились не в змозі забезпечити своїм громадянам необхідної кількості та якості матеріальних благ, внаслідок чого зникли підстави для їх подальшого існування. Довкола цієї основної тези нанизуються ідеї про «першопочаткові вади» радянського ладу, який був «народжений в насильстві» і жив «самим насильством», «заперечував природу людини», і був несумісний з ідеєю демократичного розвитку.

В рамках тоталітарної парадигми розпад Радянського Союзу видається

неминучим підсумком існування суспільства і держави, збудованих на хибних (антиліберальних) принципах. Тези про ідеократичний характер радянського режиму і про диктатуру меншості (номенклатури) дозволяють робити висновок про принципову неререформованість Радянського Союзу, а відповідно, і про його неадаптованість до викликів гонки озброєнь та інформаційного суспільства. Звідси випливають твердження про неможливість для радянського керівництва відмовитись від репресій, непоєднуваність комунізму з економічною лібералізацією, багатопартійністю і політичними свободами, неминучий розпад «останньої імперії» і здобуття свободи поневоленими народами.

Переважає більшість українських дослідників Перебудови (В. Баран, О. Бойко, О. Гарань, Я. Грицак, В. Даниленко, В. Литвин, С. Кульчицький, І. Овчар, Ю. Шаповал) у своїх працях спираються на тоталітарну парадигму. Її панування визначає тематику досліджень. У центрі уваги істориків перебувають питання національного відродження й боротьби за незалежність. Натомість щодо самої політики Перебудови переважає гіперкритичне ставлення, що прийшло на зміну апологетиці кінця 1980-х рр.

Зокрема, С. Кульчицький вважає, що Перебудова стала наслідком системної кризи радянського ладу, яка мала дві причини: наслідки Другої світової війни та несумісність тоталітарної економіки з НТР [1, с. 31]. Він вказує на «принципову неререформованість лєнінсько-сталінського соціалізму». Задумана як типова в Росії «революція згори», Перебудова була покликана подолати економічну кризу, посилити темпи економічного розвитку і зберегти за СРСР статус наддержави [2, с. 118].

С. Кульчицький висунув концепцію переростання Перебудови «в каскад блискавичних і радикальних змін, тобто в революцію», внаслідок необережних експериментів М. Горбачова над створеною В. Леніним конструкцією влади [1, с. 34]. Її деталізував В. Литвин. На його думку революція мала соціальний і національний аспекти. Перший полягав у «поверненні суспільства до природних форм господарювання, заснованих на приватній власності». Водночас, саморозпад державного ладу супроводжувався могутнім спалахом національно-визвольного руху [3, с. 16–83]. Ю. Алексєєв, С. Кульчицький та А. Слюсаренко стверджують, що саморуйнування комуністичного ладу «створило можливість повернення на магістральний шлях розвитку людської цивілізації» [4, с. 10].

В. Баран та В. Даниленко вбачають у Перебудові спробу «підновити» існуючу систему та надати їй динамізму. Але пробуджений від довгої політичної сплячки народ вже не змогли стримувати рамки «соціалістичного вибору», через що відбулися формаційна криза й крах радянської тоталітарної системи [5, с. 242–292].

О. Бойко визначив особливості перебігу Перебудови в Україні – уповільнений темп суспільних перетворень; порівняно низький рівень соціальної активності населення; тривале збереження при владі старої брежнєвської еліти; відсутність відкритого насилля як засобу вирішення внутрішніх проблем; перетворення Чорнобильської трагедії з екологічного фактора суспільного життя на потужний політичний. Однак, на думку цього вченого, починаючи з моменту утворення Народного Руху України за перебудову та особливо після виборів народних депутатів УРСР, ситуація суттєво змінилася. На хід Перебудови почали впливати нові політичні чинники, що мали виразне національне забарвлення і надали динаміки суспільним змінам та специфічних рис (домінування націонал-демократів

у місцевих радах західних областей, утворення парламентської опозиції, поява багатопартійності) [6, с. 329–330; 7, с. 324–325].

Однією з головних тенденцій української історіографії Перебудови є постулювання ключової ролі України в дезінтеграції СРСР. С. Плохій наголошує, що падіння Радянського Союзу стало прямим результатом референдуму в Україні 1 грудня 1991 р., на якому понад 90% виборців проголосували за незалежність. Цим волевиявленням були анульовані результати попереднього, березневого, референдуму, на якому 70% учасників висловились за збереження Союзу [8]. Останнім цвяхом у домовину СРСР назвав Всеукраїнський референдум Я. Грицак [9, с. 310].

Помітне місце в українській історіографії Перебудови посідає теорія «революції еліт». Українські історики зазвичай наголошують на визначальній для долі СРСР позиції Л. Кравчука, підкріпленій результатами Всеукраїнського референдуму. Як відзначає С. Плохій, українські еліти прагнули незалежності, бо були налякані розвалом союзного центру і боялись амбіцій Б. Єльцина [8]. І. Овчар підкреслює наявність певної співпраці між українськими комуністами і опозиційними силами наприкінці Перебудови. Їх різнило бачення шляхів розвитку української держави, вибору форми і моделі правління, але об'єднало прагнення відстояти її незалежність [10, с. 15]. Серед чинників краху СРСР Т. Орлова називає невдоволення з боку панівного прошарку існуючими ідеологічними, економічними, культурними обмеженнями, прагнення еліти здобути максимально можливі матеріальні блага й позбутися страху опинитися за ґратами за «нетрудові доходи» [11, с. 207–208]. Історик-марксист А. Здоров виходить з того, що зміни соціально-економічного ладу були зумовлені бажанням номенклатури, котра була фактичним власником того, що юридично належало державі, привласнити загальнонародне майно [12, с. 92–100].

Серед українських вчених поширена концепція про національний чинник, як головну причину краху СРСР. С. Грабовський, Я. Грицак, Ю. Шаповал вважають, що саме недооцінка міжнародних проблем була однією з фундаментальних помилок М. Горбачова-реформатора, які з огляду на інтернаціоналістські стереотипи, не цікавили генсека [9; 13; 14].

Отже, українська історіографія Перебудови та здобуття незалежності є доволі значною. Однак українські історики вивчають лише окремі аспекти Перебудови, які переважно стосуються України. В роки незалежності акцент було зроблено на вивченні опозиції, українського національного руху, боротьби за незалежність. Такі питання, як початковий період Перебудови, її економічна складова, зовнішня політика СРСР майже не досліджуються. Більшість українських істориків спирають свої студії на тоталітарну парадигму, підкреслюють ключове значення національного чинника й України, де Перебудова переросла в народну революцію, в процесі дезінтеграції СРСР.

Література:

1. Кульчицький С. Історичне місце української радянської державності. – К., 2002. – 64 с.
2. Кульчицький С. В. Перебудова в СРСР 1985–1991 // Енциклопедія історії України. – Т. 8. – К., 2011. – С. 118–119.
3. Литвин В. М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.). – К., 2000. – (Україна крізь віки: в 15 томах. – Т. 14). – 360 с.
4. Алексеев Ю. М., Кульчицький С. В., Шлюсаренко А. Г. Україна на зламі

історичних епох (Державотворчий процес 1985–1999 рр.): Навч. посібник. – К., 2000. – 296 с.

5. Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.) / В. К. Баран, В. М. Даниленко. – К., 1999. – (Україна крізь віки: в 15 томах. – Т. 13). – 303 с.

6. Бойко О. Д. Нариси з історії України (1985–1991 рр.). – К., 2008. – 357 с.

7. Політична історія України ХХ століття: У 6 т. / Редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін.

Т. 6: Від тоталітаризму до демократії (1945–2002) / Кер. тому О. М. Майборода. – К., 2003. – 694 с.

8. Плохій С. Останні дні Радянського Союзу / Сергій Плохій // Historians.in.ua [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1471-serhii-plokhii-ostanni-dni-radianskoho-soiuzu> – Доступ: 1.05.2015.

9. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації. ХІХ–ХХ століття. – К., 2000. – Вид. 2-е. – 360 с.

10. Овчар І. В. Політичні трансформації у Радянському Союзі в період Перебудови (1985–1991 рр.): автореф. канд... політ. наук: 23.00.02. – К., 2008. – 19 с.

11. Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. – К., 2013. – 677 с.

12. Здоров А. А. Государственный капитализм и модернизация Советского Союза. – М., 2007. – Изд. 3-е, стереотип. – 160 с.

13. Грабовський С. Національне питання і «перестройка» (об що перечеписили реформи Горбачова) // Генеза. – 1995. – № 1. – С. 215–217.

14. Шаповал Ю. Михайло Горбачов і Україна: штрихи до портрета ініціатора перебудови // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – Вип. 12. – 2000. – С. 270–273.

Майстренко А. А.

ПРОБЛЕМИ АРХІВОЗНАВСТВА ТА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА У ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ МІЖНАРОДНИХ АРХІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Євроінтеграційні устремління України актуалізували проблему входження нашої країни до європейського інформаційного простору, важливою складовою якого є діяльність архівних установ. Важливим і корисним у цьому зв'язку є вивчення і використання досвіду європейських країн у сфері архівної справи та документознавства. Репрезентативним носієм галузевої інформації в цій царині виступають фахові закордонні періодичні видання, які не тільки оперативно інформують про події, ідеї, знахідки та оприлюднюють результати наукових пошуків, а й слугують засобами, здатними забезпечити галузеві й міжгалузеві зв'язки наукової спільноти.

Нами було проаналізовано проблематику наукових пошуків, висвітлених на шпальтах періодичних видань Міжнародної ради архівів («Comma») [1] та Міжнародного інституту архівних наук («Atlanti») [2] за 2009–2013 рр.

Часопис «Comma» був заснований у 2001 р. у результаті об'єднання часописів Міжнародної ради Архівів «Янус», «Архівум». Він виходить чотири рази на рік (деякі номери подвійні), а статті публікуються англійською, французькою, іспанською мовами. Упродовж 2009–2013 рр. вийшло друком 9 номерів часопису, в яких були

надруковані статті авторів з різних країн Європи, Америки, Азії і Африки. Серед авторів є представники світової інтелектуальної еліти, практики архівної галузі та молоді науковці.

Тематичні випуски часопису «Сотта» були присвячені питанням розвитку архівів в ібероамериканському світі, становленню архівознавства у Тропічній Африці, проблемам розвитку архівної освіти і навчання, управління документаційними процесами, у тому числі й електронному документообігу, проблемам стандартизації та культури стандартів. Переважна більшість публікацій мала практичне спрямування. Показовим для цих видань є новизна, актуальність проблематики статей, висока культура вживання професійної лексики та використання понятійно-категоріального апарату. Очевидно, що цей часопис є ефективним засобом комунікації різних наукових зарубіжних шкіл задля успішного розгортання наукового пошуку, досягнення конкретних результатів, інформування про проблеми і творчі здобутки фахівців в галузі архівознавства та управління документаційними процесами.

Науково-практичний архівознавчий журнал «Atlanti» було засновано в 1992 р. Міжнародною радою архівів спільно з Міністерством культури Словенії та Міністерством науки і технології Словенії. Журнал є друкованим органом Міжнародного інституту архівної науки (МІАН) в Маріборі (Словенія). Статті публікуються німецькою та англійською мовами, з 2005 р. – італійською та англійською. З 2003 р. журнал видається в електронному вигляді і виходить двічі на рік. Авторський колектив переважно складають члени МІАН. На сторінках «Атланті» публікуються також статті українських архівістів.

Фаховий формат часопису, його науковий статус зумовили об'єктивне, розширене, докладне й перспективне представлення тематики журналу: у ньому друкуються, серед іншого, документи ЮНЕСКО, матеріали щорічних зустрічей членів МІАН в Раденці та Трієсті, наукові дослідження з технологічних проблем архівних установ, впливу новітніх архівних технологій на використання архівної інформації; висвітлюються питання впливу навколишнього середовища на архіви; публікуються нормативні документи з архівної техніки; розглядаються питання діяльності бібліотек в архівах, розвитку архівної освіти, архівної техніки тощо.

Зауважимо, що кожен номер журналу «Atlanti» присвячений лише одній актуальній проблемі в галузі архівознавства та управління документаційними процесами, які визначають наукову новизну та практичну значущість публікацій. Так, з 2009 р. було підготовлено номери журналів, присвячені наступним темам: «Архіви в ХХ столітті: технічні аспекти»; «Архіви в ХХ столітті: професійні аспекти»; «Історія і архіви»; «Архівне законодавство»; «Веб-сайти, присвячені архівам»; «Європейські проекти по архівах (досвід, плани, майбутнє)»; «Архіви в сучасному суспільстві (роль, розвиток і майбутнє)»; «Сучасні архівні будівлі»; «Управління документами у новому середовищі»; «Історія архівів і архівознавства з 1950 р.»; «Взаємодія з молодими поколіннями і між установами культурної спадщини» тощо. За переконанням фахівців-архівістів, журнал «Atlanti» є галузевим виданням, яке виступає потужною науковою платформою для розвитку теорії і практики архівної справи, архівознавства та управління документаційними процесами.

Загалом, основними проблемами, які висвітлюються на сторінках зарубіжних архівознавчих видань, є: визначенням місця і ролі архівознавства у процесі наукового пізнання, системі міждисциплінарних зв'язків; дослідження природи

архівознавчих знань, історія архівознавства та архівів; архівна термінологія; професія архівіста в сучасному світі і відносини архівістів та інших споріднених професій; архіви та суспільство; електронні документи та архіви; використання інформації архівних документів та доступ до архівів, зокрема, правові аспекти доступу; збереження архівних документів; архівне описування; експертиза цінності архівних документів тощо. Характерною ознакою провідних архівознавчих видань переважання фахової проблематики над джерелознавчими, археографічними та історичними публікаціями, першочергова увага до теоретичних досліджень, всебічне висвітлення практичного досвіду архівістів різних країн.

Уважний аналіз публікацій у названих фахових виданнях міжнародних архівних організацій дає підстави стверджувати, що для провідних зарубіжних архівознавчих видань характерні чітка орієнтація на професійні потреби архівістів, спрямованість на вирішення актуальних теоретичних та практичних питань діяльності архівних установ, їм притаманна проблемно-дискусійна форма подання наукових студій. Для цих видань притаманний комплексний, міждисциплінарний та міжнародний підхід до висвітлення проблем розвитку архівної науки. Показовим є широке залучення до авторського колективу теоретиків і практиків з різних країн світу, що сприяє високому фаховому рівню видань, обміну досвідом між різними науковими школами.

Таким чином, дослідження проблематики публікацій у зарубіжній фаховій періодиці з архівної справи та документознавства свідчить про те, що ці видання є цінним та корисним інформаційним джерелом для українських фахівців у галузі архівної справи та документознавства. Використання зарубіжного досвіду в галузі архівної справи та документознавства має слугувати розбудові національного архівознавства, розвитку архівознавчих та документознавчих досліджень, підвищенню фахової компетенції архівістів-практиків.

Література:

1. «Comma». – 2009. – № 1; 2009. – № 2; 2010. – № 1; 2010. – № 2; 2011, № 1; 2011. – № 2; 2012. – № 1; 2012. – № 2.
2. Atlanti. – 2009. – № 1; 2009. – № 2; 2010. – № 1; 2010. – № 2; 2011. – № 1; 2011. – № 2; 2012. – № 1; 2012. – № 2; 2013. – № 1; 2013. – № 2.

Моїсеєва Т. М.

СТАТУТИ БЛАГОДІЙНИХ ТОВАРИСТВ «ЯСЛА» ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ОПІКИ ДІТЕЙ НЕЗАМОЖНИХ БАТЬКІВ ТА ТРУДЯЩИХ (КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.).

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. значне поширення отримують благодійні товариства «Ясла», які являли собою денні притулки для опіки дітей незаможних батьків та трудящих «в то время, когда родители их заняты поденными работами» [1, с. 1].

Вивчення історичного досвіду становлення закладів подібного типу, пошуку методів та способів практичного втілення поставленої мети, безумовно має як суспільний, так і науковий інтерес.

Для повноти картини ми проаналізуємо Статути товариств, що діяли не лише на українських землях, а і в деяких інших регіонах Російської імперії.

Слід зазначити, що при спільній спрямованості закладів на опіку дітей

незможних батьків, існують досить суттєві відмінності Статутів у визначенні віку опікуваних та засобів реалізації завдань.

Так, Установчі документи Харківського «убежища» обмежували вік підопічних від одного до десяти років [2, с. 2], а Бакинського та Тифліського товариств – від 6 місяців до 7 років, при цьому кількість майбутніх потенційних «клієнтів» чітко не встановлювалася і залежала від коштів установ». [3, с. 1 – 2; 4, с. 3 – 4].

В притулках діти повинні були знаходитися від ранку, «перед отправлением их родителей на работу», до 8 – 9 годин вечора, коли батьки повинні були їх забрати (у випадках, коли це не робилося без поважних на те причин, батькам у послугах установи відмовляли). Під час перебування в закладах вихованці одержували «все необходимое для них содержание», а також медичний нагляд. Статути Бакинського та Тифліського товариств передбачали, по мірі накопичення коштів, влаштування лікарні на 10 ліжок «преимущественно для заразных» дітей [5, с.2; 6, с. 2; 7, с. 4].

Окремої уваги заслуговують Нормативні документи Київського товариства «Ясли» та Рязанського Товариства «Работные ясли», оскільки і за метою, і за визначеними напрямками роботи вони виокремлюються з ряду однотипних закладів.

Аналіз Статуту Київського Товариства дозволяє стверджувати, що головним «об'єктом» діяльності цієї організації були нужденні жінки, які мали дітей віком до двох років. Це обумовило специфіку окреслених практичних заходів. Зокрема, передбачалося (окрім відкриття безкоштовних денних притулків «Ясла»): надання консультацій лікаря, відкриття дитячих лікарень, шкіл для нянь, станцій «Капля молока», ціллю яких було забезпечення немовлят якісним молоком та іншими продуктами.

Варто підкреслити, що засновниками Товариства окремий акцент робився на необхідності надання матеріальної (грошової) підтримки «нуждающимся кормящим матерям, а равно женщинам в последние недели беременности», а також поширення знань щодо правильного догляду за дітьми, шляхом влаштування лекцій, читань, публікації матеріалів з даного питання [8, с. 3].

Не менший інтерес представляє Товариство «Работные ясли» в Рязані, метою якого було «призрение и обучение грамоте и ремеслам детей мужского пола нищих, сирот и полусирот, родители которых лишены возможности добывать себе средства к жизни». Згідно Статуту, Притулок був розрахований на прийом дітей віком від 8 до 12 років, які в стінах установи могли отримати не лише харчування, а й шкільні знання по програмі однокласних міських нижчих училищ та навички ремесел.

По закінченні 6-річного курсу навчання, випускникам передбачалося видавати «по сдаче ими надлежащего испытания, установленные законом свидетельства как в знании предметов курса, так и в знании ремесла» [9, с. 1 – 2].

Отже, благодійні товариства «Ясла», у своїй більшості, в досліджуваний період засновувалися як денні притулки для опіки дітей, батьки яких працювали. В той же час, деякі з установ мали свою специфіку – надавали (в різних формах) підтримку матерям з маленькими дітьми, або були зорієнтовані на вихованців більш старшого віку, які, окрім нагляду, здобували певний обсяг шкільних знань та ремісничих навичок.

Література:

1. Устав дневного убежища для малолетних детей бедных жителей г. Харькова. – Харьков: Типография «Южного Края», 1890.

2. Там само.

3. Устав Общества «Ясли» в г. Баку. – Баку: Типография газ. «Каспий, 1896.
4. Устав Общества «Ясли». – Тифлис: Типография Тифлиского Метехского тюремного замка, 1894. – С. 3 – 4.
5. Устав дневного убежища...г. Харькова.
6. Устав Общества «Ясли» в г. Баку.
7. Устав Общества «Ясли». – Тифлис.
8. Устав Киевского общества «Ясли». – Киев: Скоропечатня М.В. Глезера, 1912.
9. Устав Общества Работные Ясли в городе Рязани. – Рязань: Тип. Н.В. Любомудрова, 1911.

Надвідна А.

УСНА ІСТОРІЯ ЯК МЕТОД ВИСВІТЛЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

Представники вітчизняної історичної науки досьогодні працюють над створенням сучасних підходів і утвердження національних парадигм та інтерпретацій історичного минулого. Проте, аналізуючи розвиток історичної думки в незалежній Україні, із прикрістю помічаємо значний вплив на цей процес спадщини радянської історичної науки. Офіційна історія радянської доби, з притаманними для неї стереотипними векторами і концепціями, поширила чимало міфів, які, почасти, й досі культивуються в науковій літературі, що своїм наслідком має необ'єктивне висвітлення подій нашого минулого. Тому нині перед українськими істориками актуальним є завдання пошуку нових методів дослідження вітчизняної історії та застосування їх на практиці, чим і обумовлюється актуальність досліджуваного питання. Одним із таких важливих напрямків дослідження є усна історія, яка активно почала розвиватись на українському ґрунті лише зі здобуттям незалежності.

Мета нашої розвідки полягає в тому, щоб акцентувати увагу на важливості усної історичних досліджень задля більш об'єктивного висвітлення української історії.

Питанню розвитку усної історії в українській історіографії присвятили свої дослідження О. Кісь [1], Т. Пастушенко [2], Г. Грінченко [3]. Що ж стосується офіційної історії радянської доби, то її аналіз здійснено в загальних працях з історіографії [4]. Цінною в цьому аспекті є монографія Віталія Яремчука [5], де висвітлено українську радянську історіографію після сталінської доби.

Усна історія, як окремий напрям історичних студій, у західній історичній науці набула актуальності та розвитку відразу після Другої світової війни [6]. Між тим, у радянській історіографії усна історія не посіла чільного місця, адже в основі її підходів і методів лежить акцент на дослідження суб'єктивного індивідуального історичного досвіду конкретної людини. Який дуже часто мав суттєві відхилення від основних засад теоретичних концепцій офіційної історії. Саме тому специфіка українських усної історичних досліджень полягає в їх орієнтації на проблеми, які зазвичай замовчувалися офіційною радянською історіографією [2, с. 12].

Аби пояснити логічність такого підходу, більше того, його важливість для української історичної науки, варто розглянути коло проблем, які були в полі зору радянських істориків, та особливості їх інтерпретації. Для цього звернемо увагу на видання радянської доби, які можна віднести до фундаментальних в історіографії

цього періоду. Це, до прикладу, «Історія селянства УРСР», «Історія робітничого класу УРСР», «Історія народного господарства УРСР». Уже самі назви робіт окреслюють тематику, на яку орієнтувались радянські дослідники. Офіційна державна ідеологія обумовлювала коло проблем, котрі розроблялись істориками. Відтак, поза увагою залишались важливі суспільно-політичні та соціально-культурні процеси та явища [5]. Не менш тенденційним був і підхід до висвітлення досліджуваних тем. Інтерпретація історичного минулого в згаданих та інших працях характеризувалась заідеологізованістю та однобічністю висвітлення.

Офіційна історична наука радянського періоду посяла низку міфів, витворених нею під впливом комуністичної ідеології. Стверджувалось, що лише в СРСР відбулась пролетарська революція, яка вела в майбутньому до побудови комуністичного суспільства. Щоб сприяти засвоєнню цих ідей у свідомості «радянської людини» та змусити повірити у «світле комуністичне майбутнє», істориками поширювались міфи про успішні колективізацію, індустріалізацію, «культурну революцію», ліквідацію експлуататорських класів у СРСР та ін. Проте замовчувались реальні трагедії, що стояли за цими процесами. Так, ми не зустрінемо досліджень, які стосувались б, до прикладу, Голокосту, голоду початку 1930-х років, національного гноблення, масових примусових міграцій і переселень, політичного, релігійного переслідування з боку комуністичного режиму тощо. А саме такою була ціна комуністичного експерименту, сплачена зокрема й українцями.

Ці та багато інших питань знаходились під забороною, а найменші спроби піти проти офіційної ідеології жорстоко карались. Як результат, ми маємо багато «білих плям» у вітчизняній історії, які потребують ґрунтовного вивчення. Саме тому ці теми привернули увагу істориків уже в добу незалежності України, що характерно й для усноісторичних досліджень [3].

Звернення до них дозволяють розкрити сутність і специфіку багатьох сторінок недавніх подій історії України, які довгий час замовчувались. Так, розгляд через призму усної історії подій голодомору 1932-1933 рр. нам дозволяє по-новому поглянути на фактичний матеріал багатотомного видання «Український голокост. 1932-1933: Свідчення тих, хто вижив», упорядкованого професором Ю. Мициком [7]. У книгах розміщено спогади співвітчизників, які пережили ці трагічні події історії України. Підкріплені документальними матеріалами, вони дозволяють побачити страшний механізм геноциду проти українців. З іншого боку усноісторичні дослідження висвітлюють і події Другої світової війни [8; 9], надаючи їм нового контексту й характеру. Як зазначає професор О. Лисенко, «нове розуміння війни відштовхується не від однієї центральної ідеї, а від багатьох раціональностей, стратегій, втілюваних спільнотами, соціальними групами, родинами, індивідуумами» [8; с. 9].

Усна історія має великі перспективи розвитку в українській історичній науці. Вона дає можливість відійти від загальноприйнятих концепцій і розкриває історичні події через призму людського сприйняття. Потрібно зазначити, що згадані проблеми ще й досі мало досліджені. Тому усна історія потребує подальшого розвитку, допоки ще є можливість ознайомитись зі спогадами живих свідків тих подій. Зважаючи на розвиток української історії в рамках офіційної радянської історіографії, досі залишається безліч процесів, явищ, фактів, які потребують дослідження та більш об'єктивного висвітлення. Звичайно ж, будь-який метод дослідження не можна вважати універсальним. Не претендує на це й усна історія.

Але вона відкриває великі можливості, особливо в дослідженні масових суспільних процесів, у досягненні об'єктивної оцінки історичних подій. Застосування її методів у комплексі з іншими науковими методами дозволяє відтворювати живу історію, не обтяжену ідеологією та стандартними й віджилими теоретичними концепціями.

Література:

1. Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади / О. Кісь // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academia.edu/4890972>
2. Пастушенко Т. Метод усної історії та усно історичні дослідження в Україні / Т. Пастушенко // Історія України. – 2010. – № 17–18. – С. 10–15.
3. Грінченко Г. Усна історія в пострадянських дослідницьких практиках (на прикладі сучасних Білорусії, Росії та України) / Гелінада Грінченко, Ірина Реброва, Ірина Романова // Укр. Іст. журн. – 2012. – №4. – С. 172–187.
4. Калакура Я. Українська історіографія: Курс лекцій / Я. Калакура. – К: Генеза, 2004. – 496 с.
5. Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби / В. Яремчук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.ua.edu.ua/1117/1/Yaremchuk_111203.pdf
6. Томсон А. Чотири зміни парадигм в усній історії / А. Томсон // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oralhistory.com.ua/assets/images/img_pubuai/shid_zahid/01_A_Thomson.pdf
7. Український голокост: Свідчення тих, хто вижив / Упоряд. о. Ю. Мицик, Л. Іваннікова. – Київ: Києво-Могилянська Академія, 2003–2010. – Т. I–VI.
8. Задорожна Л. Теоретичні основи дослідження «усної історії» українців про Другу світову війну / Л. Задорожна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journal.osnova.com.ua/download/15-327-35255.pdf>
9. Лисенко О. Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної пам'яті / О. Лисенко // Український історичний журнал. – 2004. – № 5. – С. 3–16.

Олійник В. В.

ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «АРХІВОЗНАВСТВО» У ВИЩІЙ ШКОЛІ: СУЧАСНА ПРАКТИКА

На сучасному етапі розвитку української держави актуальними є питання освітніх реформ в умовах глобалізації та євроінтеграції. В системі освіти відбуваються досить значні зміни, пов'язані з новими вимогами суспільства до вищої школи. Підготовка кваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, потребує модернізації вищої школи. В руслі зазначеного важливим є вивчення новітніх дисциплін з метою підвищення рівня духовності всієї української нації, відродження її найкращих традицій.

Серед навчальних дисциплін гуманітарного циклу значна увага приділяється вивченню архівознавства як системи наукових знань про архіви й архівну справу. На нашу думку, кожна особистість у ході дослідження різних аспектів наукової проблеми історичного, політичного, економічного, релігійного, педагогічного тощо характеру має мати практичні навички роботи з архівними документами.

Зазначимо, що архіви є скарбницею історичних пам'яток українського народу, інформаційними системами, де застосовуються новітні інформаційні технології під час опрацювання, класифікації, зберігання і використання документів, а також установами державного управління і багатьма своїми функціями тісно пов'язані з

різними сферами державного життя.

Галузь життєдіяльності суспільства, яка охоплює наукові, організаційні, правові, технологічні, економічні та інші питання діяльності юридичних і фізичних осіб, пов'язані з нагромадженням, обліком, зберіганням архівних документів та використанням відомостей, що містяться в них, називають архівною справою [1, с. 13].

Історія архівної справи в Україні невіддільна від світової історії зародження і розвитку архівів, формування архівних систем, генези світової архівознавчої думки. Одночасно вона пов'язана з історією державних установ, громадських об'єднань і рухів.

Архівознавство як наука спирається на загальнонаукові й специфічні методи дослідження. Сукупність методів і принципів архівознавчого дослідження становлять методологічну основу архівознавства. Виділимо основні методи: аналізу й синтезу, які дозволяють досліджувати структуру архівного фонду, аналізувати всі його елементи, ідентифікувати документи; історичний, який уможливорює ґрунтовне дослідження витоків і розвитку архівної справи, аналіз впливу конкретно-історичних чинників на стан і характер архівного будівництва; ретроспективний дає змогу відштовхнутися від сьогодення і поступово вивчати архівну минувшину, виділяючи при цьому найхарактерніші риси і тенденції для кожного етапу архівного будівництва; порівняльний уможливорює порівняння нових і старих знань, архівних технологій [1, с. 15].

Архівознавство як комплексна наука про архівну справу тісно пов'язана з навчальними дисциплінами, такими як: історія, правознавство, філософія, культурологія. Архівознавство спирається на здобутки політології й етнології. Важливими є зв'язки з філологічними науками, які вивчають письмові тексти.

Нині навчальна дисципліна «Архівознавство» вивчається у вищих навчальних закладах з метою надати студентам історико-філософське розуміння архівів як феномена духовної культури людства, навчити науково-теоретичних, правових, методичних і організаційних основ роботи архівних закладів щодо збирання, зберігання і всебічного використання архівних документів [2, с. 3].

На нашу думку, в ході викладання дисципліни «Архівознавство», основну увагу студентів варто зосереджувати на питаннях: історії архівної справи, правових засадах і структурі Національного архівного фонду України, принципах організації архівної справи та діяльності державних архівних установ, застосування сучасних інформаційних технологій в архівній справі, науково-дослідній роботі архівів. Також ми звертаємо значну увагу на окремі теми занять, що можуть бути гарною практикою для студентів у роботі з архівними документами. Вивчаючи теми «Організація роботи державних архівів», «Організація архівних документів», «Забезпечення збереженості архівних документів», «Інформатизація архівної справи», «Науково-дослідна та методична робота архівних установ», студенти знають про структуру архівів, організацію документів на рівні архіву, технології зберігання архівних документів, основні шляхи інформатизації архівної справи, поліпшення організації документів у діловодстві та підвищення ефективності виконання основних завдань і функцій архівів тощо [3].

Таким чином, здобуті знання та вміння студентів під час вивчення дисципліни «Архівознавство» стануть суттєвим підґрунтям для подальшого вдосконалення фахової майстерності, пізнання значення архівної справи для суспільства, а також

дадуть можливість правильно користуватися архівною інформацією.

Література:

1. Архівознавство : Підручн. для студ. іст. ф-тів вищ. навч. закл. України / За заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. – К. : Видавн. дім «КМ Академія», 2002. – 356 с.
2. Казанчан А. К. Навчальна програма дисципліни «Архівознавство» (для молодших спеціалістів, бакалаврів) / А. К. Казанчан. – К. : МАУП, 2008. – 24 с.
3. Олійник В. В. Робоча навчальна програма та методичні вказівки щодо вивчення дисципліни «Архівознавство» (для молодших спеціалістів) / В. В. Олійник. – Хмельницький : Хмельниц, ін-т МАУП, 2009. – 76 с.

Пароп В. В.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ 1920-1930-Х РР.

На думку частини науковців історія медицини на сучасному етапі свого розвитку представляє собою один з найбільш яскравих прикладів подолання міждисциплінарних кордонів [1].

Дослідник О.М.Руткевич вказує, що «у своїй діяльності медик намагається полегшити реальні страждання, він ставить діагноз, пропонує засоби лікування, тоді коли історик вивчає документи, сидить в архівах, на основі прочитаного пише тексти. Безпосереднього досвіду спілкування з людьми минулого у нього немає, він має справу лише з свідченням фізичного існування людей цих епох» [2, с. 3].

У другій половині ХХ ст. до вивчення історії медицини та медичної освіти почали звертатися представники соціальної історії, демографії, психології, антропології, навіть літературознавства і лінгвістики [1, с. 419]. В історіографії переломним етапом в історії медицини стають 1960-ті рр., коли вона виходить за межі медичних факультетів і визначається дослідниками, як більш широка частина історії людства. З накопиченням історіографічного матеріалу формуються і методологічні засади досліджень.

У вітчизняній та зарубіжній історіографії дослідники вивчають різні проблеми історії медицини та медичної освіти. Серед важливих методологічних підходів є вивчення «медикалізації», на що звернув увагу Мішель Фуко. Процес «медикалізації», який відбувся в різних країнах був своєрідною революцією в системі охорони здоров'я. В багатьох країнах з'явилося багато лікарень і клінік, традиційне домашнє лікування з можливістю вибору способу подолання недуги занепадало. Виникла потреба в якісній медичній освіті. В Україні міжвоєнного періоду вже завершувалося формування медичного ринку, а також процес «медикалізації». Лікуванням хворих зайнялися радянські лікарі, кваліфіковані колективи клінік, лікарень, госпіталів тощо. Як зазначає М.Фуко це перетворювало хворих на безправних пацієнтів, котрі ставали об'єктами медичного нагляду.

Світова історіографічна практика показує, що історія медицини та медичної освіти часто апелює до міждисциплінарності, методології інтелектуальної та нової культурної історії. Для вивчення наукових проблем стає важливою методологічна база психоісторії та історії повсякденності. Зважаючи на те, що у вітчизняній українській історіографії проблеми нових методологічних підходів

стають актуальними, доречно аналізувати свідомість студентської молоді – однієї з найбільш динамічних суспільних груп. В цих питаннях важлива роль відводиться ідеологічному чиннику який був частиною навчально-виховного процесу. Вказані питання знайшли відображення в наших наукових статтях: «Поле аналізу колективної та індивідуальної свідомості студентів вищих медичних навчальних закладів України (20-30-ті рр. ХХ ст.)» (Варшава, 2013) та «Навчально-виховна та ідеологічна робота в медичних вишах України у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. (за матеріалами журналу «Студент революції»)» (Кам'янець-Подільський, 2014) [3; 4].

У радянській навчально-виховній системі вищої медичної освіти 20-30-х рр. ХХ ст. одним з важливих завдань була ідеологічна підготовка майбутніх лікарів. Партвиховання відбувалося впродовж всього періоду навчання студента. Майбутній фахівець медичної галузі з першого дня навчання потрапляв під ідеологічний вплив, яким була просякнута вся навчально-виховна система.

Повсякденність соціальних груп, зокрема студентства та викладачів, є актуальним полем сучасних наукових студій. Ключовим питанням у дослідженні історії повсякденності є вивчення буття суспільних груп, соціуму, окремої спільності. Маловивченим у цьому напрямку залишається життя студентської молоді та викладацького колективу. Зокрема у вітчизняній історіографії певні теоретико-методологічних акценти зроблено О.Л.Рябченко в монографії «Студентство радянської України у пошуках «пролетарської» ідентичності» (2010 р.). В роботі піднято питання дослідження студентської свідомості та історії повсякденності молоді [5].

Окремі українські історики пропонують зосереджувати увагу на комплексному вивченні студентської повсякденності [6], формування в них пролетарської ідентичності [7], досліджувати вимір культурного життя молоді [8]. Ключовою проблемою повсякденного життя студентів-медиків 1920-1930-х рр. є вивчення матеріально-побутових умов та навчально-виховної роботи. В одній з наших публікацій – «Повсякденне життя студентства вінницьких медичних вишів у 20-30-ті рр. ХХ ст.» зроблено спробу дослідити особливості життя студентів в гуртожитках, окреслено навчальну роботу молоді, облаштування аудиторій, забезпечення харчуванням тощо [9]. Вивчення цих питань дозволяє не лише зрозуміти повсякдення радянського студента-медика, але й частково окреслити проблему з мікроісторичного підходу. Він в свою чергу дозволяє з середини заглянути в звичний хід історичного процесу, в повсякденне життя академічної групи, викладацького колективу, як приклад – буденність конкретної особи (директора, професора, аспіранта, студента).

Вивчення радянського періоду історії України має свою специфіку. В процесі проведення дослідження історії медичної освіти доводиться повсякчас враховувати специфіку наукового доробку радянського періоду. Роботи радянських вчених (істориків та медиків) є базовими, на які може опиратися сучасний дослідник що вивчає вказану проблему.

В роботах з історії медичної освіти 1920-1980-х рр. майже відсутній критичний погляд на політику яку проводила тодішня влада (мав місце принцип партійності радянського вченого). Часто перебільшувалася роль партії в повсякденній діяльності вищої школи, організації навчально-виховного процесу. Особливо в пресі спостерігаються заклики реформ, які начебто надходять від суспільної думки (студентства, викладачів), а насправді диктуються партійним керівництвом. Як

приклад, агітація переходити на бригадний метод навчання у часописах медичних вузів чи формування культу радянського лікаря-матеріаліста.

Окрім загальнонаукових та спеціально історичних методів досліджень, які свідомо не висвітлювалися в даній роботі, теоретико-методологічним базисом проблеми виступає вивчення радянської моделі вищої медичної освіти України 1920-1930-х рр. Вона включає вертикальну систему управління медичними вишами, при якій основні управлінські повноваження знаходилася в органах державної влади. Самі ж навчальні заклади були наділені незначною автономією. Більшість внутрішніх рішень погоджувалися з відповідними вищими органами. Реформа медичної освіти координувалася верхами – Головним комітетом науково-спеціальної та професійно-технічної освіти, вищими органам охорони здоров'я тощо.

При вивченні окремих проблем необхідно звертати увагу на недофінансування вищої школи та гонитву за збільшенням кількості пролетарського студентства. Особлива увага має бути приділена існуючим «білим плямам» в історії медичної освіти, які сьогодні можливо досліджувати на основі архівних та облікованих матеріалів. Зокрема репресивну політику в роки сталінізму проти керівництва навчальних закладів, викладачів та студентів. Маловивченими в радянській історіографії є антирадянські настрої у вищій школі. Але тим не менше, система медичної освіти яка формувалась у 20-30-ті рр. ХХ ст., дала початок знаним сьогодні в Україні та за рубежом медичним університетам, вивчення яких відповідно до сучасних теоретико-методологічних підходів є актуальним завданням вітчизняних наукових студій.

Література:

1. Афанасьєва Э. А. История медицины как междисциплинарное исследовательское поле / Э. А. Афанасьєва // Историческая наука сегодня: теории, методы, перспективы / [подред.: Л. П. Репиной]. — М.: Издательство ЛКИ, 2011. — С. 419.
2. Руткевич А. М. Психоанализ и доктрина «исторической памяти». Препринт WP6/2004/06 / А. М. Руткевич. — М.: ГУ ВШЭ, 2004. — 36 с.
3. Пагор В.В. Поле аналізу колективної та індивідуальної свідомості студентів вищих медичних навчальних закладів України (20-30-ті рр. ХХ ст.) / В.В. Пагор // Zbiyr raportyw naukowych. «Postępy w nauce w ostatnich latach. Nowych rozwińzias». (28.12.2012-30.12.2012). — Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond leading tour», 2012. — S. 18-20
4. Пагор В.В. Навчально-виховна та ідеологічна робота в медичних вишах України у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. (за матеріалами журналу «Студент революції») / В.В. Пагор // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: В. С. Степанков (відп. ред.) та ін.]. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. — Вип.6: На пошану професора А. Г. Філіюка. — С.376-385.
5. Рябенко О.Л. Студентство радянської України у пошуках «пролетарської» ідентичності / Ольга Леонідівна Рябенко // Укр. іст. журн. – К., 2009. – №4. – С.129-143.
6. Прилуцький В. Повсякденне життя студентів / Віктор Прилуцький // Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.): колективна монографія. В 2 ч. / Відп. ред. С.В. Кульчицький. — Ч 2. — К.: Інститут історії України НАН України, 2010. — С. 79-107.
7. Рябенко О. Конструювання пролетарської ідентичності / Ольга Рябенко

// Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): колективна монографія. В 2 ч. / Відп. ред. С.В. Кульчицький. — Ч 2. — К.: Інститут історії України НАН України, 2010. — С. 107-125.

8. Рябченко О. Сміховий контекст студентської повсякденності / Ольга Рябченко // Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): колективна монографія. В 2 ч. / Відп. ред. С.В. Кульчицький. — Ч 2. — К.: Інститут історії України НАН України, 2010. — С. 126-150.

9. Пагор В. Повсякденне життя студентства вінницьких медичних вишів у 20-30-ті рр. ХХ ст. // Валентин Пагор // Студентство у вимірі історії повсякденності: зб. мат. круглого столу / [редкол.: І.І. Боровець, В.В. Газін, В.А. Дубінський]. — Кам'янець-Подільський, 2012. — С. 24-31.

Рибачук О. М.

ДОКУМЕНТ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

В сучасних умовах розвитку українського суспільства значно зростає роль і значення інформації, інформаційних ресурсів в усіх сферах життєдіяльності.

Інформаційні ресурси- ЗМІ, комп'ютерні мережі, бази даних, органи науково-технічної інформації, архіви, музеї, бібліотеки тощо-перетворюються в основну цінність суспільства. У зв'язку з цим вчені звертають особливу увагу на вирішення актуальних проблем роботи з документами, які є складовою інформаційних ресурсів.

Такими проблемами є розвиток та вивчення термінології, властивостей та ознак документа, роль документування в діяльності управлінського апарату, вплив нових інформаційних технологій на організацію документообігу і документування.

Дослідники зазначають, що сучасне документознавство є результатом розвитку і самовдосконалення інформаційних ресурсів як комунікативної системи за певний історичний період, а саме: зростання обсягу інформації про навколишнє середовище, фіксація необхідної інформації, її поширення, створення документів, організація управлінських документних масивів, створення ділових органів, відділів та управлінь документального забезпечення в установах та організаціях, систематизація та уніфікація документації, автоматизація діловодства.

Разом з тим варто зазначити, що сучасний стан документального середовища зумовлений не лише соціально-економічними перетвореннями, а й розвитком інформаційних технологій, носіїв інформації. Паперові носії здавна і досі складають значний масив сучасних документів. Це службові та особисті документи, книги, газети, журнали, рукописи тощо. Проте сучасний розвиток інформаційних ресурсів призвів до появи різноманітних полімерних документів, які виконані на штучних носіях, тобто полімерній основі. Це, зокрема, кінодокументи, фотодокументи, електронні документи, магнітні та оптичні диски.

Виходячи з цього документознавство як наука вступило у нову фазу свого розвитку. Її особливістю є комплексний характер досліджень, який полягає у тому, що сучасний стан розвитку інформаційних ресурсів, інформаційно-комунікативної діяльності вимагає не вузьких спеціально-прикладних знань, а багатогранних досліджень на базі комплексу соціальних наук. Такий підхід в умовах сьогодення набуває все більшого значення, формуються наукові дисципліни і дослідження так званого документально- комунікаційного циклу. Саме тому в

українському документознавстві досить багато різноманітних праць присвячено феномену документа як об'єкта документознавчих досліджень. Проблеми теорії документа, наприклад, розглядаються у працях В. В. Бездрабко, С. Г. Кулешова, Н. М. Кушнарєнко, Ю. І. Палєхи, М. С. Слободяника. Значну увагу приділяють документознавці проблемі класифікації документів. Вона розглядається у працях С. Г. Кулешова, Н. М. Кушнарєнко, Г. В. Швецової-Водки. Документознавці звертаються до аналізу різноманітних спеціальних видів документів. Зокрема, Ж. В. Барчук досліджує патентну документацію, Т. Г. Боряк-архівну документацію, В. В. Добровольська-документацію в сфері культури. Музичним документам присвячені праці Л. Г. Тупчєнко-Кадирової та В. В. Бездрабко. Організаційно-розпорядчу документацію, а також питання розширення можливостей пошуку документів розглянуто в роботах Г. В. Беспяньскої, О. М. Загорєцької, О. М. Збанацької. Проблему інформаційних ресурсів стосовно поняття документ є сферою досліджень таких вчених як Ю. І. Палєха, Н. О. Леміш, А. А. Соляник та інших.

Отже документ як носій соціальної інформації і складова інформаційних ресурсів є багатоаспектним напрямком досліджень.

Секція «Філософія та культурологія»
Секция «Философия и культурология»

Айтов С.Ш.

**СОЦІАЛЬНО – ПСИХОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ М. ВЕБЕРА І ВИВЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНО – ГУМАНІТАРНИХ НАУК.**

Наукова творчість видатного німецького філософа і соціолога М. Вебера є полідисциплінарною й багатоаспектною і включає, зокрема, такі когнітивні виміри як культурологічний, соціально – філософський, соціологічний, релігійний, соціально – психологічний тощо.

Соціально – психологічний науковий напрям досліджень М. Вебера достатньо повно втілюється у відомій праці «Протестантська етика і дух капіталізму». Це одна із найбільш важливих і науково впливових студій дослідника.

Як відзначає О. Погорілий дана робота М. Вебера була зорієнтована на з'ясування досить складної соціально – культурної й соціально – психологічної проблеми, причин чинників впливу релігійних й морально – етичних ідей та цінностей на розвиток соціально – економічних систем, і конкретно на генезу і встановлення капіталістичних економічних та суспільних відносин у Західній Європі [3, с.11 – 12].

Задум М. Вебера полягав у спробі проаналізувати виникнення і розвиток «економічного раціоналізму» з «погляду зумовленості виникнення «господарського мислення», «етосу» певної форми господарства певним характером віри» [2, с.30]. У власному дослідженні німецький вчений ґрунтовно аргументує тезу про визначальний характер релігійних особливостей протестантизму та відповідних ним морально – етичних цінностей для встановлення сучасного йому капіталістичного ладу (перша третина ХХ ст.). На його думку, одним із найбільш важливих елементів сучасного йому «капіталістичного духу», всього соціально – культурного універсуму є «раціоналізація життєвої поведінки на основі ідеї професійного покликання,

виникшого «...» із духу християнської (протестантської) аскези» [2, с.180].

Аналіз впливу соціально – психологічних чинників на розвиток соціуму, та його окремих сфер реалізувався М. Вебером у багатьох інших працях. Зокрема ці ідеї проводяться дослідником у праці про механізм наукового пізнання. Важливим чинником соціально значимої наукової діяльності М.Вебер вважав такий суто психологічний чинник, як натхнення, без якого розвиток індивідуальних наукових досліджень і науки в цілому не є ефективним [3, с.11 – 12].

Соціально – психологічні концепції німецького вченого складають одну із основ сучасного суспільно – гуманітарного пізнання. Застосування даних ідей у вивчені соціальних і гуманітарних наук, таких як політологія, психологія, соціологія дозволяє реалізувати наступні навчальні та наукові цілі і проявити та ефективно задіяти міждисциплінарні зв'язки та взаємодії між вказаними суспільно – гуманітарними науками: сформувати уявлення про вплив соціально – психологічних та соціально – культурних чинників на соціально – економічні та політичні процеси (що має також і суспільне значення оскільки соціальна свідомість схильна суттєво перебільшувати значення економіки, нехтуючи розумінням її залежності від певних соціально – психологічних основ, зокрема віри у стабільності чи нестабільності економічного розвитку у власній країні та багато ін.); розуміння соціально – політичних процесів, що відбуваються як у окремих державах, так і на глобальному рівні тощо.

Література:

1. Вебер М. Наука как призвание и профессия [Текст] / М.Вебер / Самосознание европейской культуры XX века/Сост. Р.А. Гальцев – М.: Политиздат, 1991. – с.130 – 149.
2. Вебер М. Протестанська етика і дух капіталізму [Текст] / М.Вебер – К.: Основа, 1994. – 271с.
3. Погорілий О. Макс Вебер і його класична праця [Текст] / О. Погорілий /М. Вебер Протестантська етика і дух капіталізму – К.: Основа, 1994. – с.3 – 16.

Авер'янова Н. М.

МИСТЕЦТВО ШІСТДЕСЯТНИКІВ ЯК ВИЯВ ОПОРУ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Шістдесятництво витворило особливе професійне й багатогранне мистецтво, воно пробудило у молодій генерації українських митців зацікавленість національними питаннями. Змога творити вільно, щиро та нестандартно стала ключовим аспектом шістдесятників. Вони добре усвідомлювали несправедливість тогочасної політичної системи, тому або відверто, або приховано прагнули відстояти право митця на самовираження. «Усі шукали можливостей виходу за межі соцреалізму. Це стосувалося усіх галузей мистецтва. ...Кожний творець шукав чогось нового. І така атмосфера невдоволення й пошуку була характерною для початку шістдесятих років» [4, с. 75].

Як відомо, шістдесятники розпочали свій творчий шлях на межі 1950 – 1960 рр. Найпомітніші серед них – Микола Вінграновський, Іван Дзюба, Ліна Костенко, Михайлина Коцюбинська, Левко Лук'яненко, Іван Світличний, Євген Сверстюк, Василь Симоненко, Василь Стус, Лесь Танюк, В'ячеслав Чорновіл, Валерій Шевчук; художники – Алла Горська, Опанас Заливаха, Віктор Зарецький, Галина Зубченко, Веніамін Кушнір, Людмила Семикіна, Галина Севрук, Георгій Якутович та ін. Вони

відразу привернули до себе увагу суспільства, бо були не лише талановитими, обдарованими, ерудованими, а й відрізнялися мужньою громадянською позицією та почуттям як власної, так і національної гідності.

Духовним запитам шістдесятників не міг відповідати метод соціалістичного реалізму з його постулатами партійності та ідейності, адже заперечував незалежну діяльність художніх груп. У мистецтві соціалістичного реалізму художники обов'язково мали славити могутність і велич СРСР, мудрість керманічів комуністичної партії, оспівувати велич і красу рідного краю. Митців, які не вписувалися в рамки соціалістичного реалізму, знищували як морально, так і фізично. Тому не дивно, що в шістдесятників мистецтво набуло нового сенсу, воно стало виразником волі і мужності в умовах уніфікаційних тенденцій у художньо-світоглядній сфері радянського суспільства, витворюючи на теренах України нонконформістське буття. Саме шістдесятники стали яскравими маніфестантами нонконформізму. Вони формували й передавали наступним поколінням ідеї щодо новаторських форм і методів у художній культурі, без яких еволюція мистецтва була б неможливою.

Усвідомлення власного «Я» українцями-шістдесятниками нерозривно пов'язувалося з національною самоідентифікацією та зреалізовувалося в мистецькій творчості. Художники у своїх творчих шуканнях зверталися до творів українського народного мистецтва, до мистецтва козацького бароко, в якому потужно звучав козацький дух і козацькі смаки; ставили питання щодо реабілітації школи бойчуків, утверджуючи цим національний характер мистецтва. Шістдесятники щиро зацікавилися фольклорними традиціями й етнографічними мотивами, розробляли міфологічну та історичну символіку в творах, по-новому інтерпретували сюжети з української історії. «Особливе місце займає Княжа доба у їхніх творах... Це зумовлено глибоким розумінням шістдесятниками історичного значення цього періоду, як головного чинника для формування самодостатньої історичної пам'яті українців, який століттями нівелювався чужинцями» [1, с. 549].

Шістдесятники, розуміючи видатну роль Тараса Шевченка в національному поступі українства, відродили традицію покладання квітів до пам'ятника Великому Кобзарю у парку Тараса Шевченка. Так, Роман Корогодський згадував, що «до 1963 року я нічого ніколи не чув про існуючу історичну травневу урочистість у Києві з приводу перевезення останків Кобзаря із Санкт-Петербурга» [3, с. 175]. Проте саме з 22 травня 1963 р. шістдесятники кожного року почали вшановувати пам'ять Великого українського поета і художника. Цей захід державно-партійна структура сприймала як виклик молодих українських митців і таврувала таке вшанування як «зухвалу інспірацію буржуазних націоналістів» [3, с. 176]. Самі ж шістдесятники, оскільки Тарас Шевченко в Україні завжди був символом волі, символом боротьби за свободу й національну незалежність, зазначеним заходом підкреслювали, що українство переймається розв'язанням проблем національного питання, стверджували законне право українців жити в «сім'ї вольній, новій». Митців-шістдесятників, які усвідомлено ставали на шлях відстоювання окремішності та самодостатності українців, їхньої мови й культури партійне керівництво визнало «принциповим ворогом влади».

Митці-шістдесятники переосмислювали мистецтво «розстріляного відродження» і авангарду. Заборонене мистецтво авангарду, яке було популярним і затребуваним у Західній Європі та Америці на той час, у СРСР поставало

маніфестантом західноєвропейських демократичних принципів і мистецьких творчих шукань. Звичайно, на теренах України авангардизм існував раніше, він чітко виявив себе на початку ХХ ст. і був репрезентований талановитими художниками та скульпторами – Олександром Архипенком, Олександром Богомазовим, Михайлом Бойчуком, Давидом Бурлюком, Олександром Екстер, Василем Єрмиловим, Софією Левицькою, Казимиром Малевичем, Віктором Пальмовим та ін. Зазначені митці зробили значний внесок не лише в художню скарбницю українського авангарду, а й стали визнаними майстрами за межами України. Звернення митців-шістдесятників до їхньої творчої спадщини спонукало молодих художників до складних експериментів з різноманітними художніми матеріалами й техніками, наповнюючи українське мистецтво індивідуальним світоглядом і наближуючи його до європейських стандартів. Авангард в умовах радянської дійсності отримував новий соціальний резонанс і ставав важливим соціальним чинником. Свобода художньої творчості асоціювалася в митців-шістдесятників з національною свободою українців.

Таким чином, намагання українських шістдесятників відтворити українську культуру з метою подальшого її розвитку та популяризації в суспільстві стало значним виступом проти радянської системи національних відносин, яка передбачала поступове злиття народів СРСР в єдиний радянський народ. Водночас цим самим шістдесятники здійснили й важливий крок до вибору системи європейських цінностей, найперше, з її свободою, рівністю, демократизмом та динамічною культурою.

Самоцінність людського «Я» у мистецькій творчості шістдесятників сміливо протиставлялась людині-гвинтику великого державного механізму, демонструвала спрямованість особистості на життя за своїми власними переконаннями, принципами, міркуваннями та прагненнями. Мистецький нонконформізм шістдесятників впевнено долав принцип соціалістичного реалізму, давав поштовх до нових художніх форм самовираження й самоствердження. Погляди художників спрямовувалися на Захід, який асоціювався зі свободою, збереженням прав людини, прогресом і цивілізацією. «Естетична вбогість» [4, с. 73], яка була присутня в усьому, провокувала шістдесятництво свідомо та вперто творити великий обшир нових художньо-естетичних ідей, сформованих на філософській рефлексії Заходу. Художні західноєвропейські стилі для митців-шістдесятників стали своєрідним способом відмежування й втечі від радянської реальності. Тому, найперше, художньо-естетичні пошуки митців-шістдесятників ґрунтувалися на синтезі української мистецької традиції та західноєвропейських художніх новацій, індивідуально переосмислених і втілених в певний художній образ.

Нові художні методи та виражальні засоби, які демонстрували молоді українські митці для висловлення власного світобачення, досить часто ставили їх у ситуацію «неофіційності». Інакодумців позбавляли волі, виключали з лав комуністичної партії, виголошували догани, звільняли з керівних посад чи з роботи взагалі. «Усі найактивніші шістдесятники, які не потрапили за ґрати, опинились у скрутному соціальному становищі: або взагалі без роботи, або на підробітті, багатьох просто вигнали з партії і влаштували постійне цькування на робочих місцях» [2, с. 94]. Це позбавляло митців можливості репрезентувати свої твори на виставках і різних офіційних художніх заходах. Така репресивна реакція влади вписувалася в контекст багатостолітніх зв'язків України й Росії, де остання завжди розглядала українську

культуру як важливий аспект політики, а політику – як контекст культури. Ці багатостолітні зв'язки України й Росії, культурних опонентів, – побудова різних цивілізаційних моделей розвитку.

Отже, не дивлячись на ізольованість радянських художників від зарубіжного мистецького світу, українські митці-шістдесятники намагалися різними шляхами долучитися до світової культурно-мистецької інформації. Вони витворили на теренах України свій особливий естетичний простір, здійснюючи інноваційний прорив у мистецькій та світоглядно-філософській сферах. Шістдесятники несли в суспільство нову систему цінностей, нове осмислення національного питання та культури, вписуючи цим українство в спільну європейську цивілізацію.

Література:

1. Дундяк І. М. Образ Володимира Великого у творчості українських шістдесятників / І. Дундяк // Святий рівноапостольний Володимир – творець Української Держави: Зб. матер. Міжнар. наук. конф. – К.: Київська православна богословська академія, 2015. – 640 с. – С. 541 – 549.
2. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956 – 1987) / Борис Захаров. – Харків: Фоліо, 2003. – 144 с.
3. Корогодський Р. Душа українського шістдесятництва // Червона тінь калини. Листи, спогади, статті. Алла Горська / Ред. та упоряд. О. Зарецького та М. Маричевського. – К.: Спалах ЛТД, 1996. – 240 с., іл. – С. 167 – 178.
4. Ми вибирали життя. Розмова з Євгеном Сверстюком // Бунт покоління: Розмови з українськими інтелектуалами / Богуміла Бердиховська, Оля Гнатюк. – К.: Дух і літера, 2004. – 344 с. – С. 33 – 90.

Власова А. Ю.

ФЕСТИВАЛЬ «ЧЕРВОНА РУТА» ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ

Музика – це образ часу. Ротація стилів активніша, коли суспільство має швидку динаміку. Кожного дня мода нам диктує щось нове. Але на нашій естраді є щось не підвладне часу, статичне, незмінне, вічне. Якщо наважитися на своерідний пошук, то однозначно зупинимося на творчості Володимира Івасюка.

Класика – це частина історії і про неї тяжко говорити. Мабуть, сама доля розпорядилася так, щоб талант Володимира Івасюка розквіт тоді, коли це було дуже необхідно нашій державі. Українська пісня у його виконанні та мелодії звучала модерно, він надав їй нового стилю, а також повністю змінив ставлення наших сусідів до України. У своїх піснях Володимир Івасюк заперечив думку інших про українську меншовартісність, в його піснях українська мова звучала не як застаріле, а таке, що не відповідає умовам сучасності. Так було засновано українську молодіжну естраду.

Володимир Івасюк, ніколи не будучи політиком, примусив світ говорити про Україну, про що мало хто із українських політиків може похвалитися сьогодні.

«Червона рута» - фестиваль, що був проведений у 1989 році в Чернівцях, мав надію на відродження української пісні, віру у те, що вона займе належне місце в сучасній вітчизняній і світовій культурі. Так і склалося. Він допоміг оцінити реальний смак національної музики, пісні, побачити перспективу їх подальшого розвитку.

Упродовж довгого часу увага до української музики та пісні була практично

відсутньою через надмірне адміністративне втручання та через те, що вона поступово втрачала своїх прихильників і перебувала у стані художньо-інтонаційної кризи. Україномовній естрадній пісні загрожувало знищення: за роки застою вона опинилася в ролі рабині на своїй землі. Якщо б ситуація докорінно не змінилася, то україномовна естрадна пісня могла б стати музейним експонатом: «Червона рута – в «Червону книгу»[1].

Перед тодішньою українською естрадою постало завдання історичної ваги: створити справді сучасний глибоко національний стиль у музиці. Щоб здійснити ці перетворення необхідно було очистити національне від псевдо- національних нашарувань і відкрити справжнє обличчя національного, звільнитися від канонічних форм західної поп-музики та об'єднати національне і сучасне.

За традицією сталінсько-брежнєвської епохи на фестивалі «Червона рута» повинні були домінувати російськомовні пісні, на що вказувала загальнокультурна та мовна ситуація в республіці. Тому серед інших республіканських фестивалів («Кримські зорі», «Голосієве», «Молодіжне перехрестя», фестивалі авторської пісні) «Червона рута» стає єдиним україномовним фестивалем естрадної пісні в Україні.

Постійні зміни рішень, дат, місць, про які було домовлено пізніше, нові заборони та вилучення з програми поступово паралізують підготовку фестивалю, створюють критичну ситуацію, загрожують зривом. Через це неможливо було друкувати рекламу фестивалю, оголосити програму концертів, продавати квитки, завдано було матеріальних збитків. Складалося таке враження, що фестиваль намагалися провести за зачиненими дверима, звести цей масштабний республіканський захід нанівець, до огляду художньої самодіяльності обласного масштабу.

За два місяці до відкриття фестивалю ЦК Компартії України на чолі з Володимиром Щербицьким заборонив взагалі проводити фестиваль, а з цим було боротися складно.

Але цікавий факт: дата відкриття фестивалю збігається з річницею «золотого вересня» - введення радянських військ у Західну Україну, а також з установчим з'їздом Народного руху України.

На той час фестиваль мав дуже сміливі особливості: він був лише україномовним, в ньому мали відзначитися не лише представники поп-музики, а й року та авторської пісні, яких, як вважала правляча верхівка не існувало в Україні. Це одразу не помітили чиновники різних рангів, що нібито опікувалися культурою. Вони схаменулися лише тоді, коли на фестивалі почали приїжджати численні незаплановані гості з жовто-блакитними прапорами, коли фестиваль став оглядом не лише ліричної пісні, але громадської, політичної україномовної пісні. Саме місцеві компартійці не зрозуміли простих речей: час перебудови нашого суспільства викликав політичну спрямованість пісень, що було позитивом, а не негативом.

Найбільш замовчувані справи були винесені на фестивальні сцени. Все відбулося як і планувалося: з жовто-блакитними прапорами, з гострим виступом Дмитра Павличка, з піснею про Народний Рух Тараса Петриненка і його заявою, що у колективі «Грона», яким він керує, українська мова – державна. Тарас Курчик виконав пісню «Віддайте мову», а Віктор Морозов - про чернівецьку хворобу.

Фестиваль «Червона рута» включав три основних конкурси – поп-музики, рок-музики, і співців авторської пісні та співаної поезії, а також вернісажі, творчі вечори, концерти та засідання дискусійного клубу «Народна міфотворчість та сучасна культура», ярмарок робіт народних майстрів і виступи фольклорних колективів.

Вечір сучасної поезії зібрав цілу плеяду молодих поетів України. Звучали твори, пройняті болями і тривогами рідної землі. Не можна було не порадіти сміливим пошукам, широкому діапазону творчих здібностей учасників фестивалю [2; с. 38-41].

Співана поезія стала найбільшим досягненням фестивалю та модерним явищем в українській музиці, яка у художній формі найяскравіше виявляла громадську тему, якоюсь мірою продовжила традиції співців минулого – кобзарів, лірників, її коріння – у думках та імпровізаціях вертепу. Рок і поп-музика не представили шедеврів.

Рок-музика явище соціальне, аніж художнє. Але незважаючи на те, що рок-рух відчував на собі тиск, зазнавав заборон, у різних формах він таки існував.

Концерт «До вогню і води батьківщини» - одна з найцікавіших подій за участю іноземних виконавців на фестивалі. Віктор Ліщина, соліст групи «Соловей», виконував «Посвяту Володимирі Івасюкові» у супроводі тисячі запалених свічок. З виступу Юліана Китастого, бандуриста з Австралії, більшість глядачів чи не вперше дізналась про голодомор. Це був своєрідний виклик пануючій владі.

Але на самому фестивалі «Червона рута» пісні Володимира Івасюка виконували дуже мало. На заключному чернівецькому концерті «Червону руту» виконувала аргентинська дівчинка Клавдія-Еліса Полотнянка. Фестивальна ватра, що горіла на відкритті і закритті свята, символізувала вогонь пам'яті, нагадуючи про кращих синів народу, про джерела нашої пісні.

Наступний фестиваль «Червона рута» відбувся у Запоріжжі, хоча це рішення отримало багато негативних відгуків.

Іван Лепша пише: «Квітка червона рута росте й розцвітає лише у певному природному середовищі: перенести її з гірської кручі у степ – і вона згасне... «Червона рута» має постійно відбуватися у Чернівцях, у краї, що виколисав талант Володимира Івасюка, чия незбагненна пісня дала ім'я цьому всеукраїнському явищу».

Пропагування українського слова й української пісні у найбільш зрусіфікованих містах України – ось основна культурно-просвітницька місія, яку вбачали організатори фестивалю, у зв'язку з чим наступна «Червона рута» відбулась у Запоріжжі.

Після Запоріжжя фестиваль мав повернутися до Чернівців, тому що Назарій Яремчук планував розвинути на фестивалі й дитячу та юнацьку пісню, але тоді вже фестиваль визначив свою культурно-просвітницьку місію та орієнтувався на ті регіони, де не лише про українську музику, але й культуру мало знали.

Кожен фестиваль «Червона рута» унікальний по своєму і мав свої труднощі, які в подальшому були враховані. Фестиваль «Червона рута – 89» був першим фестивалем, який виник у 1989 р. – у році найбільшої демократизації суспільства, і став його апогеєм. «Червона рута – 91» був першим фестивалем, який почав втілювати в життя культурно-просвітницьку місію фестивалю і дедалі більше розвивався процес зростання національної самосвідомості.

Духовна культура відіграє важливу роль у динамічному розвитку суспільства. Здобуткам музичного мистецтва у цьому контексті відводиться значна роль, адже, не секрет, що будь-який музичний твір, а особливо, пісня має властивість об'єднувати людей.

Фестиваль «Червона рута» має всеукраїнський масштаб, виконує важливу

державотворчу функцію в Україні, формує сучасну естрадну і молодіжну школу вітчизняної музики. Він допомагає не лише сформувати сучасну естрадну й молодіжну школу вітчизняної музики, а й виробити нове бачення сучасної української культури з метою інтегрування у світовий культурний простір.

Література:

1. Матеріали фестивалю української сучасної пісні «Червона рута» (звернення оргкомітету фестивалю, рішення Чернівецького облвиконкому №142 від 18.07.1990 «Про республіканський фестиваль української сучасної пісні «Червона рута», програми концертів) 1989-1990 рр.]

2. Рутковська О. Полемічні роздуми про фестиваль «Червона рута»: перспективи розвитку української естради. /О. Рутковська//Народна творчість та етнографія. – 1990.- №2. – с.38-41.]

3. Стеценко К. Перші уроки «Червоної рути»[Текст]/К. Стеценко// Молодь України. – 1989. – 4 червня.

Ганаба С.О.

ЛЮДИНА ЯК ЦІЛІСНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ ТРАДИЦІЇ

Цивілізаційні виклики сучасної епохи зумовлюють потребу їх комплексного й контекстуального аналізу, розвитку вміння у людини адекватно реагувати на ризики сучасності й окреслювати перспективи подальшого розвитку суспільства. Окреслені потреби передбачають відмову від розуміння світу людиною як сталої «гармонійної» структури, яку можливо пізнати й осмислити лише у координатах раціональності. Пріоритетним визнається сприйняття реалій світу як пізнавальної й практичної невизначеності. Ці настанови зумовлюють переосмислення філософсько-антропологічних засад розвитку освіти. Йдеться про відхід у навчальних практиках від (1) розуміння людини як одновимірної, (2) визнання однофакторності в її розвитку, (3) орієнтації на формування вміння лише накопичувати знанневий ресурс, а не його створювати. Пріоритетом в освітній діяльності визначається людина-дослідник, яка постійно залучається до активного процесу відкриттів, обираючи власний шлях у пізнавальній діяльності, розвиваючи власні індивідуальні здібності. Пізнавальну й практичну невизначеність вона долає лише за умови використання різноманітного спектру своїх загальнолюдських, соціальних, національних, індивідуально-неповторних тощо рис. У розумінні цілісності й складності світу людина використовує складну, цілісну природу своєї екзистенції. Цілісність вказує на внутрішню єдність й зв'язаність елементів в єдине ціле, їх відносну автономність й незалежність від навколишнього середовища [1, с. 1365]. Людину не можна редукувати до якоїсь певної характеристики, оскільки втратиться сама її сутність.

Релевантним у даному відношенні є дослідницький доробок вітчизняної філософсько-педагогічної думки. Духовно-особистісний світ дитини, розвиток її творчих здібностей з урахуванням природних задатків й пізнання людиною свого покликання є провідною темою філософсько-освітніх думок П. Куліша, І. Франка, В. Зеньковського, К. Ушинського, С. Русової, С. Баляя, Г. Ващенко та інших. Їх дослідницький доробок містить потужну скарбницю ідей, що орієнтують навчальний процес на становлення людини як найвищої соціальної цінності, на

розкриття здібностей й задоволення її потреб й інтересів. У реаліях сьогодення він не втратив своєї актуальності й значущості, оскільки резонує з провідними педагогічними тенденціями. Слід зазначити, що в умовах культивування радянською педагогікою ідеологічних концепцій «гармонійно розвиненої особистості» вони не здобули належного визнання й застосування у навчанні. Їхнє розуміння гармонійного розвитку особистості відрізнялося від її розуміння, втіленого у радянській системі освіти. Водночас, аналіз й використання в освітньому процесі їх інтелектуального надбання не тільки урізноманітнить та методологічно збагатить практики навчання, а й дозволить зробити їх по-справжньому людино-орієнтованими, тобто такими, коли педагог відштовхуватиметься від інтересів та можливостей тих, хто навчається.

Потужну скарбницю філософсько-освітніх ідей, які орієнтують навчальний процес на розвиток й становлення людини як найвищої соціальної цінності, найповніше розкриття її здібностей, створення умов для самопізнання й саморозвитку містить науково-дослідницький доробок С. Русової. Серед розмаїття проблем, які вона розглядає у своєму науковому доробку, засадничою є проблема особистості. Під цілісністю особистості вчена розуміє процес акумуляції у неї властивостей природного й соціокультурного середовища. Її дослідниця аналізує у двох вимірах: психофізіологічному й соціокультурному, презентуючи у такий спосіб концептуальне розуміння цілісної людини. Психофізіологічний вимір розглядає людину як цілісність, яка задається самою природою людського життя. Ця цілісність висвітлює розвиток людини як природної, яка реалізується кризь призму взаємозв'язаної сукупності тілесних, розумових, психічних, емоційно-чуттєвих сил. У навчальній діяльності цілісне розуміння природи людини передбачає відхід від навчання як процесу зверхнього нав'язування знань педагогом учневі. Навчальна діяльність пов'язується із внутрішнім світом людини і витлумачувалася С. Русовою «як процес, за допомогою якого дитина під керівництвом вчителя опановує будь-який матеріал, направляючи на це всі свої душевні сили» [3, с. 145]. Реалізувати її можливо, на думку дослідниці, за умови експериментального вивчення і врахування особливостей психічного розвитку дитини у результаті трудової, діяльнісної спрямованості навчання і виховання тощо. Дитина з її природними задатками, потребами, здібностями й прагненнями має бути у центрі освітнього процесу. Зміст навчання має відштовхуватися від суб'єктивного досвіду тих, хто навчається.

Ідеї розуміння людини як цілісності знайшли розвиток і у поглядах В. Зеньковського. Під цілісністю особистості він розуміє гармонійне поєднання раціонального й ірраціонального. Методологічною основою його антропологічно-педагогічної концепції є християнська антропологія, у якій особистість дитини постає цілісною та ієрархічною. У ній закладений пріоритет духовного первня, означений божественною сутністю. До того ж духовний первінь визначає абсолютну одиничність особистості і є запорукою її цілісності та унікальності. Класичній філософській традиції, пронизаній пафосом науковості, філософ протиставив світоглядні міркування, у яких людина постає гармонічною єдністю тілесного і духовного та розуміється тим феноменом, що народжується з глибини християнської свідомості. «Особистість завжди пов'язана з певними соціальними цілями, у своєму внутрішньому житті звернена до світу цінностей, шукає підтримки і реалізації у Богові...», – стверджував мислитель [2, с. 23]. Індивід задан

сформуватися в особистість лише за умови розвитку самосвідомості, усвідомлення своєї неповторності та індивідуальності, що може реалізуватися завдяки культивуванню християнських духовно-моральних цінностей та пріоритетів буття людини у світі.

У своїх дослідженнях В. Зеньковський висловлює переконання, що індивідуальний світ людини є невичерпним і повністю незбагненим. Лише за таких умов не втрачається унікальність та незбагненність. Унікальна природа індивідуального пізнається крізь призму морально-духовних пріоритетів та цінностей. Духовність вимальовує в людині неповторний особистісний образ, певний Абсолют самої у собі. Урахування індивідуально-психологічних особливостей учня, адекватність освітніх методів дійсній природі людини, виявлення та розкриття тих потенційних можливостей, які закладено природою, створення умов для самопізнання та саморуху індивідуальності – це покликані здійснити освітні інституції. Рішуче виступаючи проти схоластики та зубріння, дослідники наполягали на розвитку дитини у її індивідуальному темпі. Не інтереси, уподобання та нахили дитини пристосовуються до методів викладання предмета, а, навпаки, способи навчально-пізнавальної діяльності добираються до можливостей, здібностей та інтересів учня / студента. Йдеться не про орієнтацію в процесі навчання на якогось середнього учня, а про таку освіту, у якій особистість учня / студента, його / її інтереси та запити стають центром уваги педагога, а викладання розглядається як сумісна пізнавальна діяльність суб'єктів педагогічного процесу.

Оригінальну концепцію презентації людини як цілісності запропонував С. Балей. Він створив її на перетині філософії, психіатрії, психології, педагогіки, фізіології. Принцип цілісного підходу дослідник подає як єдність, взаємодію та взаємозалежність анатомічних, психічних, фізіологічних й інших характеристик. Усе різноманіття людського ества та його проявів сплетене, зіткане в певну єдність, що створює людську тканину та презентує світ людського буття [4]. Стрижнем у поясненні природи цілісної особистості С. Балей вважав психіку. Дослідник розглядав психіку з позицій онтогенетичного підходу, згідно з яким вона постає як феномен, якому притаманна внутрішня динамічна цілісність. Процес розвитку людської індивідуальності постає як процес поступальних змін психіки на різних вікових стадіях її розвитку – від раннього дитинства до юнацького віку, коли за короткий час людина переживає низку постійних якісних змін, формуючись як дорослий індивід. С. Балей акцентував увагу на стадійності процесу формування та розвитку особистості, на вікових особливостях її онтогенетичної поведінки. Мова йде про своєрідне єднання внутрішнього світу людини із зовнішніми об'єктивними реаліями, що зумовлює нове бачення, розуміння, переживання, проживання світу зовнішнього, окреслює його подальші обрії розвитку. Особистість постає як реальність, якій притаманні динамізм, постійна рефлексія з світом, який її оточує, та власним світом. Особистість постає не як певна даність, а як процес, у якому відбувається творення людиною самої себе через розкриття та активізацію її потенційних можливостей. Вона постійно еволюціонує та змінюється, впливає на оточення й зазнає змін від нього. Динамічність є властивістю особистості, необхідною умовою її розвитку та життєдіяльності. Особистість не може жити та розвиватися, нівелюючи тілесність. Вона думає та відчуває тілом. Так, думки здатні змусити людину почервоніти чи збліднути, викликати прискорене серцебиття чи тремтіння тіла тощо. Розумові процеси відбуваються в тілі, тобто вони тілесно

зумовлені.

Дана позиція певною мірою перегукується з концепцією цілісної людини, презентованої Г. Ващенком. Знаний освітянин, публіцист, громадський діяч створив самобутню філософсько-освітню концепцію розуміння й розвитку особистості. Однією із засадничих ідей концепції є показ цілісності людини крізь призму тілесності. Тіло розглядається освітянином не тільки як чуттєво-предметна сфера людини, а як джерело розвитку її духовно-емоційної складової. Крізь призму тілесності він презентує проблему виховання волі й характеру. Через розкриття природи тілесного долається опозиція природи й культури. Тілесність постає як соціокультурне явище, що має природні передумови та історико-культурні модифікації.

Таким чином, розгляд людини як цілісності в українській філософсько-освітній традиції сприятиме переосмисленню сучасних навчальних практик. Навчальна діяльність буде спрямовуватиметься на розуміння особистості як реальності, якій притаманні динамізм, постійна рефлексія з світом; як процесу, у якому відбувається творення людиною самої себе через розкриття та активізацію власних потенціальних можливостей; зміцнення її духовних сил й формування моральної активності.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел — К. : Ірпінь : Перун, 2004. — 1440 с.
2. Зеньковский В. В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии / В. В. Зеньковский. — М. : Школа-Пресс, 1996. — 271 с.
3. Русова С. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. Кн. 2 / Софія русова / За ред. Є. І. Коваленко; упоряд., перед., прим., Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. — К. : Либідь, 1997. — 320 с.
4. Baley S. Osobowość / Stefan Baley. — Lwów: Licealna Biblioteczka Filozoficzna, 1939. — Т. 5. — 36 с.

Захарчук О. І.

ГЕНЕЗА ПРОБЛЕМИ РАБСТВА У ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ

Проблема рабства набуває своєї актуальності ще на перших стадіях розвитку людського суспільства, особливо зі становленням рабовласництва, коли це явище проникає у суспільну свідомість і згодом отримує легітимного характеру та свого остаточного завершення у давньогрецькому суспільстві. Вищеозначений факт яскраво відображений у творах видатних давньогрецьких філософів, таких як Платон та Арістотель. Так, у своїх суспільно-політичних діалогах «Держава» та «Закони» Платон пропонує такий проект суспільства, який на його глибоке переконання, передбачає існування трьох основних класів, а саме: філософів, які повинні керувати державою «суспільний клас, який є носієм ідеї, споглядачем ідеї, специфічним провідником ідеї в матеріальний світ» [6, с.813]; воїнів, основне завдання яких полягає у обороні держави і забезпечення порядку в ній, «вони фізично здійснюють те, що розумно і духовно наказують філософи, вони позбавлені права на приватну власність, мають жити узгоджено, поза будь-якими власними інтересами, враховуючи приватне життя.» [6, с.821]; і землеробів, ремісників і торговців, тобто усіх тих, хто змушений займатися господарською діяльністю. «Всі

класи мають бути так влаштовані, щоб була безумовно забезпечена можливість цим аристократам-філософам заглиблюватися в ідеальний світ» [6, с. 818]. Між тим, таку соціальну категорію як «раби» Платон залишає по той бік соціальної стратифікації, редукуючи раба до звичайної матеріальної речі – «знаряддям праці, яке здатне говорити». Засоби існування для вищих станів мусять постачати члени третього стану, а також раби.

Як і Платон, Арістотель також розглядає рабство як цілковито природне явище, наголошуючи, що суспільство не може функціонувати як ціле без наявності в ньому панів і рабів. «Очевидно, що одні люди за природою вільні, інші – раби, і цим останнім бути рабом і корисно, і справедливо» [2, с. 691].

Мислитель пропонує більш вичерпне розуміння рабства, яке ґрунтується на чітко визначеному понятті: рабом за природою, згідно з Арістотелем, є той, хто належить іншому, володіє розумом лише настільки, що здатний сприймати тільки накази, сам по собі розум йому непідвладний [2, с.691]. Філософ не допускав ніякого переходу від раба до вільного і від вільного до раба. Отже, Стагірит оперує концептом «рабства» як окремою соціальною категорією.

У Середньовіччі питання рабства розглядається як в соціальному так і у духовному контекстах, тобто у світлі відношення людської екзистенції до трансцендентного, що цілком відповідало тогочасному геоцентричному світогляду. Більш того, декотрим середньовічним мислителям було притаманне критичне ставлення до соціального рабства. Так, відомий представник патристики Аврелій Августин (Блаженний), філософія якого була симбіозом античних і християнських доктрин, поділяв людей на дві категорії: пануючих і підлеглих, володарів і рабів. Життя є гріховним і ця гріховність проявляється саме в експлуатації людиною людини, у підкоренні, управлінні, господарюванні та рабстві. Завдяки першородному гріху, який відобразив гріховність людської природи, рабство стало звичайним явищем у житті людини. І хоча рабство суперечить початковій природі людини завдяки людській гріховності воно стає природнім. Представник схоластики, Фома Аквінський аналізуючи питання праці наголошував, що праця виступає невід'ємним «атрибутом» віруючої людини, та тяжка праця, тобто фізична є «рабським заняттям» [1, с. 75]

Свої корективи у розгляд проблеми рабства приносить епоха Відродження. Відомий представник північного Відродження Еразм Роттердамський, наприклад, у своїй полеміці з Мартіном Лютером надавав таке розуміння вольної волі: «під вольною волею ми тут розуміємо силу людського бажання, за допомогою якого людина може наблизитись до того, що веде до вічного спасіння, чи відвернутися від цього» [9, с.230].

Натомість Мартін Лютер у відповідь Еразму Роттердамському видає свій трактат «Про рабство волі», де говорить про те, що «тільки Бог вільний», посилаючись на апостола Павла [7, с.367]. Сама ж людина для Лютера постає як «істота, воля якої спалена блискавкою» [7, с. 308].

Відтак, проблема рабства у середньовічній та ренесансній філософії осмислювалась через призму питання свободи волі, отже набула не лише соціального, але й духовного та морально-етичного забарвлення.

Інтерес до існування рабства через категоричне його заперечення буде реанімовано мислителями Нового часу. Так відомий представник XVI ст. Томас Гоббс у своїй праці «Левіафан» зазначав, що природа створила людей рівними

в відношенні фізичних і розумових здібностей, тобто всі люди є рівні між собою фізично та духовно, і кожен рівний у використанні свої сил і здібностей. Ця рівність з однієї сторони дає можливість на досягнення рівних статків у суспільстві, а з іншої – є поштовхом для ворожнечі. Саме природня рівність людей дає кожному право на все, кожен мав право робити все, що забажає і володіти всім, чим захоче і міг отримати, так само як і отримати з цього вигоду.

В природньому стані людина володіє абсолютною свободою. «Людина не зустрічає перешкод до вчинення того, до чого її тягне її воля, бажання і схильність» [4, с.155], тобто свобода, як відсутність примусу, який присутній природньому стану.

Не менш цікавим внеском у розробку проблеми рабства є погляди представників німецької класичної філософії. Наприклад засновник німецького ідеалізму зосереджує увагу на тому, що «немає нічого жадливішого, коли дії однієї людини повинні підкорятися волі іншої. Людина, що залежить від іншого, вже не людина» [5, с. 219].

Цікаве розуміння природи рабства запропонував Г. В. Ф. Гегель. Гегель виокремлював дві протилежні форми свідомості, а саме: самостійну свідомість, сутністю якої є для-себе-буття, та несамостійну, сутністю якої є буття для іншого; перше – господар, друге – раб [4, с.103].

Якщо Гегель поняття рабства розглядає через призму поняття свідомості, вважаючи його необхідною умовою формування людської самосвідомості, то представники «історичного матеріалізму», наприклад, тяжіють до соціально-економічного контексту. Відомо, що Карл Маркс питанню історичного рабства приділяв чимало уваги. Так, у своєму «Капіталі» класик наголошував: «за рабської праці навіть та частина робочого дня, протягом якої раб лише відшкодовує вартість своїх власних життєвих засобів, протягом якої він фактично працює лише на самого себе, постає працею на господаря. Вся його праця є неоплаченою працею.» [8, с. 550]

Отже, аналіз філософських поглядів на історичне рабство дозволяє зробити такі висновки: в античному світі воно було міцно закарбоване у суспільній свідомості та не викликало жодних сумнівів щодо своєї легітимності. У Середньовіччі вперше в історії філософської думки оформлюється ідея духовного рабства. У Відродженні проблема рабства набуває морально-етичного забарвлення. Тоді як філософи Нового часу акцентують увагу на соціально-економічних засадах рабства і виступають із категоричним його засудженням, що знайде своє додаткове обґрунтування у марксизмі.

Література:

1. Фома Аквинський. Сумма теології. Ч. I. Т. 3: Вопросы 75-119. / Пер. с лат., ред. и прим. С.И.Еремеева. - Киев: Эльга; Ника-Центр, 2005, 576 с.
2. Аристотель Политика/ Аристотель. Политика. Метафизика. Аналитика / Аристотель; [пер. с древнегреческого]. – М.: Эксмо; СПб.: Минград, 2008. – 960 с., с. 683 – 880
3. Гегель Феноменология духа Сочинения Т. IV Перевод Г. Шпета, Москва 1959
4. Гоббс Т. Левиафан, або суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Гоббс Т.; пер. З англ. – К.: Дух і Літера, 2000. – 606 с.
5. Кант И. Основы метафизики нравственности // Кант И. Сочинения в 6 т. М., 1963-1966. Т. 4. Ч. 1
6. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии / Сост. А.А. Тахо-Годи; Общ. Ред. А. А. Тахо – Годи и И. И. Маханькова. – М.: Мысль, 1993. - 959 с.

7. Лютер М. О рабстве воли / Лютер // Эразм Роттердамский. Философские произведения: [приложения]. – М., 1986. С.290-545
8. Маркс, К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 1. / К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч. – 2-е изд. – Т. 23 – М.: Гос.изд-во полит.лит-ры, 1960. – с.784
9. Роттердамский Э. Диатриба, или Рассуждение о свободе воли / Эразм Роттердамский // Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М., 1986. , с. 218-289

Макаренко В. А.

ПРЕПОДАВАНИЕ СОЦИОЛОГИИ КАК ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ ЭСТАФЕТА: АВТОЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

Автоэтнографические, да не совсем. Во избежание недоразумений хочу сразу же уточнить, что всё нижеизложенное не может претендовать на статус чистого научного изыскания, пусть даже и в таком «вольном» жанре, как автоэтнография; жанре, который самарская исследовательница Анна Готлиб назвала «разговором с самой собой в двух регистрах» [1]. В моём случае, здесь и сейчас, регистр, скорее всего, будет только один.

Поясню. В автоэтнографической стратегии исследователь выступает одновременно и объектом, и субъектом анализа. Как объект он интересен, прежде всего, своим дорефлексивным опытом, «жизненным миром», «конструктами первого порядка», в терминологии А. Шюца, с помощью которых он, как и другие люди, совместно с другими людьми, конструирует окружающий мир как само собой разумеющийся, непроблематичный. Вместе с тем, в качестве субъекта исследовательского процесса социолог, изучающий самого себя в социальном контексте, по яркому выражению той же А. Готлиб, «обречён» на положение вне собственного эмоционального опыта, на рефлексивность, «говорящую» на языке научного комментария, или мини-теории [1, с.8].

Так вот, в этом моём конкретном автоэтнографическом соединении, казалось бы, несоединимого будет преобладать (если не доминировать) эмоциональный регистр, условную легитимность которого я признаю (опять же, в первую очередь для самой себя) исключительно как первый этап исследовательского процесса.

И ещё одна априорная ремарка. В автоэтнографии принято говорить о двух путях получения знания о социальных и культурных аспектах личностного опыта исследователя, каковые и выступают главным объектом анализа. Первый из них – вести полевые заметки, касающиеся собственной жизни. Второй – рассказывать свою историю, как бы беря нарративное интервью у самого себя. В силу индивидуальных особенностей систематические полевые заметки остаются для меня пока недостижимым идеалом, а вот нарратив в его крайне субъективизированной, личной форме оказывается не только методом сбора информации, но и определённой обыденной рефлексивной практикой. В силу данных обстоятельств и хочу в качестве приглашения к дискуссии вынести на суд коллег не столько результаты самонаблюдения, сколько материал для последующего (само)анализа, изложенный, учитывая формат тезисов, в «телеграфном» стиле.

Итак, проблемная ситуация. Почти пятнадцатилетний опыт преподавания социологии в университетской аудитории привёл к осознанию того, что любые методические приёмы и формы оказываются эффективными исключительно при

наличии одного базового условия – желания студента быть участником процесса познания. Думаю, многие коллеги согласятся со мной в том, что в последние годы такие мотивированные студенты встречаются всё реже. В таком контексте особенно актуальным становится вопрос, что делать в аудиториях, где из 30-40 студентов в лучшем случае десяток понимает, зачем здесь находится.

Отвечая себе на этот вопрос методом проб и ошибок в ежедневной профессиональной практике, я стала склоняться к мысли, что такой необходимый мне отклик в глазах студентов может вызывать актуализация и проблематизация в аудитории экзистенциальных аспектов человеческого существования в максимальном приближении к жизненному опыту.

Ключевые понятия экзистенциализма связаны с проблемой самоосуществления как процесса реализации человеком своих сущностных сил, своего жизненного назначения. Конечно же, речь не идёт о том, что в рамках определённого курса, или даже всего времени обучения в университете студенты смогут найти ответы на все вопросы о себе и своей жизни. Но без их осознанного стремления к обретению личностных смыслов, знания себя как субъекта деятельности, чувствования своих эмоций, понимания своих внутренних потенциалов и интенций любое содержание самого высокого теоретико-методологического и методического уровня пройдёт, что называется, по касательной.

Осознание этого момента привело к вопросу «как?». Как помочь студенту на этом пути к себе? Понимаю, что звучит подобное и пафосно, и самоуверенно, и, не побоюсь этого слова, даже непрофессионально. Ну кто мне сказал, что это моё дело? Зачем так много на себя брать? Знай свой предмет и чётко излагай его содержание. Смыслы какие-то личностные... Эмоции... А ещё недоумённые взгляды студентов... «Что она от нас хочет?» «К чему эти призывы типа «задавайте себе вопросы: чего вы хотите, почему то или иное делаете», «занимайтесь темами, которые затрагивают ваши чувства», «прислушивайтесь к своим ощущениям», etc. И бегущей строкой в этих взглядах «Когда уж нас оставят в покое?!». И ты думаешь – ну действительно, что это я...

Вот в таком маргинальном состоянии я провела достаточно долгий период времени, пока не признала, что по-другому существование в профессии для меня просто теряет смысл. Моя экзистенция именно так требует самоосуществления.

Говорят, признание проблемы – важная составляющая её решения. В моём случае подтверждение этого тезиса было весьма своеобразным. Как только я приняла собственную субъективность и эмоциональность, не вписывающуюся в традиционный образ преподавателя и учёного, и признала наличие у меня этого недостатка, мне стали встречаться тексты, в которых моя «проблема» анализировалась несколько в ином аспекте. И самое удивительное, что в этом аспекте она, говоря маркетинговым языком, из «опасности» как-то стала превращаться в «возможность» (такой вот self-SWOT-анализ).

Особенно близкой мне оказалась позиция, высказанная историком А.М. Перловым, по мнению которого субъективность («личность», «экзистенция») является основным инструментом работы гуманитария, и исследователя, и преподавателя. Перлов пишет: «гуманитарий пребывает в профессии, прежде всего, потому, что он любит своих студентов, свой режим общения с коллегами, своё представление о себе в их глазах, или хотя бы предмет своих исследований» [2]. И я готова подписаться под каждым словом, только без всяких «хотя бы». Да,

я люблю – и студентов, и коллег, и режим общения и свой предмет! И получаю огромное удовольствие от возможности существовать в этой атмосфере, «быть» в самом экзистенциальном смысле этого слова! И я не просто хочу этим делиться, я не могу этого НЕ делать.

И вот в таком ключе пребывание моё в аудитории действительно становится похожим на своеобразную «экзистенциальную эстафету»: я решаю свои экзистенциальные проблемы (самоосуществления, прежде всего) тем, что помогаю студентам решать их экзистенциальные проблемы. Правда, в большинстве случаев, предварительно мне приходится их актуализировать в сознании аудитории, рискуя выглянуть в её глаза, мягко говоря, странной.

Но опасения быть непонятой не идут ни в какое сравнение с той радостью, которую испытываешь при виде, уж простите за литературные излишества, искр, появляющихся в глазах ребят, от их отклика, улыбок, от осознания того, что благодаря происходящему им становится интересно и важно быть, существовать здесь и сейчас. У них появляется желание задавать вопросы и искать на них ответы, познавать себя и мир. И пусть такие моменты случаются далеко не так часто, как хотелось бы, но эти минуты стоят часов и дней рутинной работы с литературой при подготовке к лекциям. А ещё именно после такого со-бытийствования в аудитории возникает атмосфера, в которой результаты твоих трудов не пролетают мимо ушей информационным шумом, а воспринимаются вдумчиво, осознанно и даже критично. И это наполняет тебя новыми силами. И просто делает счастливым.

Вот такой вот экспресс-нарратив. И я хочу поговорить об этом, коллеги!

Література:

1. Готлиб, А.С. Автоэтнография (разговор с самой собой в двух регистрах) [Текст] / А.С.Готлиб // Социология 4М. – 2004. – № 18. – С. 5–16.
2. Перлов А.М. Взаимосвязь понимания гуманитарного знания и прагматики преподавания. Тезисы к докладу в ИВГИ 19.11.2008 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ruthenia.ru/document/546134.html

Матвійчук А. В.

ФІЛОСОФСЬКИЙ РІВЕНЬ МЕТОДОЛОГІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ

До результатів активних інтелектуальних пошуків у межах екологічного дискурсу належить визнання того факту, що основною причиною порушення гармонії у відношенні «Людина – Природа» або, інакше кажучи, невідповідності поточної екологічної ситуації (суцього) та законів природи (належного), є недостатня обізнаність сучасної людини зі здобутками екологічної науки й екологічної етики, передусім у їхній проекції на конкретні напрями предметно-практичної діяльності. З огляду на це завдання запропонованої нами екологічної деонтології [1; 2] вбачаємо у тому, щоб допомогти людині подолати безпорадність, принаймні, у сфері взаємин із природним довкіллям, а конкретніше – озброїти її (вужче – представника певної професійної галузі) системою методів реальної гармонізації відношення «Людина – Природа» у контексті її предметно-практичної (професійної) діяльності. При цьому, екологічну деонтологію розглядаємо як вияв нової стадії розвитку практичної філософії, специфічною ознакою якої мислиться факт активної інтеграції теорії моралі та моральної практики суспільства.

Методологічна функція екологічної деонтології відзначається спрямованістю

на глибоке проникнення в сутність екологічного обов'язку, вироблення власного варіанту внутрішнього екологічного імперативу. Соціальна функція екологічної деонтології охоплює два вектори: 1) формування екологічно зорієнтованої особистості внаслідок інкорпорації новітніх морально-етичних та екологічних імперативів у свідомість представників різноманітних професійних і (ширше) соціальних груп; 2) сприяння гармонізації відношення «Людина – Природа» шляхом створення передумов для екологічно вмотивованої предметно-практичної діяльності.

Основними джерелами формування внутрішнього екологічного імперативу є екологічне знання (визначені ним принципи та парадигми) й екологічна етика (ідеї та концепції). Підґрунтям ефективного контролю за факторами матеріального виробництва, що становить потенційну загрозу довкіллю, очевидно слугує точне та конкретне знання природних (екологічних) законів. Утім, оскільки цінності, що детермінують поведінку людей, генерує культура та філософія, саме філософське осмислення всього пласту ідей, що продуковані екологічною думкою (із максимально узагальненим значенням такого інтелектуального феномену), потрібно вважати передумовою формування екологічної свідомості та відповідних їй поведінкових ціннісних орієнтацій.

У ракурсі осмислення філософського рівня методології екодеонтології передусім розглянемо діалектичний метод пізнання – номінально синонім філософського підходу до пізнання. Звернення до філософського підходу у межах екологічної деонтології уможливило створення передумов для цілісного сприйняття системи «Людина – Суспільство – Природа» та набуття завдання гармонізації відношення «Людина – Природа» у такому разі фундаментального значення. У руслі філософського підходу постає можливим критичний погляд на здобутки сучасного екологічного знання й екоетичних концепцій, істотним недоліком яких варто визнати досі несформований конкретно-науковий інструментарій напрацювання дієвих механізмів трансляції ідей екологічної етики в екологічну практику. У такому контексті доречними видаються висловлювання російського фахівця з теорії пізнання Іллі Касавіна про те, що щойно ми виходимо за межі науки у сферу філософії, ми отримуємо можливість ставити, формулювати та переформулювати проблеми, зокрема й такі, для яких поки що немає рішення, або такі, вирішення яких (у конкретно-науковому чи практичному сенсі) взагалі неможливе [3, с. 14].

З іншого боку, відповідно до діалектичної методології, критичний аналіз сучасних еколого-етичних концепцій зовсім не заперечує їх значущості, а лише спонукає до пошуку нових пізнавальних підходів до вирішення екологічних проблем, результатом чого вважаємо формулювання концепту екологічної деонтології, в якій, до слова, згадані концепції розглянуто як необхідний матеріал для сучасного, більш різнобічного й обґрунтованого бачення та практичного оформлення ціннісних і моральних орієнтирів екологічно зваженої діяльності. Крім цього, діалектичним методом пізнання послуговувалися у процесі виявлення зв'язків між такими явищами, як екологічна культура, екологічна свідомість й екоцентричне природорозуміння, а також екологічна відповідальність, екологічний обов'язок і екологічний імператив. Прикметно, що останні, фактично, набувають онтологічного щодо екосвідомості, екокультури та відповідного типу природорозуміння статусу. Механізми формування, закони функціонування та тенденції розвитку феномену екологічної культури так чи так мають онтологічне підґрунтя, а тому потребують

саме філософського осягнення.

У площині філософського осмислення знаходиться і проблема співвідношення належного та суцього, яка безперечно має принциповий характер для екологічної деонтології в контексті пошуку способів надання екологічним знанням ціннісного, а відтак імперативного значення, що стане передумовою формування комплексу екологічно визначених принципів, норм і правил, якими повинна керуватися людина у своїй предметно-практичній діяльності, соціальній сфері та власне процесі духовного самотворення. Так відомий італійський мислитель Евандро Агацці свого часу вказував на те, що сфера належного, залишаючись недосяжною для точного наукового пізнання, є суверенним полем філософії. Щодо сфери належного науковець розмежував такі важливі аспекти:

1) ідеальний, який виражається в тому, що належне виникає у людській свідомості у вигляді ідеальної мети завдяки унікальній здібності, виробленій упродовж культурно-історичної практики людства трансцендентно виходити за межі заданої реальності, а також подумки, що передбачає залучення творчої уяви, створювати її поліпшений і привабливий варіант (належне постає як те, до чого потрібно прагнути та чого слід досягати на шляху індивідуального та/або загального розвитку);

2) процесуальний, вияв якого – нормативність соціокультурної практики, вираженої у бездоганності людських дій, що дають змогу реалізувати задумане, а також ефективність різних технологій (соціальних, інженерних тощо), що сприяють удосконаленню існування суспільства загалом і кожного його представника зокрема (належне ув'язується у баченні суб'єкта з тим, як варто діяти, щоб вирішити ті чи ті проблеми, досягти поставлених цілей та отримати необхідний і бажаний результат);

3) предметний, розкриває такий стан дійсності, який максимально відповідає ідеальному задуму суб'єкта дії, показуючи результат успішного досягнення мети, тобто є тим, що стає завоюванням людства у процесі його культурно-історичного розвитку й оцінене «як належне» (належне як філософську категорію пов'язано з поняттями «еталон», «зразок», «ідеал», «норма» в їхній опредметненій, репрезентативній формі) [4, с. 65-66].

У руслі міркувань Евандро Агацці зауважимо, що осмислення сутності відношення «Людина – Природа», формулювання ідеалів його гармонійного змісту, що могли б набути нормативного характеру, очевидно потребують використання саме філософського підходу у межах екологічної деонтології. Посутнім вважаємо також те, що діалектичний метод пізнання, крім філософської рефлексії на тему актуальних екологічних проблем, дає змогу залучати дані екологічних, економічних, політологічних і культурологічних досліджень задля виходу у процесуальну площину сфери належного, що вказує на можливість практичного вирішення завдання творення морально-ціннісних орієнтирів екологічної діяльності на ґрунті екоцентричного природорозуміння (суб'єкт усвідомлює екологічно належне як основний регулятор та кінцеву мету діяльності – екологічне благо як бажаний результат). «Наш образ людини – це не відповідальний тільки перед самим собою індивід, а особистість, яка існує в людській спільності і в природі й має обов'язок і перед суспільством, і перед природою» [5, с. 157]. Вищеописані процеси паралельно супроводжуватиме опредметнення екологічного належного у вигляді екодеонтологічних норм (від норм-ідей до норм-приписів) як конкретних регулятивів поведінки особи у певній сфері життєдіяльності, що пов'язана із

природокористуванням (передусім у формі правових і техніко-технологічних екодеонтологічних норм). Водночас ми усвідомлюємо, що вирішення надзавдання гармонізації відношення «Людина – Природа» має тривалу часову перспективу, тому результати інтелектуальних і практичних зусиль, докладених у цьому напрямку, зокрема в межах екологічної деонтології, потребуватимуть філософської інтерпретації як обов'язкової умови розвитку екологічних та екоетичних знань.

Насамкінець відзначимо, що претензія екологічної деонтології на особливий науковий статус передбачає необхідність розроблення адекватного предметному полю їй ефективного із пізнавальної точки зору методичного інструментарію, зокрема шляхом творчого використання філософських методів, а також методів інших наук із урахуванням специфіки змістовного освоєння власного предмета, а це, очевидно, потребує спеціальних наукових зусиль.

Література:

1. Матвійчук А.В. Деонтологічний аспект екологічного знання / А.В.Матвійчук // Мультиверсум. – 2006. – Вип. 59. – С. 39–44.
2. Матвійчук А.В. Світоглядно-методологічний потенціал екологічної деонтології. // Мультиверсум. – 2009. – Вип. 82. – С. 223–231.
3. Касавин И.Т. О природе философской рефлексии / И.Т. Касавин // Философский журнал. – 2009. – № 2 (3). – С 12–21.
4. Агацци Э. Человек как предмет философского познания [Текст] / Э. Агацци // О человеческом в человеке / под общей ред. И. Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1991. – С. 59–79.
5. Маер-Абіх К.М. Повстання на захист природи від довілля до спільносвіту [Текст] / К.М. Маер-Абіх ; наук. ред. В. Єрмоленко; пер. з нім., післямова, прим. А. Єрмоленка. – К.: Лібра, 2004. – 193 с. – (Розум і суспільство). – Бібліогр.: с. 182–186.

Мирончук Я. В.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТТЯ ЛЮБОВІ У ТВОРЧОСТІ Ф. ШЕЛЛІНГА

З традиційною багатоплановістю підійшов до розуміння любові «філософський Протей» – Ф. В. Й. Шеллінг. Для нього любов – це не тільки почуття, а й первинна буттєва форма виразу кінцевого й безкінечного, визначати, яку він береться в декількох ракурсах: естетичному, моральному та онтологічному. Це було відображено цілою низкою його творів. Зокрема, «Про відношення реального й ідеального в природі» (1806), «Про відношення образотворчих мистецтв до природи» (1807), «Філософські дослідження про сутність людської свободи» (1809), «Філософія одкровення» (1856) тощо.

Доволі розхожою в дослідницьких колах є думка, що Шеллінг в процесі розбудови онтологічної моделі базово використовує принцип полярності, тобто в основі всього сущого має бути протилежність, яка об'єднується в своїй протидії. Два різні зрізи буття – матерія та розум – в своєму існуванні виражають однаковий зв'язок – єдність кінцевого й безкінечного. Для того, щоб кінечне і безкінечне були пов'язані, вони вимагають об'єднання первинною і абсолютною необхідністю, якою є любов. Вона – форма і вираз кінцевого і безкінечного. Головною спонукальною силою істотності у світі є безкінечна любов до самого себе, (що у всіх речах є найвищим), як безкінечне бажання відкрити самого себе. Не позбавлений цього бажання й абсолют, тільки сутність його варто мислити в якості воління-самого-себе.

Абсолютне буття не редукується лише до воління самого себе, а є волінням безкінечним чином, відповідно, в усіх формах, ступенях і потенціях реальності. Тому відбитком цього вічного і безкінечного воління-самого-себе є не що інше як світ.

Зважаючи на факт розділеності Бога й людини, Бога й світу, філософ піднімає питання про умови богопізнання, що, в свою чергу, вимагає додаткових концептуальних моментів, певного тла частково негативного. В дослідженні сутності людської свободи Шелінг таким засобом маніфестації абсолюту в людському світі вбачає зло. Тут зло постає як необхідна умова одкровення Бога, оскільки воно універсальна протилежність. Звертаючись до божественної любові мислитель не проводить чіткої демаркації між добром і злом, оскільки бог є нерозрізняваною єдністю двох начал (світлого й темного). Тому Бог як абсолютна єдність пізнається через розділення світу, подібно до того як і любов пізнається через свою протилежність – ненависть. Відносно реальності світу абсолют постає як ідеальна досконалість, стосовно розуму людини – як дух. Божественне буття при творенні подвоюється на спонтанне перебування у вічності й особистісний креаціонізм. Божественна замість – абсолютне Я визначається волею, яка в людській свідомості подвоюється на волю основи (зла) й волю любові.

Бог як дух, що розуміється людиною як вічний зв'язок обох начал, є найчистішою любов'ю, а в ній не може бути волі до зла, як не може бути її в ідеальному началі. Втім для існування Бога необхідна темна основа, вона йому іманентна і водночас містить у собі природу відмінну від Бога. І хоча воля любові та воля основи є різними, навіть, протилежними, вони мають неперехідний характер. Оскільки воля любові не може протистояти волі основи, не може зняти її, тому що в цьому випадку вона б мала протидіяти самій собі. Первинне зло це та основа, яка уможливує любов, що є волінням до одкровення. Але для того, щоб одкровення мало місце воля основи повинна породжувати особливість і протилежність. Тобто первинне зло провокуючи недосконалість продукту божого творення, як людини зокрема, так і світу взагалі, діє не з метою обмежити його всемогутність, а з ціллю показати його благість і любов, уможливити богопізнання.

Крім того Шелінг піднімає ще й питання можливості божественної моральності. Чи здатний Бог розрізнити добро і зло, або ж він є чисто необхідним логічним конструктом, який услужливо пропонує наш розум виключаючи при цьому можливість дійсно релігійної віри і разом з тим особистісність віри.

Однозначної відповіді в Шелінга не існує, оскільки ймовірність божественної моральності пов'язана з наявністю божественної свободи, яка можлива тільки у відношенні його волі любові. Однак Бога слід розглядати завжди у відношенні двох начал само одкровення (волі основи й волі любові). Єдине, що лишається філософу – функціонально їх ієрархізувати щодо акту свободи або творення. «Первоначалом в творенні єсть стремление единого породить самого себя, или воля основы. Второе начало єсть воля любви, посредством которой в природу провозглашается слово и с помощью которой Бог только и делает себя личностью. Потому воля основы не может быть свободной в том смысле, в каком свободна воля любви» [1, с. 1008]. Воля основи через брак свободи не може бути чистою активністю, вона лише порив, прагнення до дії, а не сама дія, якою й виступає воля любові.

Онтологічна основа не є тотожною Богу, вона схильна до поліваріативності світу. Бог же в своїй досконалості прагне єдності, однак і основа не хаотична – вона без

порядку. В своїй безпорядності вона прагне Бога. Бог в свою чергу не може існувати без основи і не може водночас знищити або поглинути її, а свою розбіжність з основою він долає любов'ю, уникаючи тим самим зла. Людині ж цього не дано, вона може тільки прагнути злагоди власної самості зі світом сподіваючись на свою свободу. Остання спонукає людину до постійної дії, бо самість, що дремає позбавлена добра. Відмова від добра і є гріх. Тільки активізована самість спроможна до любові. На думку Шелінґа, любов не є самостійною силою, бо породжується в ненависті, коли та долається. Під ненавистю тут мається на увазі не відкрита боротьба інтересів особистостей, а усвідомлення протилежності в індивідуальному, подолання якої є кохання як різновид моральної любові.

Відповідно, подружжя любов зводиться Шелінґом до реакції на протидію двох споконвічних основ людського – чоловічого й жіночого, не лишається в Шелінґа поза увагою й інший різновид любові, а саме батьківська любов. Щоправда репрезентовано її було через христологію в ракурсі філософії одкровення. Це було аргументоване тим, що жертвенна любов Бога до людського світу є апогеєм батьківської любові.

Також слід згадати, що Шелінґ не був би собою, якби не знайшов у власній філософії мистецтва бодай найменшого місця для любові. Любов як тема художнього образу постає як почуття, «которое длится дольше чувственного бытия и возвышается в божественном ореоле над руинами внешней жизни и счастья» [2, с. 915].

Література:

1 Шеллинг Ф. В. Й. Философские исследования о сущности человеческой свободы и связанных с ней предметах. // Шеллинг Ф.В.Й. Сочинения/ Пер. с нем.М.И. Левиной., А.В. Михайлова. – М.: «Мысль», 1998. – с.938-1032.

2 Шеллинг Ф. В. Й. Об отношении изобразительных искусств к природе. // Шеллинг Ф. В. Й. Сочинения/ Пер. с нем.М.И. Левиной., А.В. Михайлова. – М.: «Мысль», 1998. – с.893-937.

Нивня А. А.

О ПРОБЛЕМЕ ОТСУТСТВИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ НЕКОТОРЫХ ИНИЦИАЦИОННЫХ МЕХАНИЗМОВ

Проблемы отсутствия механизмов инициации смерти и возрастной инициации становятся актуальными в современном мире.

Следствием отсутствия механизма возрастной инициации является размывание границ между мирами взрослых и детей. Поведение многих взрослых людей представляется инфантильным, подростки же, желая проявить взрослость, совершают недетские поступки. Отсутствие возрастной инициации затрудняет отношения поколений, так как родители не осознают взросление собственных детей и проявляют гиперопеку, что вызывает резко негативную реакцию у подростков и молодёжи [1, с. 76].

Сущность возрастной инициации лаконично характеризует М. Тендрякова. На её взгляд, подобные обряды являлись искусственно смоделированным кризисом, через который культура проводила подростка, «не дожидаясь, когда он возникнет сам» [2]). Современная культура вынуждает подростков самостоятельно подсознательно искать пути для переживания главных этапов инициации: испытания, символической смерти, перерождения. Такое явление получило

название «инициационный голод» [3, с. 117]. Им обусловлена тяга подростков к отстранению от родителей и всевозможные проявления девиантного поведения – мат, наркотики, сексуальные эксперименты, всё то, что могло бы дать ощущение риска, боли, ввести в изменённое состояние сознания [4]. В случае успешного прохождения такого этапа, молодые люди ощущают собственное перерождение, в противном случае, последствия могут быть плачевны.

Помимо взросления, как упоминалось выше, важным аспектом инициации является приобщение к сакральным объектам и мифическим героям. В подростковой среде такими мифическими героями становятся кумиры (звёзды кино, шоу-бизнеса и т.д.). Сакрализация этих кумиров приводит к явлению фанатизма, или просто подражания. Плакаты с изображениями так называемых звёзд развешиваются по стенам комнат и практически служат иконами, автографы сакрализуются и приобретают колоссальную ценность. Тяга к сакральному проявляется в увлечении многими подростками всевозможными эзотерическими течениями, гаданиями. В таком возрасте юноши и девушки легко пополняют секты. Среди девочек, даже первые влюблённости окружаются священным флёром: Подарки становятся талисманами, чувства считаются ниспосланными свыше.

Как уже упоминалось, отсутствие ярко выраженной возрастной инициации приводит к боязни ответственности взрослыми людьми. Одним из следствий такой инфантильности является уклонение многих молодых людей от военной службы [5, с. 15]. Нежелание юношей подкрепляется родительскими страхами на этот счёт, что объясняется непринятием родителями взросления собственных детей. Армия или обучение в военном учебном заведении на сегодняшний момент может расцениваться как форма инициации [6]. Можно предположить, что избегание подобного посвящения и сохраняющаяся подсознательная потребность в реализации архетипа воина, героя является одной из причин популярности агрессивных компьютерных игр в мужской молодёжной среде.

Далее рассмотрим проблему отсутствия в современном мире инициации смерти. Отношение к смерти в старину как к инициации в статус предков или духов облегчало в какой-то мере переживания человека о грядущей кончине его или близких. Для верующего смерть также не являлась трагедией и концом пути. В современном десаκραлизованном мире, не смотря на сохранность вышеупомянутых обычаев, не существует механизмов, психологически подготавливающих человека к неминувому для всех концу. В результате тема смерти становится почти табуированной. Слишком бурное выражение на людях эмоций, вызванных горем потери близкого считается недостойным, вызывающим у окружающих жалость, но, вместе с тем, желание отгородиться от этого горя. Умиравший зачастую заканчивает свои дни в больнице, окружённый врачами и медицинскими приборами, а не близкими людьми [7, с. 464-465, 475]. Так, без семьи, без молитвы священника человек одиноко встречает свою смерть. Действия работников похоронных бюро нацелены на придание умершему эстетического облика. Здесь снова отрицается неестественность смерти, умершему словно отказывают в праве получить статус мёртвого [8, с. 316-317]. Таким образом, смерть в современном мире практически утратила свой инициационный смысл, что породило ряд философских, психологических, социологических проблем, для решения которых, изучение феномена инициации и её практик, вероятно, может быть весьма полезным.

Литература:

1. Зими́на И. С. Современный вариант инициации в процессе взросления подростков / И. С. Зими́на // Педагогическое образование в России. – 2010. – № 2. – С. 75-82.
2. Тендрякова М. В. Первобытные возрастные инициации и их психологический аспект (по австралийским материалам) [Электронный ресурс] : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук : спец. 07.00.07 «Этнография» / Тендрякова М. В. – Москва, 1992. – 34 с. – Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/pervobytnye-vozzrastnye-initsiatsii-i-ih-psiologicheskiiy-aspekt> (дата обращения 22.03.2015).
3. Лисина Е. А. К вопросу о механизмах перехода: социально-философский аспект / Лисина Е. А. // Вестник Оренбургского гос. ун-та. – 2011. – № 7 (126). – С. 115-120.
4. Там же, с. 119.
5. Вознесенська О. Л. Ініціаційна арт-терапія як відгук на потреби сучасного клієнта / Вознесенська О. Л. // Простір арт-терапії: разом з вами : зб. ст. / Арт-терапевт. асоц. ; [за наук. ред.: А. П. Чуприков, О. А. Бреусенко-Кузнецов, О. Л. Вознесенська]. – Вип. 2. – К. : Міленіум, 2006. – С. 12-22.
6. Андрощук О. Ю. Роль ініціацій у процесі становлення майбутніх офіцерів-прикордонників [Електронний ресурс] / О. Ю. Андрощук // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2010. – Вип. 2. – 14 с. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadsps_2010_2_24.pdf (дата звернення 16.03.2015).
7. Арьес Ф. Человек перед лицом смерти / Филипп Арьес ; пер. с фр. Ронина В. К. ; общ. ред. Оболенской С. В. ; предисл. Гуревича А. Я. – М. : Прогресс : Прогресс-Академия, 1992. – 526, [1] с.
8. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Жан Бодрийяр ; [пер. с фр. и вступ. ст. С. Н. Зенкина]. – М. : Добросвет, 2000. – 389 с.

Осадча Л. В.

ВІД НАТУРИ ДО КУЛЬТУРИ: ПАРАДОКСИ ЗНАКОВОЇ ПОВЕДІНКИ

Людина, як істота, що живе у культурі, не лише створила комфортне, безпечне середовище власного існування, але й змінилася сама, творячи цей простір людиновимірності. Отож, якою є ціна окультуреності, чим довелося поступитися, віддавши перевагу свободі та творчості над інстинктом?

Еволюціоністська парадигма є найбільш плідною при дослідженні комплексу проблем, що стосуються первісної культури й при моделюванні того, як «все починалося». З іншого боку, семіотичний підхід до культури доповнює еволюціоністський у частині обґрунтування необхідності й значущості фізіологічних та поведінкових змін або ж надає причини анатомічної еволюції людини, які є похідними від ускладнення смислового, сигнально-знакового виміру колективного життя.

Так, російський дослідник Вадим Розін саме у такий спосіб обґрунтовує доречність, історичну аподектичність ускладнення форм людської поведінки й групової координації, що закладає підвалини для феномену соціальності. Він моделює ситуацію з життя первісного колективу, коли несподівана поява хижака викликає окрик переляку у працюючих першопредків. З несподіванки із їх рук випадають знаряддя праці, а деякі з них досягають хижака. Останній, не очікуючи

такої колективної реакції, вдається до втечі. З часом спонтанна дія колективного захисту стає обов'язковою: «Чим частіше первісні люди вдавалися до парадоксальних дій, тим більше сигналів перетворювалося у знаки, і тим ефективнішою ставала людська співпраця. Врешті-решт процес логічно підходить до свого завершення: парадоксальна поведінка стає основною, повністю витісняючи старі форми сигнальної поведінки» [1; с. 111]. Творення колективно значущих символів, новий режим координації групових дій спричиняє зміну фізіології: смисловий чинник запускає процес еволюції фізіологічних параметрів людини. «Ціна окультуреності» відбилася на фізіології людини.

Якими є ці відбитки, якою є «ціна» смислової, а не інстинктивної координації поведінки?

Вадим Розін вказує на одну із суттєвих фізіологічних змін: формуються особливості статевої поведінки та менструальний цикл у жінок. У первісному колективі виокремлюється лідер – організатор знакової (парадоксальної) поведінки. Очевидно, користуючись перевагами влади та престижу, він схилив особин жіночої статі до статевого спілкування й поза нормальним для такого спілкування періодом (тічкою). Внаслідок цього формується нова тілесність на мутаційній основі – біологічний зсув, коли жінка стає здатною завагітніти протягом року, а не лише в окремий період року, як переважна більшість представників тваринного світу.

Наступною фізіологічною мутацією, котрою людина поплатилася за перехід до парадоксальної, знакової, а отже культурної поведінки – є прямоходіння. Підняття по вертикалі збільшувало оглядовість довколишнього простору, це робило життя безпечнішим, оскільки здатність довго триматися на задніх кінцівках дозволяла задалегідь побачити ворога й унеможливити його несподіваний напад. Прямоходіння є чи не найбільш парадоксальною мутацією людини, оскільки у такий спосіб відкривалася найменш захищена ділянка тіла – живіт. Якщо спина, на котру мала б приходитися атака ворога-хижака, захищена кістковою основою – «корсетом» з ребер, то живіт відкривав при фронтальному нападі найлегший доступ до життєво важливих внутрішніх органів. При пересуванні на чотирьох кінцівках він був недоступний завдяки самому розташуванню корпусу. Однак прямоходіння сприяло кращому орієнтуванню на місцевості, відстежуванню ворога ще на підступах. Особина почала демонструвати упереджуючу, а не реагуючу дію.

Вертикальність розміщення себе у просторі відбилася на способах самозасвідчення людини у первісному мистецтві. Так, періоду пізнього неоліту сягає створення такого архітектурного об'єкту, як менгір. Це доісторична пам'ятка мегалітичної культури, що являє собою вертикально розміщений кам'яний блок. Його висота може коливатися від 2 до 20 метрів. Саме такої форми моноліт набув при таненні льодовиків та сходженні лавин під час інтергляціалів льодовикової ери, останній із яких відбувся близько 12 тис років тому. За припущенням, тоді уламки каміння разом з льодовою масою поступово зсувалися у рівнини, шліфуючись завдяки взаємному тертю. Людина, таким чином, отримала готовий, оброблений природою об'єкт. Однак саме спосіб його застосування вказує на культурну, символічну чи парадоксальну діяльність первісної людини. Остання засвідчує менгіром освоєність території, маркує свою присутність у просторі. Як доводять археологічні дослідження, менгір є наслідком цілеспрямованих, консолідованих людських зусиль.

М. І. Брунов спростовує у роботі «Нариси історії світової архітектури» такі закономірні припущення щодо призначення менгірів, як позначення могил предків чи вождів. Під монолітами не завжди виявляли рештки поховань. Він відкидає також версію про їх божественну символіку на зразок єгипетських обелісків, що встановлювалися на честь солярного божества Амона. Щодо того часу можна говорити лише про проторелігійні феномени, отже культ як такий ще не був сформований. Дослідник пропонує семіотичну інтерпретацію пам'ятки: менгір символізував саму людину, її першу ознаку для визначення з-поміж решти представників живої природи. «Вертикаль – головна вісь людського тіла. Людина – мавпа, яка стала на задні лапи і ствердила вертикаль як свою основну вісь. Вертикаль є головною зовнішньою ознакою людини, яка вирізняє її з точки зору зовнішнього вигляду від тварини. Коли дикуни чи діти малюють людину, то вони ставлять вертикальну паличку, до якої домальовують голову, руки й ноги, на відміну від горизонтальних паличок, що зображають у них тварин» [2, с. 26].

У зв'язку з прямоходінням можна констатувати третю фізіологічну мутацію: вивільнені руки почали застосовуватися для інструментальної дії. Врешті, змінюється анатомічна конструкція долоні: великий палець розміщується у протистоянні до решти чотирьох, що уможливило хапальні рухи й тривале утримування предмету. Руки ставали дедалі точнішими, а контактування з матеріальною дійсністю – все ефективнішими. На період мезоліту припадає сплеск накопичення майстерно виготовлених предметів, що потребувало умілого орудування дрібними інструментами.

Четвертою фізіологічною зміною, пов'язаною з аномальністю культурної поведінки людського виду, є специфіка процесу дітонародження. Прямоходіння повпливало на деформацію тазових кісток жінки: вони ущільнилися, деякі хрящові тканини стали кістковими під впливом тиску внутрішніх органів та плоду на таз, а не підребер'я, як у більшості ссавців. Тазові кістки жінки набули чашоподібної форми, при чому родові канали втратили свою еластичність, бо їх почав оточувати кістковий пояс. Ці медичні факти є поясненням того, чому дітонародження для жінки перетворилося на випробування, що часто межує зі смертю.

Фізіологам також належить припущення про те, що оптимальний період виношування дитини має складати 12 місяців. За звичайних умов дев'ятимісячного виношування немовля має несформованими деякі системи органів: орган зору; м'язовий пояс – немовля не тримає голову, не здатне самостійно рухатися; центральна нервова система теж ще продовжує своє фізіологічне формування, про що свідчить некоординований рух кінцівок. У віці 3-х місяців дитина починає системно реагувати на оточуючі подразники, вона проявляє увагу, пам'ять, її емоції стають передбачуваними. З цього періоду починає домінувати її психічний, а не фізіологічний розвиток. Таким чином, прямоходіння повпливало не лише на жіночу фізіологію, але й на перебіг онтогенезу людини.

Парадоксальна культурна поведінка лягла в основу подальшого гендерного розподілу ролей у суспільстві. Жінка фізіологічно пристосована до подальшої турботи за новонародженим. Вона стала прив'язаною до дому, до домашнього простору, де найлегше створити оптимальні умови для виживання потомства. Незавершена фізіологічна сформованість новонародженого зробила цей період досить тривалим. Агентом зовнішньої дії, тобто здобувачем харчів став чоловік.

Тривалість життя людини первісної епохи складала у середньому тридцять років.

Дорослішання наставало досить рано. Це особливо ускладнювало участь жіночих особин, оскільки їх вагітність наставала надзвичайно рано за сучасними мірками – з десяти років. Пологи для несформованого організму, очевидно, ставали нелегким випробуванням, почасти з летальним завершенням, адже з фізіологічної точки зору дитина народжувала дитину. А звідси випливають наступні гіпотези, що отримали підтвердження завдяки археологічним знахідкам: ранні пологи призводили до високої смертності саме серед жіночих особин, тому склалася ситуація «дефіциту жінок».

Це припущення підтверджують факти в галузі археології: перші військові зіткнення відносять ще до палеолітичних часів, якими дають знахідки з Передньоазійського регіону деформованих кістяків чоловічих особин, що явно полягли насильницькою смертю. Якими ж могли бути причини таких смертоносних сутичок, оскільки ареол розселення дозволяв на той час уникати територіальної конкуренції. Найвірогідніша гіпотеза щодо причин міжплеменних конфліктів – боротьба за жінок, котрих з причин високої ранньої смертності не вистачало, а тому чоловіча конкуренція посилювалася.

Історична демографія підтверджує подібне припущення ще й тим, що, фактично, до XIV століття навіть у місцях організованого захоронення людей у Європі, жіночих останків майже немає. Твердження про можливі окремі захоронення жінок не підтверджуються ані знахідками, ані будь-якими іншими теоретичними аргументами, оскільки християнський світогляд не надає обґрунтування подібним вчинкам. Швидше за все, ранні шлюби, що практикувалися в Європі на той час, демонструють ту ж таки ситуацію народження дитини дитиною. Дитячих останків, до речі, так само у місцях давніх захоронень не знайдено. Жіночі, як і дитячі, кістяки не встигали достатньою мірою ущільнитися, увібравши необхідну кількість мінеральних речовин, а тому, порівняно з чоловічими, зазнавали швидшого розпаду.

Таким чином, перехід до парадоксальної поведінки, перетворення її на норму, віддавання переваги знаковим діям над сигнальними, продуктивній діяльності над реагуючою уможливили формування специфічно людського середовища існування, що ми називаємо у широкому значенні світом культури, а не природи. Наша тілесність, таким чином, є доказом високої ціни, котру заплатила людина за можливість бути парадоксальною, творчою та окультуреною.

Література:

1. Розин В. М. Культурология: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. / Вадим Маркович Розин. – М.: Гардарики, 2005. – 462 с.
2. Брунов Н. И. Очерки по истории мировой архитектуры. Т. 1. / Николай Иванович Брунов. – М.: Центрполиграф, 2003. – 400 с.
3. Эпштейн М. Тело на перекрестке времен. К философии осознания / М. Эпштейн // Вопросы философии. – 2005. – №8. – С. 66-82.

Петрушин О. О.

ПРОБЛЕМА СОЦИАЛЬНЫХ ПОРЯДКОВ

Dura lex, sed lex

Всякое сообщество, прежде чем стать корпорацией неоднократно вырабатывает правила (которые ещё не имеют системного характера), исходя из важнейшей

базової потреби людини – безпека. Інтелектуальна безпека – релігія, міфологія, наука. Тілесна безпека – медицина, психотерапія, шаманство. Прикладна безпека – інструменти праці, проєктивні запаси (енергетика, продовольство). Входячи в стан корпорації, людина завжди втрачає частину свобод (вольностей), а взаємно отримує т.н. соціальну захист, що з часом виливається в той чи інший тип держави – демократія, олігархія, каста, класи. При цьому завжди залишається якийсь відсоток креативних людей, які шукають можливість (виходячи їх «нових» обставин) боротися з консервативною (уставленою) системою безпеки. Виникають нові порядки, нові формули базової захищеності людини.

З точки зору метафізики, кожне нове покоління вимушено (навіть в архаїчних суспільствах) шукати нові або додаткові способи освоєння світу, враховуючи фактор соціокультурних контактів, а в подальшому глобалізацію людського світу (т.е. вимушено стають динамічними), т.е. відповідати на «виклики». Т.о. накопичується досвід соціальних порядків: при всій важкодушності звички мікротіла вимушені або еволюційно або революційно відкинути минуле. Виклики, які кидає вічність людині, вимушують суспільства не тільки пристосовуватися, а знаходити нові прийоми і способи відповідей. Це той випадок, коли говорять, що «наука» не стоїть на місці. Ми не можемо говорити про кумулятивність теорії і практики, скорше всього людина існує ситуативно; втрата базових знань не говорить про втрату суті розуміння Сущого, а тільки о тому, що людина реформатується. Теорії розуміння людини, як існування еволюційного, постмодернізмом піддаються критиці і переосмисленню.

Виникає питання: переходячи від одного соціально – економічного порядку до іншого – зберігає чи людина Досвід. Скорше всього – ні. Т.к. практичний досвід – ситуативний, а метафізичного досвіду немає взагалі (питання задані Платоном або Зеноном актуальні і сьогодні). Культурний порядок цікавий лише з точки зору консервативності людини (звичаїв). На жаль інститут держави застосовує часто інерційну форму звичаїв для цих соціальних структур (в основі яких життєвість – економіка, життєзабезпечення), які дуже динамічні і вирішують задачу життя не парадигмально, а ситуативно. Культура (десь традиція) виступає ретроградним ланкою, при цьому ставить нові просторові пошуки (з'єднуючи з іншими), але людина завжди вимушений відповідати на «виклики», зберігаючи свою ефективність, формуючи нові моделі поведінки і поступків.

Пупій В. В.

КАТЕГОРІЯ ЩАСТЯ У ФІЛОСОФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Проблема «щастя» постійно фігурує в буденному спілкуванні людей. Актуальна вона й у філософії, мистецтві, літературі та лінгвістиці. Деякі мислителі вважали її найголовнішою, а всі інші проблеми – похідними щодо неї. Питання «щастя» насправді досить актуальне, оскільки уявлення про нього, розуміння його сутності істотно впливають (принаймні можуть впливати) на життєдіяльність особистості.

В українському культурно-філософському дискурсі тема щастя нерозривно

пов'язана з ім'ям великого філософа, поета і письменника, педагога Григорія Сковороди, який жив і творив у XVIII столітті.

Мета статті – визначити місце в творчості Григорія Савича Сковороди філософського погляду та розуміння концепції щастя, що продовжує викликати неабиякий інтерес не лише професійних істориків, філософів, політологів, а й усіх дослідників питань функціонування та розвитку усіх сфер сучасного світу. Незважаючи на велику кількість праць, у яких аналізується творчість та постать Григорія Сковороди, у сучасному філософському просторі тема щастя є надзвичайно актуальною і тому потребує більш ґрунтовного дослідження та аналізу, що виклав у своїх працях великий просвітитель.

Визначення поняття «щастя» представлено у різноманітних науково-довідкових виданнях, на сьогодні існує понад десяток різних визначень цього феномену. Зазначимо кілька, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови», щастя – це «почуття і стан цілковитого, найглибшого задоволення життям, відчуття безмежної радості, яких зазнає хто-небудь» [1, с. 1316]. Тим часом, «Українська радянська енциклопедія» подає таке визначення щастя: «поняття моральної свідомості, що позначає стан людини, який найбільше відповідає внутрішній задоволеності повнотою й осмисленістю життя, здійсненням свого людського призначення» [9, с. 465]. У «Філософському енциклопедичному словнику», що вийшов за редакцією В. І. Шинкарука, щастя постає як «категорія моральної свідомості, що позначає стан повного і тривалого вдоволення від життя загалом» [13, с. 728], а в «Філософській енциклопедії» за редакцією Ф. К. Констянтинова щастя визначене як «переживання повноти буття, пов'язане із самоздійсненням» [11, с. 175].

Отже, узагальнюючи, щастя можна визначити як стан найвищого внутрішнього вдоволення людини умовами свого буття, повнотою і осмисленістю життя, реалізацією свого людського призначення.

Проблемою щастя займається наука, яка має назву евдемонізм, що в перекладі з грецької означає «щастя, блаженство». Евдемонізм можна розуміти також як етичний напрям, що розглядає блаженство, щастя як мотив і мету всіх прагнень, античний принцип життерозуміння, пізніше в етиці – принцип тлумачення й обґрунтування моралі, згідно з яким щастя (блаженство) є вищою метою людського життя [12, 754], методологічний принцип тлумачення природи моралі та обґрунтування її вимог [11, 530].

Питання щастя існувало ще за часів античності й до сьогодні є актуальним. Щастя хвилює філософів, психологів, літераторів та звичайних людей. Дискусії з приводу того, що таке щастя, точаться і на сучасний момент. Сократ, Аристотель, Платон були першими, хто порушив питання про щастя, але відповіді на це питання у кожного свої. А. Шопенгауер та М. Пруст заперечують його існування, а М. Гайдегер стверджував, що щастя полягає в стражданні. Також питання щастя приділяли увагу такі філософи Арістіпп Кіренський, Епікур, Гельвецій, Гегель, Гораций, І. Кант, К. Маркс і Ф. Енгельс, О. Больнов, В. Льїн, А. Машенцев, В. Татаркевич.

Історія української філософії – потужний потік в українській культурі, який відбиває суперечності буття українського народу. Проблема щастя була і на території України, якою займалися здебільшого вчені Києво-Могилянської академії, мала свій вагомий внесок. Просвітиницьку справу, що здійснювали діячі

Києво-Могилянської академії, продовжив один з найталановитіших її вихованців Григорій Сковорода. У своїх філософських роздумах він зосереджувався на пошуку істинного шляху до щастя і блаженства. Наділяючи щастя примітними рисами орігенівського апокатастазису, Г. Сковорода перетворює його на своєрідний есхатологічний принцип. Щастя – це остаточна мета філософії та всього життя людини [10, с. 698].

Г. Сковороду, як мислителя характеризують постійні творчі пошуки, прагнення знайти самостійні відповіді на питання, які ставило перед ним саме життя. Уже в ранній період своєї творчої діяльності Г. Сковорода починає створювати свою філософію, яка, на його думку, повинна стати теоретичним підґрунтям для вирішення поставленої ним проблеми щастя. З точки зору мислителя, філософія повинна бути тісно пов'язана з життям і спрямовуватись на розв'язання суспільно-практичних завдань. Для створення філософії Г. Сковорода використав ідейну спадщину минулого і спирався на досягнення сучасної йому науково-філософської думки.

Головними роздумами Г. Сковорода як творчої особистості були роздуми про щастя людини і шляхи його досягнення. Ця думка повторюється у найрізноманітніших варіаціях, сентенціях, біблійних тезах, але найлаконічніше вона передана в формулі: «Щастие твое, и мир твой, и рай твой, и Бог твой внутри тебе есть» [6, с. 134]. Досягти щастя — означає прислухатися до свого внутрішнього голосу, вислухати себе, тобто сповна увійти «в храм свій», жити в гармонії з природою, з Богом, бо тільки це приносить щастя, це передбачено тобі «блаженною натурою». Все, що потрібно людині, сили, які тримають її на світі, протистоять злу, вона має в собі від природи. Треба лише все те пізнати, відкрити в собі й використати на благо.

Основою щастя, як вважав Г. Сковорода, є «сродна праця», тобто та, до якої людина має природний нахил і здібності. Представляючи світогляд українців як трудового хліборобського роду, він, природно, почерпнув з народної мудрості здоровий погляд на працю як джерело життя. Від народу перейняв він і думку про те, що виховання мусить здійснюватися за принципом «вродженості», доречності для тої чи іншої людини.

Учення Г. Сковорода про шляхи досягнення людиною щастя, хоч і приваблювало своєю мудрістю, було утопічним. Адже йшлося в ньому про природну, а не про суспільну людину. Людина ж поза громадою, поза суспільством, яке часто диктує свої умови, — немислима. Однак учення Сковорода спонукає до роздумів: чи варте чогось те суспільство, яке не цінує в людині вроджених здібностей, не дає їй змоги розкрити себе, реалізувати їх сповна? [14, с. 162].

Шлях від визнання принципу «сродності» до вчення про щастя полягає у Г. Сковорода через самопізнання, що є стрижневим принципом всієї філософії українського мислителя. Потреба ж цієї «вищої науки» про щастя може реалізуватися через самопізнання, спрямоване на осягнення людиною власної сутності й Бога [3, с. 141-142].

Григорій Сковорода створив власну теорію щастя і виклав її у філософських та художніх творах. У збірці «Сад божественних пісень» мотив щастя, є одним з провідних, містить філософські сентенції, повчальну спрямованість, християнську аксіологічну основу, але в основному – ліричне вираження індивідуального екзистенційного стану, власних неповторних розмислів і почуттів [14, с. 147]. У

збірці Г. Сковорода зображує два складники людського щастя: земний і небесний. Обидва залежать від самої людини, її розуму, цінностей, вчинків. Ю. Барабаш, проаналізувавши низку різножанрових творів Г. Сковороди, зокрема й пісні із його «Саду...», доходить слушного висновку, що має екзистенціалістський, сартрівський сенс: «Сковорода вірить у людину, гуманізм його активний, погляд на проблему щастя достатньо оптимістичний. Урешті-решт свою долю людина вибирає сама, у цьому ж і її відповідальність» [7, с. 209].

У циклі діалогів, що складаються з чотирьох творів («Діалог, или разглагол о древнем мире», «Разговор п'яти путников о истинном щасті в жизни», «Кольцо», «Разговор, називаємій алфавіт, или буквар міра»), аналізуються проблеми щастя [3, с. 127]. Для Г. Сковороди діалог – не лише форма, якої набирають часто-густо його твори. Діалогічним було все життя мислителя, сповнене пошуку шляхів до досягнення людського щастя [2, с. 87]. На думку мислителя, тільки тому відкривається істинне щастя в житті, хто зуміє відмовитись від примітивного, плотського уявлення про нього, хто зуміє зрозуміти, що щастя – не речовий подарунок долі, який можна зважити, виміряти, спробувати на смак, оцінити, а що воно – в душі людини. У діалозі «Разговор п'яти путников о истинном щасті в жизни» Г. Сковорода спростував уявне розуміння щастя, що вбачається в опануванні речами світу [8, с. 37]. Те саме бачимо й у трактаті «Початкові двері до християнського доброго життя». «Нема нічого солодшого для людини й нічого потрібнішого, як щастя, і нема нічого легшого, ніж це... Царство Боже всередині нас. Щастя в серці, серце в любові, любов же в законі Вічного... Що було б тоді, коли б щастя, наймиліше і найпотрібніше для всіх, залежно від місця, від часу, від плоті й крові? Скажу ясніше: що було б тоді, коли б щастя помістив Бог в Америці, або на Канарських островах, або в азійському Єрусалимі, або в царських палатах, або в часах Соломонових, або в багатствах, або в пустелі, або в чинах, або в науках, чи в здоров'ї? Тоді б і щастя наше, і ми з ним були б бідні» [10, с. 698].

Перебування душі в рівновазі (автаркія) є важливішим з чинників людського благополуччя, осердеченням життя, щастям. Григорій Сковорода намагається і людей закликає перемагати у собі згубні пристрасті, приборкувати інстинкти злої волі та ставати на шлях добра як важливішої істини людського буття [4, 68]. Щастя людини залежить від її самопізнання, на основі якого визначається її покликання – «сродна» праця. Пізнаючи себе людина починає жити серцем, як він називає душу людини. При цьому Сковороді вказує на важливості освіти та виховання у формуванні особистості.

Жити людині у щасті, за Сковородою, є законом природи. Умноження та необхідність такого життя спирається на своєрідність духовної організації людини, на її «вічну» й «незмінну» природу. Тому пізнання людського серця та наповнення його людяністю, як основою «сродності» є єдиним шляхом до загального істинного щастя [4, с. 68].

Суспільні й особисті умови, що стали збудником теми щастя у філософських і художніх творах поета-мислителя. Народна мрія про щасливе життя – провідна ідея творчості. Здобуття свободи і незалежності як неодмінна умова істинного щастя. Протиставлення небесному раю ідеалу трудової людини, що пізнала радість творчої праці. Дотепне висміювання тих, хто шукає щастя не в рідному краї і «сродній» праці, а в далеких мандрівках по чужих землях [5, с. 147].

Отже, на теренах України поняття «щастя» зародилася ще у часи бароко і живе

до сьогодення. Мотив щастя є одним з провідних, він створює світлу, оптимістичну тональність з, насичує її емоціями веселості, радості. Спостережено єдність емоційного і раціонального у авторовому погляді на «сердечную сладость». Щастя має подвійний смисл: воно відповідає індивідуальній природі людини і є наслідком екзистенційного прийняття Божого глаголу. Для досягнення другого – подолати перешкоди, перемогти гріх, пройти душевним шляхом очищення.

Література:

1. Великий глумачний словник сучасної української мови / [Кер. вид. проекту П.М. Мовчан, В.В. Німчук, В.Й. Клічак]. – К. : Дніпро, 2009. – 1332 с.
2. Горський В.С. Історія української філософії: курс лекцій / В.С. Горський. – К. : Наукова думка, 1997. – 288 с.
3. Горський В. С., Кислюк К. В. Історія української філософії: Підручник / В.С. Горський. – К. : Либідь, 2004. – 488 с.
4. Зазюн І.А. «Філософія серця» Г. Сковороди та її послідовники в Україні // Пам'яті Григорія Сковороди: Матеріали наукової конференції, присвяченої 275-й річниці від дня народження українського філософа та поета / І.А. Зазюн. – Харків : Фоліо, 1998. – 174 с.
5. Поліщук Ф.М. Григорій Сковорода (семінарій) / Ф.М. Поліщук. – К. : Вища школа, 1972. – 207 с.
6. Сковорода Г.С. Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті / Г.С. Сковорода. – Харків : Прапор, 2002. – 280 с.
7. Сковорода Г. С. Сад божественных пѣсней. Вірші, байки, діалоги, притчі / [упоряд., авт. передм. та приміт. Б.А. Деркач] / Г.С. Сковорода – К. : Дніпро, 1988. – 319 с.
8. Сокол С. Сенс життя людини та людського щастя в історії філософії та сучасність / С. Сокол // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Філософія. – 2001. – №7. – 138 с.
9. Українська радянська енциклопедія: В 12 т. Т. 12 / [Під ред. М.П. Бажана]. – К. : Українська радянська енциклопедія, 1985. – 572 с.
10. Ушкалов Л. В. Григорій Сковорода: семінарій / Л.В. Ушкалов. – Харків: Майдан, 2004. – 874 с.
11. Философская энциклопедия / [под ред. Ф.В. Константинов]. В 5 т. Т. 5. – М. : Советская Энциклопедия, 1970. – 740 с.
12. Философский энциклопедический словарь / [Редкол. С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичёв]. – М. : Сов. энциклопедия, 1989 – 815 с.
13. Філософський енциклопедичний словник / [Під ред. В.І. Шинкарука]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
14. Чижевський Д. І. Філософія Г.С. Сковороди / [підготовка тексту й передне слово проф. Л.Ушкалова] / Д. І. Чижевський – Харків : Прапор, 2004. – 272 с.

Руденко Ю. А.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО УВИРАЗНЕННЯ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ (НА МАТЕРІАЛІ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ)

Концептуальними підходами у виразненні мовлення майбутніх вихователів в започаткованому дослідженні виступили: системно-цілісний, тектоцетричний, компетентнісний, синергетичний, лінгвокультурологічний.

Лінгвокультурологічний підхід передбачав формування мовної картини світу майбутніх вихователів та увиразнення їхнього мовлення.

Термін «мовна картина світу» «sprachliches Weltbild» був уведений до наукового обігу Лео Вайсгербером, що виступило логічним продовженням теорії Сепіра – Уорфа. Репрезентуючи основні положення теорії В. фон Гумбольдта, О. Потебня визначає мову, як рушійну силу породження думки. Слово, за концепцією О. Потебні, є сукупністю внутрішньої форми і звука, є засобом розуміння мовця. Звуки, що продукуються мовцем, сприймаються слухачами, асоціюються, та за допомогою внутрішньої форми викликають у свідомості думку про сам предмет.

Сучасні дослідження наголошують на термінуванні поняття «мовна картина світу» як результату людського сприйняття, фантазій, мисленневих процесів, перетворювальної діяльності вербалізованої інтерпретації мовними соціумами навколишнього світу і самих себе в цьому світі.

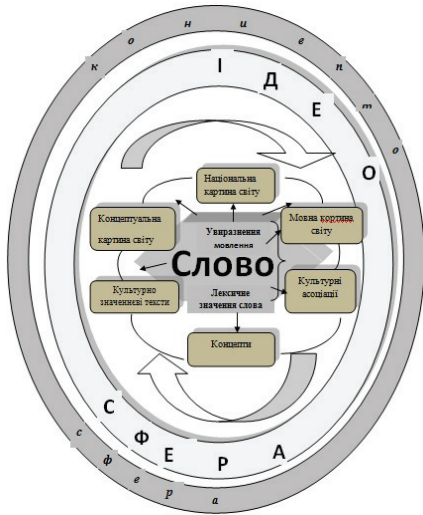
Звужуючи трактування поняття « мовна картина світу» учені уживають термін «національна картина світу». Національна картина світу – це «зафіксоване в лексиці відповідної мови специфічне бачення реального світу, та усього того, що привноситься до нього людською свідомістю» [4]. Національна картина світу, за Н.І. Богданець-Білоskalенко, складається зі слів концептів, що є культурно значущими для української нації, слова, що «викликають у носія певної культури позитивні емоції, приємні переживання» [1]. Національно-мовна картина світу, згідно з концепцією І.О. Голубовської, це «вираження засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння певного етносу, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі» [2].

Пареміологічна картина світу є «світобаченням, яке виявляє особистість при аналізі пареміологічного фонду етносу» [3]. Ментальний характер пареміологічної картини світу найбільш повно розкривається під час спроби перекладу паремійних одиниць іншою мовою (російська, білоруська, польська). Відсутність фразеологічних відповідників – концептуального еквіваленту концептів та окремих стійких виразів українського фольклору підкреслює їх культурну значущість. Структуру концептосфери майбутніх вихователів представлено у вигляді схеми. Як бачимо зі схеми, концептосфера виступає макрокомпонентом увиразнення мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних та складається з ідеосфери. Ядром концептосфери є слово. Ідеосфера в свою чергу складається з мікрокомпонентів: концепт, культурно-значеннєві тексти, національна картина світу, концептуальна картина світу, мовна картина світу, - культурні асоціації, що виникають внаслідок опанування культурно-значеннєвих текстів.

Мікрокомпонентами національної культури світу, за Н.І.Богданець – Білоskalенко виступають культурні асоціації до слів - концептів з певними образами художніх творів (в дослідженні визначаємо їх як КЗПОТ). В свою чергу КЗПОТ виступають джерелом формування власної ідеосфери та концептосфери майбутніх вихователів.

Ідеосфера виступає мікрокомпонентом концептосфери майбутніх вихователів, оскільки ідеосфера – це концептуальні слова –ознаки, що утворюються в свідомості окремої мовної особистості, а концептосфера – це сукупність ідеосфер майбутніх вихователів, що є різноманітними за своєю виразною сутністю та узагальненими за ментальними та національними ознаками.

Схема 1. Структура концептосфери вираження мовлення майбутніх вихователів

Методологічні засади організації професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх вихователів на основі засвоєння ними концептосфери вираження мовлення та оволодіння КЗПОТ в процесі організації їхньої художньо-мовленнєвої діяльності виступають необхідним підґрунтям задля побудови педагогічної технології з урахуванням культурологічного підходу.

Література:

1. Коновалова Е. А. Проблема определения билингвизма/ Е. А. Коновалова // Ученые записки Таврического университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 24(63) №1. – Часть 1. – 2011 г. – С. 263 – 271.
2. Манн Ю. Овсянико-Куликовський як літературознавець // Овсянико-Куликовський Д. М. Літературно-критичні роботи. В двох томах. Т. 1. / Укл. І. Михайлова; Вступ. стаття Ю. Манн. – М.: Художня література, 1989. – С.3-24.
3. Тетерич О. М. Етнопсихологія українців: мовний аспект/ О. М. Тетерич // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2012. – № 51. – С. 142-149.
4. Узбек К. М., Мацнева Є. А. Білінгвізм як об'єкт дослідження соціальної філософії / К. М. Узбек, Є. А. Мацнева // Інтелект, особистість, цивілізація. – 2013. – Вип. 11. – С. 160–167.

Самчук Л. С.

ОСОБЛИВОСТІ БІЛІНГВІЗМУ ЯК ФАКТОРА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

На тлі економічних негараздів, вирішенням яких заклопотана майже вся Україна, наше суспільство час від часу збудують хвилі мовних проблем. Мовна ситуація та проблема статусу мов в Україні постійно перебувають у центрі уваги і протистояння різних політичних сил. Оскільки в мові відображається національна психологія мислення, то і в таємниці національної душі ми можемо проникнути тільки через її мову. Висловлюючи певну думку, людина користується словами несвідомо, концентруючи увагу тільки на змісті самої думки. Тобто «автоматичність» користування мовою має бути звичкою, як, скажімо, ходьба, жестикуляція, міміка тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що найглибше проблеми білінгвізму та сучасної мовної ситуації в Україні досліджували О. Сербенська, О. Тетерич, К. Узбек.

Метою статті є з'ясування особливостей білінгвізму як фактора формування мовної особистості у філософії освіти.

Виклад основного матеріалу. На думку Дмитра Овсянико-Куликівського, все, що функціонує в несвідомій сфері, економить нашу енергію. Отже, мова і національність, які діють несвідомо, автоматично, виступають як особлива форма збереження і накопичення психічної енергії нації. Думка людини, висловлена рідною мовою, виявляється логічнішою, глибшою, ніж її висловлювання з допомогою словника і форм чужої мови. На сьогодні справа захисту української мови в державі Україна не лежить тільки у юридичній площині. Навіть якщо ми забезпечимо нашій мові усі законні права і підстави для її розвитку, вона однаково може занепадати через відсутність якісної моральної та емоційної складової у нашому суспільстві.

Багатомовність – це проблема не лише культурного розвитку народу, але також економічна і політична. Поряд із безперечними позитивними моментами багатомовність досить часто несе в собі дух соціальних і особливо національних протиріч. Етнолінгвістичні конфлікти в поліетнічних країнах виникають, як правило, не тільки через слухове неприйняття, а і через неспівпадіння комплексів етнокультурних норм [3, с. 144].

Проблеми, пов'язані з багатомовністю в суспільстві, безпосередньо стосуються і нашої країни, вирішення яких у складних реаліях сьогодення стає особливо важливим для подальшої розбудови державності України і вимагає пошуку нових цивілізованих підходів. Із філософської та культурологічної точки зору, білінгвізм, реальний зміст якого, у першу чергу, відображає лінгвокультурні й психологічні цінності та орієнтири його носія, розуміється як «результат міжцивілізаційного взаємовпливу різних культур народів, одна з форм адаптації зовсім іншої або спорідненої мовної культури» [4, с. 165]. Розуміння двомовності й багатомовності як наявності і функціонування в межах одного суспільства (здебільшого держави) двох або кількох мов дозволяє визначити соціальний білінгвізм. Отже, із позицій соціального підходу білінгвізм постає як факт співіснування і функціонування двох мов у межах однієї держави. Критерій рівневого диференціювання форм володіння мовами тут є неважливим, вважається нормою, коли білінгви володіють хоча б однією мовою в повному обсязі.

У філософії освіти, як і у соціальній філософії, під білінгвізмом розуміємо специфічний стан суспільного життя, за якого спостерігається факт співіснування й попереминого спілкування використання двох мов у межах одного мовного колективу з метою в різних комунікативних сферах залежно від факторів, що детермінують. Зрозуміло, визначень білінгвізму існує значно більше, усе залежить від точки відліку або аспекту дослідження, тобто як складний багатогранний феномен білінгвізм не піддає однозначному визначенню. Особливості дослідження білінгвізму виходять зі складної соціальної природи цього явища. Як суспільне явище білінгвізм тісно пов'язаний із такими реаліями суспільного буття, як міжетнічна інтеграція, мовне регулювання, мовна політика. Ресурси білінгвізму як форми дискурсу і комунікативних здатностей важко переоцінити: білінгвізм робить можливими міжмовні контакти, формує когнітивно-комунікативну діяльність, забезпечує соціалізацію, формує толерантне ставлення до інших культур, легітимізує у свідомості носія білінгвізму образ «іншого» і категорію «інакшості мислення», сприяє інтеграції інформаційних середовищ, розширює когнітивні можливості носіїв мови і разом із тим є умовою для процесів формування й відтворення етнічної, а також соціальної ідентичності. Цю низку чинників, що визначають соціальну сутність феномена білінгвізму, можна продовжувати, що,

у свою чергу, зумовлено багатогранністю самого явища й залежністю від завдань наукового дослідження.

Вивчення білінгвізму з різних точок зору надає такі можливості: розкрити й описати причини виникнення двомовності, розглянути результати взаємодії мов, що контактують, зробити найбільш точні прогнози щодо подальшого розвитку двомовності в певному суспільстві. У процесі дослідження соціальної природи білінгвізму традиційно використовуються два підходи до його розуміння: перший, більш широкий – білінгвізм як феномен суспільного буття, факт двомовної комунікації; другий – як реальна соціально-мовна ситуація. У контексті філософії освіти білінгвізм доцільно розглядати через призму причинно-наслідкового відношення між соціальною дійсністю та двомовністю членів цього суспільства. Формування мовної особистості в контексті міжкультурної комунікації – це становлення її суб'єктом діяльності спілкування, власного розвитку.

Ми погоджуємося з думкою В. Русанівського, який зазначав, що білінгвізм – це добре володіння як національною мовою, так і мовою міжнаціонального спілкування, це велике культурне надбання. Його розвиток аж ніяк не є перепоною на шляху розвитку національних мов, а навпаки, як екстралінгвістичний фактор, може бути одним із найважливіших джерел подальшого розвитку національних мов [2, с. 17].

Висновки. Отже, особливості білінгвізму як фактора формування мовної особистості є багатограними: білінгвізм робить можливими міжмовні контакти, формує когнітивно-комунікативну діяльність, забезпечує соціалізацію, формує толерантне ставлення до інших культур, сприяє інтеграції інформаційних середовищ, розширює когнітивні можливості носіїв мови і разом із тим є умовою для процесів формування й відтворення етнічної, а також соціальної ідентичності. У перспективі доцільно розглянути територіальні особливості білінгвізму у сфері освіти в Україні.

Література:

1. Коновалова Е. А. Проблема определения билингвизма/ Е. А. Коновалова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 24(63) №1. – Часть 1. – 2011 г. – С. 263 – 271.
2. Манн Ю. Овсянико-Куликовский як літературознавець // ОвсяникоКуликовский Д. М. Літературно-критичні роботи. В двох томах. Т. 1. / Укл. І. Михайлова; Вступ. стаття Ю. Манн. – М.: Художня література, 1989. – С.3-24.
3. Тетерич О. М. Етнопсихологія українців: мовний аспект/ О. М. Тетерич // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2012. – № 51. – С. 142-149.
4. Узбек К. М., Мацнева Є. А. Білінгвізм як об'єкт дослідження соціальної філософії / К. М. Узбек, Є. А. Мацнева // Інтелект, особистість, цивілізація. – 2013. – Вип. 11. – С. 160–167.

Соболевський П. А.

ПОСТГРАЙСІВСЬКА ПРАГМАТИКА: ТЕОРІЯ РЕЛЕВНАНТНОСТІ (RELEVANCE THEORY)

В 1966 році в аудиторіях Гарвардського університету Пол Грайс прочитав курс лекцій, що мав назву *Logic and Conversation*. Головною ідеєю цих лекцій стала думка

про те, що дві провідні течії у тогочасній аналітичній філософії і філософії мови були хибними. Мається на увазі два підходи, які сам Грайс називав «формалістами» і «не формалістами» відповідно. Головна дискусія між цими течіями велася навколо базового питання: «Що є природною мовою і чи заслуговує вона на те, щоб бути знаряддям для наукових розвідок?» Формалісти вказували на численні неточності і багатозначності у природній мові. Як наслідок, такою мовою не можна користуватися задля проведення серйозних філософських досліджень. Тому, необхідно створити спеціальну «штучну» мову, яка була б вільною від таких недоліків. «Не формалісти» вважали навпаки, що повсякденна мова цілком придатна для філософських розробок. А всі ті труднощі, на які вказували «формалісти» виникають виключно через те, що науковці інколи плутають поняття і використовують їх у «неприродному» значенні. Грайс вважав, що істина, як це зазвичай буває, знаходиться десь посередині між двома протилежними точками зору. Logic and Conversation розпочинається із головної тези: «Існує загальноприйнята думка у філософській логіці, що існує, або має існувати, певна відмінність у значенні того, що я б назвав формальними операторами - \sim , \wedge , \vee , \rightarrow , $\forall(x)$, $\exists(x)$ (коли вони взяті в стандартній двозначній інтерпретації), - а також їх відповідниками у природній мові – тобто висловлювання: не, та, але, якщо, всі, деякі» [1]. На думку Грайса ця відмінність має швидше не логічну, а прагматичну природу. Тож і конфлікт між двома течіями має вирішуватися в зовсім іншій площині.

Прагматичну природу можна прослідкувати в момент, коли мовець сповіщає певну інформацію слухачу, але має на увазі щось більше, ніж було промовлено. Головними поняттями, навколо яких будується прагматика, слід вважати наступні: мовець, слухач, висловлювання. Такий висновок робиться із класичного визначення прагматики, яке надають Моріс (Morris), Карнап (Carnap) та Пірс (Peirce) на початку 30-х років ХХ ст.. Прагматика розглядається як частина семіотики. Семіотика у свою чергу складається із синтаксису, в рамках якого розглядаються формальні відношення між знаками, семантики, що вивчає відношення між знаками та їх інтерпретацією, а також прагматики, що вивчає відношення між знаками та їх інтерпретаторами (Моріс, 1938). Мовець і слухач виступають в якості інтерпретаторів висловлювання. Тож, наявність цих елементів в прагматичному аналізі є обов'язковою.

Існування ситуацій, коли мовець сповіщає інформацію, але має на увазі щось більше, вказує на те, що повинно існувати щонайменше два рівня значення: значення висловлювання (what is said), і значення мовця (what is meant). Ця ідея є відправною.

Значення висловлювання є конвенційним і конструюється за рахунок значення слів, які входять до складу цього висловлювання. Значення мовця не є частиною конвенційного значення слів, що присутні у висловлюванні. Воно імплікується мовцем.

Тут постає питання. Якщо існує частина значення, яка не є значенням висловлювання, то яким чином можлива комунікація між мовцем і слухачем? Іншими словами, яким чином мовець імплікує щось у висловлювання, і яким чином слухач висновує імпліковане значення із висловлювання?

Щоб відповісти на це питання, Грайс будує інференційну модель комунікації. Базовим поняттям цієї моделі є Принцип Кооперації. «Твій комунікативний вклад

на даному кроці діалогу має бути таким, якого вимагає спільно прийнята мета (напряма) цього діалогу» [1]. Припускається, що мовець і слухач – раціональні агенти, які діють у відповідності до загально прийнятої мети. Мовець прагне бути кооперативним і зрозумілим для слухача. В цей же час, слухач прагне бути кооперативним і хоче зрозуміти слова мовця.

Інференційна модель Грайса прийшла на зміну кодовій моделі комунікації (code model). «На відміну від так званої кодової моделі комунікації, відповідно до якого повідомлення кодується і декодується, в інференційній моделі процес декодування грає незначну роль в порівнянні з активним висловуванням інформації інтерпретатором» [2, р. 854] Висловування – це виведення інформації, яка строго не слідує із значення слів, що використані у висловлюванні. Це процес активної розумової діяльності.

На цьому базисі виникає теорія релевантності. Це є системним переосмисленням тих надбань, що пропонує прагматика Грайса. Ця теорія також пропонує власний варіант опису головних принципів когнітивної системи людини в цілому, що дає змогу по-іншому поглянути на головні положення комунікації і прагматики.

Виходячи із теорії релевантності, когнітивна система людини будується за принципом отримання найбільшої ефективності під час репрезентації інформації, наскільки це можливо, використовуючи на це якнайменше енергії, наскільки це можливо.

Релевантність – потенційна властивість будь-якого вхідного, перцептивного чи когнітивного процесу. Нова інформація вступає у контакт із вже наявними переконаннями задля продукування нових переконань. Таке продукування може постачати нові докази. Такі докази можуть виявитися сильнішими за існуючі переконання, вступити з ними в суперечність, або взагалі знищували попередні переконання. Також може змінитися варіант зберігання такої інформації. Такі процеси можуть бути корисними або ж шкідливими для людини. Вони також можуть мати вплив на точність інформації, що представлена у когнітивній системі людини стосовно навколишнього світу.

Вхідна інформація релевантна по відношенню до когнітивної системи тоді і тільки тоді, коли вона продукує позитивні когнітивні процеси. В такому випадку вирішальним фактором стає ступінь релевантності нової інформації по відношенню до когнітивної системи. Вона залежить від ступеню необхідних зусиль, які докладаються за для обробки нової інформації.

Отримання нової інформації із будь-якого джерела мобілізує усі когнітивні системи людини, будь-то відчуття, пам'ять, увага, когнітивні алгоритми. Таким чином, релевантність вхідної інформації – це угода між позитивним когнітивним ефектом та розміром докладених зусиль: чим більше раціональних зусиль докладено, тим менша ступінь релевантності нової інформації. Головною тезою теорії релевантності є те, що когнітивна система людини тяжіє до максимального ступеню релевантності. Іншими словами, це можна розглядати як варіант інтерпретації Принципу Кооперації Пола Грайса. Людина шукає найбільш простий і вірогідний варіант інтерпретації висловлювання. Видозмінена ідея цього принципу полягає у тому, що в наслідок постійного збільшення тиску на когнітивну систему, людина віднайшла механізм виокремлення потенційно більш релевантної інформації і обробки її у найбільш ефективний спосіб.

Теорія Пола Грайса у певному сенсі є відправною точкою дослідження в рамках

теорії Релевантності Спербера і Вілсон. В цьому контексті теорія Релевантності – постґрайсівське дослідження в галузі прагматики. Вона пропонує своє пояснення механізм висловування значення мовця з кодованого значення висловлювання. Теорія відштовхується від ідей Грайса про те, що проголошення висловлювання автоматично породжує очікування, що вмикає пошук слухачем значення мовця. [3, р. 250]. Проте, в рамках теорії Гайса, це очікування розкривається у термінах припущення про прагнення дотримуватися принципу Кооперації і комунікативних максим. Теорія релевантності пояснює це очікування в когнітивних термінах, без звернення до принципу Кооперації.

Література:

1. Grice H.P. *Studies in the Way of Words // Logic and Conversation* . – Harvard, MA: Harvard University Press, 1989.
2. *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, 2nd Edition from J.L. Mey, - 2009. – pp. 1164.
3. Sperber D., Wilson D. *Relevance: Communication and Cognition* (2d ed.). – Oxford: Blackwell, 1995. – 290 pp.
4. Carston R. *Relevance Theory // The Routledge Companion of Philosophy of Language* / Ed. By G. Russell and D. Graff Fara – New York and London: Routledge, 2012 – pp. 163-176.

Стовпець О. В.

ИДЕНТИЧНОСТЬ КАК СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ КАТЕГОРИЯ (ФИЛОСОФСКО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ)

Культурная идентичность как социально-философская категория заслуживает внимания по той причине, что её (наряду с экономикой) можно считать весомым фактором, влияющим на политический курс государств и, соответственно, на ход мировой истории. Ведь открытый обществоведами закон гласит, что никакое явление в обществе не может успешно развиваться без мощной подпитки со стороны самого общества. А общественное сознание базируется на национальной культурной идентичности, которая во многом ответственна и за формирование социальной структуры, и за культурное наполнение общества, и за развитие его связей с глобальным миром.

Идентичность предполагает некий процесс соотнесения объекта или субъекта с другими объектами или субъектами для выявления общих и специфических черт, а также самоотождествление индивида с другим индивидом, группой, обществом, с определенной субкультурой, культурой и цивилизацией. Здесь следует внести оговорку: идентичность складывается как многоуровневый концепт, поэтому можно вести речь одновременно о таких уровнях идентичности, как личностная, этно-национальная, культурно- цивилизационная. В философско-политическом контексте наиболее целесообразным представляется использование несколько обобщённого и потому – условного термина «национальная культурная идентичность» как некоего атрибута, присущего государству (в понимании его как политической организации общества и, вместе с тем, как субъекта международной политики).

Идентичность можно рассматривать в качестве важнейшего культурного фактора, воздействующего на политический процесс, и находящегося в сложной

взаимосвязи с общими социальными тенденциями. Идентичность формируется, поддерживается и видоизменяется социальными процессами [1]. Разные социальные структуры порождают типы идентичности. По мнению П. Бергера и Т. Лукмана, в этом смысле можно говорить, что у американца иная идентичность, нежели у француза; у ньюйоркца – иная, чем у жителя Среднего Запада; у служащего – отличная от той, что у фермера, и т.д. [2, с. 280]. Проблема идентичности широко обсуждается философами, политологами, социологами, культурологами, но при всей разности подходов можно выделить две крайние позиции в этом вопросе.

Так, Э. Гидденс, К. Лэш, З. Бауман принадлежат к числу «пессимистов». Они утверждают, что мы живем в эпоху кризиса идентичности, наш век – это век «чистых отношений», в которые вступают ради них самих, ради того, что каждый может извлечь, и потому они могут быть прекращены, более или менее произвольно, любым из партнеров в любой момент. Навязать идентичность таким отношениям, по мнению Э. Гидденса, невозможно [3, с. 58]. На смену миру, сконструированному из добротных, долговременных объектов, приходят дешёвые изделия, спланированные для краткосрочного использования. В таком мире постмодерна и неоллиберализма разные идентичности можно принимать и сбрасывать, как будто при смене наряда [4, с. 32]. Ключевым словом в отношении идентичности в эпоху постмодерна З. Бауман считает «вторичное использование». При этом он проводит странные параллели из сферы материального, пытаясь объяснить сущность нынешней трансформации феномена идентичности. В частности, З. Бауман сетует, что «...если модерн строился из бетона и стали, то постмодерн – из пластмассы; ...если материальным носителем модерна была фотобумага и жёлтые страницы неуклонно распухавших семейных альбомов, которые отражали медленное приращение необратимых событий становления идентичности, то символом постмодерна стала видеокассета с магнитной лентой, записи на которой можно стирать и перезаписывать многократно» [5, с. 133]. З. Бауман полагает, что в эпоху постмодерна возникли особые жизненные стратегии, направленные на то, чтобы «избавиться» от всякой идентичности. Он выделяет четыре основных типа таких стратегий – «фланер», «бродяга», «турист», «игрок».

«Фланер» – это мастер имитации своего времени. Вероятно, данный термин происходит от франц. *flânerie* – «фланирование», гуляние без дела, шатание, безделье; или же от франц. *flâneur* – «праздношатающийся». При этом под «фланированием» З. Бауман подразумевает «пребывание среди посторонних», способность индивида быть в толпе, но не принадлежать ей, быть посторонним для неё. Возможно, смысл данного термина как-то связан с чувствами отрешённости, бесцельности и абсурдности, которые проходят нитью через романы Э. Хемингуэя, Э. М. Ремарка и других писателей эпохи «потерянного поколения». Или же понимание такой модели поведения, как «фланер», можно найти в повести А. Камю «Посторонний» (1942). Однозначного ответа на этот вопрос, наверное, не существует, хотя тематика «потерянного поколения» не потеряла своей актуальности (особенно в свете военного кризиса в Украине).

Другой тип жизненной стратегии – «бродяга» – это человек «без места», продвижение его непредсказуемо, он сам не знает, да и не хочет знать, куда он двинется завтра. Куда бы ни приходил бродяга, он везде чужой. Стратегия «безместности» имеет свою прелесть – «пока здесь, а там посмотрим». Она тем самым оставляет свободу выбора. По мнению З. Баумана, бродягами становятся

не от неприспособленности к оседлой жизни, а из-за малочисленности мест, где можно осесть. Возможно, данная аллегория изображает идею космополитизма в масштабе отдельно взятого человека.

«Турист» как поведенческая модель меняющейся идентичности – это человек, который сознательно и систематически ищет приключений, новых переживаний, жаждет погружения в незнакомую, экзотическую атмосферу. Мир «туриста» структурируется по эстетическим кри-териям. «Турист» готов платить за право не скучать и бежать от рутины обязательств. В отличие от «бродяги», у «туриста» есть дом как место, где можно отдохнуть от приключений. Безмятежность домашнего уюта гонит «туриста» искать новые приключения.

«Игрок» – это человек, которого привлекает мир рисков, интуиции и азарта. Даже война для таких людей похожа на игру. Игра освобождает от всяких угрызений совести. Символическими типажам в этой категории являются олигархи, прямо или косвенно участвующими в государственной политике. Из упомянутых четырёх поведенческих типов «игроки» особенно склонны перекладывать все моральные и иные обязательства с самих себя на конструируемые в социуме и управляемые надындивидуальные организации, а также «топить ответственность» в глубинах безличного бюрократического правления. В свете изложенного теоретики постмодернизма, разделяющие такую точку зрения о пути эволюции идентичности, полны пессимизма и говорят о кризисе общества и личности.

Прямо противоположную позицию занимают М. Кастельс, Р. Инглетарт, А. Панарин. Они отмечают, что кризис легитимности, лишивший институты индустриальной эпохи их смысла и функций, напротив, постепенно приводит к становлению мощной «самобытности сопротивления», которое находит себе опору в ценностях сообщества и не поддается напору глобальных тенденций и радикального индивидуализма. Такая самобытность строит своё сообщество на традиционных ценностях религии, нации, семьи, которые являются своего рода «укреплениями» вокруг «лагеря», созданного по этническому и культурному признакам. В то же время, «самобытность сопротивления» не ограничивается традиционными ценностями, поскольку она строится также и при помощи разнородных социальных движений (экологическо-го, муниципального, фундаменталистского), утверждающих свою состоятельность через активное сопротивление [6, с. 298].

Вовлеченные в «движение сопротивления» сообщества защищают своё пространство в информационную эпоху, прежде всего, тем, что они дорожат своей исторической памятью, утверждают значение своих ценностей в борьбе против новых интерпретаций истории. В католических странах от Америки до Польши церковь продолжает играть весьма важную роль, несмотря на то, что постмодернисты уже не раз «хоронили» её. В исламском мире фундаментализм стал таким фактором, который не могут игнорировать ни Восток, ни Запад. Восточная Азия, где распространено конфуцианство, по темпам экономического развития превосходит все другие регионы планеты. Очевидно, что без учета культурных факторов объяснить эти явления невозможно [7, с. 251]. Подъем Тихоокеанского региона не поддается стереотипным объяснениям теории прогресса. По уровню образования, квалификации, количеству патентов и технологий «тихоокеанские драконы» по-прежнему уступают США и Западной Европе. Однако они использовали культурный фактор – нерастраченную традиционность,

аскетическую патриархальную модель, коллективистскую идентичность, – которые прежде теоретики мо-дернизации оценивали как тормоз [8, с. 39].

Теоретики постмодернизма считают, что субъектами политического процесса в информационном обществе будут не партии и профсоюзы, а самобытно ориентированные сообщества людей – «экологисты», религиозные фундаменталисты, националисты, иные движения. Новый «экономический» человек, обладающий мондиалистским кругозором, т.е. связанный с мировым финансовым капиталом, тем отличается от старого, что уже постиг «люциферову тайну», недоступную для местного населения: он знает, что мировые финансовые структуры росчерком пера способны перечеркнуть «муравьиный труд» и сбережения десятков миллионов людей, обесмыслить усердие множества поколений [8, с. 37]. В ответ на это люди бережнее относятся к традициям, патриархальным укладам и преемственности.

Таким образом, можно вести речь о существовании двух противоположных тенденций в развитии процессов трансформации идентичности. Одна из этих тенденций приводит к существованию глобальной космополитичной элиты со стёртыми признаками социокультурной идентичности. Другая тенденция ведёт к формированию самобытного сопротивления людей, которых лишают своих привилегий в культурной, экономической и политической областях. При этом социокультурные группы, исповедующие модель самобытного сопротивления, сознательно стараются корректировать существующие идеологические и мировоззренческие конструкции с целью восстановить важный статус культуры в политике. В этом смысле социокультурный процесс во многом детерминирует политическое развитие.

Литература:

1. Мелик-Гайказян И. В. Измерение мечты по правилу Льюиса Кэрролла // Вестник Томского государственного педагогического университета (Tomsk State Pedagogical University Bulletin). – 2011. – Вып. 10. – С. 202-208.
2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. – М.: Издательство «Медиум», 1995. – 323 с.
3. Giddens A. The Transformation of Intimacy. – Cambridge: Polity Press, 1992. – 216 p.
4. Lasch Ch. The Minimal Self. – London: Norton, 1985. – 320 p.
5. Бауман З. От паломника к туристу // Социологический журнал. – 1995. – № 4. – С. 133-154.
6. Кастельс М. Могущество самобытности / Новая постиндустриальная волна на Западе: антология // под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Издательство «Academia», 1999. – 640 с.
7. Инглетарт Р. Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе / Новая постиндустриальная волна на Западе: антология // под редакцией В. Л. Иноземцева. – М.: Издательство «Academia», 1999. – 640 с.
8. Философия истории // под ред. А. С. Панарины. – М.: Изд-во «Гардарики», 1999. – 432 с.

Сулятицька Т. В.

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ

Метою взаємодії культур є не тільки спілкування, співпраця, мирне вирішення

проблем, пізнання інтересів, цінностей, потреб, менталітету іншої культури, але також соціальна самореалізація суб'єкта однієї культури через взаємодію і взаємодоповнення з репрезентантом іншої культури. Вся історія людства — це діалог. Діалог пронизує все наше життя. Він є у своїй основі засобом здійснення комунікаційних зв'язків, умова взаємопорозуміння людей. Проблема міжкультурного діалогу є похідною від теорії міжкультурної взаємодії або ж комунікації, що була ґрунтовно розроблена А. Модем [1]. Розглядаючи діалог, як процес спілкування, під час якого відбуваються їх взаємні трансформації, можна виокремити такі стратегії, розроблені А. Модем: домінування однієї культури над іншою; синтез культурних надбань та формування нової культури на фоні занепаду взаємодіючих культур; синтез культурних традицій зі збереженням взаємодіючих культур.

Діалог культур можливий лише за умов збереження власного культурного коду, «ядра» кожної культури-учасниці. На зламі століть у різних країнах і регіонах активізувалися процеси культурного самовизначення етносів, відродження етнокультурних традицій, як відповідь на зростаючу глобалізацію світу з її небезпекою уніфікації і стандартизації способу життя. Небувалий стрибок у розширенні міжнародного співробітництва всупереч усім очікуванням не призвів до зниження гостроти етнічних, релігійних та економічних проблем. Світ став більш конфліктним, що, як ніколи, змушує шукати шляхи до філософії мирного співіснування членів світового співтовариства. Саме останнє гостро ставить проблему поваги до чужих цінностей, а ще більше – як позиції, що припускає розширення кола особистих ціннісних орієнтацій за рахунок позитивної взаємодії з іншими культурами. Шанобливе ставлення до інших культур – це процес збагачення новим культурним надбанням, соціальним досвідом. Міжкультурний діалог вимагає спеціального і цілеспрямованого зусилля. Більш того, він апелює до певних трансцендентальних передумов, спільних для всіх людей у світі. В процесі діалогу культур прийнято виокремлювати культуру донора, яка більше віддає, ніж запозичує, і культуру реципієнта, яка запозичує інновації. Діалог – це спілкування з культурою свого «Я» і спілкування з іншими. Це діалог творця і споживача культурних цінностей, це і діалог поколінь, і діалог культур, як форми взаємодії і порозуміння народів. Взаємодія культур і цивілізацій припускає якісь загальні культурні цінності. Діалог культур може виступати як примирювальний фактор, що попереджає виникнення воєн та конфліктів. Він може знімати напруження, створювати обставинку довіри і взаємної поваги. Поняття діалогу особливо актуальне для сучасної культури. Саме процес взаємодії і є діалогом, а форми взаємодії являють собою різні види діалогічних відносин. Діалог культур – це взаємовплив, за яким кожен може залишатись на своїй точці зору, але обох цей діалог сутнісно збагачує.

Діалогізм взаємодії сприяє такій системі контактів культур, коли надбання однієї сторони лягає в основу створення цінностей іншою, а таким чином, як зазначає В.С. Біблер [2], «чужий» текст стає «своїм». Діалогізм – це основна ознака культури, особливий спосіб творення культурних цінностей. Світова культура включає в себе діалог різних суб'єктів, без позицій зверхності або неповаги до «чужого» авторитаризму, догматизму, національної обмеженості.

Найбільш широкого і ґрунтового аналізу і розвитку дана проблематика отримала у сучасній французькій феноменологічній філософії Е. Левінаса [3] і

П. Рікьора [4]. Дві концепції, що їм належать, можна назвати діалогічними. Саме в них найглибше було розкрито морально-етичні аспекти діалогу: відповідальність, толерантність, принцип «гостинності» як такі, без яких діалогічне відношення сьогодні просто неможливе.

В науково-дослідній літературі діалог визначається як одна із форм спілкування, пошуку об'єктивної істини у процесі поживлення обміну думками між співробітниками (особами, групами людей) [5, с. 30]. Реальний діалог передбачає живе спілкування, наповнюючи життя повноцінним сприйняттям голосу кожного його учасника. Ця ідея була буквально вистраждана у ХХ столітті з її нечуваною ідеологічною нетерпимістю та масштабним геноцидом як кредо нового гуманізму представниками «діалогічної філософії», серед яких можна виокремити відомого російського мислителя М.Бахтіна. Саме він довів, що діалог – це не суперечка, яка у кінцевому результаті веде до загального смислового знаменника універсальної істини. Навпаки, діалог, згідно з поглядами філософа, з самого початку передбачає плюралістичний мир різних свідомостей, що постає творчим стимулом для продукування нових культурних цінностей [6, с. 426].

Ідею діалогу – розуміння висуває й Г. Гадамер, підкреслюючи, що, незважаючи на різницю у національних ознаках, ментальності, діалог передбачає розширення горизонтів світобачення, при цьому на перший план виступають солідарність і доступність взаємних позицій. Г. Гадамера доповнює М. Гайдеггер, який обстоює теорію взаємопроникнення культур, коли ідея «мого» – «твого» переходить у категорію спільного. Близько до цих параметрів є ідея входження, яка має ще більш широкі рівні розробок шляхів і методів. Поширеною у науковій літературі є ідея «золотого моста» І. Франка, під чим розуміється входження в спілкування між далекими, давніми поколіннями сучасного покоління. Кожна культурна цілісність вбирає в себе ті ознаки і якості, яких їй бракує. Це формує ще один принцип – доповнюваності, коли культура, що не може реалізувати в собі всі спектри і багатозначності буття, вміє існувати не за принципом «краще-гірше» або «вірно - невірно», а з розумінням іншого як «свого - іншого».

Інтерес – початок діалогу. Діалог культур – це потреба у взаємодії, взаємодопомозі, взаємозбагаченні. Діалог культур виступає як об'єктивна необхідність і умова розвитку культур. У діалозі культур передбачається взаєморозуміння. Тобто діалог культур можливий лише на основі взаєморозуміння, але разом з тим – лише на основі індивідуального в кожній культурі.

Отже, під діалогом розумітимемо таку комунікаційну взаємодію, яка веде до вирішення існуючих спільних проблем на основі принципів толерантності та необхідності збереження існуючого культурного різноманіття світу. Такий діалог, що можна бачити із самої дефініції, передбачає тривалий і складний процес вироблення адекватних моделей побудови нової соціокультурної конструкції, що відповідала б викликам часу, однак саме він може закласти основи майбутньої системи людських відносин в межах полікультурного світу. І, якщо ми сьогодні говоримо про діалог культур, то повинні врахувати ще й такий діалог, де існує не принцип переконання, а взаємовплив, взаєморозуміння: коли кожен залишається при своєму, але обох цей діалог сутнісно збагачує.

Звернення до діалогу є найбільш фундаментальним радикальним моментом у сьогоднішній людській історії. Люди виступають творцями «соціального цілого» як діалогічної структури в силу їхньої причетності до процесу спілкування, завдяки

якому відбувається визнання іншого як самого себе [7, с. 86].

Характерною рисою сучасного світу є не тільки інтенсивний діалог культур, але й взаємопроникнення культур, що може бути описано такими поняттями як дифузія, конвергенція, інтеграція, зближення, асиміляція, творча взаємодія й ін. Позначені цими поняттями динамічні процеси сприяють формуванню єдиної світової спільності. У той же час вони супроводжуються іншими, протилежними їм процесами, спрямованими на визначення культурної ідентичності, підкреслення унікальності культур, установалення культурної автономії, — і в цьому відмітна риса сучасної культурної ситуації.

Міжкультурний діалог – це особливий вид безпосередніх відносин і зв'язків, що встановлюються між двома або декількома культурами, а також тих впливів, взаємних змін, які проявляються в ході цих відносин. Вирішальне значення в процесах взаємодії культур набуває зміна станів, якостей, сфер діяльності, цінностей тієї чи іншої культури, породження нових форм культурної активності, духовних орієнтирів і ознак способу життя людей під впливом зовнішніх імпульсів. Процес міжкультурного діалогу, як правило, є довготривалим явищем (не менш декількох десятиліть).

Міжкультурний діалог – не лише гарантія соціальної злагоди, але й джерело соціальної активності – звичайно, за умови його плекання. Тому не менш важливим чинником міжкультурного діалогу є уникнення таких явищ як культурна незрозумілість і самозакоханість, зневага або заздрість до інших культур, стереотипне сприйняття себе та інших, небажання змінюватись і подвійні стандарти у ставленні до себе та інших. Весь комплекс чинників можна адекватно осмислити, виходячи з цілісної світоглядної позиції, яка поєднується з раціональною самокритичністю. Все це робить невідворотною побудову національної філософії освіти, яка єдина може виступати надійним теоретико-методологічним підґрунтям для дослідження й виховання спроможності людини до активного (й толерантного) міжкультурного діалогу.

Міжкультурний діалог повинен збагачувати культури. Культурний міжнародний взаємообмін потрібний для того, щоб люди різних культур могли спілкуватися, а спілкуючись стирали різноманітні стереотипи, упереджене ставлення одних до інших, які сформовані ідеологічним чи політичним протистоянням, тобто тими, хто хоче розділяти і владарювати. «Єдність у різноманітності» – це гасло ХХІ століття. Світ не одноманітний, а багатокультурний, багатомовний, в якому кожна культура розвивається і досягає значних висот.

Отже, у ХХІ сторіччі найважливішим завданням у сфері інформації та комунікації є міжкультурний діалог, дискурсивне знайомство з поглядами інших культур та їхнім баченням нас самих, а також усвідомлення того, що утвердження гуманізму для людини і в людині здійснюються тільки через культуру, в якій людина й залишається людиною рідної культури, водночас перебуваючи в силовому полі культури глобальної.

Міжкультурний діалог стає взагалі можливим тільки тоді, коли його учасники визначають свою рівність перед абсолютною моральною інстанцією. Отже, це дає підстави для пошуку спільних цінностей та загальних вимог, які об'єднували б полікультурне суспільство.

Література:

1. Моль А. Социодинамика культуры / Абраам Моль: Пер. с фр. / Предисл. Б.В. Бирюкова. Изд. 2-е, стереотипное. – М.: Ком. Книга, 2005. – 416 с.

2. Библер В. Культура. Диалог культур/В. Библер // Вопросы философии. – 1989. – № 6. – С. 31–42.
3. Левинас Э. Путь к Другому: Сборник статей и переводов, посвященный 100-летию со дня рождения Э. Левинаса. – С.-Пб., 2006. – 239с.
4. Рікбор П. Сам як Інший / П.Рікбор; [пер. з фр. В.Андрушко, О.Сирцева]. – 2-ге вид. – К.: Дух і літера: Центр Європ. гуманітар. дослідж. Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія», 2002. – 456 с.
5. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К.:Академія Наук Української РСР, 1973. – 560 с.
6. Бахтін М.М. Эстетика словесного творчества. Сост. С.Г.Бочаров; Текст подгот. Г.С.Берштейн и Л.В.Дерюгина; Примеч. С.С.Аверинцева и С.Г.Бочарова. 2-е изд. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
7. Зощенко О.В. Інформаційне суспільство: ознаки й динаміка // Інтелект. Особливість. Цивілізація. Тематичний збірник наукових праць із соціально-філософських проблем. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2004. - №3. – С.72.

Фараджева Фидан Фарид кызы

КУЛЬТУРА «СОКРЫТИЯ ЛИЦА» В МУСУЛЬМАНСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ КАК ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ

«Кто хочет понять народ, увидит его в истинном свете и справедливо судить о нём..., он должен заглянуть в его историю, попытаться понять способ организации его труда и хозяйствования, изучить склад характера и дарований его души, вдуматься в его культуру, уяснить себе его религию и благочестие, открыть для себя его искусство, проникнуться его правосознанием в быту и политике, прислушаться к его поэзии — и понять» [1].

А.А. Ильин

В последнее время появился интерес в изучении идейных и социальных концепций основ Ислама по семейно-правовому положению женщин в различных странах и с каждым днем этот интерес усиливается, охватывая все более широкий круг ранее не изучаемых вопросов, связанных с вовлечением женщин – мусульманок в общественную жизнь, а в научных трудах появился интерес изучения ее атрибутики.

Еще со времен античности и до наших дней люди тратили много усилий на описание внешнего образа человека, что находило свое отражение в форме философских и теологических произведений. Отдельные религии и культуры предлагали свои представления и вероучения о внешнем облике человека.

Одним из главных факторов формирования внешнего облика женщин стал ислам. Под влиянием нового вероучения все общественные отношения подверглись переоценке, согласуясь с требованиями канонических предписаний Корана.

Рассматривая положение женщины и её внешнего облика в соответствии с каноническими предписаниями, следует отметить, что целью данной статьи не является религиозная пропаганда, в смысле навязывания идей исламского вероучения, мы стремимся дать объективный анализ ряда доктрин исламского вероучения: выявить сущность этих учений, указать на положительные и отрицательные моменты в их реализации на практике, которая иногда приводит к появлению стереотипов, формирующих превратное представление об исламе в целом.

Следует отметить, что идеи и принципы демократии не чужды Исламу и многие универсальные демократические ценности также присущи мусульманской религии. Например, источники Ислама содержат положения о свободе выбора, равенстве между мужчиной и женщиной, достоинстве человека, религиозной и этнической терпимости, ответственности и т. д. Как же трактует ислам свои основы социальной доктрины о женщине и её внешнем облике и чем сегодня руководствуется человек в своём отношении к внешнему виду?

При всей широте охватываемых вопросов классическая исламская социальная доктрина фактически смогла создать такой свод этических норм, который смог бы раскрыть природные склонности человека и в то же время удержать человека от преступления границ морали и от нравственного падения. В Коране, Сунне и шариате содержится ряд предписаний, касающихся одежды женщин. Им посвящено большое количество аятов (стихов), регламентирующих основные требования к внешнему облику, в частности одежде мусульманок. В Коране в общих чертах рассматриваются основные нормы и обосновывается их необходимость. В священном Коране в двух аятах говорится о женщине и её облике, и о том, как она должна одеваться. В одном из аятов имеется прямое предписание закрывать женские лица и тела: «Скажи верующим женщинам, чтобы отводили они взоры в сторону [от того, что не дозволено им] и оберегали целомудрие свое. Пусть не выставляют напоказ прикрас своих...» (Коран 24:30 - 31) [3]. Следует подчеркнуть, что эти предписания в мусульманских источниках, касающиеся облика женщины, связаны прежде всего с морально-этическим аспектом. Представления об одежде в мусульманском менталитете упрощенно выглядят так: вера связана с одеванием, а безбожие — с раздеванием. Согласно исламскому учению, мусульманка должна обладать такими качествами, как скромность, стыдливость, преданность, покорность. В отношении соблюдения норм этики в Коране содержится ряд норм и предписаний, в том числе не демонстрировать наряды посторонним, «потуплять свой взор», не проявлять эмоций. В Коране сказано: «О, Пророк, скажи верующим женщинам, чтобы они опускали свои взоры ... Пусть они не выставляют напоказ своих красот, за исключением тех, которые видны, т. е. лицо и кисти рук» (сура «Ан-Нур», аят 31) [3].

Каждая религия вбирает в себя систему символов, как, например, крест в Христианстве, символизирующий преданность Иисусу и Христианству в целом, или шестиконечная звезда Давида, символизирует Иудаизм. Также хиджаб, являясь атрибутом женщины в Исламе, символизирует ее женственность, благочестие, неприкосновенность и свободу. Исламские каноны утверждают, что человек должен быть свободен интеллектуально, духовно и физически. С точки зрения Ислама, женщина является свободной и независимой личностью, и эта свобода не должна означать свободу от моральных обязательств или ответственности. Свобода, с точки зрения Ислама неотделима от справедливости, уважения к человеческому достоинству и праведности. Франция, как впрочем и многие европейские страны ввели запрет на ношение хиджаба, используя пропаганду, в которой девочек якобы принуждают носить хиджаб, что является якобы нарушением прав девочек, забыв при этом, что эти девочки находятся под попечительством своих родителей, и они должны воспитываться (до совершеннолетия) именно в той религии, какой придерживаются их родители. Свобода выбора в вероубеждениях является одной из демократических ценностей. Хиджаб, символизирует принадлежность женского

пола к Исламу, и ни в коей мере не может сузить или вовсе отменить права и полномочия женщины. Несмотря на это, в культуре западно-христианского мира, хиджаб считается символом притеснения и зависимости. Причиной этому является широко распространенное непонимание и страх перед любым проявлением чего-либо исламского в современном мире. Представляется необходимым сказать, что хиджаб, как предписанная обязанность женщины в Исламе, существует и в Иудейской и в Христианской религии. Однако в культуре западно-христианского мира на это стараются не обращать внимания, так как мало кто придерживается этих предписаний, потому что это устарело, и не соответствует современным реалиям в этой культуре. С точки зрения Ислама основы этой религии, или так называемые столпы Ислама не поддаются временным изменениям и незыблемы, и хиджаб является одним из основных обязательств женщины в Исламе. Однако, подходы к этим обязательствам и основам, изменяются соответственно современным реалиям, обстоятельствам, менталитетам, возможно даже обычаям и традициям. Представляется целесообразным представить философию хиджаба с точки зрения Ислама, или психологический механизм хиджаба для мужчины и для самой женщины, которая носит этот хиджаб. Психологический механизм, существующий в основе хиджаба, исполняет функцию своего рода щита и дамбы. В функции щита лежит недопущение взоров чужих мужчин и тем более сексуальных домогательств в словесной и физической форме. А в функции дамбы присутствует механизм регулятора, то есть женщина управляет, и регулирует сама собою этим хиджабом и не допускает этим себя взирать на чужих мужчин. Эта аналогия берется из хадиса, что передает Аиша - жена Пророка: как-то, раз посланник Аллаха сидел у меня дома и в один момент попросился войти домой Абдуллах ибн Мактуум (и как известно он был слепым), Пророк встал и ввел его домой и когда Пророк увидел меня с непокрытой головой, спросил почему я не покрыта, на что я ответила, что он слепой и ничего не видит. Тогда он даже изменился в лице и сказал: «Разве ты тоже ослепла?!»

Хиджаб сам, по сути, не требует ничего от женщины, кроме соблюдения пристойности в её одежде и общем виде. Хиджаб как одна из обязанностей женщины-мусульманки, не новое явление в среде небесных религий, он присутствует и поныне как в Иудаизме, так и в Христианстве, но другой вопрос придерживаются ли хиджаба, в этих религиях?! Например, одежда, которую носят христианские монахини, закрывает тело женщины и её волосы, скрывая всё, кроме лица и кистей рук, это тот же самый хиджаб, что и в Исламе, только по меркам Христианства. И этот вид одежды, которую носят монахини, прописан в Евангелии, что требует от женщин покрывать голову и волосы во время молитвы, и сравнивает не покрытую голову женщины с обритой головой. Также и еврейские женщины, выходя в люди, по традиции покрывали голову, часто закрывая всё лицо и оставляя открытыми только глаза. Иудейские законы запрещали чтение молитвы в присутствии замужних женщин без платка, поскольку непокрытие женской головы рассматривалось как нагота, и непокрытая голова иудейской женщины считалось позором.

Представляется необходимым сказать, что каждая женщина имеет свободу выбора, верить ей в Бога или нет, по христианскому вероубеждению или по исламскому, поклонятся Всевышнему или нет, носить ей этот хиджаб или нет. В Исламе нет принуждения в вере, так как вера- это личная связь индивидуума

с Создателем. Также требования к внешнему облику женщин, согласно нормам шариата, не направлены на то, чтобы одевание всех женщин мусульманок было одинаковым. При соблюдении этих условий мусульмане имеют право одеваться согласно своей культуре, обычаям и традициям. Каждая нация имеет свой собственный характер, свои устоявшиеся обычаи относительно еды, питья, одежды, жилья и т. п. Всё это отражает культуру нации, её традиции и её вероучения. Аллах создал людей разными и отличающимися друг от друга по многим признакам. Выбор одежды в большей мере зависит от индивидуальности каждой женщины, её сознания. Лучше избирать для себя одежду, приспособленную к местным традициям, учитывать такие факторы, как климат страны, род занятий и место работы, и проявлять целомудрие во всех внешних проявлениях. Внешняя атрибутика религий может сочетаться, а последнее время — во многом соотноситься с тенденциями в современной светской среде. Безусловно, религиозные требования и установки не позволяют выйти далеко за рамки дозволенного, однако можно проследить определенные вариации с учетом моды. То, что носят люди, диктуется главным образом требованиями общества, в котором они живут, и так называемой модой.

В разных регионах мира одежда мусульманки имеет свои особенности. В странах, где исповедующих ислам среди населения больше - мусульманки чувствуют себя увереннее, одеваясь согласно традициям и соблюдая требования шариата. Там, где процент мусульман среди населения не так велик, женщины предпочитают не выставлять напоказ свою принадлежность к исламу, одеваясь «приблизённо» к нормам шариата. Основные отличия мусульман в одежде, как правило, диктуются местными национальными традициями.

Требования, предъявляемые религией к «внешнему хиджабу», соблюдаются с некоторыми отступлениями, в целом выходят за рамки традиционного толкования. Большинство из людей, не соблюдающих каноны шариата, путают религиозный аспект в одежде мусульманки с национальными традициями. Традиция, которая развилась у нас в исламских регионах, подчас имеет мало общего с вероисповедальной доктриной. В Коране ничего не сказано о формах и цветах одежды. Более того, в 7 суре в 31 аяте говорится: «О, дети Адама! Рядитесь в украшения и лучшие одежды перед тем, как отправиться к месту поклонения...».

Итак, мы можем отметить, что в целом учения ислама относительно внешнего облика женщин никоим образом не ущемляют права женщины. Одеваться, прикрывать своё тело согласно исламскому этикету — признак цивилизованности и культуры. Одежда не что иное, как внешняя оболочка, скрывающая под собой богатство внутреннего мира. Внутренняя красота человека подчиняет себе красоту внешнюю и влияет на его поведение.

Представляется целесообразным сказать, что в первую очередь необходимо научиться переходить от стереотипов и закостенелости к научному, современному пониманию Ислама. Применение научного подхода к Исламу и объективная пропаганда посредством СМИ будут способствовать правильному толкованию и пониманию ислама в целом и положение женщины и её внешнего облика в соответствии с каноническими предписаниями, в частности.

Литература:

1. Ильин И. Покой и радость в православном мировоззрении // Ватандаш. 1996. № 12. — С. 170.
2. Ислам: Энциклопедический словарь. М.: Наука; 1991.
3. Коран / Пер. с араб. акад. И. Ю. Крачковского. - М.: СПИКТА, 1990. — 511 с.

4. Логашова Б.Р. Канонический идеал женщин в исламе // Женщина и свобода: Пути выбора в мире традиций и перемен. Материалы междунар. конфер. — М.: Наука, 1994, с. 402—411.

5. Обследование по социальному отчуждению. Программа Развития ООН «По ту сторону переходного периода: от отчуждения к всеохватывающему развитию человеческого потенциала СНГ», 2009 г.

6. Пальванова Б.П. Эмансипация мусульманки: опыт раскрепощения женщин Советского Востока. — М., 1982.

7. Интернет-ресурсы:<http://sibac.info/index.php>; Умарова Г.А. Ислам и внешний облик женщины. Научно-практическая конференция ученых и студентов с дистанционным участием. Коллективные монографии

Шаповалова І. В.

МОРАЛЬ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ

Проблематика моралі завжди привертала увагу дослідників різних галузей суспільствознавства, адже мораль є одним із наймасштабніших регуляторів людської життєдіяльності.

Концептуальними для дослідження моралі та її ролі в саморозгортанні людини як творця свого суспільства, своєї цивілізації є праці Аристотеля, Ю. Габермаса, Г. Гегеля, І. Гербарта, Демокріта, Е. Дюркгейма, Д. Дьюї, І. Канта, Я. Коменського, Конфуція, К. Маркса, А. Менегетті, Ф. Ніцше, Т. Парсонса, І. Песталоцці, К. Поппера, Р. Рорти, Ж. -Ж. Руссо, П. Сорокіна, Г. Спенсера, Е. Фромма, П. Тейяра де Шардена, А. Швейцера, А. Шопенгауера та інших.

У тій чи іншій мірі проблеми духовно-моральних цінностей особистості торкалися М. Бердяєв, В. Винниченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, М. Лоський, О. Потебня, В. Соловйов, Г. Сковорода, Т. Шевченка, П. Флоренський, С. Франк та інші філософи, літератори і державні діячі. Вони відзначали важливість впливу моральних факторів на розвиток сильної держави та досліджували зв'язок моралі з іншими формами суспільної свідомості.

У більш сучасному ключі питання, присвячені моральним цінностям особистості, соціальної групи і суспільства в цілому, комплексно і аргументовано розглядаються в працях Т. Аболіної, В. Андрущенко, А. Амвросова, С. Анісімова, Р. Апресьяна, В. Бакірова, В. Бачиніна, І. Бичка, Г. Волинки, М. Гончаренко, Г. Горак, Г. Гребенькова, А. Гусейнова, О. Дробницького, Л. Губерського, А. Гусейнова, А. Ермоленка, А. Здравомислова, М. Кагана, О. Коблікова, Р. Косолапова, В. Кременя, П. Кропоткіна, А. Лоя, О. Лукашевої, В. Ляха, М. Михальченка, І. Надольного, Б. Новікова, В. Оссовського, В. Пазенка, О. Проценко, А. Ручки, С. Синякова, Ю. Согомонова, О. Соїної, Е. Соловйова, Л. Сохань, Д. Фіюлевського, О. Шишкіна, Т. Ящук та інших [1].

На етапі сучасних системних трансформацій на українському просторі проблематика моралі збагачується ідеями О. Абрамова, О. Васильєва, О. Венгерова, К. Гаджиева, І. Демакової, Д. Дюжева, Б. Капустіна, О. Кравцова, В. Лучина, М. Новосадового, В. Розіна, О. Скакун, В. Стрекозова, В. Хропанюка, М. Цвіка та ін.

Мораль у світлі традиційного філософського дискурсу постає як форма суспільної свідомості, яка відбиває дійсність у вигляді моральних норм, принципів, правил поведінки. Так, В. Малахов визначає мораль як форму суспільної свідомості,

що являє собою «сукупність принципів, вимог, норм і правил, які регулюють поведінку людини в усіх сферах її суспільного життя. В моралі відбиваються цінності, що склалися в суспільстві, в нормах поведінки людей, які закріплені в поняттях добра, честі, совісті, справедливості тощо. Усі ці поняття мають оцінний і регулюючий характер» [2, с. 25].

Правознавець І. Гетьман-П'ятковська обґрунтовує авторське бачення моралі як усвідомленої, тобто заснованої на знаннях, досвіді та звичаях, категорії, яка формує відчуття прагнення до належного, що формується з внутрішнього спонукання віри у справедливість, впевненості панування добра, бере цю впевненість з розуміння цінностей життя: добробуту, миру, захисту, збереження та продовження роду задля майбутнього людського існування [3, с. 6].

Головними критеріями моралі є добро і зло, а також чесність, порядність, справедливість, правда, кривда. Джерелом же моралі є загальна добра воля.

Будучи формою суспільної свідомості, мораль водночас виступає одним зі способів нормативного регулювання поведінки людини. У цьому вимірі вона представляє собою систему принципів і норм, які визначають характер взаємин між людьми у відповідності до прийнятих у суспільстві понять про добро і зло, справедливість – несправедливість, гідність і негідність. Дотримання моральних вимог забезпечується силою духовного впливу, громадською думкою, внутрішнім переконанням і почуттям обов'язку, сумлінням особистості.

Особливістю моралі як регулятора людських взаємин є те, що вона регулює свідомість і поведінку людей в усіх сферах життєдіяльності, включаючи особистісне життя і міжособистісні стосунки – на відміну, наприклад, від іншого глобального регулятора – права, яким регулюється тільки суспільно значуща поведінка (норми права виступають необхідним атрибутом держави, в якій мораль не може забезпечити поведінку, відповідну певному громадському порядку). З іншого боку, норми моралі й права існують у динамічному взаємозв'язку – адже правова система державно організованого суспільства закріплює важливі для всього суспільства моральні настанови і цінності. Єдність моралі й права ґрунтується на спільності соціально-економічних інститутів, культури, виховання, прихильності людей до ідеалів свободи, рівності і справедливості. Їх призначення – встановлення і підтримка рівноваги, соціальної стабільності і порядку, досягнення соціального компромісу, пов'язаного із створенням еталону, зразка поведінки. «Право і моральність – це сукупність уз, що прив'язують нас один до одного і до суспільства, створюючи з маси індивідів єдиний узгоджений агрегат» [4, с. 406], – слушно писав Е. Дюркгейм.

Цікава точка зору про взаємозв'язок моралі і права подається в практичній філософії І. Канта. У його концепції йдеться про змістовно-практичну цілісність права та моралі, цілісність, пов'язану з категоріальними визначеннями влади й підлеглості, примусу й опору, вибору і відповідальності. Більше того: згідно І. Канта, вони представляють собою не просто цілісність, а ієрархічно вибудовану культурно-онтологічну систему. Безумовність морального закону як метафізичного прояву свободи є передумовою кінцевої легітимзації права – що виступає головною інтегративною властивістю цієї єдності. У такій системі мораль зберігає свою імперативну значимість [5, с. 4].

Ієрархічне співвідношення загальнолюдської моралі і державного права подане у своєрідній нормативній піраміді В.Бачиніна, яка містить не тільки сучасні, але

й «більш давні та фундаментальні нормативно-ціннісні основи, що склалися протягом всієї історії світової цивілізації» [6, с. 90]. Сучасна вітчизняна дослідниця Т. Павлова виділяє основні риси тотожності і відмінності понять «мораль» і «право» у їх корелятивному смислового сполученні. Так, до спільних рис моралі й права як соціальних регуляторів вона відносить наступні:

- спільність коріння, генезису і еволюційних етапів розвитку моралі і права;
- схожість їх складових за сутністю і призначенням: право і мораль виступають як сукупність справедливих настанов і створюваних ними умов для вільного здійснення розумної волі і забезпечення цивілізованої діяльності і спілкування;
- подібність структур: структура права (правові норми, правові відносини, правова культура) відповідає схожій структурі моралі (моральні норми, моральні відносини, моральна діяльність);
- спільність базових категорій моралі і права: поняття справедливості і свободи, що є основними категоріями права, пояснюють і природу моралі.

Але низка рис розрізняють мораль і право, зокрема такі:

- інституціональна природа права на відміну від неінституціоналізованості моралі – це розходження фіксують практично всі дослідники взаємодії моралі і права;
- владний характер права, його зв'язок з державою, у той час як мораль є винятково продуктом суспільства;
- різницю моралі і права вбачають у різному ступені конкретизації і твердості правової і моральної санкції;
- формальна рівноправність права, якою наділяються суб'єкти правовідносин – такої встановленої рівності немає і не може бути в моралі;
- правова воля і правова рівність є умовою для свободи здійснення внутрішніх переконань, рішень і вибору морально незалежної автономної особистості;
- мораль і право розвиваються з різним ступенем динаміки: право є системою більш консервативною, зміни в моральній системі передують змінам у праві [5, с. 14].

На тлі виділення рис подібності і відмінності моралі і права безсумнівим лишається їх взаємозв'язок не лише зі свідомістю, але й із реальністю. Тому сьогодні важко обмежити розуміння моралі лише як форми суспільної свідомості – адже вже через те, що вона виконує функцію регулювання людських взаємин, вона отримує безпосередній вихід у практичну життєдіяльність людей. Тому у світлі сучасного філософського дискурсу мораль постає не тільки як форма суспільної свідомості, а й як форма діяльності, відносин, форма духовно-практичного освоєння дійсності. Це є не просто внутрішнє переконання людини, яке формується під впливом освіти, виховання, соціального оточення; не лише внутрішнє спонукання людини, яке націлене на досягнення належного, абсолютних цінностей, істинності. Це також і реальні дії, що відповідають критеріям добра краси, справедливості, рівності тощо.

Література:

1. Анисимов С. Ф. Мораль и поведение / С.Ф. Анисимов. – М.: Мысль, 1985. – 165 с.; Гусейнов А.А. Золотое правило нравственности / А.А.Гусейнов. – М.: Молодая гвардия, 1979. – 22 с.; Дробницкий О.Г. Понятие морали / О.Дробницкий. – М.: Наука, 1974. – 388 с.
2. Малахов В.А. Етика. Курс лекцій [навч. посібник для студ. вищ. навч.

закладів]. – 6-е вид. – К. : Либідь, 2006. – 384 с.

3. Гетьман-П'ятковська І.А. Право та мораль: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І.А. Гетьман-П'ятковська. – К., 2007. – 20 с.

4. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. / Э. Дюркгейм. – М.: Наука, 1991. – 805 с.

5. Павлова Т.С. Співвідношення моралі і права у філософії І. Канта (історико-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.05 «Історія філософії» / Т.С. Павлова. – Дніпропетровськ, 2007. – 18 с.

6. Бачинин В.А. Философия права и преступления / В.А. Бачинин. – Харьков: ФОЛИО, 1999. – 607 с.

Удовенко М. А.

ЗДОРОВА ЛЮДИНА ЯК ВИЗНАЧНИЙ ЧИННИК СИЛЬНОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

В сучасному українському суспільстві поряд з інтенсивним розвитком інформаційних технологій спостерігається зниження стану здоров'я населення, особливо дітей та юнацтва. Тому постає актуальне питання дослідження методів профілактики даного явища.

Окремі філософи та педагоги визначали аспекти здорового способу життя українців. Систематизованим підходом є козацьке виховання, що складалося з традицій харчування, руху та релігійних заходів, які вкупі є складовими способу життя українців, що в результаті створювали фізично сильну, вправну та здатну до витривалості людину [1]. Зокрема, вищезазначені традиції сьогодні зберігаються в школах Бойового гопаку і мають позитивний вплив на адаптаційні можливості організму школярів [2].

За радянських часів також були окремі спроби розв'язання проблеми. Так, протягом 1922-1937 рр. створено та розповсюджено серед населення значну кількість друкованих видань, спрямованих на профілактику проблем погіршення здоров'я, такі як «Здоров'я і освіта», «За тверезість» та інші [1].

В 1930-1940 рр. на території України з метою інформування населення про засоби формування здорового способу життя застосовувалися санаторно-курортні постановки та лекції. Але, нажаль, як показав час, цього виявилось вкрай недостатньо.

Початок ХХІ сторіччя в Україні характеризується збільшенням кількості загальних суспільних заходів, спортивних змагань, волонтерських акцій, які продовжують підтримку людей до традицій збереження здоров'я. Активними діями нашої сучасної держави щодо збереження здоров'я населення є створення нових законодавчих актів та наказів, щорічні обов'язкові медичні огляди, профілактичні щеплення, санаторно-курортне лікування. Серед превентивних заходів до програм навчальних закладів усіх рівнів введено предмети, спрямовані на формування здорового способу життя молоді, створено нові спортивні кутки або майданчики, проводяться Дні Здоров'я та різноманітні спортивні свята.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що поряд з на активними діями держави щодо сприяння формуванню ідеології здорового способу життя серед

«Схід-Захід» - IV (Кам'янець-Подільський - 2015)

українців, визначальним чинником успіху є усвідомлення кожного громадянина впроваджувати ці принципи у власне життя, оскільки вони стають визначальними не тільки для окремої людини, а й для формування та збереження сильної незалежної України в цілому.

Література:

1. Бобрицька В. І. Формування здорового способу життя у майбутніх учителів/ В.І. Бобрицька. – Полтава, 2006. – 432 с.

2. Селіхов Є. В., Удовенко М.А. Формування фізичного здоров'я молоді України засобами національних оздоровчих технологій/ Є. В. Селіхов, М.А. Удовенко // Теорія та методика навчання і виховання: збірник наукових праць ХДПУ ім. Г.С.Сковороди, — Вип. 28. — X:, 2011р. — С. 152—158.

Секція «Філософія релігії» **Секція «Філософія релігії»**

Буряк Н. Б.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОАНАЛІЗУ ТА ДЗЕН-БУДДИЗМУ

Психоаналіз – це дисципліна, початок якій поклав З. Фройд, що складається з комплексу психологічних теорій і техніку дослідження душі, що використовується в психотерапевтичних цілях.

Грунтуючись на революційних передумовах З. Фройд для пояснення функціонування психічного апарату розробив свою метапсихологію. Спочатку він виділив у психічній системі свідоме, підсвідоме і несвідоме, і лише на другому етапі він розробив такі поняття, як Воно, Я і Над-Я. Відкриття Воно дозволило пояснити існування потягів, за допомогою яких лібідо, переміщаючись від однієї ерогенної зони до іншої, створює фази психічного розвитку (оральна, анальна, фалічна, генітальна). На кожній з цих фаз лібідо може бути заблоковано, в результаті чого виникають фіксації і наступні регресії, що перешкоджають нормальному розвитку психіки. Воно постійно пригнічує Я, бо функціонує за «принципом задоволення». «Нещасливе» Я під впливом «принципу реальності» повинно втихомирювати ці вимоги, так як знаходиться в прямому зв'язку з зовнішнім світом. Я використовує «тривогу» як сигнал небезпеки, що йде зі світу «потягів», і створює «захисні механізми», які протистоять вимогам Воно й приводять їх у відповідність з вимогами зовнішнього світу. Ці захисні механізми досліджені Ганною Фройд дуже численні, наприклад «ідентифікація» чи «сублімація» [1, с.155; 2, с.140].

Буддизм. Шак'ямуні Будда (Сиддхартха Гаутама) народився приблизно в 560 р. до нашої ери в королівській родині роду Шакья, на кордоні Індії та сьогоdnішнього Непалу, біля пдніжжя Гімалаїв. Місцеві мудреці передбачали, що він стане або правителем або мудрецем, і його сім'я намагалася зробити все, щоб він обрав майбутнє правителя і успадкував їх палац. Коли Сиддхартхе виповнилося 29 років, він побачив старого, хворого і померлу людину і усвідомив, що його шлях до щастя лежить через розуміння і подолання причин існування таких страждань. Він залишив палац, ставши ченцем і вбогим блукачем.

Буддизм - це релігія, філософія, практика і спосіб життя. Основою практики служить усвідомленість, тобто глибока увага до кожної дії і кожній миті життя. Основний тип практики або техніки для досягнення усвідомленості - це усвідомлене

дихання: «Вдихаючи, я усвідомлюю свій вдих. Видихаючи, я усвідомлюю свій видих». Основоположна практика буддизму наступна: «Закрийте очі або прикрийте їх і сядьте рівно, дивлячись прямо перед собою (це сприяє більш вільному проходу повітря). Під час вдиху вимовляєте про себе слово «вдих». Під час видиху - «видих». Насолоджуйтеся своїм диханням».

Будда відкрив своїм учням Чотири Шляхетних Істини:

1. Страждання існує. Ми страждаємо, переживаючи біль. Ми страждаємо, не отримуючи бажаного. Ми страждаємо і тоді, коли отримуємо бажане, оскільки отримуємо його не назавжди. Ми страждаємо, коли знаємо, чого хочемо, але реальність далека від цього.

2. Причиною страждання є бажання (ми постійно бажаємо, щоб речі були не такими, які вони є насправді). Згідно Будді, проблема не в тому, що ми не отримуємо бажаного, а в том, що бажаємо занадто багато чого.

3. Третя Шляхетна Істина свідчить, що кінець стражданню можна покласти, навчившись жити простіше і задовольняючись тим, що маєш. Іноді це означає покласти край бажанням, але це не значить нічого не бажати: ми усвідомлюємо бажання як таке і діємо відповідно з деякими бажаннями (наприклад , зробити добро іншому), але ми не очікуємо досягнення щастя через задоволення наших бажань.

4. Четверта Шляхетна Істина: існує шлях, спосіб усвідомлення цього життя, він називається Шляхом восьми ступенів - правильне розуміння, прагнення, мова, поведінка, спосіб життя, старання, усвідомленість і концентрація.

Дзен – буддизм. Деякі буддійські школи вважають дзен плином, що виходять за межі канонічної буддійської традиції, інші ж - квінтесенцією справжнього буддизму, який передається не в письмовій традиції, а через учителя до учня. Напевно дзену як і даосизму, неможливо дати визначення. «Дао Де Дзин» починається наступною фразою: «Дао , про який можна що-небудь сказати, не абсолютне Дао. Імена, які можна дати, чи не абсолютні імена. Безіменне - джерело землі і неба ». Можна визначити лише те, що не є дзен, це наблизить нас до його змісту, всяка ж спроба концептуалізації видаляє нас від нього. Протягом всієї історії дзен передавався від одного розуму до іншого, від несвідомого однієї людини до несвідомого іншого різними способами - за допомогою заперечення, за допомогою спроб зрозуміти значення канонів, за допомогою гумору - всього того, що може мати лікувальний ефект і викликати інсайт (осяння). Жак Лакан говорив: «Краще в буддизмі - це дзен, який полягає в тому, що на твоє питання тобі відповідають криком. Тобто він допомагає людям найкращим способом, коли вони хочуть вийти з цього, як каже Фройд, пекельного становища» [30, с.166-180].

Дзен - не релігія, тобто не теїстическая релігія, підрозуміваючи віру в існування якого-небудь бога. Дзен не займається проблемами існування бога і, за словами Д.Т. Судзукі, дзен не теїстична, ні атеїстична. Дзен не шукає сенсу життя, він практичний, він тільки описує умови існування страждання і вказує спосіб його подолання. У дзен немає ніякого нарцисичного обожнювання себе, практикуючий вірить, що через пізнання звичайному житті можна знайти початкову чистоту і добро, заховані за пилом повсякденності. Він сподівається хоча б струсити цей пил з себе і виявити справжню суть, не залежну від мінливості світу.

Дзен - японське слово XIII століття - являє собою японське вимова китайської ідеограми «чань» і хоча ця китайська ідеограма має древню історію, за допомогою

Бодхидхарми вона отримала значення «дзен». Ще раніше слово «чань» було китайської транскрипції індійського слова «дхьяна» і, що означає «споглядання». Це є принципом дзен: «не можна відокремити форму від змісту. Форма - це порожнеча, а порожнеча - форма», це означає злиття протилежностей, що веде до трансценденції. І тут можна згадати принцип Кантора, з яким Лакан порівнював своє вчення. Автономія означає, важлива як в дзен, так і у Лакана, досягається через інтерпретацію ідеограми, що позначає дзен. Центральна ідея дзен проста і дивовижна: кожна істота має природу Будди, мета життя - пізнання цієї природи, пізнання власної істинної природи і отже пізнання самих себе. Дзен-буддизм - виключно психологічна дисципліна. Основний шлях до справжньої Самості - це самопізнання і медитація це способи звільнити свідомість від думок і концептуалізацій. Досягнення справжньої Самості - це просвітлення, що досягається не шляхом переселення в інший світ в Рай, а за життя тут і зараз. Або як кажуть в буддизмі, «сансара - це нірвана». Дзен вважає справжню Самість чимось на зразок метафізичної Самості протиставленої Самості психологічної. Якби ми спиралися тільки на фрейдівський психоаналіз, було б вірним сказати, що порівнювати психоаналіз і дзен-буддизм неможливо, оскільки в психоаналізі йдеться про реальність психічної, а в дзен-буддизмі - про життєвої реальності, заснованої на трансценденції. Це протиріччя концепцій - духовної і матеріалістичної. Розглядаючи розвиток психічно здорової людини можна помітити що протягом усього життя він є бранцем оманливого почуття, що його Я незалежно [34, с.65-70]. Воно змушує людину постійно проєктувати себе на кожен аспект реальності. Ми з жалем переконаємося що реальність - одне а наші бажання - зовсім інше ми постійно запевняємо себе, що ми не хворі, не старіємо, не забиті, не втрачаємо любов і гроші : таке буває але не хочеться думати що це трапиться з нами. Таким є поведінка людини переповненого надмірної прихильністю і очікуваннями і саме тому в буддійській традиції життя розглядається як сон. Часто можна почути звинувачення дзен-буддизму в нігілізмі і песимізмі та ж Насправді ж він їм протилежний, будучи практичним способом пошуку щастя. Так само як психоаналіз дзен-буддизм замість зовнішніх способів «лікування» людини використовує сили, що лежать в основі людського існування. У буддизмі вони називаються «отрути» Я вони можуть бути трансформовані за допомогою «чистого уваги» і усвідомленості.

Хотілося б відзначити, що і психоаналіз і дзен-буддизм націлені на зміцнення Я, вони хочуть зробити його сильніше. Але якщо психоаналіз прагне підтримати виниклу стійкість Я, то дзен зміцнює його спочатку, щоб потім подолати його. Те ж саме він робить по відношенню до Самості, зміцнюючи її перш ніж почати процес її трансценденції. Таким чином цілі дзен-буддизма та психоаналізу збігаються, принаймні, на початковій стадії. Буддійська психологія і психоаналітична теорія в якості основного поняття використовують поняття Я, бачучи його функцію в синтезі і взаємної адаптації зовнішньої і внутрішньої реальності в доданні особистості почуття безперервності і самоцінності. Дзен вважає Я завершальним продуктом процесу ідентифікації з нашим об'єктивним досвідом [17, с.87-180]. Почуття Я не притаманне спочатку особистості, а розвивається з нашого внутрішнього і зовнішнього досвіду відповідно до переважаючого типу взаємодії з внутрішньою і зовнішньою реальністю. Це відповідає ідеї теорії об'єктних відносин, що почуття «самості» - складне утворення, що виникає з вибіркових і уявних спогадів про зустрічі зі значущими об'єктами нашого світу. Дзен-буддизм як і психоаналіз

вважає що концентрованої уваги здатний привезти до прогресивних змін структури свідомості. Тривале застосування концентрації уваги і чистої усвідомленості грає головну роль у стимулюванні змін на шляху медитації. Психоаналітичне дослідження також підтвердило важливість вільно плаваючої уваги в процесах модифікації когнітивних структур.

Література:

1. Гессе Г. Художник и психоанализ // Г. Гессе // Психоаналитический вестник. - М., 2005. - № 14. – С. 155 -161.
2. Перрон Р. История психоанализа [Пер. с фр.] / Р. Перрон; пер. с фр. Ю. Крижевской. - М., 2004. -159 с.
3. Попова М. А. Фрейдизм и религия / М. А. Попова, Т. А. Кузьмина, Институт философии. - М.: Наука, 1985.-200 с.
4. Савченко О. В. Психоанализ о социокультурной значимости религии в современном мире // О. В. Савченко // IV Сибирская школа молодого ученого. - Томск, 2001. - Т. 5. - 65 -70 с.
5. Джио Ди Фео. Дзен-психоанализ. Изд. «Нирвана», Москва, – 2005. – 122 с

Бутко Ю.Л.

РАЗВИТИЕ ДАОССКОЙ АЛХИМИИ

Оккультизм и связанная с ним философская теория являются реальностью сегодняшнего дня. Реальность, которая имеет свою историю, вызывает интерес у окружающих. Алхимия здесь занимает одно из главных мест, поскольку негласная иерархия возносит ее на вершину оккультной пирамиды. Исследованием феномена алхимии занимались такие великие философы как, К.Г. Юнг, М. Бертелло, Т. Буркхарт и др.

В своей работе я опираюсь на труды Е. А. Торчинова и Евы Вонг.

Основной задачей работы является исследовать распространение и развитие даосской алхимии.

В настоящее время достигнут значительный прогресс в области изучения китайской алхимии. Во многом это заслуги таких ученых, как Н. Сивин и Дж. Нидэм.

В Китае алхимия развивалась в русле даосизма. Алхимия – это искусство совершенствования вещества через превращения металлов в золото. В даосской алхимии очищаются не металлы, а тело и дух самого алхимика. Возрожденный гармоническими пневмами инь и ян, преображенный огнем и водой, алхимик восстает из котла, воссоединившись с изначальной жизненной энергией дао [1, с.94]. Алхимия также может быть определена как наука о бессмертии, которая разделена на внешнюю и внутреннюю алхимию.

Внешняя алхимия предполагала сбор минералов и трав для изготовления эликсира, который способен сделать человека бессмертным.

Согласно внутренней алхимии, все ингредиенты, которые нужны для достижения бессмертия, находятся внутри тела самого человека.

Первые алхимики не видели противоречий между внутренней и внешней алхимией. Они изготавливали эликсиры и вместе с этим практиковали медитацию, дыхательные практики и гимнастические упражнения. Н. Сивин считает, что китайская алхимия может быть определена как область традиционной китайской

науки, имеющая в качестве своего предмета достижение adeptом бессмертия и оперирующая веществами, добытыми лабораторным путем через моделирование космического процесса в сжатые временные интервалы в соответствии с распространенными в Китае космологическими представлениями. [2, с.86]

В сочинениях «Чжуан-цзы» и «Лао-цзы» отразился интерес даосов к здоровью и долголетию.

В III в. До н. э. существовал целый класс людей, которые провозглашали себя знатоками искусства по продлению жизни и обретению бессмертия. Эти маги получали поддержку со стороны императоров.

В это время внешняя алхимия имела преимущество перед внутренней, поскольку императоров и богатых покровителей больше интересовали быстродействующие рецепты.

Богатых покровителей имели не все алхимики; некоторые из них были отшельниками и работали в собственных лабораториях. Таким был и Вэй Боян, алхимик периода Восточной Хань (25-220 гг. н. э.), у которого была своя лаборатория в горах. Легенда гласит, что когда Вэй Боян, проводя эксперименты по созданию эликсира бессмертия, убедился в том, что достиг успеха, он дал своей собаке проглотить одну из полученных пилюль. Съев пилюлю, собака упала замертво. Тогда Вэй Боян сам проглотил пилюлю и тоже упал, потеряв сознание. Один из учеников Вэй Бояна оказался маловером и покинул учителя, но другой ученик, преданный наставнику, проглотил последнюю оставшуюся пилюлю и тоже упал без сознания. Вскоре Вэй Боян встал, почувствовал легкость в теле и поднялся в небо. Преданный ученик и собака тоже пришли в себя и полетели вслед за хозяином. Вэй Боян не только достиг бессмертия, но и оставил после себя алхимический трактат под названием «Единение триады». Даосы считают этот трактат родоначальником всех алхимических текстов, как по внешней, так и по внутренней алхимии [1. с. 97]..

Трактат Вэй Бояна обладал огромным авторитетом в даосских кругах, особенно с X в. после его введения в широкий оборот комментатором Пэн Сяо (949 г.). «Цань тун ци» с этого времени рассматривается как классическое сочинение по алхимии, из которого исходили все последующие ее теоретики (Чжан Бодуань, Бо Юйчань и др.) [2. с. 106].

Великим представителем древней даосской алхимии был Ге Хун. В своем трактате «Баопу-цзы» («Мудрец объяввший простоту») Ге Хун приводит рецепты, списки ингредиентов, рекомендации по успокоению ума, методику дыхательных практик. Подобно своему предшественнику Вей Бояну, Ге Хун проводил эксперименты с травами и применял физические техники трансформации тела. Алхимию Ге Хун считал высшим способом обретения бессмертия.

Литература:

1. Вонг. Е. Даосизм – Пер. с англ. Ю.Бушуевой. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001.- 352 с.
2. Торчинов Е.А. Даосизм: опыт историко-религиозного описания. – СПб: Издательство «Лань», 2006.-448 с.

ПРОПОВІДЬ ЯК ЗАСІБ У НЕФОРМАЛЬНОМУ ПОСЕРЕДНИЦТВІ СВЯЩЕНИКА ПРИ ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТІВ

На сьогодні спостерігаємо тенденцію повернення людини до духовного начала в усіх виявах її життєдіяльності. У такому контексті переосмислення зазнають усі традиційні цінності, зокрема безпосередньо словесне навантаження проповіді. Так, у проповіді найбільше акцентованим є життя людини у гармонії з Богом, таке існування прирівнюють до стійкого сприйняття усіх реалій життя з подальшою можливістю отримання винагороди у вигляді переходу до досконалого простору. Православні священики у проповідях шукають нові способи тлумачення ідей християнства представникам соціуму, як-от: усе більше уваги звертають на проблеми людини XXI століття та зазначають, що вчення Ісуса Христа є найефективнішим способом вирішення проблем як і особистісного так і загальнолюдського характеру.

Варто зазначити, що представники православної церкви в Україні прагнуть до порозуміння, виявляють уважне ставлення та повагу до слухачів, прагнення слухати й говорити. Такий взаємозв'язок між проповідником й адептом налагоджується завдяки довірі, авторитеті священика та забезпечує взаєморозуміння щодо основних духовних і словесних аспектів повсякденності.

У постмодерному світі людина стикається з альтернативами: дотримуватись принципів божественного світопорядку чи самостійно вдосконалюватись (морально), а разом із тим модернізувати суспільство. В такому ракурсі православні проповідники зорієнтовують людину на гармонійне співіснування, а також можливість коригування суспільних відносин відповідно до заповідей Божих. Тенденція розвитку суспільства неминуче передбачає зміну старих парадигм і систем світогляду, що може провокувати кризові явища, веде до збільшення кількості конфліктів. А саме, збільшується кількість конфліктних ситуацій, в яких відбувається зіткнення різних світоглядів, зростає кількість кривавих конфліктів (наприклад, релігійного екстремізму) все це актуалізує питання щодо шляхів вирішення суперечностей. Одним із способів вирішення конфлікту є практика медіації, яка передбачає залучення посередника, котрий є авторитетом для учасників конфліктної ситуації.

У контексті постмодерного мислення актуалізується потреба переосмислення проповіді як духовного феномена, в якому використовують «слово Боже», зокрема ті його реалії, що пов'язані з інформаційністю (змістовною наповнюваністю) та здатністю формувати систему цінностей, а також засобу, який може сприяти подоланню проблем у міжособистісних, міжгрупових відносинах. Міжособистісні конфлікти є наслідком боротьби різних соціальних ролей усередині однієї людини, в той час як міжгрупові - конфлікти інтересів двох або більше груп. Священик, виступаючи в ролі медіатора та використовуючи потенціал проповіді, сприяє усуненню різноманітних бар'єрів переводячи інформацію в ту площину, яка зрозуміла сторонам.

Представники православної церкви в Україні розуміють, що завданням проповіді, на сьогодні, є не констатація певних реалій і духовного, і суспільного життя, а обґрунтування відповідей на основні проблеми буття сучасної людини.

Сучасник більш гостро відчуває прагнення до змін, що спричинене незадоволенням духовних потреб у повсякденному житті та неможливістю отримання відповідей на виклики сучасності, що детермінує необхідність змін у власному внутрішньому світі та навколишньому середовищі, які проте, є не повторенням традиційних трактувань, а відповідями, що зрозумілі сучаснику. Відтак, можемо стверджувати, що модифікацію проповіді варто потрактовувати як передання християнських істин крізь призму подій, викликів сучасності, а також засіб подолання конфліктів.

Нинішнє покоління живе у глобалізаційному та інтерактивному просторі, а тому і культура, і людство загалом опинилися в нових умовах життя. Більшість соціологів, а також політичних аналітиків визнає, що людство вступає у принципово нову епоху – постіндустріального суспільства. Це явище також має назву «епохи постмодерну» [1, с. 20-25]. За таких умов найглибше єднання людей виникає з їхньої духовної однорідності, з початкового душевно-духовного устрою, з однакової системи поглядів, з єдиної мови, з однорідної віри, а фактором, який забезпечує такі об'єднання, є проповідницьке слово.

Конфліктність в українському суспільстві на сьогодні найбільше властива для релігійного середовища. Внутрішня стабільність українського релігійного простору порушена внаслідок ворожнечі між релігійними громадами, ієрархами, священиками, віруючими. Особливо варто згадати у цьому контексті міжправославні зіткнення, тому що саме вони виникли в період, коли глобалізаційні процеси набули найбільшої інтенсивності. В Україні наявні такі види протистояння, як: міжправославне, яке полягає у непорозумінні між УПЦ-МП та УПЦ-КП, а також УАПЦ; протистояння між традиційними для України релігіями та неорелігіями. Певною мірою означену конфліктність зумовлює постсучасна експансія західних ідеологій (зокрема й релігійних) на пострадянський соціокультурний простір, який багато в чому на сьогоднішній день залишається незаповненим. З огляду на зазначене окреслюється необхідність розроблення в Україні альтернативної моделі розвитку, оптимальної для країни з поствізантійською культурою, що ґрунтується на соціально-моральних ідеалах православ'я.

Конфлікти що виникають та релігійному ґрунті є досить складними і потребують залучення максимальну кількість засобів для їх вирішення. Важливим є позитивна динаміка поліпшення відносин між сторонами конфлікту. Кожен учасник повинен бути почутий, і всі інші сторони повинні ставитися до нього з повагою. Фактично зазначені положення є відображенням принципів медіації, таких як: рівноправність сторін, нейтральність медіатора, добровільність участі [2]. Застосування зазначених положень допомагає зупинити подальше поширення конфлікту, тобто перешкоджає його ескалації.

Література:

1. Драбинко А. Православие в посттоталитарной Украине (вехи истории) / А. Драбинко. – К., 2005. – С.20 – 25
2. Семенова Н.В. Класифікація функцій конфліктів у вітчизняній і зарубіжній загальній та юридичній конфліктології /Н.В. Семенова // Актуальні проблеми теорії правової системи суспільства. Випуск 3. – Ярославль , 2003. – 160с.

ФИЛОСОФИЯ РЕЛИГИИ

*...все религии основаны на страхе многих
и ловкости нескольких...*

Многих великих людей и философов на протяжении многих веков интересовали ответы на основополагающие вопросы — как и кем был создан мир? В чем смысл жизни человека? Изучая работы ученых, философов и историков можно найти разнообразные мысли на этот счет. Но на вопрос о том, как появился Бог, конкретно ответить никому не удалось. Для современного человека ответ «Бог был всегда» не вызывает должного понимания.

Мы - часть Вселенной. Наше мышление опирается на мир, существующий вокруг нас. Мы привыкли к тому, что есть время и пространство. На этом и основывается наше мировосприятие, возникающие у нас вопросы, принимаемые нами решения, да и вся наша жизнь. Ответы на вопросы происхождения Бога, очевидно, лежат за пределами нашего понимания. И чтобы ясно ответить на них, нужно иметь мышление, основанное на том, что находится за пределами нашей Вселенной, вне рамок времени и пространства, а не на знаниях и опыте, полученных в рамках вселенского пространства в течение прожитой жизни. А человек, сотворенный Богом, пока на это не способен. Человеку пока известно непозволительно мало о мире, в котором он живет.

Итак, как появился Бог? Откуда появился Бог? И что такое вера? Само слово «появился» сразу требует от нас некоего описания процесса действия, неких подробностей времени, места, причины. И осознать любое «появление» без фактических данных и каких-то подтверждений нам очень трудно.

Вера. Чем она является для каждого из нас?

Многие верят в Бога. Сама религия даже не так важно, ведь если Бог и есть, то какая разница, Аллах он, Иисус или у тебя другое вероисповедание. Если ты не признаешь Бога, с тобой тоже не все так просто. Отрицание чего-либо – это тоже начало веры.

- А любовь?

- Иллюзия.

- А религия?

- Распространённый суррогат веры.

- Вы скептик.

- Ничуть! Ведь скептицизм - начало веры.

- Да кто же вы?

- Определить - значит ограничить.

- Ну, дайте мне хоть нить!..

- Нити обрываются. И вы рискуете заблудиться в лабиринте.

(Портрет Дориана Грея)

Религия всегда была базисом мышления. С развитием религии менялось наше мировоззрение и мироощущение. То, что было правильным в одной вере, становилось категорично запрещенным в другой. Возьмем для примера времена античности, когда люди поклонялись богам и не превозносили себя до их уровня,

а жертвоприношения считались нормальными. У воинов, у семей, у животных, у ремесленников – у всех и вся был свой бог. Люди той эпохи с уважением относились к природе. Для них человек был частью природы. Все, что было невозможно понять и осознать, было описано в мифах и легендах. Боги и люди жили неотъемлемо друг от друга.

Позже, с возникновением христианской морали, очень сильно меняются этические нормы. Человек превозносит себя до уровня Бога, считая себя царем природы. Устройство общества кардинально меняется. Но религия по-прежнему связана с человеком. Все болезни считаются карой Божьей, люди живут в страхе и повиновении. Церковью определяются нормы права и свободы человека. Религия ограничивает корыстную сторону человека, контролирует его желания и усмиряет его помыслы. Но позже человек, словно выросший ребенок, отрекается от веры, он по-прежнему уважает Бога, как родителя, но ищет уже свою истину.

Религия по-своему решает вопрос происхождения морали. Существуют две противоположные теории – морального абсолютизма и морального релятивизма. Первая утверждает, что существуют абсолютные и единые стандарты добра и зла, и правильность либо неправильность действий определяется независимо от контекста. Вторая же отрицает абсолютное добро и зло и неопровержимые критерии нравственности, гласит, что все понятия относительны и могут зависеть от культурных и социальных факторов. Религия, устанавливающая свои нравственные критерии, лишает смысла соперничество этих двух теорий, подтверждая обе. С одной стороны, стандарт для отдельно взятой религии один и он не подлежит оспариванию, с другой – эти стандарты, как говорилось ранее, удивительно разные для отличных религий.

Так, от эпохи верований и культов мы переходим к эпохе безбожья, где нашими желаниями уже ничто не в силах управлять, теперь мы делаем то, что хотим, невзирая на последствия. Отрекаясь от веры, мы защищаем себя от своей совести, когда поступаем не совсем правильно намного легче не задумываться о последствиях, подчиняясь только своим желаниям.

Но есть вещи, от которых мы не способны уйти. Каждый человек оценивает свои поступки согласно своему религиозному учению. Просто кто-то ставит себе ограничения и рамки того, на что он никогда не пойдет, а кто-то пытается просто об этом не думать, отключив эмоции. Мы очень сильно поддаемся чужому влиянию и нововведениям в обществе, отстраняясь от своих принципов. То, что мы считали аморальным, спустя буквально год мы можем воспринимать уже как, что вполне нормальное, так как показателем для нас является уже не Библия и ее христианская мораль, а количество людей, отрекающихся от этой философии и морали. Мы прислушиваемся к тем идеям, которые принимает большинство, а не к тем которые близки нам по своей сути. Если в мире человека не было ничего хорошего и у него всегда все плохо, что-то хорошее он воспринимает с опаской, как что-то из ряда вон выходящее. Он не верит в любовь и в то, что бывают бескорыстные люди, так как он сам понимает то, что он такой же, как и его мир. Но если человек искренний и у него все хорошо, то он даже подумать не может о том, что его могут предать или обмануть, так как себе он никогда такого не позволит. Вера в Бога начинается с веры в себя, если ты поступаешь аморально, то легче отречься от веры, чем изменить себя. Нет единой истины для всех, но есть книги, которые помогут найти тебе свою истину. Неважно, во что ты веришь или не веришь, если ты поступаешь по совести

и живешь своей жизнью и своими мыслями, а не проживаешь жизнь других. Как сказал герой сериала «Настоящий детектив»: «Если единственное, что удерживает человека в рамках приличия — это ожидание божественной награды, тогда этот человек не самый хороший».

*Религии рассеиваются как туман, царства разрушаются,
Но труды ученых останутся на вечные времена.*

Соколовський О. Л.

ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ВИТОКИ ВІРОВЧЕННЯ МОЛОКАН

У духовних витоках, з якої сформувались доктринальні основи сучасних релігійних течій в Україні, відповідна роль належить антитринітарному вченню, яке стало чинником поєднання багатьох ідейних рухів, окремі засади яких знайшли продовження в сучасному протестантизмі та інших релігійних напрямках.

Окремі риси антитринітаризму були запозичені в XIX ст. деякими сектантськими об'єднаннями в православному середовищі. О. Клібанов цілком слушно відносить сектантство, яке у XVII–XIX ст. виходить з надр православ'я, до пізньореформаційних рухів [1, с. 54]. Останні продовжують існувати у східнослов'янському регіоні й у XIX ст., на відміну від Західної Європи, яка раніше вступила на шлях капіталістичного розвитку і де такі рухи себе переважно вичерпали. Однак послідовники нового віровчення діяли в нових соціально-економічних умовах, що позначились на релігійній і культовій практиці антиправославних об'єднань.

З початку виникнення духоборства і молоканства, у богословській і науковій літературі за радянських часів дослідники не вбачали принципової різниці між ідеологією і соціальною практикою обох об'єднань. На думку Л. Шугаєвої, незначна кількість досліджень з діяльності релігійного об'єднання молокан, аналізу його ідеології і соціальної практики якраз і пояснюється тим, що переважна більшість дослідників розглядала молоканство в контексті релігійних і соціальних практик духоборів [2, с. 134].

Засновники течії залишаються невідомими, а втілював ідеї селянин Тамбовської губернії Семен Уклеїн. Виникнення ідеології релігійного об'єднання з'явилося в кінці XVII ст. як селянський рух і, пройшовши в своїй історії декілька етапів, остаточно сформувалося в 70-х рр. XIX ст. як специфічна група. Будучи представником духоборництва, С. Уклеїн не сприйняв заперечення громадою основних догматів православної церкви, особливо заперечення Біблії. Згодом він пориває з духоборами і засновує власне вчення, яке отримало назву молоканство. Географія поширення молокан на теренах України була подібна до духоборської: Харківська, Таврійська, Катеринославська та Херсонська губернії. До кінця XVIII ст. молокани заселяють південь України.

Молокани, на відміну від духоборів, мали більш розширену соціальну базу. Якщо до складу духоборів входили переважно селяни, то основу молоканської громади, крім селян, становила дрібна торгова буржуазія і міщани. Наявність у складі купецтва і заможних селян мала пряий вплив на формування ідеології молоканства, відмінної від духоборства.

Якщо світогляд С. Уклеїна був сформований на основі Біблії, то й своє розуміння Бога він пояснював за допомогою Святого Письма, яке зробив фундаментом свого

віровчення. Послідовники вчення вважають, що «Бог є дух, у трьох особах, – Отця, Сина і Святого Духа», визнають, що Святе Письмо «дане для людини Богом [2, с. 136]». Іноді молокани тлумачать Біблію не в буквальному розумінні, а алегорично, з метою надати подіям морального забарвлення.

У вченні про Трійцю молокани не відрікалися від православного тлумачення догмату. Сина і Святого Духа вважали єдиносущими Отцю, хоча й заперечували між ними рівність. У філософському розумінні духобори поєднали пантеїстичне світосприйняття з раціоналістичними формами, в той час вчення молокан формувалося як християнський теїзм. Догмат Трійці розкривається їм як здатність людини до пам'яті, розуму та волі. Сім небес символізували: перше небо – покірність, друге – розуміння, третє – утримання, четверте – братоловство, п'яте – милосердя, шосте – порада, сьоме – любов [3, с. 68]. Христологічне вчення молокан було більш подібним до православ'я, ніж до духоборства. Христос – Син Божий, а не досконала за духовністю людина. Молокани припускають, що під час земного життя Христос створив істину церкву, основу якої будували апостоли, а згодом всі ті, хто до них приєднався. Справжню церкву, на думку молокан, зводять лише істинно духовні християни, які не признають основних догматів православної церкви, а приймають Євангеліє. Заперечуючи саму православну церкву, молоканство в той же час підтримувало інститут самої церкви на відміну від інших антитринітарних громад. Прикладом релігійного устрою для молокан є апостольська християнська церква та її вчення до періоду Вселенських соборів. Тому вони заперечували вчення православної церкви про таїнства, які відвертають людину від духовного відродження.

Як і інші антитринітарні течії, молокани заперечують водне хрещення, таїнства причастя, євхаристію та пости як такі, що не мають сакральної сили. Інші таїнства також отримали своєрідну інтерпретацію, зокрема покаяння, яке повинно звершуватися безпосередньо перед Богом. Характерною особливістю молоканського віровчення, що притаманна антитринітарним течіям, є іконоборські прагнення. Спираючись на традицію раціоналістично-еретичного руху «пожидовлених» й авторитетні посилання на біблійні заповіді, молокани не вшановують ікон.

Богослужіння у молокан спрощене, побудоване за принципом інших антитринітарних громад і полягає у читанні Біблії і псалмів. Спочатку богослужіння, яке вів пресвітер, що очолює молоканську общину, проводилося у звичайних приміщеннях з лавами. Високим авторитетом користувалися старші керівники церкви, без яких не відбувався жодний молоканський обряд.

В основі сотеріології молокан лежить соцініанське вчення, що набувало етичного осмислення через поняття сенсу буття і призначення людини. Молокани вважають, що в гріховній людині залишилась частка добра, яке пробуджується через Слово Боже і може бути розвинуте шляхом самовдосконалення та добрими справами [4, с. 139]. Тобто спасіння людини досягається, як у соцініан, особистими стараннями. В уявленнях про гріховність і спасіння людини вони надають перевагу впевненості людини в її моральних й інтелектуальних можливостях.

Учення про свободу волі визначило ідею свободи совісті. Як і соцініани, молокани особливо наполягали на рівності всіх віруючих у справі сумління, а суспільство повинно бути влаштоване на євангельських началах і любові. Ідеал державного устрою у молокан – суспільство, в якому зникає потреба державного насильства. Державну владу молокани визнають суто формально, за покликком

власної доброї волі. Але з часом молокани почали демонструвати поміркованість у ставленні до державної влади та її інститутів. Причиною цього була ідеологія, котра відповідала інтересам тих соціальних прошарків, які надавали перевагу стану вільних товаровиробників. Саме з цієї причини походять їх вимоги здешевлення церкви, спрощення її організації та обрядовості.

Відмежувавшись від православної церкви, молокани не заперечували всіх її обрядів, хоча тлумачили їх згідно власних міркувань. Вони вшановують всі основні свята православної церкви. Гуманістичні принципи молокан побудовані на соцініанській традиції і тісно пов'язані з ученням про гріховність, спокуту Христа, з духовним відродженням. Ставлення до праці як вищої людської доброчинності споріднює молоканство не лише з соцініанством, а й із протестантизмом. Молокани вважають, що праця є вираженням духовної й тілесної ідентифікації людини, оскільки Бог хотів, щоб людина була володарем Всесвіту. Ідеологія і мораль молоканства формувались як ідеологія дрібного товаровиробника, що перетворювало працю не лише в моральний обов'язок людини, а й надавало їй статусу священного обов'язку. Згодом молокани розкололися на три основні течії: спільних, постійних та стрибунів, які, у свою чергу, теж поділялися на напрями.

Література:

1. Клибанов А. Из мира религиозного сектантства. Встречи. Беседы. Наблюдения / А. И. Клибанов. – М. : Политиздат, 1974. – 255 с.
2. Шугаєва Л. Православне сектантство в Україні: особливості трансформації: Монографія / Людмила Михайлівна Шугаєва. – Рівне, 2007. – 320 с.
3. Клибанов А. Религиозное сектантство в прошлом и настоящем: Этапы истории. Идеологические, социальные и экономические аспекты. Кризисные явления: научное издание / А. И. Клибанов; Академия Наук СССР. – М. : Наука, 1973. – 256 с.
4. Історія релігії в Україні: Навчальна Академія наук України, Інститут філософії імені Г.С. Сковороди. – К. : Знання, 1999. – 735 с.

Секція «Філософія історії та історія філософії» **Секция «Философия истории и история философии»**

Айтов С.Ш.

УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ-ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Філософія історії і історична антропологія досліджують історичні процеси на різних когнітивних рівнях і за допомогою різних методологій. Спорідненість об'єктів, вивчаємих цими науками, зокрема, масова свідомість народів і «локальних» цивілізацій у зв'язку з траєкторією їх історичного розвитку і проєкцією останнього у майбутнє, створює умови для теоретичної, методологічної взаємодії цих наук. Проблемою даної роботи є з'ясування значення студій українських істориків кінця ХІХ- початку ХХ ст. над вітчизняною історією для філософсько-історичних та історико-антропологічних аспектів аналізу українського історичного процесу; для поглиблення когнітивних можливостей українського історичного та соціально-

гуманітарного пізнання. Філософсько-історичні концепції М.Я. Данилевського, О. Шпенглера, В. Шубарта, А. Дж. Тойнбі, Л.М. Гумільова, філософсько-політична теорія С. Хантингтона, що виникла як синтез ідей Тойнбі і геополітичних підходів, є вельми розповсюдженими у науковому середовищі Східної Європи. Однак студії над значенням філософсько-історичних та історико-антропологічних аспектів діяльності українського історичного процесу є вельми мало дослідженими. З точки зору філософсько-історичних підходів ця обставина пов'язана із більшою орієнтованістю даної науки на осмислення шляхів розвитку «макрооб'єктів» (цивілізацій), їх стратегічних траєкторій у історичному процесі. З точки зору історичної антропології, саме цілісність, когнітивна «макроорієнтованість» вивчення великих історичних феноменів, виступають перепонами на шляху можливості рецепції концепцій і пізнавального досвіду останньої.

Метою даної роботи є дослідження студій українських дослідників кінця ХІХ-початку ХХ ст. над вітчизняною історією у контексті когнітивних підходів філософії історії і історичної антропології. Вирішення вказаної задачі є актуальним для вивчення різноманітних проблем соціально-гуманітарного пізнання (зокрема, культурології, соціальної психології, соціальних історій та філософії). Аналіз даних аспектів досліджень істориків вказаної доби дає можливість краще зрозуміти сутність і динаміку українського історичного процесу та встановити філософські і антропологічні підвалини українського історичного пізнання. Наукова творчість українських вчених у галузі всебічного дослідження соціального буття та історичного функціонування суспільства України корелює із завданнями історичної антропології однією із яких, за думкою А.Я. Гуревича, є «...відтворення картин світу, властивих різним епохам і культурним традиціям, й тим самим реконструкція суб'єктів реальності, які були змістом свідомості людей даної епохи і культури та визначали стиль і сутність останньої, характер відносин людей до життя, їх самосвідомість» [3, с.237]. Історична антропологія може бути представлена як міждисциплінарний когнітивний комплекс, простір, який поєднує інтелектуальні надбання низки наукових дисциплін (зокрема, індивідуальної, соціальної і етнічної психології, соціології, географії та інші). Діалог філософії історії та історичної антропології об'єктивно зумовлений високим теоретичним, методологічним рівнем цієї галузі філософського пізнання, орієнтованої на осмислення і пояснення історичних подій та, головним чином, історичних процесів, наявністю у власному інтелектуальному універсумі досить значимої історико-антропологічної компоненти. У контексті даного діалогу історико-антропологічне пізнання може виконати функції: обґрунтування та дослідження особливостей національних культур, соціально-економічних і політичних систем; знаходження історичних аналогій та «точок перетину» у розвитку етносів і цивілізацій; проектування шляхів майбутнього поглиблення міжкультурного і міжцивілізаційного діалогу, особливо у аспектах взаємопорозуміння різних історичних традицій, етнічних світобачень, конфесійних практик.

Слід відзначити що філософія історії містить певні підходи, які кореспондують із підходами та цінностями історичної антропології, одним із яких є запровадження категорії ментальності. Досліджуючи цивілізації, що утворюють світоустрій в кожен історичну епоху, неможливо ігнорувати ментальність цих великих природних і соціокультурних цілісностей, вивчаємих філософією історії. В свою чергу, поняття ментальності та повсякденного життя є одними із головних у

історичній антропології. В останній воно трактується як «... наявність у людей того або іншого суспільства належності до однієї культури, детерміновану загальним «розумовим інструментарієм», «психологічною оснасткою», яка дає можливість по-своєму сприймати власне природне і соціальне оточення й самих себе» [3, с.237].

Спектр когнітивних підходів філософії історії, які стосуються дослідження ментальних основ локальних цивілізацій та їх фундаментальних елементів є досить важливими для глибокого розуміння сутнісних особливостей української історії. Так, І.Г. Гердер часто використовував поняття «характер народу» [2, с.231]. М.Я. Данилевський у теорії культурно-історичних типів відводив належне місце соціально-психологічним чинникам цих «квазіцивілізаційних» утворень. На його погляд особливості психічного складу народів роблять їх особливими і самобутніми суб'єктами історії [7, с.494]. На важливу роль у генезі і розвитку високих культур «ментальних» чинників вказував О. Шпенглер [14, с.25 - 38]. Ментальні соціокультурні і соціально-психологічні особливості, що впливають на розвиток цивілізацій та історичних феноменів, які мають велике значення для розвитку останніх, відзначив В. Шубарт [14, с.108].

Автор теорії «локальних цивілізацій», А.Дж. Тойнбі, відзначив існування, важливу роль у їх виникненні та розвитку ядро виражених «психічних або духовних якостей, котрі можна знайти у окремих людських суспільствах і які можуть слугувати окремим чинником, що спрямовує певне суспільство до шляху цивілізації» [12, с.101- 102]

Л.М. Гумільов, обстоювавший теорію етногенезу, і обґрунтувавший соціально-біологічну природу етносу, вважав ментальність потужним чинником етнічного розвитку. На його думку, «кожен етнос має власну внутрішню структуру і власний неповторний стереотип поведінки, ... який змінюється від покоління до покоління [6, с. 99]. В свою чергу, «...стереотип поведінки етносу є такий саме динамічний, як і етнос. Обряди, звичаї, норми, взаємовідносини змінюються або поступово, або дуже швидко» [6, с.101].

Сучасні цивілізаційні та історико-антропологічні дослідження репрезентовані масштабними науковими проектами вчених Росії та України [13]. На відміну від західних колег, російські та українські дослідники – історики, соціологи, культурологи, філософи, економісти – досить широко дискутують та вживають у власних студіях інтелектуальні здобутки цивілізаційної теорії, історії ментальностей – з метою пояснення особливостей сучасного світу, глибинного аналізу історичних шляхів країн, регіонів та цивілізацій

Українське історико-антропологічне пізнання, підходи якого були властиві для наукової творчості низки українських дослідників, серед головних переваг, має досить потужну наукову традицію вивчення етнопсихологічних, релігійних, культурних, побутових особливостей українців у порівнянні з відповідними сферами буття сусідніх і споріднених народів. Широку відомість отримали праці М.І. Костомарова та В.Б. Антоновича, присвячені зіставленню україно-російських [10] та україно-російсько-польських [1] особливостей у вказаних аспектах національного буття. Компаративізм, прагнення вивчати історію України у контексті історичних процесів Росії та Європи є властивими для пізнавальних підходів М.П. Драгоманова [9, с.429-431]. Дослідження літературної творчості предків українського народу М.С. Грушевський провів на тлі вивчення всесвітніх процесів розвитку первісної культури та фольклору [5]. Той же підхід студій над

українською народною культурою був покладений вченим і в основу однієї із його концептуальних праць [4, с.3-9]. Показово, що вже для українського класичного історичного пізнання не були чужі і актуальні сьогодні ідеї цивілізаційного розвитку та глобалізації. Так, М.І. Костомаров, на прикладі вивчення розвитку Давньої Русі, проаналізував вплив географічного та етнокультурного чинників на особливості російського історичного процесу і російської цивілізації [11, с.3-7], а М.Н. Драгоманов писав про основи майбутнього демократичного всесвітнього устрою [9, с.315-316]. Цікаво відзначити, що прозирання визначних українських вчених знайшли істотне наукове продовження у фундаментальній монографії вітчизняних дослідників, присвяченій аналізу сучасних цивілізаційної динаміки та глобалізаційних процесів [13].

Серед характерних когнітивних та ціннісних рис класичного українського історичного, історико-антропологічного пізнання, які об'єктивно сприяють діалогу вітчизняної ті іноземних культур можна, зокрема, відзначити: етнографізм, антропологізм, гуманізм, глибоке розуміння оригінальності та органічності українського історичного процесу, етнокультурний плюралізм, дослідження історії українського народу у поєднанні з вивчення минулого інших народів (головним чином сусідніх, діаспори яких мешкали в нашій країні).

При цьому етнографізм трактується як вивчення етнічних засад, національного буття українців і сусідніх націй; антропологізм полягає у студіях над етнічною психологією, засадами національного характеру; етнокультурний плюралізм реалізується вітчизняними дослідниками «класичної доби» – від М.О. Максимовича до М.С. Грушевського як розуміння варіативності національних історичних процесів, унікальності й великого значення кожної культури для всього світу.

Слід відзначити, що вказані вище ознаки історико-антропологічної орієнтованих та історико-антропологічних досліджень української історичної науки присутні, зокрема, у наукових працях про історію запорозького козацтва Д.І. Яворницького. У його роботах, серед інших проблем, розглянуті етнографічні особливості та риси як українських козаків так і їх сусідів - поляків, росіян, кримських татар тощо. Антропологізм проявився у вельми ретельному опису військового та мирного побуту, повсякденного життя січовиків. Етнокультурний плюралізм знайшов прояв у відсутності в творах українського вченого уявлення про вищість запорозького козацтва як феномена вітчизняної історії над культурою та історичними досягненнями інших народів [16].

Отже, концептуальні підходи творчості українських вчених кінця XIX- початку XX ст. можна вважати важливою складовою українського історико-антропологічного пізнання, яке вельми інтенсивно розвивалося у другій половині XIX- першій третині XX століття. Наукові надбання українських дослідників складають когнітивні умови утворення та розвитку парадигми вивчення вітчизняного історичного процесу на тлі загальноєвропейського історичного процесу, що фактично надає даним студіям над історією філософсько-історичні риси; дозволяє включити історію України у склад основних геополітичних та «мегаісторичних» тенденцій розвитку Європи та Євразії. Велику цінність мають дослідження вітчизняними вченими історичних процесів, їх антропологічних вимірів, у поєднанні з процесами розвитку культурних Універсумів, цивілізаційних масивів.

Отже, потенціал і можливості українського історичного, історико-антропологічного пізнання у створенні нової, справді ефективної парадигми

наукового розвитку, є досить потужним. А ефективна участь історичного пізнання у формуванні моделі соціально-політичного розвитку, яка б ґрунтувалася на діалозі, а не на «конфлікті цивілізацій» може стати однією із головних завдань сучасної історичної науки, філософської думки та соціально-гуманітарних наук.

Література:

1. Антонович В.Б. Три національні типи народні /Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори. - К., 1995. - с. 90-102.
2. Гердер И.Г. Идеи о философии истории человечества. - М. 1977.
3. Гуревич А.Я. Историческая антропология: проблемы социальной и культурной истории // Гуревич А.Я. История – нескончаемый спор – М.: РГГУ, 2005. – с288 -299
4. Грушевський М.С. Збереження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання // Україна.- 1925. - №5.
5. Грушевський М.С. Історія української літератури // У 6 томах, 9 книгах - Т. 1. - К, 1993.
6. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли.-Спб.:»Кристалл», 2001- 639с.
7. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. - М.: Книга., 1991. -572 с.
8. Драгоманов М.П. Листи на Наддніпрянську Україну / Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці у 2-х томах. Т.1. - К.: Наукова думка, 1970.- с481-483
9. Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу // Драгоманов М.П. теж саме.-Т-2.-К.: Наукова думка, 1970.- с. 312-367.
10. Костомаров Н.И. Две русские народности // Основа. - 1861.-№3-с.33-80.
11. Костомаров Н.И.Мысли о федеративном начале в Древней Руси // Исторические монографии и исследования. - Том 1. - Спб, 1863
- 12 Тойнби А.Дж. Постигание истории. - в 2х т. - т.1 – М. : Айрис – Пресс, 2004 – 638с.
13. Цивилизационные модели современности и их исторические корни.- К.: Наукова думка, 2002. - 630 с
14. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. В 2-х т.- Т. 1.- Минск, 1999.
15. Шубарт В. Европа и душа Востока // Общественные науки и современность. – 1993 - №1- с.108 – 120
16. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. –У 3-х томах.-Львів.: 1990-1992

Ковальчук І. В.

ЕВОЛЮЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕНЬ І. Д. КОВАЛЬЧЕНКА)

Під методологією історії традиційно прийнято розуміти теорію науково-пізнавальної діяльності, спрямовану на вивчення і розробку методів наукового пізнання історії [1, с. 45; 2, с. 325]. Методологія історії як самостійної науки почала активно осмислюватися й опрацьовуватися наприкінці ХІХ ст. Тоді уже відбувся процес соціального виокремлення і становлення сфери наукової діяльності. А це у свою чергу вимагало теоретичного пояснення й логічного обґрунтування правил і процедур дослідницької діяльності, що дозволяло б швидко засвоювати їх студентами університетів [2, с. 325].

Значна частина теоретико-методологічних проблем сучасної української

історичної науки сягає своїми витокami радянського часу. Адже головною методологічною теорією радянської історичної науки був марксизм-ленінізм. Але в історичній науці та освіті не вдається легко і просто позбутися радянської спадщини. З нею доведеться рахуватися ще тривалий час. Тому, щоб прискорити методологічну трансформацію української історичної науки, серед іншого, потрібно досконало знати особливості методологічної основи попереднього часу. Оскільки марксистська теоретико-методологічна основа у радянський період зазнавала змін та уточнень.

Поступова еволюція марксистської методології розпочалася у післявоєнний період. З другої половини 1950-х рр. історична наука СРСР почала частково включати у свій науковий обіг нові західні трактування історії. Щоправда, ставлення до них визначалося «критикою» немарксистських поглядів, намаганням відстояти «чистоту» марксизму від «буржуазних» впливів. У 1964 р. в Інституті історії АН СРСР було створено сектор методології історії, який очолив історик, дослідник соціально-економічних процесів М. Я. Гефтер (1918–1995) [3, с. 191]. Однак відсутність у влади бажання справжнього оновлення суспільно-політичного життя країни зумовило нетривале його існування. Після публікації у 1969 р. праці «Историческая наука и некоторые проблемы современности», цей сектор був закритий за вказівкою ЦК КПРС як такий, що «не відповідав офіційним ідеологічним канонам».

Проте дослідження радянських істориків у царині методології історичної науки і переоцінка окремих марксистських догм не зупинилися. Потрібно зазначити, що «право» на розроблення таких проблем, за незначним виключенням, мали історики академічних центрів – Москви і Ленінграду.

Окреме місце у радянській історичній науці, у тому числі за дослідження методології і методів історії належить академіку Івану Дмитровичу Ковальченку (1923–1995). Американський професор, дослідник історії Росії і СРСР та особистий друг вченого, Даніель Філд, зазначав: «У 1960–1970-х рр. Фернан Бродель в академічному середовищі своєї країни володів впливом, подібним до того, що упродовж 1970–1980-х років мав Іван Дмитрович...» [4, с. 24]. Але свій вплив та авторитет І. Ковальченко використовував на користь історичної науки.

Після захисту у 1966 р. докторської дисертації «Русское крепостное крестьянство в первой половине XIX века» І. Ковальченко очолив кафедру джерелознавства історії СРСР (з 1992 р. перейменовану на кафедру джерелознавства вітчизняної історії) Московського державного університету імені М. В. Ломоносова. На цій посаді він працював до самої смерті. В 1972 р. його обрали членом-кореспондентом АН СРСР, у 1987 р. – академіком, а з 1988 р. був академіком-секретарем Відділення історії АН СРСР (РАН) [5]. Також з 1969 по 1988 р. він обіймав посаду головного редактора журналу «История СССР».

Ще під час роботи над докторською дисертацією І. Ковальченко вперше у радянській історичній науці почав застосовувати нові методи обчислення значного комплексу масових статистичних джерел із використанням електронно-обчислювальних машин. Першу доповідь про застосування кількісних методів в історичній науці він зробив 1962 р. у Новосибірську під час перебування у лабораторії із використання математичних методів у гуманітарних науках при Інституті математики Сибірського відділення АН СРСР.

Цей, здавалося б, побіжний інтерес І. Ковальченка поступово переріс у сферу

безпосередньої професійної діяльності, що швидко принесла йому всесоюзну і міжнародну славу.

Дослідник став основоположником нового напрямку в радянській історичній науці, пов'язаного із застосуванням кількісних методів. Він створив цілу школу істориків квантифікаторів, залучивши до неї широке коло дослідників – істориків, математиків, економістів. Наприкінці 1960-х рр. за ініціативи І. Ковальченка при Відділенні історії АН СРСР була створена комісія з вивчення математичних методів та ЕОМ в історичних дослідженнях. З 1979 р. на історичному факультеті Московського держуніверситету імені М. В. Ломоносова під керівництвом ученого почав працювати семінар «Кількісні методи в історичних дослідженнях», який дуже швидко переріс у міжнародний майданчик з обміну досвідом науковців різних країн [5]. З 1982 р. І. Ковальченко став співголовою Міжнародної комісії із квантитативної історії і був учасником всіх значних міжнародних форумів [1, с. 5].

Славу визначного фахівця із проблеми методології і методів історичної науки І. Ковальченко здобув після публікації у 1987 р. узагальнюючої праці «Методи історичного дослідження», яка 1989 р. була відзначена Державною премією СРСР. За визнанням російського історика Б. Г. Могильницького, вона була і своєрідним узагальненням, підбиттям підсумків «багаторічної роботи радянських учених істориків і філософів» у галузі методології історії, і працею «вершинною» у радянській історико-методологічній думці [6, с. 128]. У 2003 р. до 80-річчя від дня народження вченого книжка була перевидана московським видавництвом «Наука». Ініціатори перевидання аргументували це тим, що жодна з численних праць із філософії та методології історії, опублікованих у пострадянській Росії, не змогла скласти конкуренції його дослідженню [1, с. 12].

У питанні загального розуміння історичного процесу І. Ковальченко залишався переконаним марксистом, однак марксистська методологія не була для нього «інтелектуальним нашійником» [6, с. 127]. Він визнавав відносність будь-якої наукової істини [1, с. 273–274]. Головні свої зусилля вчений спрямовував на те, щоб затвердити статус історії як науки – у традиційному розумінні. Шлях до цього І. Ковальченко вбачав у правильному визначенні законів суспільного розвитку. Він не поділяв їх на соціологічні та історичні, визнавав і закони загальні, і властиві особливому та одиничному. Предмет наукового пізнання історії, попри всі детерміністські та об'єктивістські засади марксизму, вчений вбачав у розкритті людської діяльності, хоч і як «природно-історичного, поступально-прогресивного, внутрішньо обумовленого й закономірного процесу в усій його багатоманітності, проторовій і часовій конкретності» [1, с. 66].

І. Ковальченко робив особливий акцент на людській діяльності, звертав увагу на особливе та одиничне. Ці роздуми логічно привели його до розгляду проблем ролі й місця індивідуального та суб'єктивного в історії й історичному пізнанні, тобто проблем, які вже давно перебували в центрі дискусій у західній методології історії [2, с. 328].

Невипадково, виходячи з такої характеристики історичного процесу, І. Ковальченка вважають провісником цивілізаційного підходу у радянській і пострадянській історичній науці. Сучасний український історик Л. Зашкільняк визначає вченого як прихильника «соціологічно-цивілізаційної» теорії розуміння Людини [3, с. 192].

І. Ковальченко весь свій творчий шлях намагався перебувати у процесі

постійного пошуку чогось нового та актуального у науці. У середині 1990-х рр. у своїх останніх статтях, своєрідному науковому заповіті, академік обґрунтував необхідність нових теоретико-методологічних підходів, методологічного плюралізму і концептуального синтезу [2, с. 329].

Отже, з становленням історичної науки незалежної Української держави питання її методології вийшло на перший план. Українські вчені-історики розпочали активний пошук і використання новітніх методологічних принципів, які сповідувалися західною історичною наукою. Певним чином це спричинило деяке переориєнтування арсеналу методів попереднього часу і методологічну електику. Важливо у цьому процесі звернутися до досвіду радянських істориків-новаторів, які у своїх працях розкривали слабкі теоретичні та методологічні позиції марксизму-ленінізму, обґрунтовували доцільність та важливість новітніх методів і принципів дослідження й цим самим прагнули удосконалити, як зазначав М. Блок, «ремесло історика». Одним із таких радянських істориків-новаторів, розробником теорії та методології історичної науки і був І. Д. Ковальченко.

Література:

1. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования. – [2-е изд., доп.] / И. Д. Ковальченко. – М. : Наука, 2003. – 486 с.
2. Космина В. Г. Про здобутки в радянській методології історії / В. Г. Космина // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Просвіта. – Вип. XIX. – С. 325–333.
3. Зашкільняк Л. Методологія історії: від давнини до сучасності / Л. Зашкільняк. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 1999. – 227 с.
4. Проблемы источниковедения и историографии. Материалы II научных чтений памяти академика И. Д. Ковальченко / [авт. С. Карпов, А. Фурсенко, С. Тихвинский и др.]. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2000. – 432 с.
5. Шикло А. Е. И. Д. Ковальченко – ученый, педагог, организатор, человек / А. Е. Шикло // История и историки. 2006. Историографический вестник / [отв. ред. член-корреспондент РАН А. Н. Сахаров]. – М. : Наука, 2007. – Режим доступа: <http://iriran.ru/?q=node/647>
6. Могильницкий Б. Г. Академик РАН И. Д. Ковальченко как методолог истории (к 80-летию со дня рождения) / Б. Г. Могильницкий // Отечественная история. – 2003. – № 6. – С. 127–138.

Пацан В. О. (Євлогій, єпископ Новомосковський)

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОСТНЕКЛАСИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ: ПЕРЕДУМОВИ РЕЦЕПЦІЇ ІДЕЙ АМЕРИКАНСЬКОГО ПЕРСОНАЛІЗМУ

Християнська генеалогія персоналістичного мислення [1] надає підстави для включення у його парадигму саме теїстично орієнтованих концепцій особистості, що обґрунтовують її як первинну реальність. Тож в історико-філософській думці стверджується визначення персоналізму як теїстичної філософської течії, яка виникає наприкінці ХІХ ст. «як реакція на очевидні елементи деперсоналізації у просвітницькому раціоналізмі, пантеїзмі, гегелівському абсолютному ідеалізмі, а також в індивідуалізмі та колективізмі у політиці й у матеріалістичному, психологічному та еволюційному детермінізмі» [2].

Засади персоналістської філософії заклали американські, західноєвропейські

та російські мислителі кінця XIX – першої половини XX ст., насамперед такі, як Б. П. Боун, Дж. Ройс, Дж. Х. Хауісон, Е. Ш. Брайтмен, Р.Т. Флюеллінг, У. Е. Хокінг, Е. Муньє, Ж. Лакруа, С. М. Булгаков, М. О. Бердяєв, Л. І. Шестов, М. О. Лоський та ін. Персоналістичні традиції філософствування формувалися й у Росії, де наприкінці XIX – початку XX ст. на основі православного вчення відбувалося становлення метафізики особистості. [3]. Але як окремий напрям філософської рефлексії персоналізм утворився у двох варіантах – американському, що традиційно пов'язується з протестантизмом, хоча і не уникнув впливу католицизму (зокрема П. А. Бертоучі), та європейському, який спирається на католицьку доктрину. В обох версіях персоналістської філософії означається індивідуальний, особистісний характер суб'єктивності, що не розкрився у концепціях суб'єкта, розроблених класичним раціоналізмом. Так відкрився горизонт осмислення суб'єктивного, на якому не тільки сформувався некласичний тип філософствування, але й окреслилась перспектива становлення постнекласичної філософської думки.

Однак долі персоналізму у Старому і Новому Світі склались по-різному. У США персоналістська філософія, заснована наприкінці XIX ст., активно розвивається до теперішнього часу, постаючи найбільш послідовною формою вираження американського менталітету. У Європі персоналізм виник у 1930-тих рр., зародившись у Франції, згодом – у 1950-тих рр. – отримав розвиток у Польщі, де набув неомістського забарвлення, а вже у 1980-тих рр. втратив і динаміку, і вплив, про що переконливо свідчить заява чи не найвідомішого інтерпретатора європейської філософії особистості П. Рікера: «Персоналізм зійшов зі сцени. Особистість відроджується» [4].

Зазначена розбіжність шляхів формування персоналізму на Американському та Європейському континентах обумовлюється, очевидно, відмінністю духовного досвіду його засновників, яка проявляється при сприйнятті та перетворенні філософської традиції.

Становлення персоналістської філософії у Європі інспірувалось пафосом заперечення класичної філософської парадигми, що проглядається у заклику Е. Муньє «зруйнувати ці мертві форми, які постійно стримують розвиток духовних цінностей» [5]. Однак, прагнучи «розчистити дорогу перед вічно молодим духом» [5], європейський персоналізм виявився затиснутим між стіною католицького вчення та монолітом філософії неомістизму. У цій ситуації провідні французькі персоналісти – Е. Муньє, Ж. Лакруа – так і не змогли досягнути системності філософського мислення, а основоположники польської персоналістської школи і, насамперед, К. Войтила (Папа Римський Іоанн Павло II), намагалися зміцнити її позиції шляхом синтезу концептів неомістської метафізики та антропології із феноменологічною редукцією. Така траєкторія розвитку персоналізму в Європі призвела до того, що персоналістський підхід, який дав імпульс до оновлення парадигми філософствування у XX ст., залишився не затребуваним західноєвропейською філософією постмодернізму при критичному переосмисленні раціоналістичних концепцій суб'єкта і набув актуальності лише при її зверненні до етичного виміру суб'єктивності.

Персоналізм у США, навпаки, започаткувався в ході творчого засвоєння класичної філософії Західної Європи й активно взаємодіє з іншими філософськими напрямками у своєму подальшому розвитку. Діалогічна відкритість і ліберальність американської філософії особистості обумовлюються її протестантським підґрунтям,

позбавленим догматичної сталості. Хиткість теологічних підвалин американського персоналізму спонукає його до постійного пошуку нових способів ідентифікації особистісного, що забезпечує спадковість, динаміку і поступальність розвитку персоналістської доктрини у США, залишаючи її в епіцентрі проблематизації критеріїв особистості, здійснюваної постмодерністською філософією.

Про відповідність американського персоналізму викликам сучасності свідчить і численність звернень до нього західноєвропейських персоналістів-католиків, які ретельно вивчають класичні й новітні розробки персоналістичної проблематики у США, намагаючись проаналізувати підходи до вирішення проблеми особистісного самовизначення, запропоновані в них.

Осмилення історії формування та нинішнього стану американської персоналістської філософії постає актуальним, логічним і перспективним з огляду на переусвідомлення сутності і ролі особистості в сучасному мультикультурному, мультиконфесійному й екуменічно орієнтованому соціумі, де процеси глобалізації сприймаються як загроза персональній ідентичності.

При відображенні кризових умонастроїв, породжених втратою можливостей сприйняття особою себе як самототожної, постнекласична філософська думка пов'язує формування цього соціокультурного феномену, визначеного нею як «криза ідентифікації» (Дж. Уард), з еkleктизмом постмодерної культури. У глобалізованому світі співіснування різних світоглядних парадигм і несумісних систем цінностей визначається відсутністю єдиного ціннісного центру і відмовою від ієрархічності, що породжує «плутанину мов та ідентичностей» [6, с.88-89], у якій «б'ється вавилонське серце світового суспільства» [6, с.88-89]. Обмеженість культурного релятивізму проявляється у дезорієнтації людини в гетерокультурному середовищі, коли вона «виявляється не здатною жорстко зафіксувати власну позицію по відношенню до плюралізму ціннісних шкал, а, відповідно, не у змозі зафіксувати самототожність своєї свідомості і себе як особистості» [7, с. 170]. Наполегливо шукаючи шляхи виходу із цього кризового стану, сучасна філософія виявляє «хиткість» критерію особистісної ідентифікації, встановленого при деконструкції класичної філософської спадщини. При осмиленні персональної ідентичності як індивідуальності, яка не може бути вичерпана раціоцентричними концепціями суб'єкта, і зосередженні на процесі її самовизначення стає очевидним, що обґрунтування загальності розрізнення («differAnce») на основі критики раціоналізму відкриває лише перспективу проблематизації ідентичного як індивідуального, особистісного, персонального. У ній можливе тільки самоусвідомлення Я як «проблематичного» - унікальності, яка вислизає, самототожності, що постійно шукається і постійно втрачається. Відтак у ході визначення способів самоідентифікації особи новітня філософія переорієнтовується на персональні та інтерперсональні виміри комунікації, де «особистість проектує себе в інтерсуб'єктний горизонт життєвого світу, отримуючи «гарантію» своєї ідентичності від «інших», які накладають на неї відповідальність» [7, с. 300]. Однак, відходячи від радикального заперечення концептів суб'єктивності і тотожності, основоположних для філософської класики постмодернізму, його сучасна – пізня – версія спирається на визначення меж «ratio», здійснене деконструктивізмом. Тож на нинішньому етапі свого розвитку, відмежованому від попереднього як «afterpostmodernism», постнекласична філософія спрямовує самоідентифікацію Я на етичне сприйняття Іншого, відкриваючи вертикальний

вимір діалогічно-комунікативного формування персональної ідентичності, в якому філософський дискурс долає фрагментарність пізнання, звертаючись до Бога. Саме на вертикалі інтерперсонального діалогу, що визначає етику комунікації, виявляється можливість «думки, яка не є знанням» (Е. Левінас) [8, с. 316]. Відтак і у сфері філософствування формується живе сприйняття Особи Творця: «Бог — не Інший. Це — Бог» (Р. Гвардіні) [9, с. 251].

Таке оновлення епістемологічних засад ідентифікації Я передбачає розкриття пізнавального ресурсу тих підходів до визначення особистісної ідентичності, що сформувались на теїстичній основі, обраній наріжним каменем для методологічної споруди персоналістської філософії. Саме у спробах її побудови окреслилась перспектива філософської рефлексії, в якій «особистісність із доповнення до буття, позбавленого онтологічного виміру, стає онтологічною основою буття, укорінюючись у Самому Бозі» [10, с.3]. На цьому напрямі розвитку новітньої філософії персоналізм виявляється сполучною ланкою між богословським та філософським дискурсами, що уможливило перетин етичної та раціоналістичної площин особистісного самовизначення. Тож очевидно є необхідність розкриття потенціалу визначення особистості, накопиченого персоналістською філософією, і в першу чергу – її американської версії, яка перебуває в живій, активній формі, резонуючи не лише з філософськими, але і з теологічними тенденціями як упродовж всього періоду власного становлення, так і на його сучасному етапі.

Література:

1. Patsan V. O. To the Problem of the Genealogy of Personalism/ V. O. Patsan // European Science Review. – 2014. - № 11 – 12. – P. 80 – 83.
2. Williams Th. D. Bengtsson J. O. Personalism [Електронний ресурс] / Th. D Williams, J. O. Bengtsson. - Режим доступу до джерела: <http://plato.stanford.edu/entries/personalism/>
3. Гребешев И. В. Метафизика личности: персоналистические традиции в русской философии конца XIX – начала XX вв.: дисс. на соискание уч. степени д - ра филос. наук: 09.00.05/И. В. Гребешев. - М., 2010. - 321 с. (На правах рукописи).
4. Ricoeur P. Approaching the Human Person/ P. Ricoeur // Ethical Perspectives. – 1999. – № 1. - Vol. 6. – 224 p.
5. Mounier E. Révolution personaliste et communautaire [Електронний ресурс] / Е.Мунієр. - Режим доступу до джерела: http://www.uqac.quebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html
6. Beck U. Was ist Globalisierung?/ U.Beck. - Frankfurt: Suhrkamp, 1997. - 260 s.
7. Грицанов А. А. Идентификации кризис/А. А. Грицанов //Новейший философский словарь. Постмодернизм [ред. – сост. Грицанов А. А.]. - Мн.: «Современный литератор», 2007. – 816 с.
8. Воробьева С. В. «Иначе, чем знать»/ С. В. Воробьева// Энциклопедия постмодернизма [ред. – сост. Грицанов А. А., Можейко М. А.]. – Мн.: «Интерпрессервис. Книжный Дом», 2001. – 1040 с.
9. Можейко М. А., Майборода Д. В. Другой/ М. А. Можейко, Д. В. Майборода// Энциклопедия постмодернизма [ред. – сост. Грицанов А. А., Можейко М. А.]. – Мн.: «Интерпрессервис. Книжный Дом», 2001. – 1040 с.
10. Чурсанов С. А. Православный персонализм XX века как методологическая основа богословия и гуманитарных исследований в философии культуры: автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. филос. наук: 09.00.13/ С. А. Чурсанов. - М., 2007. – 20 с.

В. Ф. АСМУС: НЕВІДОМИЙ ПІДРУЧНИК ЛОГІКИ

Процес становлення вітчизняного філософського знання неможливий без переосмислення попереднього досвіду та здобутків, що дасть можливість відтворити цілісний образ вітчизняної логіко-філософської думки.

До плеяди знаних філософів, які продовжили традиції київського академічного філософствування, належить Валентин Фердинандович Асмус (1894-1975). Численні праці професора у галузі філософії та її історії, логіки та естетики, літературознавства та педагогіки стали взірцем української та світової філософії. Незважаючи на численні дослідження філософського надбання професора В.Асмуса, все ще залишаються прогалини у науковому спадку мислителя. На усунення однієї із них й спрямоване наше дослідження.

Принагідно слід відзначити найбільш яскраві моменти у поступі В. Асмуса. Найбільш значний вплив на формування його наукових інтересів справили роки навчання у Київському Університеті св. Володимира. У власних спогадах про цей період В.Асмус із теплотою згадує професорів Василя Васильовича Зеньковського (1881-1962) та Олексія Микитовича Гілярова (1856-1938).

Через всю філософську біографію В. Асмуса простежується інтерес до логіки. Початок викладацької діяльності В. Асмуса пов'язаний із логікою, адже свою першу публічну лекцію він прочитав саме із цієї дисципліни 7 березня 1922 року у Київському університеті на тему: «Філософські задачі логіки» [2, с.24].

Окрім того, свою першу книгу «Діалектичний матеріалізм і логіка» В. Асмус опублікував весною 1924 року. Із приводу цієї публікації мав зустріч із професором О. Гіляровим, який на той час був дійсним членом Української Академії наук.

У 1927 році він був запрошений до викладання у вузах Москви: у Інституті червоної професури, у Академії комуністичного виховання, у Московському інституті історії, філософії і літератури (МІФЛІ). І знову ж таки його педагогічна діяльність була пов'язана із логікою, так як у МІФЛІ він викладав факультативний курс формальної логіки, а у Московському університеті читав лекції з історії логіки для аспірантів кафедри діалектичного та історичного матеріалізму.

На початку свого існування радянська влада сприймала логіку «як зброю класового ворога, кулака та підкулачника», про що згадує аспірант В. Асмуса професор Авенір Іванович Уйомов. Тенденції до «реабілітації» логіки постали перед самою війною, у 1941 році пропагується думка, що логіка повинна відновитися як навчальна дисципліна та галузь дослідження. Здійснити цей проект під час війни було неможливо, але ставлення до цієї філософської дисципліни пом'якшилося. Так у 1943 році у Московському державному університеті (МДУ) було створено кафедру логіки. А у 1946 році ЦК ВКП(б) у постанові «Про викладання логіки та психології у середній школі» визнав зовсім неправильним те, що у середніх школах не вивчається логіка та психологія, тому необхідно було ввести упродовж чотирьох років із 1947/48 навчального року, викладання цих предметів у всіх середніх школах Радянського Союзу.

Проблемами формальної логіки В. Асмус займався іще із часів навчання в університеті, тому активно долучився до руху з відновлення позицій логіки як навчальної дисципліни. У 1944 році він опублікував статтю «Логічні закони

мислення» [3], а також «Для чого потрібно вивчати логіку» [6].

Безсумнівним видавався факт, що відомий підручник «Логіка» (1947) – перший та єдиний одноосібний підручник логіки професора В. Асмуса. Насправді існує ще один підручник із логіки В.Асмуса, який було видано 1942 року тиражем усього 100 екземплярів [1].

Розглянувши зміст зазначеного підручника, можемо констатувати, що він суттєво відрізняється від підручника 1947 року. Насамперед перший розділ присвячується головним законам логіки, а другий та третій розділи – розкривають тему «Поняття», проблему визначення понять, правила та логічні помилки у визначеннях, а також поділ понять. До речі, розпочинаючи виклад навчальної дисципліни із законів логіки, В. Асмус діє згідно із усталеною у київській логічній школі методологічною концепцією, що фіксується ще у лекціях професора П. Юркевича [7, с.103].

У розділі четвертому розглянуто судження, його склад, види, також досліджуються судження про необхідність та можливість. Окремим розділом виведено роз'яснення протилежних та суперечних суджень. Надалі досліджуються безпосередні умовиводи, силогізми прості, умовно-категоричні, розділово-категоричні та складні силогізми. У подальшому розглядаються індуктивні міркування, виводи за аналогією, доведення та його види. Безперечно, теми традиційної логіки більш повно було викладено автором у підручнику «Логіка» (1947). Доцільним, гадаємо, буде наголосити на суттєвих відмінностях обох підручників. Передусім, у першому розділі підручника «Логіка» (1947) під назвою «Предмет та завдання логіки» дається поняття логіки як науки про правильне мислення, а також вводиться поняття логічної форми, саме цього розділу немає у більш ранньому поданні матеріалу. Основи методології наукового дослідження зазвичай не розглядалися у курсі формальної логіки, усе ж у підручнику 1942 року досить детально розглядаються питання систематизації, спостереження, експерименту, наукового закону, теорії та практики, а також роль доведення в утворенні наукових суджень та інші.

Нововиявлений підручник ще очікує на ґрунтовне дослідження наукової спільноти. Адже дивним видається той факт, що у радянській історіографії про нього не було відомо, і що віднайшовся він лише зараз.

Слід зауважити, що кожен науковець, чие становлення відбувалося у межах дореволюційної академічної традиції, увесь час відчував загрозу з боку тоталітарної системи та був змушений «пристосовуватися» до комуністичної ідеології. Однак беззаперечна інтелігентність, широка ерудиція, професійність, відданість науці виокремлює В.Асмуса із поміж інших діячів науки зазначеного періоду.

Література:

1. Асмус В. Учебник Логики. / В.Ф.Асмус. На правах рукописи. 1942. – 183 с.
 2. Асмус В.Ф / В.Ф.Асмус; [под. ред.. В.А.Жучкова, И.И.Блауберг]. – М.: Российская политическая энциклопедия (РЗССПЕН), 2010 – 479 с.
 3. Асмус В.Ф. Логические законы мышления // Под знаменем марксизма. – 1944. – №4.
 4. Асмус В.Ф. Логіка. / В.Ф.Асмус. Київ: 4-та республіканська поліграфічна ф-ка, 1947. – 410 с.
 5. Асмус В. Ф. Философия в Киевском университете в 1914 -1920 годы (Из воспоминаний студента) // Вопросы философии. — 1990. – № 8. – С. 90-108.
 6. Асмус В.Ф.Для чого нужно изучать логику // Агитатор. – 1944. – №17-18.
 7. Плахтій М.П. Логіка в Україні у другій половині XIX - на початку XX століття: напрями розвитку : монографія / М. П. Плахтій; Кам'янець-Поділ. нац. 149
- «Схід-Захід» - IV (Кам'янець-Подільський - 2015)*

ун-т ім. І.Огієнка. – Кам'янець-Поділ., 2009. – 192 с.

8. Уёмов А.И. Как я был аспирантом Асмуса // Человек. – 2000. – №2. – С. 156-168.

Тимофеев А. В.

РЕМИНИСЦЕНЦИИ ИДЕЙ БЕРНАРДА КЛЕРВОСКОГО В УЧЕНИИ МАТИНА ЛЮТЕРА

Изучение богословско-философского наследия Средних веков с точки зрения становления европейской идентичности (где особенности социокультурной общности, объединенной христианскими ценностями, выступают определяющим фактором возникновения общеевропейского самосознания) представляется актуальным в контексте современного диалога культур Востока и Запада. Так, философско-теологические воззрения французского мистика XII века Бернарда Клервоского, «строителя Европы», основавшего за свою жизнь около 70-ти монастырей и ставшего одной из самых значительных фигур христианской культуры, определили духовные ориентиры не только его современников, но и оказали значительное влияние на христианских мыслителей последующих веков.

В этой связи целью статьи является анализ реминисценций идей святого Бернарда Клервоского в учении протестантских лидеров, в частности, в ранних произведениях Мартина Лютера. К изучению преемственности идей св. Бернарда в учениях лидеров Реформации обращались: А. Неандер, Э. Жильсон, Ф. Поссет, Э. Педерсен, К. Чин, Д. Тамбурелло, Т. Белл, В. Рейд и многие другие зарубежные ученые. В Украине специального исследования, посвященного данной тематике, не проводилось.

Рассматривая влияние философско-теологических воззрений св. Бернарда на развитие идей Реформации, следует указать две основные области, в которых это влияние проявляется наиболее отчетливо. Во-первых, это учение об оправдании грешника перед Богом, включающее три важных акцента: *solus Christus*, *sola gratia* и *sola fide* (соответственно: «только Христос», «только благодатью», «только верой»). Вторая область связана непосредственно со Св. Писанием, как единственным источником в вопросах христианского вероучения, принципом *scriptura* («только Писанием»). Эти принципы находят отражение в концепции «трех пришествий Христа», на основе которой представляется возможным проследить в нашем исследовании реминисценции идей Бернарда Клервоского в учении Мартина Лютера.

Концепция «трех пришествий Христа» оказала непосредственное влияние на курс лекций Лютера по Книге Псалмов, известный как «*Dictata super Psalterion*». Лютер полагал, что он читал об этой концепции в проповедях Бернарда на Песнь Песней, тем не менее, цистерцианский проповедник разработал концепцию трех пришествий Христа в проповедях на праздники литургического года, особенно в пятой проповеди на Адвент.

Концепция св. Бернарда включает в себя следующие элементы: первое пришествие Господа происходит при Его воплощении и жизни Христа на земле среди людей (*ad homines*). Соответственно, парусия (греч. *παρουσία*) обычно называемая «вторым пришествием» (в эсхатологическом понимании явления Господа в «конце времен») – это появление Христа в день Страшного суда в качестве судьи

по отношению к людям (*contra homines*). Третье пришествие Христа, открытое св. Бернардом Клервоским, представляет собой мистическое рождение Слова в душе верующего (*in homines*). Бернард часто нумерует три пришествия иначе: то, которое известно как «второе пришествие», Б. Клервоский называет «третьим приходом», а мистическое появление Христа-Слова в душе может стать «вторым пришествием» в его подсчетах. Таким образом, между воплощением и парусией в конце времен, появление Христа в индивидуальной душе верующего происходит как второе (хотя и скрытое) явление Господа.

В проповеди 5 на Адвент святой Бернард пишет: «Промежуточное (среднее) пришествие является сокрытым; в нем только избранные смогут увидеть Господа внутри себя, и спасены будут души их» [1]. «Избранные» понимаются Бернардом эквивокативно: не только как спасенные по вере, но и в августиновском смысле предопределения. Эта трактовка предвосхищает протестантские принципы *sola fide* («только верой») и *sola gratia* («только благодатью»). В следующей проповеди на Адвент цистерцианский аббат также обращает внимание на прибытие небесного гостя, то есть, духовное пришествие Христа: «У вас есть благородный гость, очень благородный гость; и ваше спасение полностью зависит от Него» [1], что, несомненно, предопределяет принцип *solus Christus* («только Христос»).

Опираясь на исследование, проведенное американским ученым Францем Поссетом, можно говорить, что концепция св. Бернарда о «трех пришествиях Христа» послужила непосредственной матрицей М. Лютеру для его интерпретации Псалмов 101:2 и 102:2 в «*Dictata super Psalterion*». Комментируя Псалом 101:2, Лютер объявил, что понимает время пришествия Господа как представляющее собой любое время, будь то прошлое, настоящее или будущее. При этом реформатор добавил, что святой Бернард говорил *pulchre* («красивым способом») о различии между несколькими приходами Христа [2, с. 295]. Излагая Псалом 102:2 («Не скрывай лица Твоего от меня»), Мартин Лютер выразил надежду, что Христос не отвратит «лица» от него, понимая «лицо» в рамках концепции св. Бернарда - как духовное, мистическое пришествие Христа в душу верующего. Тем не менее, Лютер говорил не о пришествиях, а о трех лицах Христа, потому что Псалом 102 говорит о «лице Господа». Адаптировав формулировку к тексту Псалма, Лютер сохранил основную идею Б. Клервоского: «Тройственно лицо Христа: во-первых, в Его первом пришествии Он был воплощен как Сын Божий - лик Отца...; во-вторых, в духовном пришествии (без которого первое было бы бесполезным), - и поэтому мы должны узнать Его лицо через веру; в-третьих, во втором и последнем пришествии, когда Его лицо будет полностью видимым» [цит. по 2, с. 295].

Мартин Лютер не упоминает имени св. Бернарда в интерпретации Псалма 102:2. Тем не менее, концепция тройной встречи с Христом отчетливо напоминает идею цистерцианского аббата, поэтому можно предположить, что Лютер взял ее из проповеди аббата на Адвент. Это предположение подтверждает тот факт, что в своем толковании Псалма 102:2 реформатор воспроизводит не только «различие» между тремя пришествиями, но и последовательность, предложенную Бернардом Клервоским. В этих же лекциях Лютер цитирует Бернарда в толковании на Псалом 119:46, а в завершение второй части лекций говорит: «Я считаю, *Divus Bernhardus* («божественный Бернард») выделяется, когда дело доходит до искусства толкования Писания, в котором он черпает все богатство своего учения» [цит. по 3].

Таким образом, можно с уверенностью утверждать, что Бернард был духовным

спутником Лютера на протяжении всей серии ранних лекций на псалмы, прочитанных во время разработки его реформаторского учения. Представляется, что концепция св. Бернарда «о трех пришествиях Христа» могла оказать непосредственное влияние на формирование основополагающих принципов доктрины Мартина Лютера: «только верой», «только благодатью», «только Христос». Учение аббата из Клерво о мистическом опыте личного присутствия Бога в душе верующего можно рассматривать в качестве идейной основы формирования протестантской доктрины об индивидуальном пути спасения как непосредственной, внеинституциональной встрече верующего с Богом. Считаем, что изучение влияния воззрений Бернарда Клервского на европейскую философию может стать предметом дальнейших историко-философских исследований.

Литература:

1. S. Bernardi Claraevalensis. Sermones de tempore. In Adventu Domini, Sermo 5 - 6. Opera omnia [Электронный ресурс] – Режим доступа: [www/URL: http://www.binetti.ru/bernardus/35.shtml](http://www.binetti.ru/bernardus/35.shtml) - Загл. с экрана.
2. Posset, F. Bernard of Clairvaux as Luther's Source: reading Bernard with Luther's «Spectacles» [Текст] / F. Posset // Concordia Theological Quarterly. – 1990. - № 54 (4). – P. 281 – 305.
3. Gervin, K. Saint Bernard de Clairvaux inspireur de Martin Luther [Электронный ресурс] - Режим доступа: [www/URL: http://www.croire.com/Definitions/Vie-chretienne/Saint-Bernard-de-Clairvaux/Saint-Bernard-de-Clairvaux-inspireur-de-Martin-Luther](http://www.croire.com/Definitions/Vie-chretienne/Saint-Bernard-de-Clairvaux/Saint-Bernard-de-Clairvaux-inspireur-de-Martin-Luther) – Загл. с экрана.

Секція «Етичне та естетичне в духовній культурі» **Секция «Этичное и эстетичное в духовной культуре»**

Бучин А. П.

О ПРИНЦИПАЛЬНЫХ РАЗЛИЧИЯХ ЭТИКИ И ФИЛОСОФИИ

Название этих тезисов может вызвать вопросы, потому предварим изложение некоторыми пояснениями. Под термином «этика» понимается «моральная философия» или «философия морали», то есть речь идёт об одной из разновидностей философии. Мы используем термин «этика», чтобы отделить эту («моральную») разновидность философии от другой разновидности философии, а именно, от гносеологической и онтологической философии. Соответственно, в этих тезисах под термином «философия» будет пониматься собственно философия, как она дана в её гносеологических и онтологических ипостасях.

Неисправимым недостатком многих философских работ является неправомерное смешение этики и философии. Наиболее часто встречаемая ошибка состоит в том, что автор философского труда, говоря о гносеологических или онтологических проблемах, вдруг начинает морализировать. Обратная ошибка, когда автор, говоря о моральных проблемах, вдруг начинает заниматься проблемами онтологическими или гносеологическими, является неисправимой ошибкой многих этических работ.

1. Все различия этики и философии есть результат их противоположности, то есть все эти различия можно свести к противоположному движению мысли, подобно тому, как мы различаем индукцию и дедукцию.

В философии мысль движется от сущего (явления) к сущности. И главная

задача, стоящая перед классическим философом, – это задача познания сущности, познание законов, по которым изменяются наблюдаемые явления. (Пока оставим в стороне модный на Западе и неокантианский по своей сути тезис, по которому человечество познаёт только *феномены*, а сущности не существует). Когда эта задача в определённой мере выполнена, то принято говорить, что наши знания *углубились*. То есть предполагается, что мысль двигалась от *поверхности* вниз, вглубь, от кроны к корням.

В этике мысль движется в противоположном направлении: от *сущего* к *должному*. То есть от того, что *есть*, к тому, что должно *быть*. Поскольку желанное должное не существует, постольку главная задача этика состоит в том, чтобы найти пути к превращению *должного* в *сущее*. До своей реализации должное существует, как некая идея, как облако над поверхностью. Соответственно, реализация этической задачи рассматривается как приземление небесного, на Земле несуществующего. Классический путь решения этой задачи состоит в том, что человека запугивают некими небесными карами, если он не будет превращать должное в сущее.

2. В философии ищут истину, то есть пытаются познать мир. И для этих поисков нуждаются в уединении. Философ не может быть проповедником, поскольку толпа не способствует углублению знаний. Философ и толпа – несовместимы.

В этике истину не ищут, ибо считается, что она уже найдена, а пытаются утвердить в обществе эту найденную истину, пытаются изменить мир, утвердить некое должное, и потому нуждаются в слушателях, в пастве... Этик и уединение – несовместимы, толпа – рабочее место этика, но он не часть толпы, а её поводырь.

Иными словами, все философы пытаются познать мир, а все этики пытаются его изменить.

3. В философии господствует разум, как рациональное, то есть логически выводимое и проверяемое знание, правильность которого доказывается.

В этике тоже господствует разум, но как иррациональное, логически не выводимое знание, в правильность которого надо верить, ибо логически доказать его невозможно. (Мы полагаем, что расхожее представление о противоположности разума и веры является некорректным, ибо противоположностью разума является безумие, а потому считаем, что вера – это одна из форм разума. Иррациональное не значит – безумное).

4. Результаты философского исследования никогда не навязываются силой обществу или отдельным людям. А убийство человека, несогласного с неким рациональным знанием и выдвигающего рациональные контраргументы, является немислимым, невозможным, ибо на рациональность не существует собственности – она общечеловеческая.

Все этические системы (религиозные, революционные, светские) едины в том, что в благоприятных для них условиях их адепты широко применяют насилие для утверждения своих иррациональных истин. А убийство человека, несогласного с какой-то иррациональной истиной является в истории человечества печальной нормой, а не исключением, ибо иррациональность не является общечеловеческой, но зависит от социально-культурной среды и исторической эпохи, в которой одна часть общества пытается утвердить свою правоту насилием над другой частью общества.

5. Рациональное и иррациональное в индивидуальном сознании могут быть перемешаны, но в общественном сознании, к которому относятся и этика, и

философия, смешение рационального и иррационального является не только ошибочным, но зачастую говорит о непрофессионализме.

В философии прямые и открытые попытки объяснить какие-нибудь явления иррациональными причинами в целом уже ушли в прошлое. Правда, они порой заменяются скрытыми формами иррациональных причин, среди которых наибольшее распространение получили разнообразные формы индетерминизма, то есть отказа от причинно-следственных связей в природе и обществе. Но философ может только формально отказываться от причинно-следственных связей, ибо в этом случае он просто заменяет рациональную причину данного явления некоей неведомой иррациональной его причиной.

В этике попытка рационально объяснить нечто иррациональное практически не осознаётся как грубейшая ошибка исследования. И это несмотря на то, что исторический опыт показывает, что подобные попытки (рационально объяснить нечто иррациональное) закономерно приводят к аморализму. Примером тому могут служить и утилитаризм Иеремии Бентама, и биологический антихристианизм Фридриха Ницше, и этический эволюционизм Петра Кропоткина, и классовая теория этики марксизма-ленинизма, и расовая теория морали нацизма.

Иными словами, иррационализм в философии и рационализм в этике оказываются неуместными. Но эта «неуместность» не является абсолютной, а подобна неуместности строительной кувалды в руках ювелира, которому нужна многократно уменьшенная копия инструмента. В философии нельзя обойтись без иррационализма, а в этике нельзя обойтись без рационального мышления. Важно только знать где и как их следует применять.

6. Рациональное может быть передано машине, запрограммировано. Иррациональное нельзя запрограммировать. В философии иррациональным, то есть логически необъяснимым, непрограммируемым, является и выбор темы исследования, и его структура, и примеры, приводимые автором, и подбор слов и многое другое. Иными словами, рациональное в философии – это крохотный островок в океане иррационального.

В этике есть сферы, которые могут быть запрограммированы. Например, можно создать список жизненных ситуаций и их моральных оценок. То есть можно передать машине моральную оценку ряда жизненных ситуаций. В этике мысль о должном не передаётся от человека к человеку непосредственно, а используются рациональные структуры определённого языка. Соответственно, получается, что иррациональная конструкция этики держится на арматуре рациональности.

7. Проблема нерасчленённости этики и философии в сознании этиков и философов, и проявляющаяся в соответствующей литературе, связана с невыделенностью предмета этики. Моральной философии (этике) уже более двух тысяч лет, но до сих пор нет единства исследователей в вопросе о том, что они изучают, каков предмет этики. Не претендуя на решение проблемы предмета этики обратим внимание на то, что современный человек существует в двух параллельных мирах: внешнем мире и в мире внутреннем.

Внешний мир рационален и он является объектом философии, а внутренний мир иррационален и его становление и развитие является, по нашему мнению, объектом этики, в рамках которого надо искать её предмет. Соответственно, **причина противоположности философии и этики состоит в том, что в них изучаются противоположные, параллельные миры человеческого существования.**

По мнению Иммануила Канта познание самосознания является самой сложной задачей разума. Возможно, что именно поэтому идея развития, утвердившаяся во всех дисциплинах, многократно провалилась в сфере этики. Провал попыток «скрестить» этику и идею развития вызван тем, что развитие искали во внешнем мире. Например, в смене общественных классов (марксизм-ленинизм), в изменении поведения (эволюционизм Кропоткина П.А.). Соответственно, чтобы «скрестить» этику и идею развития, необходимо искать развитие во внутреннем мире общественного человека.

Литература:

1. Кант И. Критика чистого разума. – М.: Наука, 1999. – 655 с.
2. Кропоткин П.А. «Этика» – М.: Политиздат, 1991. – 496 с.
3. Лосский Н.О. Условия абсолютного добра. – М.: Политиздат, 1991. – 368 с.
4. Мур Дж. Принципы этики. – М: Прогресс, 1984.
5. Ницше Ф. Так говорил Заратустра. – М., 2007.

Москалюк В. М.

МОВА ЯК ДУХОВНА РЕАЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БУТТЯ

Твердження того, що мова становить основоположну вісь національної культури, якою утримується її естетичний простір, відбудовується естетичний національний світ, є беззаперечним. У філософських роботах І. Франка, М. Драгоманова, Д. Чижевського, О. Потебні, І. Огієнка, І. Тердера, В. Гумбольдта, С. Булгакова, І. Ільїна, М. Петрова, М. Бровка, С. Кримського, Р. Кіся, Ю. Барабаша, В. Суханцевої, В. Жайворонка, А. Федя та багатьох інших зазначається, що кожна з націй у своєму розвитку ґрунтується на певній вихідній духовній передумові, тій ідеї, навколо якої протягом формування нації утворювались складні духовні системи, котрі надавали сенсу, естетичної узгодженості усім іншим її компонентам. Цією духовною передумовою зростання і розвитку нації, безперечно, є мова. Кожній нації притаманна власна динаміка розвитку, що охоплює довгі історичні періоди зростання, розквіту, занепаду. Проте, незважаючи на усі ці зміни, нація зберігає свою самобутність і зберігає її здебільшого завдяки мові, котра становить ціннісний національний генотип. Мовою зберігається минуле нації, підтримується безперервний зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім, забезпечується зв'язок поколінь, їх соціальних відносин і духовних здобутків, одним словом, мова виконує те найважливіше завдання, від вирішення якого залежить тривалість буття нації у світовому просторі. Мова є тим своєрідним «механізмом» тривалої пам'яті, котрий фіксує й упорядковує інформацію про життєвий шлях нації.

Події історії народу «беруть слово» мовленням народу. Мова, котра зберігає історичну пам'ять нації визначає долю її буття, у ній відбувається складний процес явлення того, що сказати світові (раціональна складова) і як це сказати (ірраціональний початок мови). У мові нація сама себе досягає, у ній вона здійснюється, тобто стає сама для себе дійсністю; вона є само-здійсненням настільки, наскільки самоусвідомлює себе, вимовляючись у слові. «З усього написаного люблю лише те, що пишеться власною кров'ю: і ти пізнаєш, що кров є дух» [1, с.35]. У кривому, своєму, рідному дійсно міститься споконвічне, притаманне саме цій людині і цій нації як окремішньому, самодостатньому феномену буття світу.

Являючи собою центр найважливіших почуттєвих та концептуальних

характеристик предметів духовного і матеріального життя народу, мова є ієрархічно головною у діалектиці розвитку естетики національного світосприйняття, національної культури. «Оскільки природна мова – один з головних факторів національної культури, мовна модель світу стає одним з факторів, яким регулюється національна картина світу. Формуючий вплив національної мови на вторинні моделюючі системи – факт реальний і беззаперечний», – зауважує Ю. Лотман [2, с.21–22]. Вторинні моделюючі системи – традиції, обряди, ритуали, література, мистецтво; культура в цілому є вторинною системою, котра ґрунтується на мові. Тому Ю. Лотман і підкреслює виключність впливу національної мови на формування окремішнього світу нації.

Мова, якщо розглядати її у стислих визначеннях, являє собою духовно-матеріальну єдність (дух нації, матеріалізований у мовному знаку). Духовність як найважливіша домінанта національного утворення є своєрідним узагальнюючим початком між інтелектом народу та його природним інстинктом, «моральним регулятором» їхнього співвідношення в етнічно-організованій єдності, вона пов'язана як зі світовою, так і з національною естетикою, з її традиціями, котрі виявляються у мові. Мова народу виявляє його моральні та почуттєві пріоритети, становлячи таким чином найбільш суттєву характеристику цього етносу. У кожній національній мові існують власні векторні напрямки, котрі відповідають духу кожного народу, мають не лише національний колорит, а й самобутню національну форму, тому мовою створюється неповторний світ національних мовних змістів, значень. Процеси розумового структурування світу і формування світовідчуття членів певної мовної спільноти (нації) забезпечуються дією внутрішньої форми мови.

На творчій ролі мови в упорядкуванні хаотичного досвіду і створенні картини світу як взаємопов'язаного цілого, ролі мови у процесах мислення й пізнання, у побудові культурних національних цінностей наголошували В. фон Гумбольдт та його послідовники В. Касірер, Л. Вайсгербер, Й. Трір, Х. Глінц, Х. Хольц, Г. Іпсен, П. Хартман, Х. Гіппер, Й. Ербен, Е. Сепір, Б. Уорф. Ними підкреслювалась різниця, яка існує між картинами світу у різномовних народів; внутрішня форма мови роз'яснювалась як система поняттєвих і синтаксичних можливостей, що розкриває розуміння різних світів народів і національностей. Неогумбольдтианці привертали увагу переважно до семантичного аспекту мови, до вивчення зв'язків мови й культури, мови і мислення, мови та пізнання світу. («Мова і міф», «До феноменології мовної форми» Е.Касірера, «Мова» Е.Сепіра та ін.). В. фон Гумбольдт висунув ідею відносно внутрішньої форми мови: «мовного проміжного світу», котрий являє собою «картину світу», створену рідною мовою. Проміжний мовний світ розуміється В. Гумбольдтом як духовна розумова структуроутворююча інстанція, що пов'язує неупорядкований реальний світ речей з відповідною мовною спільністю і спрямовує динамічний процес засвоєння світу через рідну мову, через вербалізацію цього світу. Вчений акцентує увагу на розрізненні світу мовних змістів у різних народів, чим ще раз доводить, що мова є важливою спільною і відмінною рисою людства, котра виокремлює її серед інших народів.

Мова загалом і національна мова зокрема перебуває у постійному процесі динамічних доповнень, перетворень, поширень і редукації. Як мовна даність, цей процес є нескінченним. Вичерпання естетичного потенціалу мови, коли б ми могли це припустити, було б рівнозначним її смерті. Те, що є наявним у мові, обов'язково

доповнюється тим, що існує як потенційна даність, а те, що відсутнє, – стає наявним тільки у його рецепції.

У мові, як ціннісному генотипі нації, поєднуються екзистенційне і трансцендентальне, те, що залежить від людини й те, що від неї майже не залежить. Стверджуючи у мові власний первинний початок, людина до певної міри втрачає й саму мову, перетворює її на засіб трансляції своїх думок, своїх почуттів, своїх ідеалів, ототожнює її з собою. Але ж у цьому «своєму» завжди буде відчуватись присутність певної невимовності, неповноти, втрати, обмеженості, – того, що разом з Ніцше, можна назвати «людським, надто людським». Адже у слові, як ми вже зазначали, міститься дещо більше за саме слово, те, що не підлягає рефлексивному самоаналізу, глибина, котра завжди буде вабити людину.

Відчуття домівки, рідної землі, батьківщини є основоположними у свідомості національної особистості, в естетичному сприйнятті нею світу. Поза поняттями цього категоріального ряду людина опиняється віч-на-віч з безкінечною варіативністю, мінливістю соціальної природи, історії, зокрема просторово-часового континууму, котрий з точки зору Г.В. Лейбніца має онтологічний статус. Усі власні відчуття навколишнього світу людина вимовляє у слові. «Мова не надставлена, але є споконвічною сутністю істини...» [3, с. 441]. Саме це є причиною того, що у рідному слові вимовляється сутність людини як онтологічної істини, її самодостатність, пізнання себе, самоспоглядання, у ньому криється причина виникнення та екзистенції самої людини; воно постає як певна «річ у собі», котра принципово не може бути остаточно пізною, і є манливою загадкою для тисячолітньої людської думки.

Належати до народу, нації, які, окрім інших чинників, поєднуються найголовнішим – мовою, значить входити до цієї національної спільноти усім еством, онтологічною природою. Названі рідним словом у рідному середовищі, ми маємо змогу ідентифікувати себе як українці, відірватись (у разі необхідності) від буденних характеристик повсякденності і наблизитись до іманентної категорії національного суспільного буття. Мова як наш ціннісний генотип протистоїть ангілізації української національної культури, спроби якої неодноразово здійснювались протягом багатостраждальної історії України, а знеособлення нації (і це неодноразово доводилось історичним подіями), стає неодмінною передумовою наступних соціальних катаклізмів.

Буття нації, вимовлене у слові, є напрямом її діяльності протягом багатьох поколінь, які змінюють одне одного. «Навіть скромне знання різних мов легко переконає кожного..., в одній мові велика кількість слів, котрим немає ніяких відповідних слів в іншій. Це ясно показує, що населення однієї держави за своїми звичаями й укладом життя визначало необхідним створити й найменувати такі різні складні ідеї, яких населення іншої ніколи не створювало», – читаємо у Джона Локка [4, с. 490]. Тож мова споріднює усіх людей, що належать до певної нації, не даючи їм загубитись серед інших націй, вирізняючи їх, окрім інших ознак, особливими рисами естетичного бачення світу. Українство як нація має власну соціальну й духовну структуру, самобутній народний характер, історичну долю. Саме тому питання збереження української мови як фактору самоідентичності нашого народу, є сьогодні гостро актуальним.

Отже, мова становить неповторну спільну естетичну свідомість нації, нею створюється та надреальність буття нації, котра невимірно збільшує її духовний

потенціал. Якщо спадкоємність, як ми вже наголошували, є головним чинником національного буття, то ядром, котре забезпечує цю спадкоємність, зберігає священні національні тексти, традиції та знання є мова, яка не просто віддзеркалює минулі набутки нації, а й містить певну програму її розвитку

Сьогодні відбувається надмірна політизація мови, але її сутність як естетичного фактору національного буття, котрий впливає на естетичний світ нації, а значить на всю площину почуттєвості національної спільноти, є нерозкритою. Дослідження цієї нагальної проблеми – становить важливе завдання сучасної естетичної думки.

Література

1. Ницше Ф. Так говорил Заратустра / Фридрих Ницше; [пер. с нем. Ю. Антоновский] // Соч. в 2-х т. – М.: Мысль, 1990. – Т. 2. С. 6 – 237.
2. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста / Юрий Михайлович Лотман – М.: Просвещение, 1972. – 270с.
3. Хайдеггер М. Бытие и время / Мартин Хайдеггер; [пер. с немецк. В. Бибихин]. – СПб.: Наука, 2002. – 451с.
4. Локк Дж. Об именах смешанных модусов и отношений / Джон Локк; [пер. с англ. А. Савин]. // Локк Дж. Соч.: В 3-х т. – Т.1. – Опыт о человеческом разумении. Кн.. 3. – С. 486 – 496.

Цимбал О. Є.

ОБРАЗ ДУХОВНО, МОРАЛЬНИСНО ТА ФІЗИЧНО ЗДОРОВОЇ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ КАТОЛИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

Товариство Ісуса або орден єзуїтів є найбільш впливовим чернечим орденом в католицькій церкві. Орден єзуїтів займає важливі позиції у Ватикані, управлінні католицькою церквою, бере участь у складанні папських енциклік, булл і послань. Безумовно, орден єзуїтів є інтелектуальною елітою Ватикану. Головний друкований орган Товариства Ісуса – двотижневий видання «Чівільта каттоліка». Єзуїти надають велике значення засобам масової інформації і комунікацій. Вони працюють на радіо Ватикану з часів його заснування. Існують телевізійні програми, які проводять єзуїти. В Інтернеті є розділи, присвячені діяльності ордена. Товариству Ісуса належать 195 університетів, 500 коледжів і біля 9 тисяч шкіл. Тільки в США єзуїтами відкриті біля ста університетів, інститутів та коледжів. Першим університетом, заснованим єзуїтами, став Джорджтаунський, який є єдиною в США Дипломатичною школою. Звичайно, історія ордену має суперечливий характер. Але, незважаючи на всі труднощі та перепони у своїй діяльності, критику, ненависть, вигнання, заборону ордену у 1773 році і його відновлення у 1814 році, Товариство Ісуса продовжує існувати та впливати на всі сфери життя, пристосовуючись до мінливого світу.

Процес становлення європейської цивілізації та роль в її межах релігійного чинника аналізували західні дослідники Р. Бенедикт, М. Вебер, Н. Еліас, В. Зомбарт, М. Оссовська, А. Ріх. До проблем народної культури зверталися історики, історики – медієвісти Ф. Ар'ес, Ю. Бессмертний, П. Браун, І. Гейзінга, А. Гуревич, В. Даркевич, Ж. Делюмо, О. Добіаш – Рождественська, О. Душин, Ж. Ле Гофф, Е. Леруа – Лядюрі, літературознавці і культурологи С. Аверінцев, М. Бахтін, Д. Ліхачов. Проповідницьку та просвітницьку діяльність єзуїтів розглядали історики, бібліографи А. Андреев, Р. Барт, О. Биков, Г. Бюмер, М. Інглот, М. Корзо, Г. Моно, Д. Райт, Н. Тальберг. Якщо на ствердження західної самосвідомості вплинула протестантська теологія, і, до речі,

католицька теж, то яка роль у цьому процесі відводилася власне Товариству Ісуса та які вимоги єзуїти ставили до морального і фізичного здоров'я людини – істинного християнина, які види фізичної активності дозволялися та які заборонялися, які аскетичні практики застосовувалися.

Верховний генерал ордену, який обирався до кінця життя на засіданні Генеральної конгрегації, був єдиною виборчою фігурою у всіх структурах Товариства. Вимоги до генерала ордену були високі. Як зазначає професор Мюнхенського університету Ж. Грубер: «Від генерала вимагаються самі високі якості, які рідко зустрічаються в одній особі. Він повинен бути набожний і добродійний, просякнутий сумирністю та людинолюбством, він повинен побороти в собі всі пристрасті і природні захоплення, повинен бути обережним в словах, говорити тільки слова, які наставляють. Суворість та справедливість повинні поєднуватися у ньому з сумирністю і милосердям, з мужністю та твердістю, необхідними для великих богоугодних подвигів і для спротиву сильним світу; він повинен служити справі, яку задумав, не зважаючи ні на прохання, ні на погрози і терпiti всілякі удари долі, будучи завжди готовим йти на смерть за благо ордену. Крім всього цього, генерал повинен мати проникливий розум; від нього вимагається глибока вченість, але ще більше обережності і спритності. Він повинен мати незламну силу духу і таке ж здоров'я, благообразну зовнішність, добру славу та суспільну повагу, беззаперечну чесність, правильний погляд на речі і глибоку відданість ордену» [1, с. 183-184].

Документи про заснування ордену були наповнені настановами відносно того, хто найбільш повно зможе скористатися привілеями членства в Товаристві Ісуса. Звичайно, ті, хто були вже одружені, дотримуються хибних релігійних ідей або страждають емоційною нестриманістю, взагалі не допускалися, і до того часу, поки не відбудеться корінна зміна характеру і поглядів, людина, звинувачена у вбивстві або якомусь іншому тяжкому гріху, навряд могла розраховувати на величне майбутнє в ордені єзуїтів. Вважалося вельми важливим спитати у кандидата, чи не страждає він хворобами травлення або головними болями, або якимись іншими тілесними хворобами, оскільки спосіб життя єзуїта створює немало випробувань для сили і витривалості, і, поряд з каліцтвами, хворобами і слабкістю, серйозним сумнівом в придатності кандидата слугувала примітна суворість і важкість погляду. Особи, які мали примітні тілесні недоліки або дефекти, наприклад горб та інші каліцтва, все одно – вроджені або отримані, наприклад в результаті поранень та інше, мали менше шансів на прийняття в орден, оскільки такі недоліки у священства не сприяють настановам ближніх.

Однак такі фізичні недоліки можуть зовсім ігноруватися, якщо на вступ в Товариство претендує кандидат з винятковими талантами. Визначальний принцип, яким належало керуватися особам, відповідальним за прийом в орден єзуїтів, зводився до того, що чим більшу кількість вроджених або набутих дарів отримала від Господа Бога нашого людина, - дарів, які можуть бути корисні для цілей, до яких прагне Товариство і чим більше досвіду використання таких дарів має кандидат, тим більше він придатний для прийняття в Товариство. Багатство та соціальний статус, стверджували устав і конституція, хоча це не завжди дотримувалося на практиці, не мали ніякого значення. Зате дуже цінувалися такі якості, як духовна чистота і твердість, відданість цілям Товариства, гарна пам'ять і вишукані манери.

Одним із головних завдань ордену єзуїтів було організувати виховання і освіту молоді. В 1584 році спеціальна комісія складала програму викладання «Ratio

Studiorum», своєрідний педагогічний устав єзуїтів. По всій Європі вони створювали колегії, де навчалися представники різних станів – діти дворян, старост, городян та сільського населення.

Єзуїтські школи, хоча вони поділялися за рівнем підготовки, намагалися поєднати освітні досягнення гуманізму, що містили в собі поважне відношення до культури класичної античності, з обов'язком виховувати благочестивих членів християнського суспільства. Учні були зобов'язані слідувати за своєю свідомістю, розвивати внутрішню духовність та беззаперечно відвідувати меси, а також читати Цицерона в оригіналі та вдосконалювати свої знання в латинській метриці. На цьому християнсько – гуманістичному шляху Товариство намагалось навчати студентів бути добрими християнами і достойними громадянами, а також виховувати благочестивих мирян, що мали гарні манери та добре володіли словом. Єзуїти писали трактати про гарні манери та іноді запрошували в свої колегіуми і школи вчителів танців, щоб сприяти становленню жестикуляції та осанки, бо риторичні прийоми і манера триматися допомагали в драматичних постановках та публічних диспутах.

Навчання продовжувалося 190 днів на рік. На канікулах вихованці відпочивали в дачних будинках ордену, де займалися фехтуванням, верховою їздою, музикою, плаванням, катанням в саних і на ковзанах, грою на більярді – улюбленою грою Ігнатія Лойоли. Гра в карти та кості була суворо заборонена. Всі колегії і пансіони знаходилися в красивих місцях, в них підтримувалася беззаперечна чистота, їжа була вишуканою [1, с. 193-194].

Г. Бьомер відмічав, що популярність єзуїтської освіти була не тільки у тому, що вона була безкоштовною, а і в тому, що була впевненість, що не існує кращих, більш досвідчених вчителів, ніж єзуїти. Г. Бьомер, порівнюючи єзуїтську та протестантську системи освіти, підкреслює, що ідеалом викладання і в тих і в інших школах було навчити учня говорити і писати латинською мовою, як власною. Протестантський учень ще вивчав основи єврейської мови, арифметики, географії та отримував релігійну освіту, учень єзуїтів вивчав класичні мови та вивчав напам'ять і коротко пояснював катехізіс. Єзуїти вважали, що методичні релігійні вправи, регулярна молитва, регулярна сповідь, регулярне відвідування мес та недільних служб важливіше, ніж викладання релігії. В протестантських школах не намагалися збуджувати честолюбство учнів. В єзуїтських школах кожний з учнів мав власного конкурента, кожний клас ділився на два табори, раз на рік проходили змагання між класами. Кожен місяць учні писали твір на премію та проголошувалося ім'я переможця. Єзуїти за допомогою іспитів визначали учнів за успішністю, а також постійно проводилися публічні шкільні церемонії, диспути, декламація, драматичні вистави. Протестантські вчителі часто застосовували батіг у якості виховного засобу, єзуїти також від нього не відмовлялися, але доручали цю справу спеціально назначеному коректору. Єзуїтські вчителі приділяли велике значення релігійному вихованню за допомогою сповіді та взаємному нагляду учнів один за одним. Бувало, за Г. Бьомером, що єзуїти давали обіцянку вибачити учню його негарний вчинок, якщо він зловить свого товариша на такому ж поганому вчинку. В протестантських школах не приділяли особливої уваги хорошим манерам, вмінню поводитися. В єзуїтських школах зовнішній вигляд вважався таким же важливим, як і розумовий розвиток. Отці намагалися привчити своїх учнів до носовика, салфетки, відучити від простонародних звичок. В протестантських інтернатах учні

вживали невибагливу їжу. В єзуїтських інтернатах і пансіонах вони жили як молоді дворяни або діти багатих городян. Сам Ігнатій, хоча особисто і дотримувався самих суворих аскетичних правил, не дозволяв шкідливого для здоров'я умертвіння плоті. Бувало, за Г. Бюмером, що він примушував молодих аскетів, які постували більш потрібного, підніматися з ліжка та приймати їжу при ньому у покарання. Намагалися також не перевтомлювати молодь. Ніколи учні не повинні були сидіти більше п'яти годин в день за навчанням, отці турбувалися про те, щоб забезпечити учням необхідні вправи на свіжому повітрі та гімнастичні ігри, які зміцнюють здоров'я. Не тільки католицькі, але і протестантські батьки довіряли своїх дітей єзуїтам, тому що вже дуже скоро діти починали радувати своїх батьків латинською мовою та гарними манерами [2, с. 202-207].

Серед випускників єзуїтів у Франції були Бальзак, Вольтер, Корнель, Монтеск'є, Мольєр, Руссо та інші. Звичайно, погляди вихованців ордену не завжди збігалися з поглядами їх вчителів, але вони були вдячні і з теплою згадували своїх отців – вчителів.

Єзуїти заклали таку проекцію виховання, в жорстких межах якої і стало можливим зародження світоглядних установок чіткого та упорядкованого мислення Нового часу.

Єзуїтизм виступає як чернечий ідеал і тип духовності, вироблений католицьким чернечим орденом єзуїтів – Товариством Ісуса [3, с.162]. Єзуїти запропонували власний ідеал духовно, моральнісно та фізично здорової людини, істинного християнина. Аскетичні практики застосовувалися більш як духовні вправи, ніж як випробовування тіла. Єзуїти піклувалися як про власне здоров'я, так і про здоров'я своїх вихованців.

Діяльність ордену єзуїтів в історії західноєвропейської культури в період переходу від Середніх віків до Нового часу традиційно оцінюється достатньо негативно. І все ж таки роль і вплив їх місії уявляються безперечними. Справа та вчення єзуїтів цілком відповідали духу епохи, психологічним хвилюванням сучасників і умовам, які склалися, що відображали складний етап трансформації двох світоглядних парадигм, коли відчайдушну відвагу та жорстокість середньовічного лицарства повністю замінила тонка риторика влади і специфічні механізми її функціонування.

Література:

1. Андреев А. Р, Шумов С. А. Мальтийцы и иезуиты: власть над миром. – М.: Изд-во Эксмо; Изд-во Алгоритм, 2005. – 256с.
2. Бёмер Г. История ордена иезуитов// Орден иезуитов: правда и вымысел// Сб./Сост. А. Лактионов. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004.- с. 7-260.
3. Корзо М. А. Иезуитизм//Этика: Энциклопедический словарь/Под ред. Р. Г. Апресяна и А. А. Гусейнова. – М.: Гардарики, 2001. –с. 162-163.
4. Лойола И. Духовные упражнения//Орден иезуитов: правда и вымысел// Сб./Сост. А. Лактионов. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – с. 413-528.
5. Райт Д. Иезуиты:Пер. с англ. – М.:Эксмо, 2006. – 464с.

Чугай О.М.

ЕТИКА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРАКСЕОЛОГІЇ К.-О. АПЕЛЯ

Актуальність дослідження етичної проблематики К.-О. Апеля зумовлена рядом причин, серед яких зростаюча глобальна інтеграція світових ринків товарів

і капіталів, які загострюють політичні й соціальні проблеми. Наразі зростає занепокоєння серед науковців, філософів та, в цілому, гуманітаріїв з приводу характеру й можливих наслідків сучасної економічної глобалізації для людини. Постає питання про руйнівний характер глобалізаційних економічних процесів та їх вплив на поглиблення «антропологічної катастрофи». У таких умовах відчувається гострий дефіцит соціально-філософських досліджень етичної компоненти процесів економічної глобалізації. На думку вчених, недооцінка морального чинника сучасного бізнесу є одним із стратегічних прорахунків індустріального шляху суспільного розвитку.

Аналіз літературних джерел показує, що етика останньої третини ХХ століття і початку ХХІ століття стала помітною ознакою соціокультурних вимірів глобалізаційних процесів в економіці. Етика бізнесу як сфера наукових досліджень зародилась в США в 70-х роках ХХ століття. Це не означає, що до цього етичні проблеми економіки не виступали предметом практичної турботи та філософського осмислення.

М. Веберу належить першість в переосмисленні західного капіталізму. Він називав його феноменом, що запліднений духовними ідеалами, які мали органічний зв'язок з протестантською етикою [1]. І хоча узагальнені М. Вебером процеси і закономірності раннього капіталізму дещо по-іншому проявляються в індустріальну добу та в постіндустріальному суспільстві, але в сучасних дискусіях з теми глобалізації економіки можна побачити вплив традиції, що ґрунтувалась на надзвичайно високій етичній вимогливості. Наразі головною проблемою в соціокультурному вимірі є відновлення довіри до глобальної економіки.

Метою роботи є актуалізація теоретичних поглядів К.-О. Апеля, який у концепції трансцендентальної універсальної прагматики пропонує, виходячи з етики відповідальності, нові інтелектуальні ресурси для осмислення процесу глобалізації. На думку Апеля, аналіз глобалізації має починатись не з нових технологічних відкриттів та інноваційних революцій, а з етики відповідальності. Він пише: «... ідеться зовсім не про те, що окрема людина одна, самостійно мусить взяти на себе мегафізичну відповідальність перед майбутнім. Справа лише у тому, щоб кожен, читаючи вранці газети, замислився про те, як він, — виходячи із масштабу своєї компетенції та сили, — може взяти участь в організації колективної відповідальності» [2, с.54]. Відповідно до цього одним із головних завдань людства постає питання глобальної колективної відповідальності та її зіставлення з формами індивідуальної відповідальності.

Розглядаючи проблеми посередництва між відповідальністю суспільства та конкретно-загальними її формами, Апель виділяє деяку архітектоніку рівнів відповідальності: поняття індивідуальної відповідальності, віднесеної до традиційних клієнтально-родових спільностей: обов'язку лояльності перед родиною, рідними й близькими, друзями; поняття індивідуальної відповідальності, віднесеної до всіх обов'язків в інституціональних рамках сучасної держави, що відповідають професійним ролям пануючої в суспільстві системи поділу праці; поняття індивідуальної відповідальності постконвенціонального рівня, що виходить за рамки контролю і санкцій, визначається власними знаннями, уміннями, можливостями й опирається на розум і совість особистості; поняття колективної відповідальності людства за загальну можливість виживання людей, за своє майбутнє. Ця постконвенціональна відповідальність виходить за рамки того,

що може бути застосовано до окремої особистості, вона знаменує рівень спільної солідарної відповідальності за здійснювані всім суспільством (людством) зміни. Вона не може обмежуватися зобов'язаннями, що накладаються інституціональними правилами, але поширюється на діяльність по створенню цих інститутів і має планетарний, глобальний характер.

Оскільки людство має справу з подіями, які не можуть набути зворотного ходу, то це означає інтенсивну потребу у доцільності етики відповідальності, від якої залежать позитивні чи негативні наслідки глобалізації. Якщо опорою існування людства традиційно була одна із зазначених форм індивідуальної відповідальності, то сьогодні пріоритет належить відповідальності спільній, планетарній. При цьому слід підкреслити, що в реальності етики планетарної відповідальності людства ще немає, її необхідність висувається як завдання.

Невідкладність осмислення планетарної відповідальності диктується, з погляду Апеля, темпами глобалізації, яка у короткі історичні терміни може інтенсивно змінювати параметри цивілізаційного розвитку.

Виходячи із критеріїв дискурсивної етики, орієнтованих на поглиблення й розширення дискурсивно-комунікативної раціональності, глобалізація постає на перший план. Для етики відповідальності, критерієм етичного значення не може бути одна мета, а тільки сукупність всіх пов'язаних з нею наслідків. Етика служить механізмом контролю для системи, розвиток яких не може вимірюватися, виходячи лише з однієї стратегічної доцільності. Хоча вона не прагне задавати кінцеві цілі історії або змінювати природу людини, але вона так чи інакше втручається в ці системи, коректуючи злагожену роботу суспільного організму. Більше того, етична проблематика супроводжує весь культурно-історичний процес олюднення людини людиною і є одним із головних критеріїв у співвідношенні реального соціального буття з його ідеальними цінностями.

Вимогу глобальної відповідальності, що висуває Апель, звернено до всіх суспільств. Однак, упершу чергу, вона спрямована від бідних до багатих, до лідерів, що володіють ресурсами й владою, здатними приймати відповідальність за загальний порядок в оточуючому їх середовищі, обрису якого планета все більше набуває в ході глобалізації. Немає сумнівів, що без солідарної відповідальності, що повинна поєднувати багатих і бідних, без готовності багатих працювати над поліпшенням становища бідних, у тому числі й ціною перерозподілу благ, глобалізований планеті не можна буде уникнути катастрофічних наслідків соціального розшарування, що обернулися у свій час в окремих європейських країнах соціальними катастрофами. Безпідставно думати, що схоже не відбудеться в рамках конфронтації по лінії Схід-Захід.

Об'єднання світу в єдине ціле, іменоване звичайною глобалізацією, стало здійсненим фактом. Виробництво і технології всього за половину покоління перерозподілилися по всій планеті, і в процес спільної діяльності ввімкнулися мільйони людей, тисячі різних мов, сотні культур і цивілізацій. Стало очевидним, що довіра до світових економічних інтеграційних процесів можлива на основі принципу відповідальності поєднаним з принципом справедливості.

За К.-О. Апелем, у поєднанні названих принципів можлива їх змістовна реалізація при вирішенні можливих конфронтацій. Тут Апель підкреслює: «Принцип справедливості, що я формулюю, - принцип необхідної здатності до консенсусу й прийнятності всіх морально релевантних рішень проблем для всіх, кого зачіпають

їхні наслідки, - це принцип вже визнаний стосовно кожного можливого учасника у значенні необмеженого співтовариства учасників дискурсу, кожним, хто бере участь у процесі аргументації» [3, с.127].

Переносючи цей висновок на проблему відповідальності і справедливості у відносинах між суб'єктами світового співтовариства, Апель вбачає в тому, що жодне поставлене рішення справедливості, винесене поза конкретним дискурсом між всіма зацікавленими сторонами, може таким не бути, якщо не враховуються взаємні інтереси учасників конфронтацій. Вчений вважає, що саме трактування справедливості, яке бере до уваги інтерес учасників світового співтовариства, але виключає тих, стосовно кого справедливість є справедливістю, методологічно не релевантне. Судження про глобальну справедливість має місце там і тоді, коли воно виходить із контрафактичної антиципації норм світового комунікативного співтовариства, а не зі сприйняття фактичних даностей, навіть у вигляді моральних і правових традицій.

Як висновок, слід зазначити, що глобалізація породжує низку етичних проблем, які відображають різноманітні грані проблеми глобальної відповідальності за майбутнє людства, в котрій учасником стає кожна людина. Філософсько-етичні світоглядні проблеми мають об'єднувати локальні аспекти архітекtonіки людського буття в сутнісно-комунікативну людиномірну систему цінностей.

Література:

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Макс Вебер ; пер. з цім. О. Погорілого. — К. : Основи, 1994.— 261 с.
2. Апель К.-О. Обґрунтування етики відповідальності // Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії: Навч. посіб. / Карл-Отто Апель. – К.: Либідь, 1996. – С. 46-60.
3. Apel K.-O., Das Problem der Gerechtigkeit in einer multikulturellen Gesellschaft. // Apel K.-O., Das Problem der Gerechtigkeit in einer multikulturellen Gesellschaft. // Fornet-Betancourt R. (Hrsg.), Armut im Spannungsfeld zwischen Globalisierung und dem Recht auf eigene Kultur. Frankfurt a.M., 1998

Секція «Політичні науки та світова політика»

Секция «Политические науки и международная политика»

Білошицький С. В.

ПОЛІТОЛОГІЯ МІГРАЦІЇ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

У сучасному світі міжнародна міграція стає однією з найпотужніших рушійних сил, яка формує не лише контури глобальної економіки і політики, але й соціокультурний ландшафт майбутнього.

Більшість сучасних науковців висловлюють занепокоєння не стільки самими міграційними процесами, скільки їх наслідками в соціокультурній і політичній сферах, пов'язаними з небажанням мігрантів освоювати базові цінності приймаючих західних суспільств.

Останніми десятиліттями практично всі провідні західні країни перейшли до асиміляційно-імміграційної моделі, яка одержала назву «миска салату» або «мультикультуралізм». С. Хантінгтон з цього приводу констатує, що легалізація

мультикультуралізму призвела до перетворення суспільств на арену співіснування декількох етносів-антиподів, а спроби демократичних держав згладити протиріччя, проводячи курс на «позитивну дискримінацію» з квотами, встановленими для чорної меншості та надалі для іспаномовної меншості для того, щоб добитися особливого поводження та специфічних вигід, «парадоксальним чином знову узаконили поняття етносу, раси, саме те, що ці закони прагнули усунути» [1].

При цьому у більшості експертів не викликає сумніву той факт, що самі по собі міграційні процеси в сучасному глобалізованому світі носять лише в мінімальній мірі спонтанний характер, а в основному є сферою геополітичного, гео економічного та геокультурного управління.

Низка дослідників вважають, що імміграцію підтримують ті політичні сили, які за її рахунок розширюють свій політичний вплив. Наприклад, російський соціолог В. Штепа наполягає на тому, що представники лівих політичних сил активно підхльостували імміграцію з країн третього світу на Захід, ставлячи перед собою наступні завдання: 1. Одержання прив'язаного до них електорату, людей, які приречені голосувати за трудові або соціал-демократичні партії. 2. Нав'язування корінному населенню комплексу провини перед мігрантами. 3. Поступова трансформація світу в одну велику державу, що відповідає марксистській інтернаціоналістській ідеології [2, с. 113].

На думку Б. Кагарлицького, у посиленні міграційних процесів зацікавлені не ліві, а їхні ідеологічні опоненти – неоліберали. Він стверджує, що заохочення міграції явно стало частиною загальної неоліберальної стратегії, спрямованої на підрич робітничого руху та зміну співвідношення сил у суспільстві. Класове протистояння повинно було замінитися етнічними конфліктами, які (на відміну від протиборства праці та капіталу) не мають вирішення. Солідарність трудящих повинна була замінитися роз'єднаністю знедолених «множин» [3, с. 85].

П. Б'юкенен обвинувачує в підхльостуванні міграції Демократичну партію США, яка, на його думку, розглядає мігрантів як свою електоральну базу. Саме завдяки діяльності демократів у США було проведено кілька амністій для нелегальних іммігрантів, а також значно лібералізовано міграційне законодавство. У результаті в 90-х роках латиноамериканці та афроамериканці склали більше 70 млн. чоловік, а 11 із 12 афроамериканців і 2 із 3 латиноамериканців, за даними соціологічних досліджень, стабільно підтримували на виборах кандидатів від Демократичної партії [4, с. 192]. В остаточному підсумку перемоги на президентських виборах Б. Клінтона та Б. Обама стали можливими в результаті радикальної зміни етнічного складу країни.

Останнім часом стало модним підозрювати в нагнітанні міграційних пристрастей консервативні та праворадикальні сили, котрим на тлі міжцивілізаційних протистоянь вдається мобілізувати під свої прапори патріотичний електорат. Європа вже зіштовхнулася з реакційними антиімміграційними рухами, такими як Національний Фронт у Франції, блок «Влаамс» і партія «Фламандський інтерес» у Бельгії, «Ліга Ломбарда» і Національний альянс в Італії, Партія Свободи в Австрії, Національний фронт Валлонії, партія «Лист» у Нідерландах, Народна партія Данії, Народна партія Швейцарії, норвезька Партія прогресу, Демократична партія Швеції, партія «Атака» у Болгарії, «Партія незалежності Великобританії», партія «Велика Румунія» та ін.

Однак, погоджуючись із тим, що низка політичних сил на тактичному рівні може

отримати певні зиски від міграційних процесів, важко погодитися з тим, що саме ці сили є локомотивами процесу глобального переселення народів. Наявність певної зацікавленості в міграційних процесах з боку практично всього спектра політичних сил (лівих, ліберальних, демократичних, консервативних і ультраправих) швидше свідчить про те, що суб'єкти глобального управління міграційними процесами знаходяться над політичними системами суспільств. І в даному випадку варто з великою увагою поставитись до теорії російського соціолога О. Зінов'єва, який пояснює даний феномен активністю глобального надсуспільства.

На його думку, на Заході штучно нагнітаються пристрасті з приводу демографічної кризи євроатлантичної цивілізації та наводнення західного світу представниками інших культур. Методологічною основою цієї кампанії виступають роботи С. Хантінгтона й П. Б'юкенена, в яких аналіз ситуації, що склалася, носить поверхневий і некоректний характер. По-перше, у даних дослідженнях здійснюється підміна абсолютних величин відносними. Автори фокусують увагу на скороченні відсотка представників західного світу у масі людства, «не зазначаючи, що абсолютне їх число є цілком достатнім, щоб управляти багатьма мільярдами людей». Зменшення впливу Заходу в людських екстенсивних вимірах компенсується інтенсивним технологічним прогресом, що дає можливість «надати місця правителів десяткам мільйонів «західноїдів» у системі світового західного ладу». По-друге, дослідники прагнуть перетворити на аксіому твердження про те, що «начебо наповнення країн Заходу людьми незахідними послаблює західний світ», а «сам цей процес є чимось невідконтрольним силам Заходу». Насправді ж міграційні потоки цілеспрямовано вливаються в західні суспільства для виконання стратегічних задумів правлячої глобалістської еліти [5]. Рухаючись шляхом «скорочення відсотка «західноїдів» у масі населення та розбавлення їх незахідноїдами», глобалістська еліта здійснює навмисне і планомірне руйнування західних національних держав... Кінцева мета цих зусиль – перетворення сучасних держав на «атомізовану різноплеменну масу населення», якою можна буде керувати в інтересах глобального надсуспільства [6, с. 259-260].

О. Четверікова ілюструє цю тезу на прикладі організації міграції в Європу вихідців з ісламських країн. На її думку, для транснаціональних еліт принципово важливо, аби в Європі існували постійні вогнища напруженості, які можна розпалювати в будь-який момент, коли якийсь з урядів захоче вийти за чітко обкреслені їм рамки дій з боку міжнародних і наднаціональних організацій. «Запускаючи в Європу величезні маси мусульман, корпоратократія отримала зручну зброю для контролю над політичною і соціальною ситуацією» [7].

Вищенаведене засвідчує необхідність зміни акцентів у дослідженнях міжнародних міграційних процесів – від традиційного опису економічних і соціально-демографічних причин міграції до більш глибокого пояснення масштабів, напрямків, складу міграційних потоків, факторів, що визначають мотивації рішень мігрантів про переміщення та вибір місця самореалізації, а також мотивації держав і наддержавних структур, що стимулюють певні міграційні процеси або перешкоджають їм.

Ефективна реалізація такого завдання можлива лише за умови створення цілісної спеціальної політологічної теорії (політології міграції), предметом якої може виступати політична свідомість і поведінка мігранта в конкретному історико-культурному й соціально-економічному середовищі, що сприяють становленню

(трансформації) різних суспільно-політичних структур та інститутів.

Область політологічного вивчення міграції надзвичайно широка і може включати наступні напрямки: міграційна мобільність населення в різних етнонаціональних, релігійних і соціальних групах; механізми отримання соціально-політичного статусу індивідами або групами в приймаючих суспільствах; процеси політичної соціалізації та інтеграції мігрантів; діяльність діаспор з відстоювання соціальних, культурних і політичних прав своїх членів; громадянська, політична і національна самоідентифікація мігрантів; стратегії етнополітичної самореалізації іммігрантів; політичні детермінанти міграційних процесів; політичні інститути підтримки міграційних процесів; вплив міграції на політичну систему і політичний режим; громадянська натуралізація мігрантів; політичні права іммігрантів; політичні переваги мігрантів та їхнє політичне становище; проблеми націоналізму, екстремізму та «експорту» політичної нестабільності; ціннісні й соціально-психологічні основи конфліктів, пов'язаних з міграцією; проблеми національної безпеки приймаючих суспільств; міграційні фактори в революціях і війнах.

Фактично політологія міграції як наукова дисципліна повинна вивчати специфіку всіх соціально значущих областей життя суспільства, розглядаючи їх з погляду політичних наслідків міграційного процесу із застосуванням загальних і спеціальних методик політологічного дослідження.

Література:

1. Лакруа Алексис. Хантингтон: «Столкновение многокультурности» [Електронний ресурс] / Алексис Лакруа // Le Figaro. – 2005. – 19 January. – Режим доступу : Сайт ИноСМИ.Ru. – <http://www.inosmi.ru/print/216440.html>, вільний. – Назва з титул. екрану.
2. Штепа В. RUтопия / В. Штепа. – Екатеринбург : Ультра. Культура, 2004. – 384 с.
3. Кагарлицкий Б. Ю. Политология революции / Б. Ю. Кагарлицкий. – М. : Алгоритм, 2007. – 576 с.
4. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада / П. Дж. Бьюкенен ; пер. с англ. А. Башкирова. – М. : ООО Изд-во «АСТ», 2003. – С. 192.
5. Зиновьев Александр. Идеологическая глобализация. Американцы претендуют на роль правителей человечества / Александр Зиновьев // Независимая газ. – 2002. – 26 февр.
6. Зиновьев А. А. Русская трагедия. Гибель утопии / А. А. Зиновьев. – М. : Изд-во Эксмо, 2003. – 512 с.
7. Четверикова Ольга. Демографическая революция в Европе: миграция как орудие [Електронний ресурс] / Четверикова Ольга // Институт высокого коммунитаризма. – Режим доступу : Сайт «Институт высокого коммунитаризма». – http://communitarian.ru/publikacii/evropa/demograficheskaya_revolyuciya_v_evrope%3A_migraciya_kak_orudie_globalizacii, вільний. – Назва з титул. екрану.

Гусарова А. А.

МАНІПУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ У СУЧАСНИХ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЯХ

Одна з проблем політичного життя будь-якого суспільства, що визначає багато в чому його благополуччя та розвиток, це проблема чинників, які впливають на розподіл політичної влади. У демократичному суспільстві, де такий розподіл

відбувається на основі прямих загальних виборів, основним фактором є створення ефективного іміджу політичного лідера, за допомогою якого він завойовує необхідні для перемоги голоси громадян. У зв'язку з цим винятково важливим є питання про технології за допомогою яких відбувається формування привабливого іміджу політичного лідера, що відкриває тим чи іншим особам можливість перебувати при владі в державі.

В умовах динамічного розвитку інформаційного суспільства усі сфери людської діяльності зазнають впливу інформаційного фактору. У зв'язку з цим зростає роль реклами як неперсоніфікованого способу передачі інформації через різні засоби масової інформації.

Для того, щоб дослідити саме маніпулятивний вплив політичних технологій на масове суспільство, необхідно розібратися в понятті «маніпуляція».

Маніпуляція - вид психологічного впливу, політична маніпуляція - прийом, спосіб, що впливає на поведінку особи чи групи осіб у політичних процесах. Такий вплив, взагалі, вважається нешкідливим, якщо він поважає право людини прийняти його або відхилити і не є надмірно примусовим [1].

Реклама за своєю суттю є маніпулятивною, вона є засобом психологічного впливу, завдяки чому може змінювати сприйняття дійсності, установки та моделі поведінки людей. У період виборчої кампанії маніпулятивним потенціалом володіє саме політична реклама, яка має такі види: медіа – телевізійна реклама, друковані ЗМІ, Інтернет ресурс; не опосередкована - електоральні комунікації; провокаційні технології [2].

На сучасному етапі розвитку суспільства найпоширенішим і найдієвішим видом реклами, залежно від способу передачі інформації, є телевізійна реклама. Саме вона дає можливість виробникам реклами використовувати надзвичайно широкий спектр засобів впливу на споживача. Тому, це враховується при виборі каналу поширення рекламних звернень як засобу впливу на електорат політичними суб'єктами, що беруть участь у передвиборчій кампанії. Телебачення володіє унікальною можливістю моделювати вигляд кандидатів згідно політико-рекламного проекту за допомогою конструкції чи корекції зйомки [3].

Вплив ЗМІ на формування громадської думки в сучасному суспільстві складно переоцінити. Саме з їхньою допомогою формують думку людей про ту чи іншу подію, визначають симпатію чи антипатію до політичної сили, погляди на різноманітні явища та процеси.

Однією з найважливіших рис сучасних мас-медіа є їхня здатність до маніпуляцій громадською думкою. Подаючи певну інформацію під потрібним ракурсом або ж, навпаки, блокуючи її широке поширення, поступово формують суспільну думку. ЗМІ здатні змінювати наше сприйняття дійсності, створювати і продукувати нові стереотипи, міфи і моделі поведінки.

Щодо електоральних комунікацій – часто зустрічі кандидатів або їх представників з виборцями створюють гарне враження завдяки правильно підібраній програмі зустрічі, зовнішньому вигляду, ораторських якостей та ін.

У виборчій кампанії, коли конкуренти беруть під свій контроль майже всі ЗМІ, для політтехнологів нестандартні методи, наприклад чутки, залишаються одним з основних способів передачі інформації виборцям, і багато хто успішно використовують цей канал. Нерідко вони стають найбільш сильними засобами комунікації, оскільки поширюються швидше, ніж офіційна інформація і мають

більший вплив, ніж звичайні ЗМІ [4].

Саме контроль за інформацією дає змогу маніпулювати масовою свідомістю, створювати таку її модель, яка вигідна суб'єкту впливу, та вирішувати, які проблеми на сьогодні є найбільш актуальними, і їх має обговорювати суспільство. Інколи актуальність проблем збігається з рівнем їхнього висвітлення у ЗМІ. Часто ж медіа продукують штучну свідомість, коли реальність, яку пропонують до споживання, суттєво відрізняється від дійсності.

Зростаючі можливості маніпулятивних функцій політичної реклами, що стали неминучим елементом просування до влади політиків, акумулювали в собі і секрети створення подій і того, як завоювати політичний ринок і свого споживача - суспільство. Щоб переконати споживача будуються певні доводи, у рекламі використовуються різні логічні схеми, а також допоміжні малюнки, креслення, моделі, щоб роз'яснити необхідну позицію і зміцнити враження. Найбільш ефективна реклама, яка не розповідає про що-небудь, але пов'язує побічно рекламований політичний суб'єкт або об'єкт з почуттями, вже наявними у людей: страхи, побоювання, глибинні бажання актуалізуються і асоціюються з певною подією [5].

Таким чином, маніпулятивний потенціал технологій політичної реклами у сучасних виборчих кампаніях полягає в навмисному спотворенні реального стану речей шляхом замовчування одних фактів і просування інших, та публікаціях повідомлень, які допомагають створити гарне враження про кандидата, пробудженні у аудиторії емоцій за допомогою візуальних засобів або словесних образів і т.д. Всі ці прийоми розрізняються за силою впливу і змістом, але їх об'єднує одне: всі вони спрямовані на створення певного політичного іміджу та отримання довіри виборців.

Література:

1. Доценко Е.С. Психологія маніпуляції: феномени, механізми, захист [Текст] / Е.С. Доценко – М: Видавництво МДУ, 1996. – 467 с.
2. Бочкова Е.А. Механізми PR-технологій в іміджі сучасного політика / «Академія Тринітаризму», М., Ел № 77-6567, публ.13822. – С. 7-12.
3. Ляпіна Т. В. Сучасні виборчі технології, або театр політичних тіней [Текст] / Т. В. Ляпіна. – Київ: Альтерпрес, 2009. – 398 с.
4. Ольшанський Д.В. Політичний PR [Текст] / Д.В. Ольшанській. – СПб: Пітер: Пітер принт, 2003 – 540 с.
5. Кара-Мурза З. Маніпуляція свідомістю [Текст] / З. Кара-Мурза. М: Алгоритм, 2004. - 156 с.

Караульна О. М.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ШЛЯХ ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

Національна ідентичність соціально важливий - компонент для існування держав в умовах глобально - інтеграційних процесів. На сучасному етапі розвитку України національна ідентичність стає невід'ємним виміром суспільно-політичних реалій. Поліетнічний склад населення України спонукає до моделювання нових механізмів й засобів у формуванні національної ідентичності за принципами гуманізму, соціальної справедливості, рівної участі в розбудові Української держави.

Людина, володіючи процесом самоусвідомлення може набути чіткі критерії своєї ідентичності. Однак, тільки освіта призвана вивести її на рівень високо моральної національної ідентичності - добровільне виявлення у житті порядності, чесності, гуманності, вірності, справедливості.

Поліетнічне середовище активізує етноідентичність, це спонукає до вибору на користь свого етносередовища, а не національних вимірів. За таких умов: чітко виражена ідентичність тільки зі своєю етногрупою може привести до сепаратизму. Національна ідентичність змушує всі етногрупи переглядати своє соціальне становище на користь нації. Об'єднуючим чинником у процесі набуття національної ідентичності в умовах полікультурного середовища повинна стати, на наш погляд, ідея України як Вітчизни всіх громадян які пов'язали свою долю з українською землею.

Питання національної ідентичності не є новим для українського суспільства. Однак, воно не було настільки системними й не носило масового характеру. В умовах сучасного часу набуло цілісність, нового мотивування і не обходить практично жодного члена суспільства.

Ідентичність є багатшаровою і коли навколишній світ стає більш зрозумілим, розпочинається пошук груп ідентичності. Клод Доу запропонував п'ять основних кластерів: етнорелігійна, політична, професійна, та - яка базується на міжособистісних стосунках (син, брат), та - яка позицінується з будь-яким варіантом відхилення у поведінці (бомб) [1]. Соціолог Г. Абрамсон розробив іншу типологію: 1) просторово - територіальна ідентичність: співвіднесення з конкретним місцем проживання (локальна), регіоном (регіональна), краєм (геополітична), континентом (континентальна), з усім світом (ідентифікація себе як громадянина світу); 2) політико-громадянська: усвідомлення себе громадянином конкретної держави (громадянська), належність до нації - політична нація, нація-державна (національна), належність чи прихильність до політичних структур суспільства (політична); 3) соціокультурна: приналежність до соціальних структур та соціальних відносин (соціальна), співвіднесення себе з тією чи іншою етнічною спільнотою(етнокультурна) або якісними характеристиками властивими цій спільноті (етнічна); 4) релігійна ідентичність: сповідування до відповідної релігії, вірувань[2].

Р. Фогельсона виділяє основних 4 види ідентичності: «реальна ідентичність» - самозвіт індивіда про себе, його самоопис «Я сьогодні»; «ідеальна ідентичність» - позитивна ідентичність, до якої індивід прагне і яким бачить себе в ідеалі; «негативна ідентичність», яку індивід прагне уникати, яким він не хотів би себе бачити; «пред'являюча ідентичність» - сукупність образів, які індивід передає іншим людям, з тим, щоб вплинути на їх оцінку своєї ідентичності. Згідно Р. Фогельсона, людина прагне наблизити «реальну ідентичність» до «ідеальної» і максимально збільшити дистанцію між «реальною» і «негативною» ідентичністю [3].

Ми, наважилися запропонувати свою класифікацію. Впродовж свого життя людина формує «вузкий - особистісний» та «широкий - соціальний» круг ідентичностей. В «особистісному крузі» - поєднує себе з фізичною статтю, зовнішнім виглядом, родиною, тощо. В більшості своїй ці параметри природно задані. В «соціальному» - ототожнює, уподібнює з тими ідеалами та стандартами які з формувало соціальне середовище: етнос, нація, партія, церковні організації, професійні об'єднання, неформальні об'єднання молоді т.п. Соціальна ідентичність

– найвищий ступень соціально-психологічного усвідомлення того, що є певна цілісна структура до якої людина бажає приєднатися, що б реалізувати свої потреби. Однак, та, чи інша соціальна структура може вступати в боротьбу, щоб стати системоутворюючим чинником при формуванні соціальної ідентичності: держава – національної, церква – релігійної і т. п. Отже, соціальна ідентичність це – суб'єктивно – об'єктивний процес. Соціальна ідентичність потребує співпадання ціннісно нормативних орієнтацій особи й соціуму.

За умов, коли спостерігається низький рівень відмінностей у порівнянні «Я» - «Ми», особистісна ідентичність «входить» в соціальну. Умонастрій можуть змінити екологічні катастрофи, війни, економічні спади, соціальна нерівність та матеріальна нестабільність. І тоді, у людини пропадає бажання шукати підтримку й захист у даній соціальній структурі, однак, сам процес формування ідентичності ніколи не припиняється. Він може міняти свої орієнтири від залежності змін соціальних умов [4].

У першій половині ХХІ ст. намітилася активізація процесів національної ідентичності. Усвідомлення своєї приналежності не просто до певного народу чи етносу, а до нації. Яка розуміється як політично й державно організований народ в бутті якої постають питання визначеності мови, релігії, території, суверенітету, економічного розвитку тощо. До нації належать усі, хто є громадянами держави. Національна ідентичність відіграє важливу роль, служить своєрідним дороговказом для подальшого існування нації, і як написав І.Франко соціальна місія її запалювати серця, вести людей до найтяжчих зусиль, найтяжчих жертв, давати їм сили й терпіння. Таким чином, в основі мотиву набуття національної ідентичності повинні перебувати реальні показники, які забезпечують гідні умови праці й життя, правову захищеність, демократичність, рівність, толерантність тощо [5].

Сучасний науковий простір не надає однозначної визначеності поняття національна ідентичність. Розуміючи термін «ідентичність» як відображення, порівняння, вичленування, приєднання. Поняття етнічної ідентичності як спільні уявлення які виникають внаслідок усвідомлення членами певної етнічної групи спільності походження, культури, мови, традицій, території, історії тощо. Ми, трактуємо національну ідентичність як психологічно-логічну сферу ідей, цінностей, культурних смислі, які сприймаються й практикуються громадянами країни. Національна ідентичність багаторівнева, можемо визначити буденний пласт, який характеризується сукупністю виникаючих ідей, поглядів, міркувань, роздумів з умов буденного життя. Даному рівню властиві яскраво виражені соціально-психологічні риси: настрої, відчуття, емоції, ілюзії, переживання, уявлення. Теоретичний - представлений різними роду концепціями, ідеями, переконаннями. Відображає наукову позицію, теоретичні припущення, гіпотези. Теоретичний рівень дозволяє формулювати цілі, мету, задачі тощо. Емпіричний - базується на безпосередній практиці, участі в соціально-політичних процесах. Відображає результати діяльності, дозволяє концептуально представляти шляхи реалізації, вивчати та узагальнювати досвід, прораховувати наслідки й подальші перспективи.

Національна ідентичність формується в процесі соціалізації особи та набуті нею розуміння національних цінностей які направлені на забезпечення ефективного функціонування суспільства, сприятливих міжнародних умов, внутрішню стабільність, соціальну злагоду, збалансування інтересів громадян й держави. Вона виконує певні функції : пізнавально-інформаційну, оцінюючу, регулятивно –

мобілізує, консолідує – виховну[6].

Національна ідентичність може комбінувати, зрощувати різні види ідентичності. Причому один із пластів може слабшати, відходити на другий план, а інший головувати. Це пов'язано з конкретними умовами життя, трансформаційними процесами суспільства, адаптацією людини до соціального середовища, стратегічних пріоритетів нації[7]. Відповідно можемо виявити різні види національної ідентичності.

Спробуємо структурувати їх за ідентичними одиницями:

- за формою - масова, групова, індивідуальна;
- віком - молодого покоління, дорослого, сталого;
- змістом - з толерантною установкою на спілкування з іншими народами;

етноцентричною – перевага надається певній етногрупі; націоналістичною – домінують національні інтереси й цілі;

- метою - досягнута – людина сформувала значимі для неї ідеї, цінності, переконання; не виражена, дифузна – людина перебуває в стані не визначеності, схильна до асиміляції, тобто прийняттю традицій, цінностей, норм, мови чужої нації.

Національна ідентичність це динамічне утворення у процесі становлення якого можемо спостерігати моменти переосмислення людиною ставлення до даної приналежності. Найважливіше завдання держави забезпечити молодь не бесисистемними й фрагментальними знаннями, а напрацювати відповідні багатоконпонентні механізми які б забезпечували формування національної ідентичності, яка може стати вагомим підґрунтям для консолідації та духовної єдності.

Література:

1. Бродська С.С., Оксамитна С.М. Класова самоідентифікація населення України. // Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. – Т. 19. – 2005. – С. 44 – 50.
2. Головаха Е.И. Изменение социальной структуры и формирование среднего класса в Украине. // Социологический журнал. – 1997. – №4. – С. 37 – 42.
3. Губогло М.Н. Идентификация идентичности: Этносоциологические очерки. – М.: Наука, 2003. С. 63.
4. Дудченко О.Н., Мытиль А.В. Социальная идентификация и адаптация личности // Социологические исследования. – 1995. – №6. – С. 110–119.
5. Иванова О.Б. Идентификация как ознака соціальної зрілості соціальної групи. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2001. С.19.
6. Макеєв С.О. Оксамитна С.М. Тенденції становлення середнього класу. / Українське суспільство: десять років незалежності (соціологічний моніторинг та коментар науковців). / За ред. В.М. Ворони, М.О. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2001. – С. 286 – 297.
7. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. – К. : НІСД, 2011. – 336 с. ISBN 978-966-554-156-1

Клокова М. В.

МОДЕЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В НЕЛІНІЙНИХ ДИНАМІЧНИХ СИСТЕМАХ

Термін «нелінійна динамічна система» використовується в рамках синергетичного

підходу до політичного моделювання.

Поставши як альтернатива лінійним інтерпретаціям соціально-політичної динаміки, синергетика «увібрала» у своє предметне поле причини, умови та наслідки процесів руйнації надскладних систем та нового порядкутворення. Вона створила нове методологічне підґрунтя для пошуку відповідей на такі питання: чому політичне рішення дає політичні наслідки протилежні очікуваним; якими «малими впливами» на соціально-політичну систему можна сприяти бажаному (альтернативному) її розвиткові; в який спосіб доцільно й можливо якнайшвидше вивести соціально-політичну систему зі стану кризи [1]. Проте, можна твердити, що на сьогодні евристичні можливості синергетики в політичній науці залишаються до кінця не розкритими.

Специфічним кутом зору, під яким синергетика вивчає розвиток, є нелінійність, тобто такий механізм розгортання процесу, коли поточний його стан не є наслідком попереднього. У цих умовах пізнання поточного стану системи не гарантує можливості однозначно точного прогнозу її майбутніх станів, і тому перспективи еволюції можна моделювати лише імовірнісним чином. Разом з тим подібна нелінійність розсовує рамки еволюційних можливостей системи, розширюючи вибір можливих шляхів її розвитку [2].

Для опису політичних систем використовується специфічний понятійно-категоріальний апарат, властивий даному підходу. Зокрема, інтегральними поняттями, які широко застосовуються поза межами синергетики є поняття «біфуркації», «атрактора», «флуктуації», «фрактала», тощо.

Кожна фаза в еволюції політичних систем являє дисипативну структуру, яка рано чи пізно під впливом «флуктуацій» (збурень) поступається місцем іншій дисипативній структурі. Революції, наприклад, являють собою різкі переходи від однієї дисипативної структури до іншої, причому вони проходять через «точку біфуркації», в якій система має вибір між кількома подальшими шляхами еволюції. З точки зору динаміки нерівноважних, дисипативних, структур, досягти кінцевий стан в принципі неможливо – будь-яка система зживає себе, стає «метастабільною», і їй на зміну приходить інша система, більш стабільна в нових умовах. Система, що себе вижила, однак, деякий час пручається флуктуаціям: так стара політична система бореться з назріваючою революцією [3, с.35].

Принципове значення для використання синергетичної парадигми в якості методологічної основи політологічних досліджень набуває процес самоорганізації. Його характерною ознакою виступає «петля позитивного зворотного зв'язку», здатна породжувати нові стани, використовуючи для цього тільки внутрішні резерви системи. Політичні процеси стають процесами самоорганізації в умовах наявності стійкої політичної активності ключових індивідуальних і колективних суб'єктів - громадян, соціальних груп, територіальних колективів, груп інтересів і т.д. При цьому реальними суб'єктами процесу самоорганізації стають тільки ті, хто вдається до автономних (самостійних) і активних форм політичної участі на рівні як всього суспільства, так і його окремих соціальних груп. Пасивні форми політичної участі виявляються включені в мобілізаційні рамки, які виходять від політичної влади. З позицій парадигми самоорганізації тільки ієрархія нестійкостей, виражається в різноманітності форм і проявів політичної участі ключових суб'єктів у політичному процесі, породжує структурні зміни в самій політичній системі, створюючи умови для її переходу на новий рівень організації [3].

З позицій сиистемного підходу політична система оцінюється як впорядкована ідеальна модель, здатна до розвитку тільки при умови наявності зовнішніх факторів. Політична практика свідчить про перманентний характер змін політичних норм (правил поведінки), інститутів та інших суб'єктів політичного процесу [4]. Ось чому парадигма самоорганізації дозволяє відповісти на питання про причини зміни місця індивідуальних і колективних суб'єктів сучасного політичного процесу, витоки симетрії (асиметрії) в політичних комунікаціях, прийнятих політичних рішеннях. Відкриті системи функціонують в умовах зростання рівня впорядкованості, володіючи здатністю враховувати зміни у зовнішньому світі, що свідчить про варіативність і динамічність їх структури. Наявність функції стабілізації існуючих політичних порядків наділяє політичну систему потенційною властивістю мінливості, що надає політичним процесам різноспрямований і часто непередбачуваний характер. Внутрішні політичні процеси прямо або побічно визначаються зовнішньополітичними, створюючи складно організовану мережеву структуру, пронизливий політичний простір, надаючи спрямованості дій суб'єктів політичного процесу і зміст політичних рішень, прийнятих владою [5]. Модель політичного процесу, що конструюється на основі синергетичної парадигми, дозволяє оцінити можливості його розвитку в умовах конкуренції керуючих параметрів і впливу процесу самоорганізації на політичні інститути та інших політичних суб'єктів.

Структура політичної системи під дією процесу самоорганізації не зазнає принципових змін і являє собою комплекс структурно взаємопов'язаних і комунікативно зумовлених параметрів політичного порядку: політична влада, політичні інститути, політичні відносини і т.д. Зміни стосуються умов існування системи: вона функціонує в стані перманентної дисипативної структури, що вимагає постійної конкуренції параметрів порядку і вибору варіантів (моделей) руху системи (так званого відтворення «синергійного ефекту»). В результаті політичні процеси, зумовлені конкуренцією параметрів порядку - наприклад, в умовах поширення неконвенціональних протестних форм політичної участі громадян, - набувають стійких властивостей невизначеності та не прогнозованості.

Наявність у політичній системі процесу самоорганізації (насамперед на рівні місцевих громад) обумовлює її стійкість до зовнішніх впливів, а також надання їй окремих елементах можливості синхронізувати свої дії на основі спільного прийняття політичних рішень, визначення узгодженої точки зору щодо ключових проблем розвитку держави і суспільства. Узгодженість елементів досягається за допомогою реалізації всіма суб'єктами свого комунікативного, інформаційно-енергетичного потенціалу невизначеності та не прогнозованості.

Траєкторії розвитку системи, що зумовлені її самоорганізаційним вибором, є єдино можливими. Інакше кажучи, ми можемо застосовувати цілеспрямовані керуючі впливи, і якщо їхня сила така, що принципово не руйнує досягнуту стійкість, ці зусилля можуть мати локальний успіх. Але межі цього успіху задаються домінуючою атрактивністю. Тут є два шляхи: або вона все поставить на свої місця, або відбудеться вихід на наступну точку біфуркації [5].

Механізмом саморегуляції та самоорганізації політичних систем, які є різновидом «відкритих» систем, виступає петля зворотного зв'язку. Останній не завжди є помітним у процесі функціонування системи керування, проте зворотний зв'язок практично завжди присутній.

До функцій зворотного зв'язку політичної системи прийнято відносити політичну соціалізацію та політичне рекрутування. Політична соціалізація спрямована на забезпечення залучення індивідів і груп до політичного життя, засвоєння ними політичних правил і норм, притаманних тому суспільству, в якому вони існують.

Це сприяє їх адаптації до умов соціального середовища. Політичне рекрутування ґрунтується на розподілі ролей у політичній системі, тобто воно спрямоване на підготовку та добір кандидатів на головні ролі в політичному житті [4].

Отже, ми довели, що політична сфера життя суспільства як складна і відкрита суспільна система набуває дещо іншу конфігурацію при використанні парадигми синергетики. Необоротні процеси в заданих умовах стають джерелом порядку і потенційно породжують більш досконалі рівні організації. При моделюванні політичних процесів з позицій синергетичного підходу необхідно враховувати її потенційну нестійкість, не лінійність та особливості самоорганізації.

Література:

1. Бойко-Бойчук Л. В. Синергетичний підхід у політичних дослідженнях (на прикладі аналізу політико-владної взаємодії у територіальних громадах в Україні) : Автореф. дис... канд. політ. наук / Л. В. Бойко-Бойчук; НАН України. Ін-т політ. етнонац. дослідж. ім. І.Ф.Кураса. - К., 2006. - 20 с. - укр.
2. Бородин, Л. И. Синергетика в изучении неустойчивых историко-политических процессов: от «равновесия ужаса» к «ужасу неравновесия» [Электронный ресурс]. / Л. И. Бородин // Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны : навук. зб. Вып. 3 / рэдкал. : У. Н. Сідарцоў, С. М. Ходзін (адк. рэдактары) [і інш.]. — Мінск : БДУ, 2007. — С. 118–128. - - Режим доступу: <http://www.hist.bsu.by/images/stories/files/nauka/izdania/istochnik/3/Borodkin.pdf>
3. Полуни Ю.А., Тимофеев И.Н. Нелинейные политические процессы [Текст] // Ю.А. Полуни, И.Н. Тимофеев. – М.: МГИМО-Университет, 2009.
4. Специфіка зворотного зв'язку як механізму самоорганізації політичних систем [Текст]. / В. П. Березинський // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. - Х. : Право, 2013. - 2013. №2(16). - С. 233-239.
5. Безвиконная Е. В. Системно-синергетическая модель политической системы / Е. В. Безвиконная. – 28/05/2009 // Полис . – 2009. – № 03. – С.113-135.

Кофанов О. Є., Ремез Н. С.

ШЛЯХ ДО ЕНЕРГЕТИЧНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЗА УМОВ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВИЙ НАУКОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

Підписаний 24.09.2010 р. та ратифікований Законом України № 2787-VI від 15.12.2010 р. Протокол про приєднання до Енергетичного Співтовариства (набрав чинності 01.02.2011 р.) містить перелік документів, згідно з якими державі необхідно гармонізувати українське законодавство, зокрема, в сфері охорони навколишнього середовища та відновлюваних джерел енергії. Для України приєднання до Енергетичного Співтовариства означає запровадження кардинальних змін у вітчизняному енергетичному секторі та посилення її енергетичної безпеки.

Окрім потужних нафтопереробних заводів (НПЗ), в Україні функціонують багато міні-заводів з виробництва нафтопродуктів, у тому числі й з виробництва різних видів біопалив. І серед основних споживачів продукції міні-заводів, як правило,

невеликі агропромислові господарства, для яких основним критерієм вибору палива є його ціна [1]. Біопаливо сьогодні розглядається в Україні як альтернатива традиційному вуглеводневому (нафтовому) пальному. Зокрема в табл. 1 показана динаміка споживання рідких біопалив в Україні (в тому числі й прогнозні дані) у 2010–2030 рр. [2].

Таблиця 1. Динаміка споживання рідких біопалив в Україні у 2010–2030 рр.

Показник	2010	2015	2020	2025	2030
Споживання біоетанолу, млн. т	<0,1	0,3	0,6	0,8	1,1
Споживання біодизелю, млн. т	~0	~0	<0,1	0,3	0,8
Усього, споживання рідких біопалив, млн. т	<0,1	0,3	0,6	1,1	1,9
Частка біопалив від всіх моторних палив в Україні, %	<1	2,5	4,5	7,2	10,9
Частка біопалив від всіх моторних палив у ЄС, %	4,4	7,0	10,0	20,0	31,0

За дослідженнями, проведеними компанією Fuel Alternative, експорт біопалива з України останні роки зростає. При цьому 88 % усього біопалива, що вироблено в Україні, йде на експорт і лише 12 % його використовується на внутрішньому ринку [3]. Отже, заміна традиційного вуглеводневого палива на альтернативні джерела та зменшення за рахунок цього залежності країни від імпортованих енергоносіїв є пріоритетними завданнями на всіх ланках економічної діяльності нашої держави. Сьогодні в світі велика увага приділяється пошуку ефективних способів виробництва біодизелю, який вважається набагато екологічнішим паливом порівняно з нафтовим дизельним паливом. Цей вид палива характеризується малим умістом Сульфуру та поліциклічних ароматичних вуглеводнів.

В Україні як паливо для дизельних моторів найширше використовується ріпакова олія та біологічні палива на її основі. Вона є зручною для використання в зимових умовах, до того ж, ріпак дає досить хороші врожаї [4]. Ріпакове насіння містить приблизно 45–50 % олії. За обсягами виробництва ріпакова олія вже сьогодні посідає третє місце в світі після пальмової та соєвої [5; 6]. В Україні через об'єктивні (зокрема кліматичні умови) та суб'єктивні (рівень розвитку вітчизняного агропромислового комплексу) причини врожайність ріпаку становить усього 22–24 ц/га, що, безумовно, є недостатнім для ефективного виробництва біодизельного палива в промислових масштабах [7]. На рис. 1 показана динаміка зміни врожайності ріпаку за період з 2005 по 2013 рр.

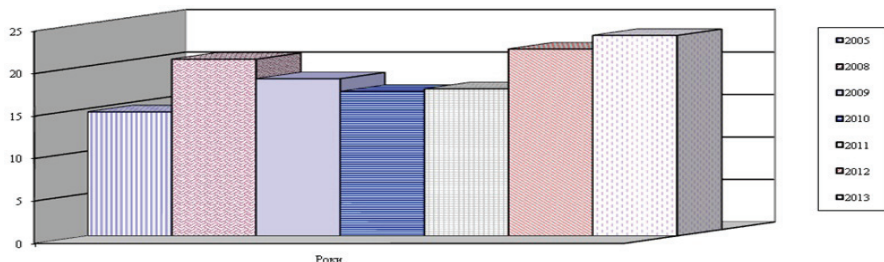

Рис. 1 Динаміка зміни врожайності ріпаку (з 1га; ц) з 2005 по 2013 рр.

Свого часу в Україні була розроблена та затверджена Програма розвитку виробництва біодизельного палива на період 2007–2010 рр. [8]. Її активне виконання спричинило різкий перерозподіл площ посівів у країні. На рис. 2 показана динаміка зміни посівних площ основних сільськогосподарських культур, 2005–2013 рр., а на рис. 3 – обсяги виробництва олії із різної рослинної сировини [7]. Таким чином, Україна належить до країн, що мають значний потенціал до вирощування та переробки рослинної сировини на біодизельне паливо. Зменшення собівартості цільового продукту та збільшення обсягів виробництва біодизелю надасть змогу зберегти цінні вуглеводневі ресурси країни та зменшити залежність української економіки від імпортованих енергоносіїв.

Відмітимо деякі негативні аспекти використання біодизелю як моторного палива. Експериментально встановлено, що метилові (і етилові) естери вищих ненасичених жирних кислот ріпакової олії мають певні недоліки. Зокрема ріпакова олія містить близько 58 % ненасиченої ерукової кислоти (до 58 %), яка за одним ненасиченим зв'язком здатна вступати в реакції полімеризації з утворенням оліфи. Решту 42 % становлять олеїнова, лінолева, ліноленова та інші ненасичені жирні кислоти, що містять по два або по три подвійні зв'язки, по яких ще активніше може проходити полімеризація з утворенням оліфи і рослинних смол. Все це може спричинити утворення нагару на деталях двигуна.

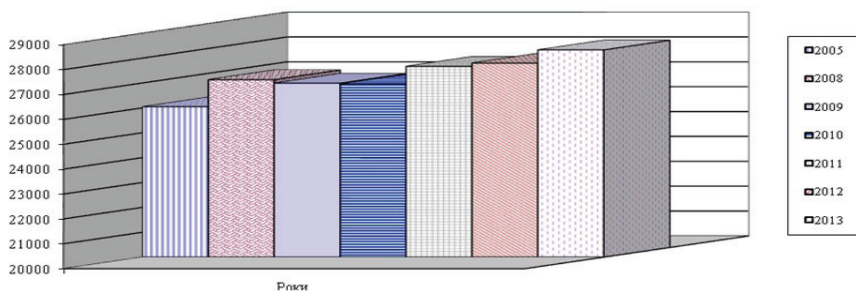

Рис. 2 Динаміка зміни посівних площ основних сільськогосподарських культур з 2005 по 2013 рр. (тис. га)

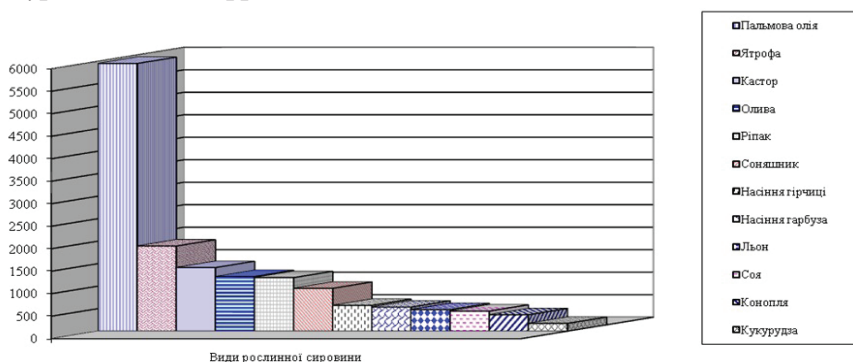

Рис. 3 Обсяги виробництва олії із різної рослинної сировини, літрів з 1 га землі за рік

Температура застигання біодизелю зазвичай становить усього -8 °С. Тому при низьких температурах взимку таке паливо застосовувати без модифікування його властивостей не можна. Недоліком біодизелю є також обмежений термін збереження – 3 місяці після виготовлення (через підвищений вміст води). Вода відшаровується при збереженні палива і збирається внизу, оскільки густина дизельного палива менше 1 кг/дм³. Тому взимку водяна пробка в магістралі здатна повністю заблокувати роботу двигуна. При використанні біодизелю існує також загроза розвитку в паливі мікроорганізмів. Тому, наприклад, у західних країнах згідно із стандартами ЄС на дизельне паливо EN 590-2004 допускається застосування не більше як 5 % біодизельного палива у нафтовому дизельному паливі для неадаптованих моторів [8].

Література:

1. Квасюк І. В. Екологічно безпечна схема покращення якості бензину / І. В. Квасюк, О. О. Козіцька, Г. Л. Рябцев // Збірка тез допов. X Міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспірантів та молодих вчених «Екологія. Людина. Суспільство» (13–17 травня 2008 р., м. Київ) / Укладач Д. Е. Бенатов. – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – С. 179.
2. Гелетуха Г. Г. Место биоэнергетики в проекте обновленной энергетической стратегии Украины до 2030 года / Г. Г. Гелетуха, Т. А. Железная [Ин-т технич. теплофизики НАН Украины] // Пром. теплотехника, 2013, т. 35, № 2. – С. 64–70.
3. Забарний Г. М. Термодинамічна ефективність та ресурси рідкого біопалива України / Г. М. Забарний, С. О. Кудря, Г. Г. Кондратюк. – К.: Лебідь, 2006. – 226 с.
4. Кириллов Н. Г. Альтернативные моторные топлива XXI века / Н. Г. Кириллов // Автогазозаправочный комплекс + альтернативное топливо. – 2003. – № 3. – С. 58–63.
5. Азуркін В. О. Сучасний стан і перспективи вирощування соняшнику та ріпаку у Вінницькій області / Азуркін В. О., Поліщук І. С., Дідур І. М. // Збірн. наук. праць ВНАУ. Серія Сільськогосподарські науки. – 2012. – № 2(57). – С. 3–7.
6. Жаленко О. М. Перспективи виробництва та застосування біопалива на основі ріпакової олії в Україні [Електронний ресурс] / Жаленко О. М., Кравченко М. О. // Збірн. наук. праць молодих вчених ф-ту менеджменту та маркетингу НТУУ «КПІ». – 2008. – Вип. 2. – Режим доступу: <http://probl-economy.kpi.ua/ru/node/34>. – Назва з екрана.
7. Україна у цифрах 2013: Статистичний збірник / за ред. О. Г. Осауленка; Державна служба статистики України. – Київ, 2014. – 240 с.
8. Про затвердження Програми розвитку виробництва дизельного біопалива. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2006 р. № 1774 [Електронний ресурс] : [Сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1774-2006-%D0%BE>. – Назва з екрана.
9. Внукова Н. В. Альтернативне паливо як основа ресурсозбереження і екобезпеки автотранспорту / Н. В. Внукова, М. В. Барун // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – 2011. – № 9 (91). – С. 45–55.

Красносілецький Д. П.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА НЕПРИЙНЯТЛИВІСТЬ РОСІЄЮ ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Події останнього часу свідчать, що у відносинах України з Росією

відбувається перехід за ті «червоні лінії», які мали б гарантувати збереження автономності зовнішньополітичного курсу України та вільного вибору моделі внутрішньополітичного розвитку [4]. Зовнішньополітичну неприйнятність проти України РФ розв'язала не у квітні 2014-го з початком подій на Донбасі та не в лютому з початком анексії Криму. Події у Криму символізують залучення воєнного компонента, якого Москва до цього не потребувала (хоча все й було підготовлено до воєнного сценарію), оскільки все й так розвивалося згідно плану. Конфліктна ситуація назрівала з 14 серпня 2013 р., коли Росія в явочному порядку та масово стала дискримінувати український експорт до РФ, завдаючи економічних збитків. Мета була очевидною – не допустити підписання Угоди про асоціацію з ЄС і втягти Україну до Митного союзу. У Кремлі передбачався сценарій аншлюсу Росії з Україною без єдиного пострілу.

Російська влада звернулася до традиційної політики «батога і пряника», змусивши режим Януковича зробити незворотний геополітичний розворот у протилежний до ЄС бік восени 2013 р. Після плідного тиску на українських чиновників, почали поширюватися обіцянки багатомільярдних замовлень для підприємств українського ВПК, 15 млрд дол. кредитних ресурсів і «дешевий» газ по 268,5 дол. за тисячу кубометрів. Євромайдан розладнав сценарій В. Путіна. Тому у 2014 р. Кремль увів у дію воєнний компонент та інтенсифікував енергетичний [1, с. 3]. 28 лютого 2014 р. в Міненерго РФ заявили про готовність підвищити ціни на газ у зв'язку з боргом України. Україна до кінця не розрахувалася з боргами за російський газ: борг «Нафтогазу» перед «Газпромом» за 2013 – 2014 роки становив 1,45 млрд. і 0,19 млрд. дол. відповідно. В березні вартість газу повинна бути такою ж, як і в лютому, 268,5 дол. за тисячу кубометрів, а в II кварталі – з квітня, якщо не вдасться домовитися про продовження цієї ціни, вона може повернутися назад - в межах \$ 400 за тисячу кубометрів [5]. Події весни – літа 2014 р. остаточно продемонстрували повну безперспективність і неадекватність позаблоковості безпековій ситуації, що складається навколо України. Російська агресія, що проявилася в окупації Автономної Республіки Крим та надсилці загонів терористів у східні регіони країни показали, що внутрішніх ресурсів для надійного захисту національної безпеки виявилось замало. Збройні Сили та спеціальні служби України впродовж кількох років дезорієнтувалися. Наслідком цього стала повна неготовність до відсічі зовнішньої агресії. Ситуація ускладнюється неадекватністю підтримки з боку західних партнерів, що немалою мірою обумовлюється як фактичною нездатністю ЗСУ адекватно освоїти допомогу, так і зниженням рівня співпраці впродовж кількох останніх років на основі політики позаблоковості [2].

Основна мета Росії – зменшити необхідність у застосуванні жорсткої військової сили до мінімуму, змусивши війська та цивільне населення противника підтримувати нападника й цим підірвати сили власного уряду і власної країни. Особливо слід наголосити на понятті перманентної війни – оскільки воно означає й перманентного ворога. У нинішній геополітичній структурі явним перманентним ворогом Росії є західна цивілізація, її цінності, культура, політична система й ідеологія.

Простежується чітко сформована структура російської агресії в Україні:

– невійськова асиметрична війна (що включає інформаційні, моральні, психологічні, ідеологічні, дипломатичні, економічні заходи як частину плану для створення сприятливого економічного, політичного, військового становища);

– спецоперації для введення в оману політичних і військових лідерів за допомогою координованих заходів через дипломатичні канали, ЗМІ та на топ-рівнях через злив неправдивих даних, наказів, інструкцій;

– залякування, обман, підкуп урядових і військових посадовців з метою змусити їх припинити виконання службових обов'язків тощо;

– дестабілізуюча пропаганда для збільшення невдоволення серед цивільного населення – водночас із появою проросійських активістів.

Все це є ознаками перманентної війни. Російські можновладці в центр планування операцій поставили ідею впливу й використали всі можливі важелі для його здійснення. Це майстерна внутрішня комунікація, операції з уведення в оману, психологічні операції, продумана зовнішня комунікація тощо. Вони продемонстрували розуміння трьох ключових аудиторій та їхньої ймовірної поведінки: 1) російськомовної більшості у Криму, 2) урядових сил України, 3) міжнародної спільноти, особливо НАТО та ЄС. Все це свідчить про їхній достатньо високий рівень підготовки, зваженість і передбачливість.

Неприйнятність Росією змін в Україні не може бути охарактеризована як військова операція у класичному сенсі. Невидиму військову окупацію не можна вважати окупацією за визначенням. Російські війська не тільки вже раніше були на території Криму у розташуваннях російського флоту, а й «офіційно» були частиною «місцевої цивільної самооборони».

Операції з відволікання уваги відбувалися всередині території Росії у вигляді військових навчань на українських кордонах – а також у Калінінграді з метою збільшити відчуття небезпеки Балтійських держав і Польщі.

Водночас, парламент Криму офіційно – хоча й нелегально за українською конституцією – попросив про приєднання до Росії, а українські ЗМІ в регіоні стали недоступними. Внаслідок цього, російські канали масової інформації, що вели пропаганду версій Кремля, змогли створити паралельну реальність [3]. Ще більш загрозливішими є політичні технології боротьби за суверенну територію України, що й досі прогресують на Донбасі.

Логіка кремлівських стратегів проти України базується на тому, що той, хто обороняється, мислитиме шаблонно, а той, хто наступає, – нестандартно та асиметрично [1, с. 5]. Незважаючи на активну діяльність російських дипломатів, позиція ЄС щодо України залишається незмінною. Ймовірно ескалація конфлікту триватиме доволі довго, адже лише 1 січня 2016 р. передбачено застосування положень Угоди про асоціацію Євросоюзу з Україною щодо створення зони вільної торгівлі.

З огляду на ймовірну російську експансію в Україні, яка тягне за собою повалення українського конституційного ладу і національної державності, знищення елементу європеїзації українців слід ґрунтовно досліджувати проблему зовнішньополітичної неприйнятності Росією політичних змін в Україні. Багатовекторність даного дослідження є перспективою подальших наукових розвідок у заданому напрямку.

Література:

1. Гончар М. Гібридна війна Кремля проти України і ЄС: енергетичний компонент / М. Гончар // Дзеркало тижня. – 2014. – №39 24 жовтня. – С. 3-5.

2. Федуняк С. Кінець ілюзорній позаблоковості: зовнішньополітична орієнтація України у контексті Російської агресії [Електронний ресурс] / С. Федуняк. – Режим доступу: <http://buk-visnyk.cv.ua/evropejska-intehracija/300/>

3. Чапай А. Паразити свідомості: поле бою - розум людей. Росія веде

проти України війну нового покоління [Електронний ресурс] / А. Чапай. – Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/textynewseditor/read/53645/Parazyty_svidomosti_pole_boju_rozum_ludej?a_srt=&a_offset=7

4. «Україна – Росія: сценарії розвитку відносин до 2020 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07748.pdf>

5. МЦПД: Зовнішньополітичні акценти: російська агресія, міжнародна підтримка та план дій для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – http://www.icps.com.ua/key_issues/eu_ua_aa/11455.html

Сенкевич Г. А.

РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ: ОРІЄНТАЦІЯ НА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ

Реформування державної служби України обумовлено в принциповому плані сучасними завданнями та функціями державної служби. Зміни в законодавстві про державну службу зумовлені постановкою нових державних завдань, реформою державного управління, створенням нових конституційно-правових засад, реформуванням політичної та економічної систем.

Процес адаптації державної служби України до умов та стандартів Європейського Союзу передбачає послідовність заходів, в межах та за допомогою яких відбувається пристосування національної системи державної служби до стандартів ЄС.

У системі державної служби є певні проблеми, які перешкоджають реальній адаптації до умов Європейського співтовариства та потребують вирішення:

- відсутність чіткого законодавчого розмежування політичних та адміністративних функцій у системі державного управління, що призводить до не завжди обґрунтованої плинності кадрів державної служби в залежності від політичних змін;

- відсутні законодавчо закріплені критерії віднесення до посад державних службовців працівників, які реалізують відповідні державно-владні повноваження, а тому чітко не визначено коло осіб, на яких поширюється законодавство про державну службу;

- діяльність державних службовців залишається недостатньо відкритою та прозорою, не створено умов для надійного контролю за такою діяльністю з боку суспільства, що надає додаткові можливості для зловживань, порушень, хабарів, безвідповідальності;

- низькою залишається якість управлінських послуг, які надаються державними службовцями, відсутні чітко регламентовані процедури та національні стандарти надання послуг;

- недосконалою є система проходження державної служби, тобто система відбору, призначення на посади, просування по службі;

- не врегульоване питання запобігання конфлікту інтересів на державній службі, тобто розмежування державного і приватного секторів.

Політичні зміни, що відбулися в Україні, чіткий курс на євроінтеграцію відкрили нові можливості: провести системну реформу інституту державної служби України, адаптувавши її до норм та стандартів Європейського Союзу. Головна мета адаптування – утворення такої державної служби, яка б працювала на основі професіоналізму, стабільності та політичної нейтральності, була

прозорою, відкритою, зрозумілою для громадян. Саме це дасть змогу сформувати владу абсолютно нової якості, владу більш прозору, більш відповідальну, більш моральну, котра діє в інтересах народу, а не окремих олігархічних угруповань [1, с.98-99].

Розглядаючи питання реформування державної служби на шляху до Європейського Союзу, необхідно проаналізувати завдання та практичні функції державної служби, визначивши пріоритетні. Виходячи з того, що державна служба є невід'ємною складовою всіх управлінських процесів та покликана забезпечити ефективне функціонування всіх гілок влади, тому саме за її посередництвом громадяни можуть реалізовувати свої інтереси, права та свободи. Пріоритетними функціями державної служби має стати задоволення потреб людини, захист демократичних цінностей, властивих сторонам Європейського Союзу, утворення умов для політичної та економічної свобод, забезпеченні розвитку відкритого громадянського суспільства.

З 2000 по 2004 рр. реалізовувалася Стратегія реформування системи державної служби в Україні, завдяки чому було створено Координаційну раду з питань державної служби при Президентові України, вдосконалено систему добору та розстановки кадрів через проведення конкурсних іспитів, запроваджено систему функціональних обстежень, щорічної оцінки кадрового забезпечення державної служби, розроблено Кодекс загальних правил поведінки державних службовців, Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу. З метою поглиблення співробітництва між Україною та ЄС у сфері державної служби та державного управління, підвищення професійного рівня державних службовців та поліпшення роботи з інформування суспільства з питань європейської інтеграції у 2008 р. було створено Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу [2, с. 111-116].

Наближення інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу має здійснюватись за такими пріоритетними напрямками:

- вдосконалення правових засад функціонування державної служби;
- реформування системи оплати праці державних службовців;
- встановлення порядку надання державних послуг та вдосконалення нормативного регулювання вимог професійної етики державних службовців;
- вдосконалення та підвищення ефективності управління державною службою;
- професіоналізація державної служби.

В умовах європейської інтеграції України професіоналізація державної служби має передбачати:

- визначення та розвиток пріоритетних професійних якостей державних службовців у відповідності до європейських стандартів державної служби;
- розробку, відпрацювання та впровадження комплексу елементів фахової підготовки державних службовців з урахуванням сучасних вимог до професіоналізму на державній службі;
- поступове поновлення кадрового складу державними службовцями, які мають професійну освіту в галузі державного управління;
- створення сприятливих умов для індивідуального професіонально-кваліфікаційного розвитку державних службовців;
- організацію рівного доступу громадян до державної служби.

Для перетворення державної служби України у державну службу європейського

зразка необхідно в законодавчих актах передбачити:

- встановлення публічно-правових відносин між державними службовцями і державою;
- забезпечення політичної нейтральності державних службовців шляхом розмежування політичних та адміністративних посад у системі виконавчої влади;
- чіткі критерії віднесення до посад державних службовців працівників, які виконують відповідні державно-владні повноваження;
- реформування і законодавче врегулювання системи оплати праці державних службовців;
- встановлення прозорих та справедливих принципів відбору на посади державних службовців виключно на конкурсних засадах;
- запровадження в системі держслужби управління персоналом, що базується на принципах законності, компетентності та професійних заслуг;
- встановлення індивідуальної дисциплінарної відповідальності державних службовців, конкретного переліку дисциплінарних порушень і дисциплінарних стягнень, процедури наслідування їх та порядку оскарження.

Отже, впровадження європейських стандартів державної служби, орієнтація на якість надання послуг населенню призведуть до вдосконалення державного апарату, становлення професійної, політично нейтральної та авторитетної державної служби. Система української державної служби ще має здійснити значні кроки щодо адаптації зі стандартами ЄС. Говорячи про подальше реформування державної служби в умовах адаптації до Європейського Союзу, слід вдосконалити систему правових та соціальних засад ефективного функціонування державної служби та її кадрового забезпечення, реалізувавши Концепцію з адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу, розробивши Законодавство України про державну службу та створивши систему регламентів виконання державних послуг органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Література:

1. Грицяк, І. А. Розвиток європейського управління у контексті впливу на державне управління в Україні [Текст] / І. А. Грицяк // Філософія, методологія, теорія та історія державного управління. – К., 2005. – № 6. – С. 98-99.
2. Ісаєнко, І. А. Європеїзація державної служби України [Текст] / І. А. Ісаєнко // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління. – 2010. – № 2. – С. 111-116.

Чернова В. В.

ПРОЦЕС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДЕРЖАВИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ

Однією з необхідних умов розвитку сучасних демократичних суспільств є наявність у них відповідальності посадових осіб, органів влади перед громадянами. Проте часто відповідальність розглядають як певну характеристику особистості, тобто як здатність не лише приймати рішення, але й відповідати за їх результати та наслідки. В той час як сфера політичної етики передбачає значне розширення розуміння поняття відповідальності у політиці і явища відповідальності політиків загалом.

Політична відповідальність посадових осіб забезпечується не лише засобами персональної внутрішньої мотивації (відповідальність як особиста риса характеру), але й за допомогою зовнішніх стимулів, оскільки діяльність політика та умови прийняття ним рішень суттєво відрізняються від повсякденних. До зовнішніх стимулів формування політичної відповідальності можна віднести політико-правову систему, тобто яка існують механізми підзвітності органів державної влади, юридична відповідальність; рівень розвитку громадянського суспільства, ментальність та політичну культуру тощо [1]. Також до цієї групи слід зарахувати й наявність певної мети розвитку. Тобто таких сформованих уявлень про суспільство та державу, які зрештою мають сформуватись, які б стимулювали політичних діячів до більш рішучих і, головне, відповідальніших дій. Тому, відповідно, останній зі стимулів можна вважати одним з найбільш ефективних в умовах перехідних суспільств.

Серед можливих варіантів такої мети розвитку, що разом з тим може стати зовнішнім стимулом до розвитку політичної відповідальності, пропонуємо розглянути процес приєднання до європейської спільноти. Європейська інтеграція як процес наближення до стандартів, які існують у Європейському Союзі у політичній, соціальній, економічній сферах тощо, і, відповідно, трансформація політичної системи, виступають в такому випадку певною оформленою кінцевою метою розвитку суспільства, що має спонукати політичних лідерів до більш відповідальних дій.

Важливою складовою процесу євроінтеграції як зовнішнього стимулу до розвитку політичної відповідальності є й те, що її механізми передбачають залучення до досвіду зарубіжних держав у сфері організації інститутів державного управління, боротьби з корупцією, підвищенню особистої та колективної відповідальності в органах державної влади. Прикладом ефективності цього фактору є такі пострадянські держави як Латвія, Литва, Естонія, що змогли досягти значних успіхів у розвитку політичних інститутів та забезпеченні політичної стабільності. Проте привабливість європейської інтеграції як мети розвитку можна розглядати не лише в рамках перспективи членства певної держави у Європейському Союзі, але й будь-які інші форми налагодження зовнішніх зв'язків з ЄС. Наприклад, програма Східного партнерства значною мірою вплинула і на розвиток Молдови, Грузії та Вірменії, які, за результатами Індексу європейської інтеграції країн Східного партнерства, мають значні успіхи у наближенні до європейських стандартів [2]. Разом з тим дослідження взаємозв'язку між успішністю євроінтеграції та безпосередньо політичною відповідальністю є багато в чому ускладнюється відсутністю інструментів виміру саме політичної відповідальності як комплексного явища, що включає в тому числі рівень громадянських свобод, довіри до влади, а також обсяг корупції, наявність стабільності державних інститутів тощо.

Загалом, ідеї та цінності європейської спільноти, такі як громадянські свободи, прозорість та підзвітність органів державної влади тощо, є багато в чому загальнолюдськими і тому вони привабливі для більшості країн Європи, незважаючи на кризу легітимності інституцій сучасного ЄС. Членство у Європейському Союзі часто асоціюється із високим рівнем життя та якісними механізмами державного управління саме на рівні держав-учасниць спільноти. Разом з тим взаємодія із ЄС на міжнародній арені передбачає отримання певною державою інструментів, що необхідні для внутрішніх трансформацій, проте їх реалізація цілком покладається на

політичну еліту конкретної держави. Таким чином, розглядати процес європейської інтеграції як фактора формування політичної відповідальності посадових осіб окремої держави важливо у комплексі із дослідженням наявної у ній політичної культури, ментальності, рівня розвиненості громадянського суспільства.

Література:

1. Нисневич Ю. А. Политическая ответственность: институциональная постановка проблемы/ Ю.А. Нисневич. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bit.ly/1LvqrnH>.

2. Ковтун Е. Западные новые независимые государства и Восточное партнерство ЕС// Восточное партнерство: цели – опыт - вызовы. Анализ процесса имплементации в государствах охваченных программой под ред. Петра Байора. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://books.google.com.ua/books?id=SRfUBQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

Брехаря С.

ПРИВАТНІ ВІЙСЬКОВІ КОМПАНІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ

Сучасний етап політичного розвитку характеризується появою нових суб'єктів політичного насилля, які приватизують силові функції держави і руйнують її монополію на застосування примусу. Провідна роль у цьому процесі належить приватним військовим компаніям (ПВК), які з кожним роком розширюють свою присутність і вплив на політичне життя. Аналітики з Міжнародного інституту миру визначають приватні військові і охоронні компанії як будь-яку компанію, яка на комерційній основі пропонує послуги пов'язані із забезпеченням, підготовкою, координацією, управлінням і реформуванням інститутів безпеки [3, с. 90]. У запропонованому визначенні експерти Інституту зосередили свою увагу на сферах діяльності приватних компаній і підкреслили їх комерційну природу. Б. Кашніков пропонує розглядати ПВК як організації, що орієнтуються на отримання прибутку і надають професійні послуги ведення війни. Це корпоративні організації, що на контрактній основі здійснюють стратегічне планування військових дій, збирають і обробляють дані розвідки, навчають військових і забезпечують технічну підтримку [1, с. 63].

Посилення ролі приватних військових і охоронних компаній дослідники пов'язують із закінченням «холодної війни», що призвело до формування численних дрібних недержавних акторів, які вже не контролювалися державами і отримали доступ до ринку зброї. В більшості сучасних західних держав суспільство почало виступати проти загальної військової повинності. У світовому масштабі відбулося швидке скорочення 6 мільйонів військових, які опинилися у пошуках роботи [5, р. 193]. Для участі в довготривалих, складних військових кампаніях військова сила цих держав стала непридатною. Виходом із цієї ситуації стала приватизація війни (насилля) та відмова держави від монополії на легітимне застосування сили. За словами І. Коновалова та О. Валецького наприкінці ХХ століття відбулася радикальна трансформація приватного військового бізнесу. Внаслідок завершення «холодної війни» відбулася стрімка легалізація даного сегменту міжнародного ринку приватної безпеки і насилля [2, с. 16]. Цей процес був посилений поширенням

неоліберальної ринкової ідеології, тотальною приватизацією силових функцій держави, скороченням збройних сил в державах-членах НАТО і Варшавського блоку, формуванням вакууму сили в деяких регіонах світу, зростанням технологічного рівня військової справи, поширенням асиметричних конфліктів низької інтенсивності, в які держави не мали бажання втручатися.

Успіх недержавних суб'єктів насилля продиктований тим, що сучасна війна не потребує значної мобілізації людських, фінансових чи матеріальних ресурсів. Вона більше не розглядається лише як інструмент державної політики, а стає доступною все більшій кількості недержавних суб'єктів. Окрему роль в посиленні приватизації політичного насилля відіграла пануюча ліберально-економічна ідеологія, основні постулати якої вказують на перевагах вільного ринку над державним регулюванням, приватного сектору над державним плануванням. Саме тому, на сучасному етапі загальна тенденція приватизації суспільної сфери не могла оминати сферу безпеки. В 1997 році Розвідувальне управління міністерства оборони США розглядаючи проблему приватизації функцій захисту національних інтересів дійшло висновку, що ПВК потрібно використовувати в якості основного інструменту реалізації політики США в сфері безпеки і військового втручання. В той чи інший історичний період таку роль виконували: Hulliburton, Blackwater, DynCorp, Logicon, Brown & Root, MPRI, Control Risks, Bechtel, ArmorGroup, Erinys, Sandline International, International Defense and Security. В сучасних соціально-політичних умовах вони перейшли до виконання дуже широкого кола різноманітних функцій. До основних з них відносяться: збір, аналіз і обробка розвідданих, участь у бойових діях, ведення допитів і охорона різних стратегічних об'єктів, підготовка військовослужбовців, забезпечення транспортної та комунікаційної підтримки регулярних військ в умовах бойових дій. Такі компанії беруть участь у всіх етапах політичного конфлікту: підготовці військового втручання, веденні війни, втіленні в життя повоєнних відновлювальних програм. Втрати приватних суб'єктів політичного насилля не включаються в офіційну статистику країн, що дозволяє керівництву цих країн уникнути надмірної громадської критики. В таких ситуаціях втрати несуть не регулярні війська, а співробітники приватних компаній, що інтерпретується, як їх особиста проблема, а не державна.

Фахівець з міжнародного права Л. Кемерон вказує, що відповідно до Женевських конвенцій найманцем ПВК є особа, яка:

- спеціально завербована для участі у збройному конфлікті;
- мотивована бажанням винагороди, розмір якої перевищує матеріальне заохочення членів офіційних збройних сил учасників конфлікту;
- не є членом збройних сил жодної із сторін збройного конфлікту;
- не є офіційно-делегованим представником збройних сил третьої держави;
- не має статусу комбатанта або військовополоненого [4, р. 578].

З цим пов'язана серйозна проблема аналізу статусу членів ПВК, їхньої ролі в процесі застосування насилля і відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права. Невирішеною залишається проблема державного контролю над процесом функціонування і виконання приватними компаніями своїх функцій. Внаслідок передачі значної частини своїх функцій приватним компаніям держава руйнує класичні механізми контролю над практикою здійснення насилля. Розширення кола приватних учасників політичного процесу дозволяє будь-якому суб'єкту скористатися їхніми послугами (від держав і міжнародних організацій, до

повстанських рухів, терористичних і злочинних мереж), а отже держава втрачає можливість одноосібного контролю над регулюванням різних видів насилля. У свою чергу, це призводить до розмивання принципів відповідальності за дії приватних суб'єктів насилля.

Спроби дослідників класифікувати ПВК викликають не мало проблем. Специфіка їхньої діяльності не дозволяє встановити чіткі межі між типами виконуваних обов'язків. Проте, можна умовно виокремити наступні типи ПВК:

1. компанії військових послуг (military provider company) – приймають безпосередню участь у бойових діях або надають клієнтам тактичну підтримку;

2. консалтингові компанії (military consulting company) – надають консультації з приводу реформування і тренування збройних сил, навчання роботи з новими видами озброєння;

3. компанії військової підтримки (military support company) – займаються питаннями логістики, транспортування і будівництва військових об'єктів;

4. приватні охоронні компанії – надають послуги у сфері охорони об'єктів, розмінування, навчання підрозділів поліції та армії.

Таким чином, поширення ПВК свідчить про перетворення їх на інструмент сучасного політичного насилля. В такій ситуації, міжнародна безпека потребує вироблення ефективних механізмів координації між приватними організаціями та державними структурами. В середовищі дослідників і консультантів не припиняються дискусії стосовного того, чи можуть приватні компанії приватизувати силові функції державних інститутів і виконання яких саме функцій можливо передати в приватну сферу.

Література:

1. Кашников Б. Частные военные компании как морально-политическая проблема современности / Б. Кашников // Российский научный журнал. – 2010. – № 6 (19). – С. 62-73.

2. Коновалов И., Валецкий О. Эволюция частных военных компаний / И. Коновалов, О. Валецкий. – М.: Пушкино, 2013. – 136 с.

3. Михайленко А. Частные военные и охранные компании в России: быть или не быть? / А. Михайленко // Обозреватель. – 2013. – № 5. – С. 90-99.

4. Cameron L. Private military companies: their status under international humanitarian law and its impact on their regulation / L. Cameron // International Review of the Red Cross. – 2006. – Vol. 88. – № 863. – P. 573-598.

5. Singer P. Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry and Its Ramification for International Security / P. Singer // International Security. – 2001. – Vol. 26. – № 3. – P. 186-220.

Секція «Процеси і тренди світової історії»

Секция «Процессы и тренды мировой истории»

Гуцало Л. В.

ФЕНОМЕН ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО ПОЛІСА

Серед науковців точаться багаточисельні дискусії навколо проблеми поліса. За своєю суттю вони є нічим іншим, як спроба відповісти, на здавалось би, просте питання: що таке поліс?

Безперечно, тема поліса є однією з найголовніших при вивченні античності, «Схід-Захід» - IV (Кам'янець-Подільський - 2015)

особливо грецької античності доелліністичного часу. Визначаюча роль феномену давньогрецького поліса в розвитку античної грецької цивілізації викликала першочерговий інтерес дослідників саме до цього явища.

Греки полісом могли називати і державу з її інститутами і органами влади, і місто з його будовами, і людей, які жили у цьому місті й складали його громадянський колектив. Ймовірно, у свідомості давніх греків ці складові були єдиним цілим і у своїй сукупності становили поліс.

Щодо часу появи поліса, то є такі версії: перша – це продукт післямікенської епохи, що сформувався протягом першої половини I тис. до н. е. [1, с. 24], друга – мікенське або навіть домікенське походження полісу [2, с. 63].

Важливо зазначити, що не кожен грецьку общину можна вважати полісом, адже навіть у часи найвищого розквіту полісного ладу, він не був єдиною формою державного об'єднання в Елладі. У грецькому світі йому були альтернативи. Так, на периферії поряд з полісами існували «етноси», які були певною формою соціально-політичного устрою, громадою, яка передбачала наявність громадянства. Мабуть, в «етносі» більшою мірою виступав на перший план територіальний елемент, в той час як у полісі – людський фактор [3, с. 12].

Фактично з початку становлення антикознавства термін «поліс» вживається і розуміється у європейській науці головним чином як місто-держава чи держава-місто. Тоді виникає питання: що спільного між грецьким містом-державою та східним? Звичайно, на Близькому Сході міста-держави також відіграли важливу роль у становленні та розвитку цивілізації. Спільним прототипом як античного, так і східного різновидів міста-держави може вважатися самоврядна територіальна або територіально-племінна община, яка має своїм політичним і релігійним центром поселення міського типу. Але Схід не мав явища аналогічного грецькому полісу [4, с. 7-8].

Насправді спроби надати полісу універсального характеру пов'язані з нерозумінням «проблеми загального та особливого в історичному розвитку держав стародавнього світу», що вони «засновані на довільному поєднанні двох далеко не однозначних понять: поняття полісу і поняття міста-держави», і, хоча античний поліс представляє собою лише «різновид ... поширеної категорії міст-держав», не слід випускати з уваги саме «своєрідність цього окремого випадку» [5, с. 8-9].

Варто зазначити, що немає єдиної думки щодо трактування поліса як міста-держави. Одні дослідники вважають, що поліс не можна вважати державою, оскільки у VIII ст. до н.е. (період виникнення поліса) ще не існувало [6, с. 9]. Інші вважають, що давньогрецький поліс міг існувати й поза містом [7, с. 10]. Так, у Аттиці, окрім Афін були й інші міста (Пірей, Елевсін), але вони не були полісами. А один із найбільших полісів Стародавньої Греції – Спарта був сільським поселенням.

Широкого розповсюдження набула точка зору відомого антикознавця Г. Кошеленко. Відповідно до якої, поліс і місто – принципово різні протилежні тенденції: поліс – об'єднання хліборобів і землевласників, а місто – центр промислового виробництва [8, с. 237].

Відповідно, обидва не співпадають один з одним процесами, і є з одного боку, формуванням і розвитком полісу в Греції, а з іншого – формуванням і розвитком там міста. Ці процеси навіть багато в чому ставляться в ситуацію протилежності, протистояння між собою [9, с. 5-7].

Зважаючи на вищезазначені трактування, зазначимо, що поняття «місто» і

«держава» стосовно до полісу потрібно розуміти в специфічно античному сенсі, який далеко не в усьому тотожний сучасному. Слід враховувати, що поліс – не тільки місто і не тільки держава, а щось більше. Поліс – це громадянська община, оскільки він досить тісно пов'язаний з категоріями громадянина і громадянства. Саме ці категоріями були визначальними для всього полісного буття. Тільки на їх основі може бути адекватно пізнаний феномен поліса.

Література:

1. Андреев Ю. В. Введение. Раннегреческий полис (гомеровский период) / Ю. В. Андреев. – Л.: Изд. ЛГУ, 1976. – С. 24.
2. Фролов Э. Д. Рождение греческого полиса / Э. Д. Фролов. – СПб.: Издат. дом СПбГУ, 2004. – С. 63.
3. Суриков И. Е. Греческой полис архаической и классической эпох // Античный полис: курс лекций / Ин-т всеобщ. истории РАН; [отв. ред.: В. В. Дементьева, И. Е. Суриков. – М.: Ун-т Д. Пожарского, 2010. – С.12.
4. Меланченко И. В. Афинская демократия: государственное устройство и политический режим классических Афин в правовых, исторических, социальных терминах / И. В. Меланченко. – М.: Крафт +, 2007. – С. 7-8.
5. Андреев Ю. В. Античный полис и восточные города-государства // Античный полис: межвузовский сборник / Под ред. Э. Д. Фролова. – Л.: Изд. ЛГУ, 1979. – Вып. 5. – С.8-9.
6. Меланченко И. В. Афинская демократия. – С. 9.
7. Кошеленко Г.А. Древнегреческий полис / Г. А. Кошеленко // Античная Греция: проблемы развития полиса: В 2 т. / [Акад. наук СССР, Ин-т всеобщ. истории]; ред.: Е.С. Голубцова и др. – М. : Наука, 1983. – Т. 1: Становление и развитие полиса. – 1983. – С. 10.
8. Кошеленко Г. А. Греческий полис и проблемы развития экономики / Г. А. Кошеленко // Античная Греция: проблемы развития полиса: В 2 т. / [Акад. наук СССР, Ин-т всеобщ. истории]; ред.: Е.С. Голубцова и др. – М. : Наука, 1983. – Т. 1: Становление и развитие полиса. – 1983. – С. 237.
9. Кошеленко Г. А. Полис и город: к постановке проблемы / Г. А. Кошеленко // ВДИ. – № 1. – 1980. – С. 5-7.

Ігнат'єва Т. В.

УКРАЇНА ТА ГЕОПОЛІТИЧНІ ТРЕНДИ 2015 РОКУ

Основна тенденція розвитку світу в XXI ст. – формування мультиполярної міжнародної системи, де її полюсами є не тільки окремі розвинуті країни, а й – їх об'єднання та регіональні центри сили. Сучасна міжнародна система розвивається не хаотично, як здається на перший погляд, а – має свої вектори розвитку, тренди.

Ще в кінці XIX ст. американський журналіст Чарльз Доу в низці своїх статей описував поведінку цін акцій протягом певного часу, тобто вивчав напрямок, розвиток певного фактору, його зміни у часі – тренд/тенденцію розгортання подій. Надалі ці дослідження були продовжені в роботах У. Гамільтона, Р. Рі, Дж. Шефера та отримали загальну назву «теорія Доу». Вона виокремлює декілька видів трендів (сам Ч. Доу не використовував даний термін): висхідний тренд – формується подіями, що посилюють їхню роль та масштабність у просторі; нисхідний тренд, навпаки – послаблює вплив на значення певних подій; боковий тренд (флет) – не має чіткого розвитку подій. Тривалість у часі, швидкість і гострота перебігу подій вказує на сильну тенденцію розвитку тренду. Більше шансів на тривале існування

має тренд меншої швидкості та гостроти перебігу подій. Будь-який тренд із часом втрачає свою енергію та сповільнює свій розвиток [1].

Значною кількістю глобальних висхідних геополітичних трендів відзначилися 2014 – 2015 рр.: суперництво США та Китаю; протиборство США/Заходу з РФ, що призвело до падіння російської економіки та світових цін на нафту; загострення політичних подій на Близькому Сході; продовження російсько-українського конфлікту.

Суперництво США та Китаю, яке здебільшого відбувається в економічній сфері (протягом останніх десятиріч Китай нарощує і свою військову могутність, але поки що не є конкурентом США в озброєнні).

Китай продовжує формувати себе як новий центр сили глобального рівня. За показниками 2014 р. його економіка зайняла перше місце в світі [2], що вказує на стратегічно виважену політику торговельної/економічної експансії у світовому масштабі. США та провідні держави світу, насамперед Європейський Союз, вважають своїм першочерговим завданням «зв'язування», «гальмування» китайської економіки. Це, в свою чергу, означає продовження політики утримування китайського юаня від вільної конвертації, залежності китайського експорту від американського ринку (більше 18% китайського експорту припадає на США), ринків Канади та ЄС.

Цивілізаційна самодостатність Китаю (як Піднебесної імперії) призводить до певної політичної «автаркії» та утруднює знаходження геополітичних союзників. На даному відрізку часу політичним й економічним партнером Китаю стає Росія, яка несе економічні збитки від західних санкцій. Тимчасове зближення між двома великими євразійськими країнами відбувається за рахунок спільності інтересів, їх протистояння із США та ЄС. В російсько-китайському партнерстві закладені значні ризики для Росії: чим більше Китай інвестує в російську економіку, тим більше претензій буде висувати у майбутньому, починаючи з територіальних.

На фоні посилення Китаю існує велика ймовірність загострення відносин між цією державою та країнами Південно-Східної Азії (В'єтнамом, Філіппінами) які вважають анексію Криму вагомим стимулом/прикладом для нарощування китайського тиску в Південно-Китайському морі. Разом з тим, тривалий китайсько-японський конфлікт щодо островів в Східнокитайському морі та постійна загроза з боку КНР зумовлює високу ступінь нестабільності та геополітичних ризиків у регіоні. На цьому фоні можливе загострення китайсько-американського протистояння в АТР.

Наразі, Китай зайняв щодо України очікувальну позицію, ми не є сферою його зацікавленості в політичній площині, тому українська зовнішня політика має стимулювати підтримання Китаєм нейтралітету в її справах.

Загострення протистояння США/Заходу з РФ, що призвело до падіння російської економіки та світових цін на нафту.

На українських теренах відбувається глобальна геополітична «шахова гра» США та Росії, де Америка відстоює свою позицію світового гегемона. США не можуть допустити формування нового світового лідера, а Росія – захищається від НАТО та хоче вивести з-під його впливу Україну, яку вважає соєю зоною впливу, і таким чином, повернутися у міжнародну політику з вагомими аргументами світового центра сили.

Країни ЄС в цьому протистоянні зайняли позицію США та України, але вони

мають низку власних внутрішніх проблем економічного, соціального, політичного характеру, що призвели до зростання безробіття, євроскептичних настроїв. Значна кількість сучасних європейських політиків серйозно обговорюють питання виходу своїх країн із ЄС, що може спричинити ланцюгову реакцію та відкинути Європу в минуле. В 2015 р. відбулися/відбудуться парламентські вибори в Греції, Португалії, Іспанії, Великобританії. Політичні експерти зауважують, що існує велика ймовірність приходу до влади опозиційних, реакційних політичних сил які можуть спровокувати соціально-політичні конфлікти та ініціювати обговорення питання виходу з ЄС. На цьому фоні Європа не в змозі буде серйозно і послідовно займатися українським питанням.

В США 2015 р. – останній для президента Б. Обама (вибори наступного президента відбудуться у 2016 р.) і тому він зосередиться, більшою мірою, на внутрішніх соціально-політичних проблемах. У питаннях зовнішньої політики США будуть продовжувати курс санкцій проти Росії та підтримки України (здебільшого обіцяючи її). Більш активну позицію сьогодні займає кандидат на президентську посаду Х. Клінтон, яка неодноразова заявляла про збільшення обсягів допомоги Україні [3].

Росію В. Путіна з її антизахідною позицією, продовжують переслідувати західні санкції, падіння цін на нафту, обвал курсу рубля, економічний спад, зростання витрат на армію, що значно послаблює російську економіку. Російська еліта, намагаючись знайти вихід, швидкими темпами переорієнтовується на Китай, Індію, Туреччину, Країни АТР і Латинської Америки, ймовірні потепління відносин із країнами Африки (насамперед, Єгиптом), Іраном, Пакистаном тощо.

Приміром, 8 травня 2015 р. Китай та Росія підписали в Москві низку документів, в тому числі: договір про поставку газу (мова йде про газопровід «Сила Сибіру» з Якутії на Північ Китаю, роботу над яким вже розпочав Газпром), про китайські кредити в розмірі більше 1 млрд доларів, про створення лізингової компанії щодо просування на китайському ринку пасажирських лайнерів SSJ-100 тощо.

З кінця 2014 р. активізувалися двосторонні відносини Росії з Туреччиною. Так, остання з 1 січня 2015 р. отримала 6% знижку на російський газ, було заявлено про будівництво нового газопроводу та атомної електростанції за допомогою російських фахівців.

Але, загалом, Російська Федерація залишається досить ізольованою в міжнародному просторі. Так, низка світових лідерів відмовилась від участі у параді до 70-чя з дня Перемоги над фашизмом. У Москві задекларували свою дружбу, переважно, представники бувших радянських республік – Азербайджану, Вірменії, Білорусі, Казахстану, Киргизії, Таджикистану та Індії, Монголії й Китаю.

Очевидно, що продовження ескалації російсько-українського конфлікту на Сході України і європейських санкцій проти Росії призведуть до ще більшого напруження стосунків між Росією, з однієї сторони, та США і ЄС, з - іншої. Відповіддю зі сторони РФ буде розгортання кібервійни проти ЄС, подальші провокації на кордонах країн-членів НАТО, формування сепаратистських анклавів у Європі, будуть активізуватися російські зусилля щодо Молдови яка обрала європейський вектор розвитку (активізація дій Росії в Придністров'ї), будуть нарощуватися об'єми співпраці з Китаєм для мінімізації європейських санкцій (навіть якщо вони не зовсім вигідні з економічної точки зору).

Загострення подій на Близькому Сході. Зростаюча активність терористичної

організації «Ісламська держава Іраку та Леванту» (ІД/ІДІЛ) на Близькому Сході прискорить зростання її осередків у Ємені, Йорданії, Саудівській Аравії. Її мета – довести, що не немає і не може бути сильного союзу мусульманських держав зі США та західним світом. ІДІЛ шукає вихід на Північний Кавказ, на оточення Р. Кадирова. За твердженням фахівців, в кожній західній державі є її значні підпільні угруповання, які можуть дестабілізувати обстановку в будь-яку хвилину. Фактично, світ перетворюється на глобальну «порохову бочку» один із запалів якої знаходиться на Близькому Сході.

В березні 2015 р. розпочалася військова операція Саудівської Аравії та її союзників: Кувейту, Бахрейну, ОАЕ, Катару, Єгипту, Марокко, Йорданії, Судану проти повстанців хуситів.

США, використовуючи шийтські та курдські угруповання, іракську армію, сунітські племена, намагатимуться стримувати агресію ІД, хоча і дистанціюються від участі у новій війні. Разом з тим вони заявили, що нададуть підтримку тим країнам Близького Сходу, яким буде загрозувати Іран (ця країна підтримує хуситів в Ємені та є креатурою Росії).

Загалом, зростання напруженості на Близькому Сході призведе до підвищення цін на нафту, що, в свою чергу, позитивно вплине на економіку Росії. Крім того для РФ дуже важливо щоб США заглибились в перебіг конфлікту в Ємені, зокрема, та на Близькому Сході, загалом, та втратили інтерес до українських справ.

Продовження російсько-українського військового конфлікту. Тривалий збройний конфлікт на Сході України є важливим складником міжнародних і геополітичних процесів у регіоні та світі. Від українського керівництва та політичної еліти світ очікує низки реформ – конституційної, судової, в сферах економіки, оборони, безпеки (насамперед енергетичної), боротьба з корупцією тощо. Але відсутність динаміки та значних позитивних зрушень у розвитку країни, призводить до «охолодження» стосунків із європейськими та американськими партнерами. Україна не дочекається реальної допомоги з боку світової спільноти та поглиблення співпраці доки не покаже ефективність реформування, а не його імітацію.

Отже, Європа та США відносно Росії будуть і надалі проводити політику «подвійних стандартів», «умиротворення агресора» пам'ятаючи, що остання володіє ядерної зброєю. Їм не потрібний розпад та колапс РФ, тому що – це значний ринок збуту для європейських товарів, джерело енергоносіїв, форпост проникнення в Європу ісламської загрози, певна «протитяга» амбіційному Китаю. Європейські дипломати розуміють, що краще знайти спільну мову із сильним політичним лідером в особі В. Путіна, чим із низкою постросійських лідерів. На цьому фоні більш ймовірно послаблення режиму санкцій про РФ. Крім того, європейсько-американська дипломатія буде і надалі схилити українську політичну еліту до проведення конституційної реформи та процесу децентралізації які містять чимало ризиків для нашої країни.

Росія буде продовжувати військову співпрацю з Іраном (в травні 2015 р. між двома країнами була підписана про це угода) і по можливості впливати на дестабілізацію обстановки на Близькому Сході, що призведе на зростання світових цін на нафту. Крім того, конфлікт в регіоні відверне увагу США від подій в Україні та Єврозії.

Отже, геополітична доля України, на великий жаль, буде і надалі вирішуватиметься поза її межами.

Література:

1. Политическая наука: словарь-справочник / И. И. Санжаревский. – Тамбов, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glos.virmk.ru>.
2. Китайская экономика стала крупнейшей в мире. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/#q=%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0+%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D>.
3. Что может дать Украине Хиллари Клинтон. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/ru/analitika/chto_smozhet_dat_ukraine_hillari_klinton/n565002.

Крюков А. В.

ФОНДИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО АРХІВУ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬЩІ (1921-1939 РР.)

В сучасних умовах зростає роль досліджень, спрямованих на вивчення в історичній ретроспективі досвіду аграрної політики II Речі Посполитої на західноукраїнських землях у міжвоєнний період, задля урахування й використання його позитивних і негативних наслідків для модернізації аграрного сектору України та його інтеграції у світовий економічний простір.

Джерелознавчі аспекти аграрної політики II Речі Посполитої в Галичині (1921-1939 рр.) не були об'єктом спеціальних наукових досліджень. Частково її окремі позиції в різні часи висвітлювались у працях Б. Гудя, І. Васюти, В. Комара, С. Макаруча, В. Смолея, Я. Шабали та ін.

Незважаючи на велику кількість опублікованих джерел і літератури, наявний масив вітчизняних досліджень у своїй сукупності не дає цілісного, узагальнюючого уявлення про зміст, характер, тенденції, позитивні та негативні наслідки аграрної політики Польщі в Галичині у міжвоєнний період, а лише фрагментарно розкриває окремі аспекти даної проблеми.

Велику роль у дослідженні аграрної політики польського уряду в Галичині відіграють джерела з фондів державних архівних установ України, зокрема Івано-Франківської області (ДАІФО), які є складовою частиною Національного архівного фонду (НАФ) України. Наукова цінність ДАІФО визначається передусім унікальністю західноукраїнських земель – споконвічних етнічних земель українців. З-поміж інших матеріалів, архів зберігає документи з історії західноукраїнських земель у складі Польщі (1919–1939). На жаль, в роки війни (1939-1945) основні документи згідно з актами від 12.08. та 10.11.1944 про збитки, завдані нацистською окупаційною владою архівним органам м. Станіслава, 167 550 од. зб. та 1200 видань було знищено і вивезено за межі України: до Німеччини – матеріали політичних організацій та документи про стан економіки Станіславського воєводства, до Гданська – фонди польських військових установ та оборони, до Кракова – невелику групу документів з фонду Станіславського воєводського управління, до Львова – справи інвалідів та єврейські метричні книги. У 40–60-х рр. минулого століття працівниками архіву були закаталоговані документи про стан промисловості, сільського господарства, освіти, культури, охорони здоров'я, страйковий рух на західноукраїнських землях [1, с.7].

Фонди польського періоду (1919–1939) вигідно вирізняються повнотою комплектування і відображають найрізноманітніші аспекти розвитку Польщі загалом та Станіславського воєводства зокрема: адміністративно-територіальний поділ, соціально-економічну та суспільно-політичну й релігійну ситуацію, діяльність органів влади, поліції й місцевого самоврядування, стан преси та ін. Значну частину документів розсекречено лише в 1990–1994 рр., і вона, на нашу думку, ще не в повній мірі введена в науковий обіг.

Документи ДАІФО ілюструють політику польської влади, спрямовану на колонізацію українського населення. Вони містять багато цінних документів, цікавий статистичний матеріал, накази, розпорядження, інструкції польських міністерств та відомств щодо реорганізації аграрної реформи, звіти повітових сільськогосподарських установ, що характеризують розвиток сільського господарства Галичини у міжвоєнний період містять Серед архівних джерел вагоме місце займають розпорядження, звіти, циркуляри і секретні донесення про настрої селянства і його реакцію на впровадження земельної реформи та політику колонізації.

Отримані із вказаних документальних архівних джерел матеріали дають можливість проаналізувати наслідки проведених польськими урядами аграрних реформ. Цінним джерелом є справи про камасацію, ліквідацію сервітутів, парцеляцію у конкретних населених пунктах. Тут збереглися протоколи зборів громад, заяви, скарги, технічна документація на виконання робіт, пов'язаних із реорганізацією земельного устрою і т.п.

Інформацію про стан польського господарства, аграрні відносини, процеси парцеляції та концентрації земельних угідь, становище у сфері власності на землю, містять документи 67 фондів Державного архіву Івано-Франківської області. Серед документів є інформації про діяльність магістратів, гмінних управ, соціально-економічний розвиток населених пунктів, плани міст.

Основні напрями аграрної політики польських властей у Галичині, цінну інформацію про стан реалізації аграрної реформи та її наслідки, трансформацію великого землеволодіння в Галичині, становище селянства, земельні та орендні відносини розкриває чи не найцінніший фонд 2 ДАІФО (Станіславське воєводське управління). У зв'язку з тим, що на зберігання до архіву надійшли документи тільки дев'яти повітових староств, цей фонд є чи не єдиним джерелом із вивчення історії 16-ти повітів. Окремі справи даного фонду польського періоду вигідно вирізняються повнотою комплектування та відображають найрізноманітніші аспекти розвитку Польщі загалом та Станіславського воєводства зокрема: соціально-економічну ситуацію, діяльність органів влади, стан преси тощо [2; 3; 4; 5; 6].

Економічна ситуація краю представлена документами архіву практично всіх галузей народного господарства. Так, основні аграрні законодавчі акти Польської держави 20–30-х рр. ХХ ст., директивні документи, що розкривають зміст внутрішньої та зовнішньої політики уряду, зокрема й у сфері сільського господарства; діловодну документацію (протоколи, стенограми, резолюції, постанови, звіти, інформаційно-аналітичні матеріали, повідомлення) тощо відображені також у матеріалах фондів Станіславського воєводського управління державної поліції (ф. 68) [7; 8; 9].

Матеріали ф. 168 Станіславського округу розкривають зміст, шляхи і наслідки реалізації державної аграрної політики П Речі Посполитої.

Важливе значення мають фонди Снятинського повітового староства

Станіславського воєводства (ф. 9), де містяться своєрідні документи, в яких висвітлюється суспільно-політичне та соціально-економічне життя краю []. Різноманітну інформацію щодо форм і методів ведення сільського господарства містять справи фонду 230 Станіславського окружного суду. Із маловідомих архівних матеріалів важливу роль у з'ясуванні аспектів досліджуваної теми відіграють документи з ф.6, де розташована різнобічна інформація про офіційні накази, доповідні записки, звіти, різного роду заяви, повідомлення повітових старост тощо.

Матеріали ф.415 надають цінну інформацію про становище, форми і методи ведення сільського господарства, наслідки аграрної реформи, місячні звіти повітових старостів про політичну й економічну ситуацію, інформацію крайового товариства «Сільський Господар», характеризують спеціалізацію поміщицьких господарств та громадські відносини в галицькому селі[10; 11; 12].

Таким чином, матеріали ДАІФО є багатою історичною джерельною базою, що дає достатньо підстав для розуміння аграрної політики польських урядів в Галичині як багатоаспектного суспільно-політичного, соціально-економічного явища, створює можливості для її комплексного вивчення. Ці документи допомогли відтворити механізм реалізації окремих напрямів реформування села, визначити їх соціально-економічне спрямування.

Література:

1. Державний архів Івано-Франківської області: Путівник. – Т. 1: Фонди періоду до 1939 року. – К., 2008. – 464 с.

2. ДАІФО – Ф. 2. Станіславське воєводське управління, м.Станіслав. 1921-1939 гг. – Опис 1. Спр. 17. Звіт Львівського воєводського управління про діяльність політичних партій і стан безпеки на території Львівського воєводства за листопад 1921 р. 24 грудня 1921 р. – 8 арк.

3. Там само. – Спр. 68. Місячні звіти повітових старостів про політичну й економічну ситуацію у повітах за січень 1922 р. 27 січня – 2 квітня 1922 р. – 96 арк.

4. Там само. – Спр. 715. Інформація крайового товариства «Сільський Господар» у Львові про зміни у складі головного правління та п'ятирічний план роботи товариства у Станіславському воєводстві на 1930–1934 рр. 22 лютого 1930 р. – 59 арк.

5. Там само. – Спр. 855. Інформація Львівського воєводського управління про культурно-економічний з'їзд українських просвітницьких товариств. 28 липня 1932 р. – 5 арк.

6. Там само. – Опис 9. – Спр. 825«Zestawienie wyników prac dotyczących akcji przebudowy ustroju rolnego» арк. 46.

7. ДАІФО. – Фонд 68. – Станіславське воєводське управління державної поліції. м.Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства 1921-1939р.р. – Оп. 1. Спр.54 – Витяги з протоколів перевірок за 3-4 кв.1936р. арк.513-515. фонд 68 -

8. Там само. – Спр.358 «Protokoly zwyczajnej kontroli Wudzialu Sledczego w Stanislawowie, przez Komendanta powiatowego komisarza Czeslawo Kubarskiego, w dniach 3,4 i 6 kwietnia 1936r.» арк. 2.

9. Там само. – Оп. 2. – Спр.155- «Wykaz» miejscowosci w wojew. Lwowskiem, objetych akcja racyfikacyjna przez addzialy wojskowe za okres od 1.VIII. do 30.XI 1930r.» арк.41.

10. ДАІФО. – Ф. 415. Станіславское окружное сельскохозяйственное общество. Информация сельскохозяйственного общества восточной Малопольши во Львове о

положенні сільського господарства, після проведення буржуазної земельної реформи в західній Україні. – Спр. 17. Звіт Львівського воєводського управління про діяльність політичних партій і стан безпеки на території Львівського воєводства за листопад 1921 р. 24 грудня 1921 р. – 8 арк.

11. Там само. – Спр. 68. Місячні звіти повітових старостів про політичну й економічну ситуацію у повітах за січень 1922 р. 27 січня – 2 квітня 1922 р. – 96 арк.

12. Там само. – Спр. 715. Інформація крайового товариства «Сільський Господар» у Львові про зміни у складі головного правління та п'ятирічний план роботи товариства у Станіславському воєводстві на 1930–1934 рр. 22 лютого 1930 р. – 59 арк.

Мельник Я. Г., Свищ О. І.

НЮРНБЕРЗЬКИЙ ПРОЦЕС: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ТА ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИМІРИ

Перемога союзницьких військ у Другій світовій війні поклала край нацистській агресії і визначила місце фашизму та нацизму в сучасному політико-правовому просторі. Однак фактична військова перемога не забезпечила усунення всіх протиріч. Перед переможцями постала низка проблем, які вимагали термінового вирішення. Однією з них була необхідність створення механізму протидії і покарання задля недопущення у майбутньому воєнних злочинів проти людства. За підсумками Другої світової війни відповідальність за злочини лягла на вище керівництво нацистської Німеччини. Чи не вперше у світовій практиці було засуджено державних діячів вищого рангу, відповідальних за агресію і воєнні злочини.

За рішенням Потсдамської конференції було створено Міжнародний військовий трибунал, який розпочав роботу у 1945 році. Характерно, що у формуванні цього органу взяли участь найсильніші держави антифашистського блоку – СРСР, США, Велика Британія та Франція. Кожна із вказаних держав мала у складі трибуналу своїх представників – суддю й обвинувача. Відповідно до статті 26 Статуту Міжнародного військового трибуналу [1] рішення трибуналу вважаються остаточними і не підлягають перегляду. Однак слід наголосити на тому, що **вказаний орган склався з представників зацікавлених сторін, а саме країн-переможниць**. Саме цей фактор став базовим та визначальним у формуванні політичного клімату в другій половині ХХ ст. не лише в європейському просторі, а й у всьому світі. Важливо також, що, крім засудження воєнних злодіянь, таких як дії, спрямованих проти миру, порушення законів війни тощо, осуду підлягали злочини проти людяності – винищення, поневолення, переслідування за расовими, етнічними чи релігійними ознаками тощо (стаття 6 Статуту Трибуналу). Це значною мірою ставить під сумнів правомірність участі у Нюрнберзькому процесі Радянського Союзу як обвинувальної сторони, бо так чи інакше він був причетний до застосування аналогічних злочинів на своїй території. Насамперед йдеться про масові вбивства, переслідування з різних мотивів тощо, що знову ж таки суперечить Статуту Трибуналу. Як зазначалося, Нюрнберзький процес значною мірою вплинув на міжнародну політику у повоєнний період, а також сприяв формуванню та укладенню універсальних підходів до визначення, інтерпретації,

запобігання та розкриття воєнних злочинів у всіх проявах, що, безперечно, є позитивним досвідом.

Нюрнберзький процес найчастіше розглядається у контексті історії чи юридичної теорії і практики. З точки зору юриспруденції та міжнародного права його досліджували Г. Барнес, Ч. Тензила, С. Бел, С. Вальчак, І. Забаровський, К. Мальцужин, Н. Лебедева, Я. Полянський, М. Пашковський та інші.

Звертаючись до концептуалізації, варто зазначити, що Нюрнберзький процес – це судовий процес над головними нацистськими злочинцями, який тривав з 20 листопада 1945 до 1 жовтня 1946 років. Під нього потрапили представники правлячої верхівки нацистської Німеччини: військові, політики, дипломати, ідеологи, на яких було покладено провину за злочини, вчинені гітлерівським режимом. Основу звинувачень складала концепція загального плану або змови, ключовою метою яких було досягнення світового панування шляхом загарбання, воєнної інтервенції та скоєння злочинів проти людства [2, с. 734].

Міжнародний військовий трибунал у Нюрнбергу було створено з ініціативи СРСР, Великої Британії, США та Франції, згодом до них приєдналося ще дев'янадцять держав. Фактично до його складу входили представники країн, які розгромили Німеччину у війні, тобто сформувався своєрідний «коаліція переможців», а процес набув характеру **суду переможців над переможеними** [3, с. 8]. Йдеться про те, що у відповідності з правовою практикою колегія суддів (прокурорів) повинна формуватися виключно з незалежних та незацікавлених сторін, тобто з тих, хто дотримувався нейтралітету або ж не брав безпосередньої участі у воєнних діях. Щодо самої процедури, то процес не був неперервним, він складався з циклу судових процесів (а саме з 12), на яких було засуджено безпосередніх злочинців.

Слід зазначити, що окремими фахівцями вже робилися спроби критики Нюрнберзького процесу. Перші спроби його аналізу було здійснено безпосередньо адвокатами воєнних злочинців. Акцент робили на тому, що в юрисдикції Трибуналу перебували усі злочини проти миру чи людяності незалежно від того, були ці дії порушенням внутрішнього права держави чи ні [1; 4, с. 78]. Ця норма з'явилася у системі міжнародного права саме внаслідок підготовки до Нюрнберзького процесу. Тому критики апелювали до неправомірності застосування цього принципу до німецьких воєнних злочинців, оскільки всі неправомірні дії були здійснені ними до запровадження цієї норми. Крім того, часто відповідальність за скоєні воєнні злочини перекладали виключно на Гітлера, як лідера та головного ідеолога нацизму.

Очевидно, проведення широкомасштабного судового процесу над нацистською верхівкою сприяло остаточному усуненню повоєнних протиріч, нівеляції впливу нацистської ідеології у Західній Європі та стало надійною основою для функціонування міжнародного права у сфері воєнних злочинів та злочинів проти людства [3]. Власне, Міжнародний військовий трибунал у Нюрнбергу став основою для формування міжнародного кримінального права, що сприяє оцінці міжнародної поведінки, зокрема правовій інтерпретації актів геноциду, злочинів проти людяності і воєнних злочинів, що перманентно супроводжують історію та не зліквідовані й у наші дні.

Попри непорушність рішень Нюрнберзького трибуналу все ж необхідно переглянути деякі його аспекти – це вимога часу та новітньої історії. Найбільшою мірою це стосується тези про «суд переможців над переможеними». Незважаючи на те, що у зазначеному процесі брали участь представники німецької еміграції та

Руху Опору [5], до складу Трибуналу входили представники країн-переможниць, а очолювали його члени та їх заступники від країн, які ініціювали проведення судового процесу. Така модель судочинства значною мірою суперечить нормам міжнародного права, відповідно до якого суди повинні бути незалежними від позиції суспільства та конкретних сторін судової справи [6, с. 14]. Як відомо, для судового Трибуналу у Нюрнбергу не було характерним формування незалежної судової комісії, яка б об'єктивно проводила розгляд воєнних злочинів. Окрім того, вказаний судовий процес мав на меті не тільки засудження всіх злочинів проти миру і людяності, а й осуд нацистської ідеології як першопричини всіх злочинів. Враховуючи участь у Нюрнберзькому процесі Радянського Союзу та його достатньо вагому роль, логічним є висновок про те, що судовий процес отримав прагматичне та дещо хибне спрямування. В ньому від Радянського Союзу було відведено будь-які звинувачення, тимчасом як його провокаційна роль у цій війні була очевидною та беззаперечною. Фактично з позиції СРСР представники однієї ідеології – комуністичної – вершили суд над представниками іншої – нацистської, що є фактом правової аномалії.

Слід додати, що звинувачення, висунуті верхівці нацистської Німеччини, можуть бути однаковою мірою застосовані до владної верхівки Радянського Союзу. Це стосується системних злочинів проти миру, різного роду воєнних злочинів, масових репресій, убивств, переслідувань на етнічному чи релігійному ґрунті тощо, які були невід'ємною складовою політики ленінсько-сталінського режиму. Наявність такого роду суперечностей, очевидно, призвела до поширення у світі у післявоєнний період комуністичної ідеології та формування соціалістичного блоку у Центрально-Східній Європі, створення системи біполярності. Подальшим наслідком цього процесу були утворення та діяльність таких антиправових систем, як Китай епохи Мао, Північна Корея, діяльність червоних кхмерів у Кампучії, Куба періоду Кастро та ін.

Проблема засудження комуністичної ідеології нарівні із нацистською сьогодні особливо актуальна. Це передусім зумовлено суспільно-політичними процесами і тенденціями у країнах пострадянського простору та в інших регіонах планети, які вражені вірусом комуністичної ідеології. Більше того, спроба реанімувати сталінську ідеологію та пропаганду ставить під загрозу політичну, хоча й відносну, але все ж стабільність, яка склалася на початку ХХІ ст. І з огляду на наявність ядерної зброї у багатьох країнах світу, напруженість в окремих регіонах планети, активізацію радикальних ісламістських течій та інші дестабілізуючі фактори реанімація сталінської ідеології є особливо небезпечною.

Сьогодні у низці країн простежуються суперечливі тенденції, коли одні з них на законодавчому рівні намагаються засудити комуністичну ідеологію через, наприклад, законодавчу заборону символів комуністичного минулого (тут можна говорити і про Україну), тоді як в інших відбувається певна ідеалізація радянського минулого, збереження і культивування комуністичної ідеології та символів тощо.

Отже, Міжнародний військовий трибунал у Нюрнбергу сприяв засудженню військових злочинів та дій, спрямованих проти миру і людства, та став основою формування міжнародного кримінального права. За його підсумками було засуджено нацистську ідеологію та владну верхівку нацистської Німеччини. Однак поза увагою залишилися певні аспекти, зокрема принцип незалежності судових органів, оскільки у цьому процесі брали участь країни-переможниці, які певною

мірою виступали зацікавленими сторонами. Крім цього, у роботі Трибуналу брали участь представники комуністичної ідеології, що певною мірою перетворило процес на суд однієї ідеології над іншою.

Таким чином, у світлі сучасних реалій і тенденцій проблема засудження комуністичної ідеології на одному рівні з нацистською набуває значної гостроти. Тому повернення до Нюрнберзького процесу, перегляд його концепцій, засадничих положень, уточнення окремих визначень, дефініцій, нормативно-правових параметрів є особливо актуальною проблемою нашого часу.

Література:

1. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн оці // http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_201
2. Большой энциклопедический словарь: [А—Я] / Гл. ред. А. М. Прохоров. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Большая рос. энцикл.; СПб.: Норинт, 1997. – 1408с.
3. Вплив міжнародного кримінального правосуддя на світовий правопорядок / С. В. Ківалов // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 57. – С. 7–17.
4. Лебедева Н. С. Подготовка Нюрнбергского процесса / Н. С. Лебедева. – М. : Наука, 1975. – 240 с.
5. Аверинцев С. Преодоление тоталитаризма как проблема: попытка ориентации. [Электронный ресурс] / С. Аверинцев – Режим доступа до ресурсу: http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2001/9/averin.
6. Міжнародні стандарти незалежності суддів [Текст] : збірка документів / Центр суддівських студій, Всеукраїнська незалежна суддівська асоціація. – К. : Поліграф-Експрес, 2008. – 184 с.
7. Нюрнбергский процесс: Сборник материалов. В 8 т. – М. : Юридическая литература, 1987–1999. – Т. 1. – 688 с.

Прядко Т. П.

ПОПУЛІСТСЬКИЙ РУХ В США

Популізм як політичний феномен має досить широке трактування. Зокрема його визначають як політичну діяльність, спрямовану на завоювання популярності в масах за допомогою необґрунтованих обіцянок [1, с. 600]; як суспільні погляди і течії, які апелюють до найширших верств і сповідують ідею прямої участі народу в управлінні; як низку тактичних прийомів політичної боротьби, пов'язаних із звертанням до народних мас, спробами підлаштуватися до їх вимог; як синонім демагогії, прагнення завоювати політичний авторитет нездійсненими обіцянками [2, с. 610]; як перехідний тип політичної свідомості, що історично склалася [3, с. 34]

Термін «популізм» (від лат. *populus*– народ) вперше з'явився в кінці XIX ст. в США, після чого він міцно увійшов у політичний лексикон протягом наступного століття.

Після громадянської війни 1861-1865 рр. американські фермери, особливо на середньому Заході і Півдні, стали зазнавати збитків від постійного зниження цін на свою продукцію. Основними причинами цього були: по-перше, збільшення виробництва, завдяки появі нової техніки, і по-друге, революція в транспорті, яка змусила американських виробників конкурувати з виробниками з інших країн.

Американські фермери були схильні не помічати ці основні причини, а провину покладали на залізничні надмірні витрати, високі відсоткові ставки, необґрунтовано високі доходи механіків і торговців і навіть на якусь грошову змову, можливо, міжнародну, спрямовану на створення дефіциту грошей.

Передтечею популізму були виступи фермерів, зокрема, виробників продуктів з середнього Заходу і виробників бавовни і тютюну з Півдня. Фермери у 1870-х рр. зосередилися на вимогах залізниці та домоглися значних результатів на рівні штатів і, врешті-решт, вплинули на федеральний залізничний статут. Вільні добувачі срібла акцентували увагу на грошовому питанні, вимагаючи збільшення кількості паперових грошей, або рівного обміну срібла на золото, або те й інше. Альянси фермерів: один – на середньому Заході, інший – на Півдні, використовували можливості взаємодії фермерів як економічні, так і політичні.

Прихильників руху стали називати популістами. Вони намагалися створити партію, яка б служила наперед інтересам сільськогосподарських працівників. Спроби завоювати підтримку робітників виявилися марними. Противниками популістів були «плутократи», які контролювали фінанси та промисловість, а також дві найстаріші політичні партії: демократичну і республіканську.

19 травня 1891 р. громадські діячі, які вловили настрої збанкрутілих фермерів і частини робітників об'єдналися в політичну організацію – Народну (популістську) партію.

Популістський рух об'єднував різноманітні групові інтереси (головним чином фермерів і робітників) на міжрасовій основі в боротьбі проти різноманітних форм панування монополістичного капіталу. Популісти висунули ряд нових ідей, які відповідали важливим тенденціям суспільного розвитку США. Програмні установки популістського руху викладені в Омахській (1892 р.) і Спрінгфелдській (1894 р.) деклараціях.

Розуміння ідеї народу і народовладдя, запропоноване популістами, відрізнялося від класичних положень буржуазної демократії. Вища соціальна цінність для них – не абстрактний народ, а трудящі маси: «щирий народ – це ті, хто працює в селі і в місті» [4, с.233 – 234].

Усупереч американській традиції слабкої центральної влади популісти висунули ідею сильної держави, що діє в інтересах трудящого народу і, що особливо важливо, під його безпосереднім контролем. Дж. Хікс писав: «Популістська філософія в кінцевому рахунку зводиться до двох основних положень: перше – уряд повинен стримувати егоїстичні інтереси тих, хто отримує вигоду за рахунок бідних і нужденних; друге – народ, а не плутократи повинні контролювати уряд» [5, с.407].

Відомий американський історик Р. Хофстедтер, один з найбільш послідовних критиків популізму, визнає, проте, за ним пріоритет у перегляді пануючих у той час в США поглядів на роль держави. «Популізм, – писав він, – був у США першим значним політичним рухом, який наполягав на відповідальності держави за загальний добробут» [6, с.61].

Популісти 1890-х рр. визначили на рівні масової свідомості одну з центральних проблем політичної філософії сучасності: співвідношення демократії і соціальної відповідальності держави, що припускає сильну виконавчу владу при чітко діючих механізмах демократичного контролю.

Популісти не тільки висунули ідею участі в управлінні державою, а й запропонували забезпечити систему конкретних реформ. «Популізм, – писав

американський дослідник Е. Голдмен, – розробив механізм прямої демократії:прямі вибори до сенату; механізми, що дають виборцям право законодавчої ініціативи, оминаючи представників; референдум, що забезпечує право вето на дії законодавчих органів» [7, с.46].

Найбільш активним популістський рух був у південних штатах, де прояви расизму були відкритими і очевидними. Під впливом популістів створилася коаліція білих і чорних для боротьби проти всевладдя промислово-фінансових магнатів. Яскравий урок антирасистській солідарності дали популісти штату Джорджія, коли в відповідь на загрозу лінчування негритянського лідера дві тисячі збройних білих фермерів-популістів виступили на його захист [8, с.45]. На думку американських дослідників розмах антирасистського популістського руху унікальний для масових політичних виступів білих на Півдні.

В ідейному арсеналі популізму важливе місце належить проблемі особистості. «У центрі популістської ідеології, – писав англійський дослідник Д. Макрей, – не економіка, не політика, навіть не громада. Її ядро – особистість, у першу чергу її моральний аспект» [9, с.159]. Таке переконання є характерним для популістського світогляду.

Будучи реакцією на злам старих структур і формування крупнокапіталістичного виробництва, популізм у США тим не менше не був направлений в минуле. Навпаки, популістський менталітет вловлював вимоги свого часу, а часто і часу, віддаленого на кілька десятирічків вперед. Про це свідчать вимоги руху, який визначив основні напрями розвитку демократії в США, що зберігають актуальність і до цього дня: досягнення економічних цілей засобами масового політичного руху, в якому бере участь широка коаліція трудящих на міжрасовій основі; демократична участь та контроль; збереження навколишнього середовища і гармонійний розвиток особистості.

Тим не менш, будучи невизначеним за своїм складом, популістський рух не зміг існувати самостійно. У 1896 р. він влився в демократичну партію, підтримавши на президентських виборах їхнього кандидата У. Брайана. З його ім'ям пов'язане остаточне утвердження терміну «популізм», як методу політичної боротьби. Характерними рисами цього методу є апеляція до повсякденної свідомості мас, спроби підлаштуватися під їхні вимоги, використання таких рис повсякденної свідомості, як спрощеність уявлень про суспільне життя, безпосередність сприйняття, максималізм і схильність до простих і однозначних політичних рішень.

У популізмі У.Брайан побачив засіб залучення на свій бік широких мас, зробивши на це головну ставку в президентській кампанії. Він різко критикував «ділків Уоллстріта», намагався представити свою боротьбу за Білий дім як війну за святу справу, а себе як нового месію, щедро роздаючи різні обіцянки фермерам і робітникам. У. Брайану не вдалося домогтися перемоги, але популізм як політичний прийом довів свою перспективність: демократи набрали на один мільйон голосів більше у порівнянні з попередніми виборами і були близькі як ніколи до перемоги.

Популізм мав кілька перемог на рівні штатів, але тому, що його програма мала загальнодержавний характер, ці локальні перемоги були малоефективні. У 1900 р. партія розкололася: прихильники злиття з демократами підтримали список останніх, а фракція «непримиренних» висунула В. Баркера від Пенсільванії на посаду президента та І. Доннеллі від Міннесоти на пост віце-президента. Ця фракція продовжувала висувати списки кандидатів до 1912 р. При Т. Рузвельті і

В. Вільсоні багато з вимог популістів були задоволені.

Але популістська традиція в США не була перервана. Популізм яскраво проявився тут у період «великої депресії», що настала за світовою кризою в економіці 1929-1933 рр. Ставши найтривалішою і найбільш руйнівною в історії капіталізму, викликавши безпрецедентне падіння життєвого рівня населення, криза збурила суспільні пристрасті і привела до нового поживлення популізму. Проведена урядом президента Ф. Рузвельтасистема заходів, поєднала заходи щодо посилення державного регулювання економіки з деякими реформами в соціальній сфері.

Отже, популізм, що з'явився в США наприкінці XIX ст. як суспільний рух, ідеологія і вид політичної діяльності, міцно зайняв свої позиції в політичній свідомості мас, набуваючи нових рис і активізуючись в періоди, коли країна переживала переломні етапи своєї історії.

Література:

1. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2012. – 808 с.
2. Політологічний словник: навч. посіб для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.
3. Баранов Н.А. Эволюция взглядов на популизм в современной политической науке / Н. А. Баранов. – СПб.: Изд-во СЗАГС, 2001. – 41с.
4. Nugent WTK TheTolerantPopulists. Chicago, 1963. - P.233-234
5. Hicks JD The Populist Revolt: A History of the Farmers Alliance and the People`s Party. Minneapolis, 1931. - P.407
6. Hofstadter R. TheAgeofReform. FromBryanto FDR. N.Y., 1955. - P.61
7. Goldman EF RendezvouswithDestiny. A HistoryofModernAmericanReform. N.Y., 1956. - P.46
8. Populism: ReactionorReform? EdbbySaloutos T. Huntington. N.Y., 1978. - P.45
9. Populism. ItsMeaningsandNationalCharacteristics. Ed. byJonescu G., Gellner E. L., 1969. - P.159

Путря Н. В.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ГОСУДАРСТВА И ЗЕМСТВА В ЭКОЛОГИЧЕСКОМ ПРОСВЕЩЕНИИ НАРОДА

Модернизация Российской империи 2 половины XIX в. требовала не только подготовленных и компетентных специалистов для промышленности, сельского хозяйства, но и повышение общекультурного и образовательного уровня всего населения. Земские учреждения, созданные как органы местного управления, развернули ширококомасштабную работу по сочетанию развития народного образования и формированию у подрастающего поколения природоохранных знаний и культуры. По мнению земцев, начинать такое образование необходимо было именно в школах. Для этого при начальных школах организовывались сельскохозяйственные отделения. «Будущий хозяин уже сьзмальства должен возвращаться в атмосфере научного объяснения разнообразных явлений сельскохозяйственной действительности», - говорилось в докладе Валуийской уездной управы за 1894 год [1, с. 18].

В Смоленской губернии на земских собраниях 1880 года было обращено внимание на неудовлетворительное состояние социальной экологии, как в целом в империи, так и в указанной губернии, в частности. В связи с этим правительству было предложено ввести во всех мужских и женских средних учебных заведениях преподавание курса социальной экологии - гигиены. С целью поощрения губернское земство обещало оказывать помощь в размере 100 рублей на год тому школьному учреждению, где преподавался этот курс [2, с. 118-120].

Одним из первых пропагандистов идей охраны природы в школьной среде был российский педагог А.А. Хребтов, служивший до первой мировой войны инспектором училищ. Он распространял среди учителей специальные циркуляры, где советовал, как и что пропагандировать школьникам. Таким образом, А.А. Хребтов одним из первых стал использовать способ распространения информации с помощью посредников. В 1912 г. Министерство народного образования Российской империи предложило попечителям учебных округов рекомендовать учителям низших школ разъяснять ученикам пользу нехищных птиц. Несколько природоохранных брошюр в 1912-1917 гг. выпустила Постоянная природоохранительная комиссия при Русском Географическом обществе. На защиту природы все чаще стали выступать писатели. Еще А.С.Пушкин, М.Ю. Лермонтов, Ф.М.Тютчев, Н.В.Гоголь, Т.Г.Шевченко, Леся Украинка призывали любить природу вовсе не потому, что она полезна человеку, а в силу того, что милая и красивая. Другие - Н.А.Некрасов, Ф.И.Достоевский, В.И. Немирович-Данченко, А.П.Чехов, Ольга Кобылянская - уже почувствовали надвигающуюся беду и призывали людей начать защищать природу [3, с. 30-33].

Земские деятели, анализируя в своих губерниях и уездах положение природы и природных ресурсов, не могли не видеть, что неурожаи, падеж скота и другие негативные явления были не случайными. Они возникали в тех условиях, в которых оказалось хозяйство в связи с отрывом от использования научных достижений. И только земства впервые остро поставили вопрос об объединении природоохранной пропаганды и научных достижений с сельскохозяйственным производством, которое должно быть прочным и длительным. По их мнению необходимо шире применять научно-исследовательские мероприятия, задача которых изучать, проверять и раскрывать природные и хозяйственные законы в условиях каждой данной местности. Эта позиция земств поддерживалась практическими мерами. Как пример, можно привести организацию земских школ лесоводов, шелководства, пчеловодства, огородничества, полеводства и др. В таких земских школах, кроме изучения теоретического материала, прививались практические навыки природоохранной деятельности, создавались условия для применения полученных знаний на практике. Учителя этих школ получали необходимую подготовку по основам сельского хозяйства на земских курсах. Для проведения практических природоохранных занятий земства содержали пришкольные участки, способствовали созданию школьного комплекса, включавшего школьное помещение, хозяйственные постройки, огороды, пасеки и т.д. В 1912 г. в Самарской губернии при земских школах работали 74 сельскохозяйственных отделения, в Саратовской - 15, в Тамбовской - 27.

Земства способствовали организации производственного обучения в сельскохозяйственных школах и училищах: выплачивали стипендию ученикам, занимались трудоустройством выпускников. Мастера, которые преподавали

специальные природоохранные предметы в этих заведениях, назначались земскими управами. Директор профессионального заведения ежегодно отчитывался земству о результатах работы учебного заведения. В конце учебного года устраивались публичные выставки ученических работ, лучшие выпускники получали от земства премии [4, с.331].

В течение 1890-1895 годов Рязанское губернское земство на своих собраниях систематически рассматривало вопросы развития сети заведений сельскохозяйственного образования, их финансового и хозяйственного обеспечения. В частности, было решено увеличить средства на содержание существующих сельскохозяйственных заведений и дополнительно открыть подобные заведения в губернии [5, 6].

Уездные земства Казанской губернии разработали «Положение о народных сельскохозяйственных школах», в котором значительное место отводилось природоохранному воспитанию. На 1887 год в Казанской губернии успешно работали Петриковская, Чотарская, Буменская и Березовская сельскохозяйственные школы. Обучение в этих школах длилось два года и было бесплатным. Зимой ученики изучали общеобразовательные и агрономические дисциплины, летом работали в собственных хозяйствах, где и закрепляли полученные знания на практике. Хозяйство школ включало опытно-показательное поле, сад, двор для скота, пасеку, лесные насаждения. Половину средств на содержание школы выделяло земство, остальные ассигновал департамент земледелия [4, с. 199-200].

Сотрудничая в области природоохранного образования и воспитания с научными учреждениями, исследовательскими станциями и лабораториями, земства упорно работали над распространением в крестьянских хозяйствах лучших сортов растений, открывали контрольные семенные станции, пункты спаривания скота, ветеринарно-бактериологические лаборатории, обустроивали виноградные питомники, бесплатно поставляли крестьянам семена технических культур, лозу высокоурожайных сортов винограда, коконы шелкопряда, пчелиные рои и т.д. В 1911 г. на Воронежских губернских собраниях было принято решение об устройстве в Воронеже исследовательской станции, которая занималась экологическими вопросами метеорологии, агрохимии и агробиологии, прикладной ботаники, луговодства, животноводства, борьбы с вредителями, садоводства, огородничества, испытания новых машин и технологий [7, с. 100-102].

На пути земского экологического образования было много проблем и трудностей, в том числе и связанных с непониманием государством и обществом этой важнейшей функции земского самоуправления. Постепенно все менялось к лучшему, хотя еще долго негативно сказывалось отсутствие законодательной базы для ведения эколого-просветительской работы, нехватка средств и дефицит квалифицированных кадров. Переломным моментом можно считать конец XIX - начала XX ст., когда охрана природы как совокупность идей и практических навыков не стала входить в культуру, в быт, в привычки, и стала поистине народной.

Изучены документальные источники позволяющие уверенно говорить о достаточно высокой эффективности работы в сфере экологического просвещения, которое проводилось силами персонала и волонтеров органов земского самоуправления в течение второй половины XIX - начала XX ст. Были достигнуты значительные практические результаты в отношении охраны природных ресурсов, создана большая сеть природоохранных объектов, налажен диалог с

государственной властью.

Природоохранному воспитанию населения, которое постоянно пытались проводить губернские и уездные земские управы, принадлежала важная роль в сохранении и развитии народной охраны природы Российской империи. В процессе природоохранного образования и воспитания происходило накопление, отбор и фиксация в сознании и поведении человека народного опыта охраны природы, формирование системы устойчивых связей настоящего с будущим. Благодаря земским программам образовательные и воспитательные мероприятия исторически сформированные и усвоенные правила и нормы поведения местного населения относительно природы становились устойчивыми стереотипами, привычками, которые не только быстро и точно действовали, но и легко передавались следующим поколениям.

Литература:

1. Доклад Валуйской Уездной земской Управы Валуйскому Уездному Земскому Собранию XXIX очередной сессии. – Воронеж: Тип. зем., 1894.–34 с.
2. Программа сведений для истории земских учреждений в России. – СПб.: Типография В. Демакова, 1890. – 34 с.
3. Силантьев А.А. Народная школа в роли популяризатора идей природоохранения вообще и охраны полезных для сельского хозяйства животных – в частности /А.А. Силантьев // Журнал министерства народного просвещения. – 1917. – № 1. – С. 30-33.
4. Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству России и некоторых иностранных государств. Год 10. – Пг.: Тип, В.Ф.Киршбаума, 1916. – 388 с.
5. Свод Постановлений Рязанского Губернского Земского Собрания, открытого 19-го Сентября 1895 года. – Рязань: Типография Губернского Правления, 1895. – 143 с.
6. Доклады Самарской Губернской Земской Управы 1884 года. – Самара: Тип. зем. управы, 1884. – 490 с.
7. Воронежское губернское земство. Перечень докладов губернской земской управы губернскому земскому собранию очередной сессии 1911 г. – СПб.: Тип. МВД, 1911. – С. 100-102.

Русул О. В.

КОСМОПОЛІТИЗМ І КУЛЬТУРНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

Питання універсалізації локальних культур традиційно є актуальним в дослідницьких розвідках епохи глобалізації. Так У. Бек вказує на відхід від етнокультурного, історичного характеру і перехід до загальносвітових, себто космополітичних рис в ході трансформації етносів. Учений говорить: «Мірою того, як соціальний досвід і суспільні кола набувають транснаціональної відкритості, а нація та держава розходяться, як сподіваються багато представників космополітичного режиму, що насувається, нація має перетворитися на суто культурний або фольклористичний феномен, тобто втратити будь-яке політичне значення» [1, с. 76].

Е. Сміт про становлення космополітизму, зокрема, його культурної складової зазначає, що «космополітизмові будуть властиві мінливість і еклектичність. Його форма повсякчас змінюватиметься. Отже, його можна описати тільки в дуже

загальних рисах» [2, с. 164].

Подібний сценарій розвитку космополітизму в наш час можна відслідковувати, і в цьому сенсі Е. Сміт говорить про те, що космополітична культура більш поширена в країнах Заходу, але в свою чергу дана культура ширить свій вплив світом завдячуючи засобам масової інформації [2]. Відносно формування глобальної системи світу Е. Сміт не заперечує в цілому рух до глобалізації, проте зазначає: «Недостатньо уявити собі глобальну спільноту: спершу мають виникнути нові й ширші форми політичної асоціації й інші типи культурної спільноти. Ймовірно, це буде поступовий рух, незв'язний і здебільшого не планований» [2, с. 166]. Зрештою йдеться про те, що об'єктивний характер глобалізаційних процесів, також і в культурній сфері, навіть при негативному сприйнятті космополітизму, не викликає сумнівів. Об'єктивні процеси глобалізації продиктовані тією обставиною, яка на думку Д. Белла, породжує зміни в індустріальному суспільстві, котрі уособлюють собою трансформацію в бік постіндустріальної доби. Такою обставиною у Д. Белла є процес розвитку технологій і науки [3]. Науково-технічна революція вочевидь є однією із головних складових глобалізації. В такий спосіб утворюється можливість для поширення певної космополітичної культури. В основу даного поняття автором покладений набутий менталітет, котрий надає космополітичного характеру процесу культурної глобалізації.

Таку трансформацію важко призупинити, оскільки розвиток науки і техніки уже сягнув початків становлення інформаційного суспільства. Таке суспільство потребує інформаційної комунікативності, котра виходить за межі локальних соціокультурних утворень і передбачає розвиток комунікативної інформаційної системи у загальносвітовому, глобальному масштабі. В цілому процес трансформації вкоріненого національного менталітету в набутий, порізному буде проходити у тих чи інших країнах. Це продиктовано окремими розхожими поглядами націй-держав на глобалізацію в цілому. Д. Белл у відношенні цього говорить, що шляхи трансформації соціальних систем від індустріального суспільства до постіндустріального, будуть різними [3]. Отже, на світову спільноту очікує тернистий шлях до культурної уніфікації, яка до того ж буде мати вибірковий характер. З цього приводу Е. Сміт зазначає, що глобальна культура складатиметься із багатьох аналітично дискретних елементів: «ефективно рекламаних масових товарів, мозаїки фольклорних та етнічних стилів і мотивів, вирваних зі свого контексту, кількох загальних ідеологічних положень з приводу «людських прав і цінностей», стандартизованої кількісної «наукової» мови комунікацій і оцінок, і все це спиратиметься на нову інформацію й телекомунікаційні системи та їхні комп'ютеризовані технології» [2, с. 164]. Тож в умовах культурної глобалізації націй-держав, постає вірогідність того, що вкорінений національний менталітет поступово трансформується в набутий менталітет в основі котрого зароджується певна космополітична культура.

Література:

1. Бек Ульрих. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / Ульрих Бек; пер. з нім. О.Юдіна. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 408 с.
2. Сміт Ентоні Д. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія / Ентоні Д. Сміт; [пер. с англ.] – К.: Вид-во «К.І.С.», 2004 – 170 с.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; [пер. с англ. В. Л. Иноземцева]. – М.: Academia, 1999. – 787 с.

Відомості про авторів / Сведения об авторах

Авер'янова Ніна Миколаївна, кандидат філософських наук, Центр українознавства філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка

Айтов Спартак Шалвович, кандидат філософських наук, доцент, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна

Аксельрод Роман Борисович, пошукач кафедри політології Київського національного педагогічного ун-та ім. М.П. Драгоманова

Бачинська Олеся Михайлівна, аспірант кафедри історії України КПНУ імені Івана Огієнка

Березовська Вікторія Вікторівна, кандидат історичних наук, доцент, Ізмаїльський факультет Одеської національної морської академії

Білецька Тетяна Вікторівна, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри політології і соціології КПНУ імені Івана Огієнка

Білошицький Сергій Володимирович, доктор політичних наук, доцент, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, провідний науковий співробітник відділу етнополітології

Богуцька Альона Леонідівна, аспірантка кафедри історії України КПНУ ім. І. Огієнка, викладач кафедри історії та філософії ПДАТУ

Буряк Наталія Борисівна, аспірант кафедри релігієзнавства КНУ імені Тараса Шевченка

Бутко Юлія Леонідівна, аспірант, Донбаський державний педагогічний університет

Бучин Андрей Петрович, кандидат філософських наук, доцент, Нежинський госуниверситет им. Николая Гоголя

Верстюк Володимир Вікторович, старший викладач кафедри всесвітньої історії КПНУ імені Івана Огієнка

Власова Альона Юріївна, аспірантка Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Ганаба Світлана Олександрівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософських дисциплін КПНУ імені Івана Огієнка

Гончар Марина Іванівна, аспірантка кафедри всесвітньої історії КПНУ імені Івана Огієнка

Гусарова А. А., студентка відділення «політології» ДНУ імені Олесь Гончара

Гуцало Людмила Вікторівна, кандидат історичних наук, доцент, кафедра всесвітньої історії, Житомирський державний університет імені Івана Франка

Дубовик Наталі Анатоліївна, кандидат політичних наук, доцент, Державний університет телекомунікацій, кафедра соціології та гуманітарних дисциплін

Захарчук Ольга Ігнатівна, аспірантка кафедри філософії гуманітарних наук, КНУ імені Тараса Шевченка

Зубчик Олег Анатолійович, доцент, кандидат філософських наук, КНУ імені Тараса Шевченка

Ігнатєва Тетяна Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент КПНУ ім. Івана Огієнка, історичний факультет, кафедра політології і соціології

Караульна Олена Миколаївна, кандидат історичних наук, Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Клокова Марія, студентка відділення «політології» ДНУ імені Олесь Гончара

Ковальчук Іван Васильович, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка

Кожедуб Олена Василівна, к.соц.н., Державний університет телекомунікацій

Комарова Ольга Олегівна, аспірантка історичного факультету КПНУ імені Івана Огієнка, редактор газети «Студентський меридіан» К-ПНУ імені Івана Огієнка
Кофанов Олексій Євгенович, магістр, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

Красносілецький Денис Павлович, кандидата історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Крик Назарій Васильович, магістр, КПНУ імені Івана Огієнка

Кропочева Наталія Миколаївна, Державна науково-педагогічна бібліотека імені В.О. Сухомлинського

Крутії Ігор Вікторович, ст. гр. ЦДТ-13М-13 ДНУ імені Олеся Гончара

Крюков Андрій Володимирович, аспірант кафедри історії слов'ян ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Латиш Юрій Володимирович, кандидат історичних наук, доцент, КНУ імені Тараса Шевченка

Логина Наталія Вікторівна, студентка КПНУ імені Івана Огієнка

Майстренко Анжела Андріївна, канд. іст. наук, провідний науковий співробітник відділу науково-інформаційної та редакційно-видавничої діяльності Українського наукового інституту архівної справи та документознавства

Макаренко Віра Анатоліївна, доцент, к.соц.н., ДНУ імені Олеся Гончара

Марчук Олександр Ігорович, студент 5 курсу, історичного факультету КПНУ імені Івана Огієнка

Матвійчук Андрій Васильович, кандидат філософських наук, доцент, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука

Матвійчук Олена Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука

Мацьков Олександр Миколайович, аспірант КПНУ імені І. Огієнка

Мельник Ярослав Григорович, кандидат філологічних наук, професор кафедри загального та германського мовознавства Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Мельничук Юлія Іванівна, кандидат філософських наук, Національний університет водного господарства та природокористування

Миرونчук Ярослава Василівна, аспірантка ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Моїсеева Тетяна Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент, Одеський національний політехнічний університет

Надвідна Анастасія Володимирівна, студентка 3 курсу, історичного факультету КПНУ імені Івана Огієнка

Нівня Ганна Олександрівна, аспірантка кафедри філософії та соціології Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського

Олійник Валентина Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент,

Олійник Сергій Васильович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КПНУ імені Івана Огієнка

Осадча Лариса Василівна, канд. філософських наук, доцент, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Пагор Валентин Віталійович, молодший науковий співробітник НІАЗ «Кам'янець», аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Пацан Василь Олексійович (Євлогій, єпископ Новомосковський), кандидат богослов'я, старший викладач кафедри філософії Дніпропетровського

національного університету імені Олеся Гончара, вікарій Дніпропетровської єпархії, настоятель Свято-Троїцького кафедрального собору в м. Новомосковськ
Петрушин Олексій Олексійович, викладач кафедри філософії УДХТУ (м.Дніпропетровськ)

Петков Сергій Валерійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та конституційного права Класичного приватного університету (Запоріжжя)

Плахтій Маріанна Петрівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософських дисциплін КПНУ імені Івана Огієнка

Потийко Диана Вадимовна, студентка 1 курсу ДНУ імені Олеся Гончара

Прядко Тетяна Петрівна, викладач, Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди

Пупій Вікторія Віталіївна, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, аспірантка кафедри української мови

Путря Наталія Владимировна, ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, преподаватель кафедри всемирной истории

Ремез Наталія Сергіївна, д. т. н., професор, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

Рибачук Олена Миколаївна, студентка

Руденко Юлія Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»

Русул Олег Васильович, кандидат філософських наук. КДПУ імені В. Винниченка

Самчук Лариса Сергіївна, аспірантка кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Свищ Оксана Ігорівна, студентка Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Сенкевич Геннадій Анатолійович, кандидат наук із соціальних комунікацій, ДНУ ім. Олеся Гончара

Соболевський Павло Андрійович, аспірант КНУ імені Тараса Шевченка

Соколовський Олег Леонідович, кандидат філософських наук, доцент кафедри, Житомирський державний університет імені Івана Франка, кафедра філософії

Стовпець Олександр Васильович, кандидат філософських наук, Одеський національний морський університет, юридичний факультет, доцент кафедри, заступник декана ЮФ

Сулятицька Тетяна Василівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософських дисциплін, КПНУ імені Івана Огієнка

Тимофєєв Олександр Володимирович, здобувач, кафедра філософії і педагогіки ДВНЗ «Національний гірничий університет»

Удовенко Марина Анатоліївна, викладач кафедри валеології філософського факультету, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

Фараджева Фидан Фарид кызы, доцент Бакинського Государственного Университета

Цимбал Олена Євгенівна, кандидат філософських наук, старший викладач, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету фізичного виховання і спорту України

Чугай Оксана Михайлівна, Навчально-науковий інститут права та психології Національної академії внутрішніх справ, викладач кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін

Чуткий Андрій Іванович, доктор історичних наук, доцент, ДВНЗ «Київський

національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, професор кафедри історії та теорії господарства, директор Музею історії університету

Шаповалова Ірина Василівна, кандидат філософських наук, доцент, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін

Шорсткіна Олександра Федорівна, КНУ імені Тараса Шевченка, історичний факультет, аспірантка кафедри давньої та нової історії України

Щур Сергій Анатолійович, аспірант кафедри історії України КПНУ імені Івана Огієнка

ЗМІСТ

Секція «Політична культура та політичні цінності»

Секция «Политическая культура и политические ценности»

Аксельрод Р. Б.	Ціннісні орієнтири розвитку політичної компетентності управлінської еліти	3
Білецька Т. В.	Особливості політичної соціалізації сучасної української молоді	5
Дубовик Н. А.	Культурні та політичні цінності в роботах Ю. Хабермаса	8
Зубчик О. А.	Освіта та політична культура як фундамент суспільного контролю фінансових процесів суб'єктів політики	11
Кожедуб О. В.	Політичні цінності та їх виховний потенціал	12
Крутий І. В.	Формування іміджу сучасного керівника державних установ та організацій	14
Логина Н. В.	Гендерні аспекти політичного лідерства	17
Матвійчук О. В.	Екологічна політика і перспективи інтелектуальних трансформацій	20

Секція «Давня історія України (до 1914 р.)»

Секция «Давняя история Украины (до 1914 г.)»

Березовська В. В.	Бессарабия в зовнішній політиці російської імперії на початку XIX ст.	23
Богущька А. Л.	Правобережжя в умовах інкорпораційної політики російського самодержавства: етнонаціональні та етнODEMOграфічні аспекти (1795 – 1858 рр.)	26
Марчук О. І.	«Україна» у поглядах О. Русова та П. Стебницького	29

Мацьков О. М.	Діяльність Івана Виговського напередодні та в ході Чуднівської кампанії	31
Чуткий А. І.	Створення запасів матеріальних ресурсів руськими князями як свідчення високого рівня економічного розвитку України за доби Середньовіччя	35
Шорсткіна О. Ф.	Участь Михайла Драгоманова у серійних проектах Івана Франка-видавця (1878–1895 рр.)	38
Щур С. А.	Ставлення Володимира Короленка (1853-1921 рр.) до поширення насилля в суспільстві Наддніпрянської України на початку ХХ ст.	41
Секція «Джерелознавство, архівознавство та історіографія» Секція «Источниковедение, архивоведение и историография»		
Бачинська О. М.	Перспективи і проблеми театрального сезону 1918–1919 рр. у періодиці доби Гетьманату	44
Верстюк В. В.	Дипломатичні служба й етикет української держави середини ХVІІ століття в оцінці М. Костомарова	47
Гончар М. І.	Подольские епархиальные ведомости» як джерело вивчення релігійного життя подолян останньої третини ХІХ – початку ХХ ст..	49
Комарова О. О.	Представники родини Доманицьких на сторінках газети «СВОБОДА» (США)	52
Крик Н. В.	Періодична преса як джерело дослідження проблеми навчальної літератури в контексті українізації загальноосвітніх шкіл Наддніпрянської України у добу Української революції 1917–1921 рр.	54
Кропочева Н. М.	Актуальні проблеми соціальної педагогіки в галузевому реферативному ресурсі Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського	57
Лагиш Ю. В.	Українська історіографія Перебудови: погляд крізь призму тоталітарної парадигми	59

Майстренко А. А.	Проблеми архівознавства та документознавства у періодичних виданнях міжнародних архівних організацій	62
Моїсєєва Т. М.	Статути благодійних товариств «Ясла» як джерело дослідження підходів до опіки дітей незаможних батьків та трудящих (кін. XIX – поч. XX ст.)	64
Надвідна А. В.	Усна історія як метод висвітлення історичних подій радянської доби	66
Олійник В. В.	Вивчення навчальної дисципліни «Архівознавство» у вищій школі: сучасна практика	68
Пагор В. В.	Теоретичні та методологічні засади дослідження історії вищої медичної освіти України 1920-1930-х рр.	70
Рибачук О. М.	Опубліковані та неопубліковані документи кафедри вищого навчального закладу: класифікація та ознаки; Документ як складова інформаційних ресурсів	73
Секція «Філософія та культурологія»		
Секция «Философия и культурология»		
Айтов С.Ш.	Соціально – психологічні концепції М. Вебера і вивчення соціально – гуманітарних наук	74
Авер'янова Н. М.	Мистецтво шістдесятників як вияв опору тоталітаризму	75
Власова А. Ю.	Фестиваль «Червона рута» як чинник розвитку національної масової культури	78
Ганаба С. О.	Людина як цілісність в українській філософсько-освітній традиції	81
Захарчук О. І.	Генеza проблеми рабства у філософській думці	84
Макаренко В. А.	Преподавание социологии как экзистенциальная эстафета: автоэтнографические заметки	87
Матвійчук А. В.	Філософський рівень методології екологічної деонтології	89
Миرونчук Я. В.	Трансформація поняття любові у творчості Ф. Шеллінга	92

Нивня А. А.	О проблеме отсутствия в современном обществе некоторых инициационных механизмов	94
Осадча Л. В.	Від натури до культури: парадокси знакової поведінки	96
Петрушин О. О.	Проблема социальных порядков	99
Пупій В. В.	Категорія щастя у філософії Григорія Сковороди	100
Руденко Ю. А.	Лінгвокультурологічний підхід до вираження мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (на матеріалі формувального експерименту)	104
Самчук Л. С.	Особливості білінгвізму як фактора формування мовної особистості у філософії освіти	106
Соболевський П. А.	Постграйсівська прагматика: Теорія релевантності	108
Стовпець О. В.	Ідентичність як соціокультурна категорія (філософсько-політичні аспекти)	111
Сулятицька Т. В.	Міжкультурний діалог	114
Фараджєва Фидан Фарид кызы	Культура «сокрытия лица» в мусульманском пространстве как характеристика личности	118
Шаповалова І. В.	Мораль як соціальний інститут	122
Удовенко М. А.	Здорова людина як визначний чинник сильної незалежної України	125
Секція «Філософія релігії»		
Секція «Філософія релігії»		
Буряк Н. Б.	Взаємозв'язок психоаналізу та дзен-буддизму	126
Бутко Ю. Л.	Развитие даосской алхимии	129
Мельничук Ю. І.	Проповідь як засіб у неформальному посередництві священика при вирішенні конфліктів	131
Потийко Д. В.	Философия религии	133
Соколовський О. Л.	Духовно-моральні витоки віровчення молокан	135

Секція «Філософія історії та історія філософії»
Секция «Философия истории и история философии»

Айтов С.Ш.	Українська історіографія другої половини ХІХ-початку ХХ століть через призму філософії історії та історичної антропології	137
Ковальчук І. В.	Еволюція методології радянської історичної науки (на прикладі досліджень І. Д. Ковальченка)	141
Пацан В. О.	До проблеми персональної ідентичності в постнекласичній філософії: передумови рецепції ідей американського персоналізму	144
Плахтій М. П.	В. Ф. Асмус: невідомий підручник логіки	148
Тимофеев А. В.	Реминисценции идей Бернарда Клервоского в учении Мартина Лютера	150

Секція «Етичне та естетичне в духовній культурі»
Секция «Этическое и эстетическое в духовной культуре»

Бучин А.П.	О принципиальных различиях этики и философии	152
Москалюк В. М.	Мова як духовна реальність національного буття	155
Цимбал О. Є.	Образ духовно, моральнісно та фізично здорової людини в контексті католицької традиції	158
Чугай О. М.	Етика відповідальності у праксеології К.-О. Апеля	161

Секція «Політичні науки та світова політика»
Секция «Политические науки и международная политика»

Білошицький С. В.	Політологія міграції як наукова проблема: постановка питання	164
Гусарова А. А.	Маніпулятивний потенціал політичної реклами у сучасних виборчих кампаніях	167
Караульна О. М.	Національна ідентичність як шлях збереження соціальної єдності	169
Клокова М.В.	Моделювання політичних процесів в нелінійних динамічних системах	172

Кофанов О. Є., Ремез Н. С.	Шлях до енергетичної незалежності за умов інтеграції України у світовий науково-економічний простір	175
Красносілецький Д. П.	Зовнішньополітична неприйнятність Росією політичних змін в Україні в умовах сьогодення	178
Сенкевич Г. А.	Реформування державної служби в Україні: орієнтація на європейські стандарти	18'
Чернова В.В.	Процес європейської інтеграції держави як фактор формування політичної відповідальності посадових осіб	183
Брехаря С.	Приватні військові компанії як інструмент політичного насилля	185
Секція «Процеси і тренди світової історії»		
Секция «Процессы и тренды мировой истории»		
Гуцало Л. В.	Феномен давньогрецького поліса	187
Ігнат'єва Т.В.	Україна та геополітичні тренди 2015 року	189
Крюков А. В.	Фонди Івано-Франківського обласного архіву як джерело дослідження аграрної політики Польщі (1921-1939 рр.)	193
Мельник Я. Г., Свищ О. І.	Нюрберзький процес – історико-правовий та геополітичний вимір: контекст геополітичних динамік ХХІ ст.	196
Прядко Т. П.	Популістський рух в США	199
Путря Н. В.	Взаимодействие государства и земства в экологическом просвещении народа	202
Русул О. В.	Космополітизм і культурна глобалізація	205
Свідомості про авторів / Сведения об авторах		207

Наукове видання

Науковий діалог «Схід - Захід»

Матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції з
міжнародною участю

ЧАСТИНА II

Українською та російською мовами
Редактор Пащенко В.І.

Підписано до друку 17.06.2015 Формат 60x84/16. Папір
друкарський.

Друк різнографічний. Гарнітура Times New Romans.

Ум друк арк. 9,8. Обл. – вид. арк. 14,45.

Тираж 300 прим. Зам. №

Видавництво «Інновація»

49006, м. Дніпропетровськ, вул. Свердлова, 70

Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру

ДК № 1761 від 22.04.2004 р.

т/ф 36-02-81

e-mail: gallereyaplus@gmail.com